بین المللي سیاست

ته یوه کتنه

لیکوالان

جان رورکي

مارک بویر

ژباړه او لنډیز

ډاکتر محمد صدیق ظهیر

بسم الله الرّحمن الرّحیم

د کتاب ټول چاپي حقوق په خپرونکي اړه لري

- **بین المللي سیاست ته یوه کتنه**
- لیکوالان: جان رورکي او مارک بویر
- ژباړه او لنډیز: ډاکټر محمدصدیق ظهیر

- خپرونکی: **علامه رشاد خپرندویه ټولنه**
- کندهار – افغانستان
- تلیفون: ۰۷۰۰۳۲۶۰۱۱
- ایمیل: mrohyal@yahoo.com

- کمپوز او ډیزاین: **روهیال نشراتي مؤسسه**
- کچه: ۱۳/۵۰ × ۲۱ سانتي متره
- لومړی چاپ: ۱۳۹۰ ش
- چاپ شمېر: زره ټوکه
- د مخونو شمېر: ۲۴۸
- د خپرونو لړ: ۴۹

د خپروونکي خبري

په پښتو ژبه کي د سياسي علومو او علمي سياست پوهني په اړه د علمي کتابونو تشه له ډېره وخته موجوده ده، د دي تشي ډکول او پوره کول د ټولو پښتنو ليکوالو او خپرونکو دنده ده. له نېکه مرغه زموږ د تکړه ليکوال او خوږ ژبي مترجم ډاکټر محمدصديق ظهير دغي خلا ته له وخته پام سوی دئ، او په دې برخه کي ئې دا دوهم ترجمه کړی اثر دئ چي د سياست مينانو ته ئې وړاندي کوي.

د دوی مخکنۍ ترجمه (پوليټيکل ساينس ته يوه کتنه) په لومړي ځل په کال ۱۳۸۷ش خپره سوه، چي د علاقمندانو د خوښۍ وړ وګرځېده او د شايقينو د زياتو غوښتنو په سبب په ۱۳۸۸ش کال کي د دوهم ځل له پاره چاپ او خپره سوه. د ښاغلي ډاکټر ظهير صاحب مخکنۍ او دغه دواړي ترجمې په عمومي ډول د سياست پوهني د اصولو او نورمونو سره لوستونکي آشنا کوي، او په دې برخه کي سياست د يوه علم په توګه راپېژني. د دغو دواړو ترجمو څخه پر عامو خلکو سربېره د پوهنتونونو محصلين هم ښه استفاده کولای سي، په ځانګړې توګه د سياسي علومو د پوهنځي محصلينو ته ئې مطالعه کول يو مبرم ضرورت دئ.

موږ په خپل وار ښاغلي ظهير صاحب ته د دغه پرمحتوی اثر مبارکي ورکوو، او د لويه خدايه دوی ته د اوږده، سوکاله او نېکمرغه ژوند غوښتنه کوو.

مطيع الله روهيال

د علامه رشاد خپرندويه ټولني مشر

فهرست

۱. يادونه........ ۱۴
۲. يو څو خبري........ ۱۶

لومړی فصل

۳. نړيوال سياست په پام کي نيول او د هغه په هکله فکر کول ۲۰
۴. زموږ له پاره د نړيوال سياست اهميت ۲۱
۵. مستقيم عمل کول ۲۳
۶. رايي ورکول ۲۳
۷. پاليسي جوړوونکي کېدل ۲۴
۸. تيوريکي فکر کول: پېښي په متن کي مطالعه کول ۲۵
۹. رياليستي تيوري........ ۲۷
۱۰. ليبرال تيوري ۲۷

دوهم فصل

۱۱. د نړيوال سياست تکامل........ ۲۹
۱۲. تکامل کوونکی نړيوال سيستم – لومړنی انکشاف........ ۲۹
۱۳. لرغونی يونان او روم........ ۳۰
۱۴. قلمروي دولت ۳۰
۱۵. حاکميت........ ۳۱
۱۶. نېشنليزم ۳۱
۱۷. ډيموکراسي ۳۲
۱۸. د روم تر سقوط وروسته ۳۲

۱۹. په منځنیو پېړیو کې جهان شموله واک (قدرت) ۳۳
۲۰. مذهبي واک ۳۳
۲۱. غیر مذهبي واک ۳۴
۲۲. په منځنیو پېړیو کې سیمه ییز قدرت ۳۴
۲۳. د فیوډالي سیستم زوال ۳۵
۲۴. نظامي تکنالوجي ۳۵
۲۵. اقتصادي پراختیا ۳۶
۲۶. د جهان شموله قدرت زوال ۳۷
۲۷. د نړیوال سیستم ظهور – شلمه پېړۍ ۳۸
۲۸. د دوه قطبي سیستم صعود او نزول ۳۹
۲۹. د دوه قطبي سیستم پای ۴۱
۳۰. په شلمه پېړۍ کې د امنیت مسئله ۴۳
۳۱. په یوویشتمه پېړۍ کې جهاني اقتصاد ۴۴
۳۲. اقتصادي وابسته ګي ۴۴
۳۳. د شمال او جنوب تر منځ اقتصادي نابرابري ۴۵
۳۴. په یوویشتمه پېړۍ کې بشري حقوق ۴۷

دریم فصل

۳۵. خارجي پالیسۍ او د هغه تحلیل ۴۸
۳۶. له فردي زاوئې څخه تحلیل ۴۹
۳۷. انسان د یو نوع په توګه ۴۹
۳۸. ادراکي فکتورونه ۵۰
۳۹. د ادراکي تداوم لټول ۵۱
۴۰. غیرعملي هیله درلودل [خیال پلو] ۵۱
۴۱. احساساتي فکتورونه ۵۲
۴۲. جنسیت ۵۳
۴۳. سازماني سلوک ۵۵
۴۴. د رول سلوک ۵۵

۴۵. په سازمانونو کي دننه د تصميم نيولو سلوک ۵۷
۴۶. ليډران او د دوی انفرادي ځانګړي مشخصات ۵۸
۴۷. شخصيت ۵۹
۴۸. جسماني او دماغي روغتيا ٦۰
۴۹. خودخواهي او جاه طلبي ٦۱
۵۰. سياسي سابقه او شخصي تجربې ٦۲
۵۱. د دولت په سطحه کي (د دولتي زاوئې څخه) د پاليسۍ تحليل ٦۳
۵۲. د حکومت ډول (نوعيت) او د خارجي پاليسۍ پروسه ٦۳
۵۳. د حالت ډول (نوعيت) او د خارجي پاليسۍ پروسه ٦۴
۵۴. د پاليسۍ ډول (نوعيت) او د خارجي پاليسۍ پروسه ٦۵
۵۵. د خارجي پاليسۍ جوړول: سياسي کلتور ٦٦
۵۶. خارجي پاليسي جوړوونکي اکټران ٦۸
۵۷. د سيستم په سطحه کي د پاليسۍ تحليل ٦۸
۵۸. ساختماني [ساختاري] مشخصات ٦۹
۵۹. اقتصادي واقعيتونه ۷۱

څلرم فصل

٦۰. د ملت، نېشنليزم او يو ملتي دولت پېژندنه ۷۴
٦۱. د ملت، نېشنليزم او ملتي دولت تعريفونه ۷۴
٦۲. ملتونه ۷۴
٦۳. ډيموګرافيک او کلتوري مشابهتونه ۷۵
٦۴. ګډ ټولنيز احساس ۷۵
٦۵. د سياسي جلاوالي غوښتنه درلودل ۷٦
٦٦. نېشنليزم ۷٦
٦۷. يو ملتي دولتونه ۷۷
٦۸. د نېشنليزم پاڅون او مخ پر لوړتوب (صعود) ۷۸
٦۹. لرغونی نېشنليزم ۷۹
۷۰. د موډرن نېشنليزم مخ پر لوړتوب (صعود) ۷۹

۷۱. د يو ملتي دولت د تشکيل موډلونه ۸۱
۷۲. ملت او نېشنليزم تر يو ملتي دولت وړاندي ۸۱
۷۳. يو ملتي دولت تر ملت او نېشنليزم وړاندي ۸۱
۷۴. ملت، نېشنليزم او يو ملتي دولت يو ځای منځته راځي ۸۲
۷۵. نېشنليزم په عمل کي ۸۳
۷۶. د يو ملتي دولت تخيل myth او واقعيت ۸۳
۷۷. يو ملت، يو دولت ۸۴
۷۸. يو دولت، څو ملتونه ۸۴
۷۹. يو ملت، څو دولتونه ۸۶
۸۰. بې دولته ملت........................ ۸۷
۸۱. څو ملته، څو دولته ۸۷
۸۲. د نېشنليزم مثبت او منفي اړخونه ۸۹
۸۳. مثبت نېشنليزم........................ ۸۹
۸۴. نېشنليزم ډيموکراسي پر مخ بيايي ۸۹
۸۵. نېشنليزم د امپرياليزم مخه نيسي ۹۰
۸۶. نېشنليزم اقتصادي پرمختګ ته لاره خلاصوي ۹۰
۸۷. منفي نېشنليزم ۹۱
۸۸. له نورو سره د مرستي کولو بې علاقه ګي ۹۲
۸۹. د نورو ردول ۹۳
۹۰. ځان بې ساري بلل او له پرديو څخه بېره (بېګانه هراسي) ۹۴
۹۱. کلتوري تبعيض او ظلم........................ ۹۴
۹۲. خودمختاري........................ ۹۵
۹۳. د خودمختارۍ مثبت اړخونه ۹۵
۹۴. د خودمختارۍ په هکله اندېښنې ۹۶
۹۵. نېشنليزم او د هغه راتلونکې ۹۹
۹۶. د نېشنليزم د له منځه تلو اټکل ۹۹
۹۷. د نېشنليزم سرسخته پاينبت ۱۰۰

پنځم فصل

۹۸. ګلوبالیزم ۱۰۲
۹۹. ګلوبلایزېشن ۱۰۳
۱۰۰. د ګلوبلایزېشن د چټک پرمختګ فکتورونه ۱۰۴
۱۰۱. د ټرانسپورټېشن او کمیونیکېشن ګلوبلایزېشن ۱۰۶
۱۰۲. نړیوال ټرانسپورټېشن [حمل و نقل] ۱۰۶
۱۰۳. نړیوال کمیونیکېشن ۱۰۷
۱۰۴. اقتصادي ګلوبلایزېشن ۱۰۸
۱۰۵. کلتوري ګلوبلایزېشن ۱۰۹
۱۰۶. ژبه ۱۱۰
۱۰۷. استهلاکي تولیدات ۱۱۱
۱۰۸. د اقتصادي ګلوبلایزېشن په باب اندېښنې ۱۱۲
۱۰۹. د کلتوري ګلوبلایزېشن په باب اندېښنې ۱۱۴
۱۱۰. ترانسنېشنلیزم (مافوق ملتیت) ۱۱۵
۱۱۱. ترانسنېشنلیستي سازمانونه ۱۱۶
۱۱۲. د NGO ګانو انکشاف ۱۱۷
۱۱۳. د NGO ګانو فعالیتونه ۱۱۷
۱۱۴. د NGO ګانو تأثیر ۱۱۸
۱۱۵. منطقوي ټرانسنېشنلیزم ۱۱۹
۱۱۶. کلتوري ټرانسنېشنلیزم ۱۲۰
۱۱۷. ترانسنېشنل مذهب ۱۲۲
۱۱۸. مذهب او نړیوال سیاست ۱۲۳
۱۱۹. د مذهبي بنسټپالنې قوت ۱۲۳
۱۲۰. اسلام او نړۍ ۱۲۵
۱۲۱. اسلام او نېشنلیزم ۱۲۵
۱۲۲. اسلام او غیر اسلامي نړۍ ۱۲۶
۱۲۳. د ټرانسنېشنلیزم راتلونکې به څه وي؟ ۱۲۸

شپږم فصل

۱۲۴. قدرت، دولتداري او ملي دولت ۱۲۹
۱۲۵. عنعنوي ساختمان ۱۲۹
۱۲۶. د دولت تعریف ۱۳۰
۱۲۷. حاکمیت ۱۳۰
۱۲۸. قلمرو ۱۳۲
۱۲۹. نفوس ۱۳۲
۱۳۰. په رسمیت پېژندنه ۱۳۳
۱۳۱. داخلي سازمان او اداره ۱۳۶
۱۳۲. داخلي ملاتړ ۱۳۷
۱۳۳. د دولت هدف ۱۳۷
۱۳۴. دولتونه څرنګه اداره کېږي؟ ۱۳۹
۱۳۵. استبدادي حکومت ۱۳۹
۱۳۶. ډیموکراټیک حکومت ۱۴۲
۱۳۷. ډیموکراسي او امنیت ۱۴۳
۱۳۸. د قدرت پرله پېچلې ماهیت ۱۴۴
۱۳۹. مطلق او نسبي قدرت ۱۴۵
۱۴۰. د قدرت توان او د قدرت اراده ۱۴۶
۱۴۱. د قدرت ډاینامک [محرکه قوه] ۱۴۷
۱۴۲. ډیپلوماټیک وسایل ۱۴۸
۱۴۳. ډیپلوماسي د قدرت د اعمال په توګه ۱۴۹
۱۴۴. څو اړخیزه ډیپلوماسي ۱۵۰
۱۴۵. د لیډر او لیډر تر منځ ډیپلوماسي ۱۵۱
۱۴۶. ډیموکراټیکه ډیپلوماسي ۱۵۲
۱۴۷. خلاصه [پرانستې] ډیپلوماسي ۱۵۳
۱۴۸. د ډیپلوماسۍ سر ته رسول ۱۵۴
۱۴۹. مستقیم یا غیر مستقیم مذاکرات ۱۵۴
۱۵۰. لوړ رتبه یا کښته رتبه ډیپلوماسي ۱۵۵

۱۵۱. د تهدید یا بخشش [عوض] څخه کار اخیستل ۱۵۶
۱۵۲. صراحت او یا قصداً مبهم والی ۱۵۷
۱۵۳. د وینا او یا د عمل له لاري کمیونیکېشن ۱۵۷

اووم فصل

۱۵۴. بین الدولتي سازمانونه ۱۵۹
۱۵۵. بین الدولتي سازمانو ته یوه لنډه کتنه ۱۵۹
۱۵۶. د بین الدولتي سازمانو وده او انکشاف ۱۶۰
۱۵۷. د بین الدولتي سازمانو د انکشاف عوامل ۱۶۲
۱۵۸. د بین الدولتي سازمانو رول ۱۶۴
۱۵۹. د متقابل عمل میدان [زمینه] ۱۶۴
۱۶۰. د همکارۍ مرکز ۱۶۶
۱۶۱. ماورای ملتي سازمان ۱۶۶
۱۶۲. جهاني بین الدولتي سازمانونه ۱۶۷
۱۶۳. ملګري ملتونه ۱۶۷
۱۶۴. غړیتوب او رایه ورکول ۱۶۸
۱۶۵. د غړیتوب عمومي مسایل ۱۶۸
۱۶۶. د بین الدولتي سازمان په ساختار کي دننه د غړیتوب مسایل ۱۶۹
۱۶۷. د امنیت شورا د غړیتوب پر سر مناقشه ۱۷۰
۱۶۸. لیډرشیپ ۱۷۲
۱۶۹. د ملګرو ملتو د عمومي منشي ټاکل ۱۷۲
۱۷۰. د ملګرو ملتو اوسنی عمومي منشي ۱۷۳
۱۷۱. اداري او مالي چاري ۱۷۴
۱۷۲. اداره ۱۷۴
۱۷۳. اداري ریفورم ۱۷۵
۱۷۴. مالي چاري ۱۷۵
۱۷۵. د ملګرو ملتو او نورو بین الدولتي سازمانو فعالیتونه ۱۷۷
۱۷۶. د سولي او امنیت د پرمخ بېولو فعالیتونه ۱۷۷

۱۷۷. د تشدد په مقابل کي د معیارونو منځته راوړل ۱۷۸
۱۷۸. ډیپلوماټیکي مداخله ۱۷۸
۱۷۹. د وسلو کنټرول........................ ۱۷۹
۱۸۰. تعزیرات........................ ۱۷۹
۱۸۱. سوله ساتنه ۱۷۹
۱۸۲. اجتماعي، اقتصادي، محیطي او نور فعالیتونه ۱۸۰
۱۸۳. منطقوي بین الدولتي سازمانونه........................ ۱۸۲
۱۸۴. اروپایي اتحادیه........................ ۱۸۲
۱۸۵. د اروپایي اتحادیې ریښې او تکامل ۱۸۳
۱۸۶. د اروپایي اتحادیې اداري طرز ۱۸۶
۱۸۷. سیاسي رهبري........................ ۱۸۷
۱۸۸. اداري چاري ۱۸۸
۱۸۹. د نظارت سازمانونه........................ ۱۸۹
۱۹۰. مقننه قوه ۱۸۹
۱۹۱. قضائیه قوه ۱۹۰

اتم فصل

۱۹۲. بین المللي قانون او بشري حقوق ۱۹۱
۱۹۳. د بین المللي قانون او عدالت اساسات ۱۹۲
۱۹۴. د بین المللي قانون انکشاف........................ ۱۹۳
۱۹۵. بین المللي قانون په عمل کي ۱۹۳
۱۹۶. بین المللي قانون او سیاست........................ ۱۹۴
۱۹۷. بین المللي حقوقي سیستم ۱۹۵
۱۹۸. د قانون فلسفي ریښې........................ ۱۹۵
۱۹۹. بین المللي قانون څرنګه جوړیږي؟........................ ۱۹۷
۲۰۰. د قانون منابع ۱۹۸
۲۰۱. د قانون اطاعت کول ۱۹۹
۲۰۲. د قانون اجرا [عملي] کول ۲۰۰

۲۰۳. د قانون په اړوند قضاوت کول [فتوا ورکول] ۲۰۱
۲۰۴. د بین المللي محاکمو صلاحیت ۲۰۲
۲۰۵. د بین المللي قانون او عدالت کارول ۲۰۳
۲۰۶. د عادلانه جنګ تیوري ۲۰۳
۲۰۷. د جنګ عادلانه علت ۲۰۴
۲۰۸. د جنګ عادلانه سلوک ۲۰۵
۲۰۹. پر افرادو باندي د بین المللي قانون او عدالت اجرا کول ۲۰۶
۲۱۰. تر دوهمي عمومي جګړې وروسته محکمې ۲۰۶
۲۱۱. اوسنۍ بین المللي محکمې ۲۰۷
۲۱۲. بین المللي جنایي محکمه ۲۰۸

نهم فصل

۲۱۳. د امنیت لټول ۲۱۰
۲۱۴. د جنګ علتونه ۲۱۱
۲۱۵. د سیسټم په سطحه کي د جنګ علتونه ۲۱۲
۲۱۶. د دولت په سطحه کي د جنګ علتونه ۲۱۳
۲۱۷. په فردي سطحه کي د جنګ علتونه ۲۱۳
۲۱۸. ټروریزم ۲۱۴
۲۱۹. د ټروریزم سرچینې ۲۱۷
۲۲۰. د ټروریزم علتونه ۲۱۹

لسم فصل

۲۲۱. د ملي اقتصاد رقابت ۲۲۲
۲۲۲. د بین المللي سیاسي اقتصاد تیوري ګاني ۲۲۳
۲۲۳. اقتصادي نېشنلیزم ۲۲۳
۲۲۴. اقتصادي انټرنېشنلیزم ۲۲۵
۲۲۵. اقتصادي جوړښت ۲۲۶

۲۲۶. نړیوال اقتصاد: ګلوبلایزېشن او متقابل تړاو ۲۲۹
۲۲۷. تجارت ۲۳۰
۲۲۸. د تجارت پراختیا ۲۳۰
۲۲۹. د تجارت د پراختیا عوامل (فکتورونه) ۲۳۱
۲۳۰. بین المللي سرمایه ګذاري ۲۳۲
۲۳۱. بین المللي سرمایه ګذاري او څو ملتي شرکتونه ۲۳۳
۲۳۲. پولي روابط ۲۳۳
۲۳۳. د امریکایانو له پاره د قوي ډالرتاوانونه ۲۳۴
۲۳۴. د امریکایانو له پاره د کمزوري ډالر ګټې ۲۳۴
۲۳۵. د امریکایانو له پاره د کمزوري ډالرتاوانونه ۲۳۵
۲۳۶. عملي اقتصاد او نېشنلیزم ۲۳۶
۲۳۷. د اقتصادي اهدافو د لاسته راوړلو له پاره د اقتصادي ۲۳۷
۲۳۸. د ګمرکي تعرفاتو ممانعتونه ۲۳۷
۲۳۹. غیر ګمرکي ممانعتونه ۲۳۸
۲۴۰. پولي ممانعتونه ۲۳۸
۲۴۱. د سرمایه ګذارۍ ممانعتونه ۲۳۹
۲۴۲. د ملتپالي اقتصادي پالیسۍ راتلونکې ۲۳۹

یوولسم فصل

۲۴۳. بین المللي اقتصاد ۲۴۲
۲۴۴. د اقتصادي همکارۍ سرچینه ۲۴۲
۲۴۵. تجارتي همکاري او پرمختیا: د نړیوال تجارت سازمان ۲۴۴
۲۴۶. بین المللي وجهي صندوق ۲۴۵
۲۴۷. د نړیوال بانک ګروپ ۲۴۶
۲۴۸. د بیا رغوني او پرمختیا بین المللي بانک ۲۴۷
۲۴۹. د بین المللي پراختیا ټولنه ۲۴۷
۲۵۰. بین المللي مالي ټولنه ۲۴۸

یادونه

ما د ښاغلي ډاکټر محمدصدیق ظهیر مخکني کتاب (پولیټیکل ساینس) ته په مؤجزه لیکنه کي د پښتو یو متل راوړی وو، چي وایي: (خونه که مي وسوه دېوالونه ئې پاخه سوه). په دغه متل کي راتلونکي ته د هیلي او امید خورا غښتلی احساس پروت دئ. د یوه پښتانه کور لولپه سوی دئ خو دی دا مصیبت په دې هیله پر زړه اواروي چی د خوني دېوالونه ئې پاخه سوي دي. د نامېندیو پر ضد دي د هیلو ارمان همداسي پیاوړی اوسي.

پر افغانانو باندي د تېرو څلورو لسیزو بخولي (فاجعې) خورا درانه مصیبتونه دي. دې مصیبتو د افغانانو پر مېنه، پر ژوند او فرهنګ خورا ژوري اغېزې کړي دي. د دې اثراتو څېړنه هغه وخت ښه ترا کېدلای سي چي اوسني حالات له خپل څپاند ایشناوه ولوېږي او یو څه کښېني (ته نشین سي). د دې مصائبو تر اغېزې لاندي د منورو او تعلیم یافته افغانانو یوه ستره کتله له خپل پلرني ټاټوبي څخه بېځایه سوې ده او په نړۍ کي به اوس داسي هیواد نه وي چي له دغو افغانانو څخه دي یو مخ خالي وي. خو د نېکمرغۍ ځای دئ چي دغو افغانانو په دا دوهمه مېنه هم پر خپل پلرني ټاټوبي باندي راغلي مصیبتونه هېر کړي نه دي او د هغو د تلافۍ له پاره ئې تر خپل وس زیات تلاښونه پیل کړي او په ثمر ئې رسولي دي او زه چي ئې اوس په فرهنګي او ژبنۍ برخه کي کوم نتائج ګورم نو په جرئت سره ویلای سم چي هغه کار چي په تېرو څو لسیزو کي پښتو ژبي او فرهنګ ته

سوی دئ، په تېرو څو پېړيو کي ئې ساری نه ليدل کېږي. په دغه موده کي د يادوني وړ ګڼ‌ټور او علمي کتابونه تاليف سوي او د چاپ په پساله سمبال سوي دي. د نړۍ له ژونديو ژبو څخه د ننني عصر و زمان علمي آثار ژباړل سوي دي او د دې علمي برياوو وياړنه د هغو متعهدو او پر وطن مينو افغانانو په برخه ده چي بې له کوم مادي امتيازه ئې خپله انرژي، خپل فوق العاده مصروف ژوند او خپل قلم و دغي وياړلي چاري ته وقف کړی دئ. دغو هيوادپالو افغانانو ته د درناوۍ سر ټيټېدل بويه!

ښاغلی ډاکټر محمدصديق ظهير له همدغو وياړلو افغانانو څخه دئ. د ده له نامه او کار سره اوس افغاني علمي ټولني اوموسسات پوره اشنا دي. ده پښتو فرهنګ ته څه موده وړاندي د (پوليټيکل ساينس) په نامه خورا درووند اثر (ترجمه) وړاندي او دا دئ اوس ئې د هغه په تعقيب يوه بله اکاډميکه ژباړه د چاپ له پاره تياره کړه. د ژباړي په انتخاب کي د ډاکټر ظهير علمي صلاحيت او سليقه د ډېري پاملرني او ستايني وړ ده. دی وچ ولانده نه سره ګډوي. هغسی اثر د ژباړي له پاره ټاکي چي د ننني عصر و زمان علمي غوښتنو ته جواب وويلای سي. زما بشپړ يقين دئ چي دا اثر به ئې هم لکه ها بل يو د پوهنتونو او علمي موسساتو له منسوبينو او نورو مينه والو سره د هغوی په اکاډميکو مطالعاتو کي زياته مرسته وکړي.

زه ډاکټر ظهير صاحب ته د دې نوي اثر مبارکي وايم. همت دې غښتلی، قلم دې پياوړی، ژوند دې اوږد او همداسي له برياوو ډک اوسي.

د افغاني فرهنګ پر زېرمه باندي د لا زياتو آثارو د زياتېدلو په هيله!

محمدمعصوم هوتک

اوکويل – کاناډا

۱۶مه د جنوري ۲۰۱۱ع

يو څو خبري

ما يو څه وخت په جاپان کي تېر کړی دئ او هورې مي د انجنيرۍ په ځانګه کي د تحصيل پر څنګ د جاپان د تاريخي او کلتوري جوړښت او همدارنګه د بېساري چټک اقتصادي او تخنيکي پرمختګ په هکله هم څه ناڅه لوستي دي. يوه موضوع چي ما ته ډېره په زړه پوري وه هغه د جاپان په دې بېساري پرمختګ کي د ژباړي رول وو. کله چي جاپانيان د نونسمي پېړۍ په وروستيو کلونو کي له تقريباً درې سوه کلني انزوا څخه راووتل او د نړۍ د پرمختللي او د جاپان د وروسته پاته ساينس او تخنيک څخه خبر سول، نو په دې فکر کي سول چي څه بايد وکړي.

پر وطن او قام مين جاپاني مشران له ډېرو سلاوو او مشورو وروسته دې نتيجي ته ورسېدل، چي په غرب پسې د رسېدلو او له دوی سره د رقابت کولو يوه لار دا ده چي د غرب ټول علوم ژر تر ژره جاپان ته د ترجمې له لاري راوړي. که څه هم چي د جاپان اقتصاد په هغه وخت کي د نن په شان قوي نه وو بيا ئې هم ډېر ځوانان خارجي هيوادونو ته د زده کړي له پاره ولېږل او هم ئې د امريکې، انګلستان، فرانسې، جرمني او نورو هيوادونو څخه په لوړو امتيازاتو استادان استخدام کړل، چي جاپاني زده

کوونکو ته خارجي ژبې ور زده کړي. په ډېر لږ وخت کې جاپانیان په دې وتوانېدل چې د نړۍ په ژوندیو ژبو کې ډېر زیات لیکل سوي کتابونه جاپاني ژبې ته راواړوي او له هغو څخه په ګټه اخیستلو سره خپل هیواد ډېر ژر د نړۍ د پرمختللو هیوادو په ډله کې ودروي.

زما په نظر، زموږ ګران هیواد افغانستان هم باید د پرمختګ له پاره په دې لار کې جدي او هر اړخیزه ګامونه واخلي او چې په وس ئې کېږي د نړۍ له ژوندیو ژبو څخه د هر ډول کتابو و ترجمه کولو ته زور ورکړي. په ملي سویه باندي خو په دې نېک کار کې پراخ ګامونه اخیستل او په دې لار کې پوره سرمایه ګذاري کول د دولت له مهمو کارو څخه دي، خو هغه افغانان چې په خارجي هیوادو کې اوسي هم په دې کار کې ډېره مرسته کولای سي.

د (پولیټیکل ساینس ته یوه کتنه) د کتاب تر ترجمې وروسته، چې په کال ۲۰۰۸ کې د علامه رشاد خپرندویې ټولني له خوا چاپ سو، دا دئ د پولیټیکل ساینس شاګردانو او علاقمندانو ته د (بین المللي سیاست ته یوه کتنه) د کتاب ترجمه (لنډیز) وړاندي کوم. دا کتاب چې ستاسي په مخکي دئ د امریکن یونیورسیټۍ د پولیټکل ساینس د ماسټرۍ د پروګرام د تعلیمي نصاب جز دئ. د دوو امریکایي پروفیسرانو جان رورکي John T. Rourke او مارک بویر Mark A. Boye له خوا په ګډه په کال ۱۹۹۶ کی لیکل سوی او هر دوه کاله د تجدیدنظر سره دوباره چاپ سوی دئ. دا اوسنۍ ترجمه ئې د ۲۰۱۰ کال د چاپ څخه سر ته رسېدلې ده. ما دا کتاب تلخیص او ترجمه کړی دئ، په دې معنی چې هغه برخي مي ځني ایستلي دي، چې د امریکې په متحده ایالاتو پوري ډېري مختصي دي او زما په نظر به ئې ښائې د افغاني زده کوونکو له پاره مفهوم اخیستنه له ستونزو ډکه وي. سره له دې هم، څرنګه چې کتاب د امریکائې زده کوونکو له پاره لیکل سوی دئ، ځکه ئې نو ډېر مثالونه او مسایل د امریکې

په سیاسي او اجتماعي سیستم پوري اړه لري خو زما یقین دئ چي د همدې مثالو او د امریکا د سیاسي، اقتصادي، اجتماعي ، او کلتوري ساختمان زده کړه زموږ ځوان نسل ته هم ګټوره او هم لازمي ده.

د دې معنی هیڅکله دا نه ده، چي ګویا زده کوونکي باید ټول هغه نظریات چي په کتاب کي راغلي دي په پټو سترګو ومني، او دا معنی هم نه لري چي زه ګویا له ټولو سره موافق یم. زما په نظر د دې کتاب د مفاهیمو، نظریاتو او مثالونو پوهه له زدکوونکو سره دا مرسته کولای سي، چي په افغاني ټولنه کي ئې د مثالونو څرک وباسي او د تطبیق ساحه ئې وپلټي.

د دې کتاب یوولس فصلونه ما ترجمه او تلخیص کړي دي. ځیني فصلونه اوږده او ځیني بیا لنډ ځکه دي، لکه مخکي چي مي وویل، موضوعات ئې یوازي د امریکا یانو لپاره مهم دي. ګرانو لوستونکو ته معلومه ده، چي و پښتو ژبي ته د مسلکي اثارو ترجمه کول ستونزمن کار دئ. ما ډېر زیار ایستلی دئ، چي ترجمه روانه او اسانه راسي، او ډېره هڅه مي کړې ده چي د هغو پرپېچلو مفاهیمو لپاره چي زه په دې ژباړه کي ورسره مخامخ سوی یم په پښتو ژبه کي مروج مفاهیم استعمال کړم. د وضاحت لپاره مي د ځینوسره انګرېزي لغات هم لیکلي دي. مګر بیا هم که چېري کومه جمله مبهمه وي، لطفاً ئې یو ځل بیا ولولئ ښائې معنی ئې روښانه سي. که بیا هم د جملې مفهوم روښانه نه سو نو دا زه د ځان نیمګړتیا بولم او له ګرانو لوستونکو څخه هیله لرم، چي د خپلي بزرګوارۍ له مخي عفوه راته وکړي.

زما وروڼو ډاکتر محمد رفیق ظهیر او انجنیر محمد نادر ظهیر زموږ د هفته ییز قدم وهلو پر وخت د مناسبو لغاتو او اصطلاحاتو په برخه کي ډېره مرسته راسره کړېده، چي کور ودانی ورته وایم. په پای کي باید ووایم چي دا ترجمه، لږ ده که ډېره، ښه ده که بده، د محمد معصوم هوتک له مرستي

پرته ئې تر تاسو ښاغلو لوستونکو پورې رسول ممکن نه وه. معصوم هوتک سربېره پر دې چې همېشه ئې و دې کار ته تشویق کړی یم، دا ترجمه ئې، د کلمې په واقعي معنی، ټکي په ټکي لوستلې او ایډیت کړې ده. عمر دې ئې ډېر، کور دې ودان او پرقلم دې برکت وي. زه تر حد زیات ځني ممنون یم، مګر نو د څه کم پنځوسو کالو اشنایۍ نتیجه باید همداسې وي.

په درناوي

محمد صدیق ظهیر

ویرجینیا– امریکا

فبروري ۲۰۱۱

لومړی فصل

نړیوال سیاست په پام کې نیول او د هغه په هکله فکر کول
Thinking and Caring about World Politics

ویلیام شکسپیر (۱۵۶۴ – ۱۶۱۶ع) وايي: "ټوله نړۍ یو سټېج دئ او ټول نارینه او ښځې یوازې لوبغاړي دي". د دې سټېج ځنې کرکټرونه قهرمانان او ځینې بیا ناوړه اشخاص دي. هغه اعمال چې پر سټېج باندې سر ته رسېږي ځینې وخت له هیجانه ډک او کله بیا له غمونو ډک وي. ځینې وخت عدالت سرته رسېږي، خو خبره تل داسې نه وي. مګر د خپل ټول پرله پسې چلې توب سره، نړیوال سټېج ته پاملرنه په کار ده.

کله چې تاسې یوه ډرامه، فلم او یا کوم ټلویزیوني پروګرام ګورئ، نو په هغوی باندې پوهېدل هغه وخت اسانه کېږي چې تاسې د ډرامې، فلم او یا ټلویزیوني پروګرام په هکله [مثلا د کره کتنې له لارې] یو څه معلومات ولرئ. په همدې ډول، د دې کتاب پوهېدل هغه وخت اسانه کېږي چې د دې نړیوال سټېج کرکټرونه او د هغه په هکله ځینې مقدماتي معلومات ولرو.

د عادي ډرامې په خلاف، د نړیوال سټېج د ډرامې غړي اشخاص نه بلکې سازمانونه دي. دولتونه د دې سټېج سازماني اکټران دي، او دولتونه دي چې د دې سټېج اساسي لوبغاړي تشکیلوي او تقریباً ۲۰۰ هیوادونه د

دې سټېج لوبغاړي دي. لکه په عادي ډرامه کي چي هر لوبغاړي په ډېر حسادت سره د خپل شهرت د ساتني له پاره هڅي کوي، پر نړیوال سټېج باندي هم هر لوبغاړی [دولت] د خپل ملي حاکمیت د ساتني او دفاع له پاره هڅي کوي. همدا ملي حاکمیت دولتونه د نورو لوبغاړو څخه بېلوي. ښکاره خبره ده چي ملي حاکمیت دا معنی هم لري چي نړیواله ډرامه یو ډایرکټر نه لري چي د لوبغاړو تر منځ نظم برقراره کړي. د مرکزي قدرت نسته والی د لوبغاړو تر مینځ د تشنج د منځته راتلو لامل ګرزي. همدارنګه، په داسي حال کي چي ټول دولتونه له حقوقي پلوه سره مساوي دي، مګر واقعیت دا دئ چي ځیني لوبغاړي تر نورو ستر رول لري. د امریکا متحده ایالات یقیناً د لوبغاړو د لیست په سر کي ځای لري، چین او ځني نور هیوادونه هم عمده لوبغاړي دي.

یو لړ بین المللي سازمانونه هم د دولتو سره پر سټېج باندي شریک دي. له دې جملې څخه تقریباً ۳۰۰ ئې بین الحکومتي سازمانونه intergovernmental organizations دي چي دولتونه ئې غړي دي. ځیني ئې (د ملګرو ملتو په شان) جهاني او ځیني ئې بیا (د اروپایي اتحادیې په شان) سیمه ییز بین الحکومتي سازمانونه دي. بله ډله بیا غیرحکومتي سازمانونه (NGO) دي چي انفرادي اشخاص ئې غړیتوب لري. د غیرحکومتي (NGO) سازمانو شمېر زرهاوو ته رسېږي او د بین المللي سیاست تقریباً هره برخه ئې په بر کي نیولې ده. یو مثال ئې د اېډز بین المللي ټولنه the International AIDS Society ده.

زموږ له پاره د نړیوال سیاست اهمیت:

د امریکا په متحده ایالاتو کي، زیات خلګ په دې قانع نه دي چي دوی باید په نړیواله ډرامه کي فعاله ونډه ولري. ډېر وړوکي اقلیت د

نړیوال سیاست په هکله معلومات لري او په منظمه توګه خارجي خبرونه اوري. د ۲۰۰۱ کال د سپتمبر د یوولسمي تروریستي حملې له نړیوال سیاست سره د امریکایانو علاقه یو لږ څه زیاته کړه. د سپتمبر تر یوولسمي مخکي، په سلو کي ۳۳ امریکایانو ویل چي دوی بین المللي خبرونه تعقیبوي، دا فیصدي په کال ۲۰۰۶ کي یوازي ۳۹ ته زیاته سوه. د ۱۸ څخه تر ۲۴ کلني ځوانان خو بیا د نړیوالو چارو په هکله بیخي لږ معلومات لري. په ۲۰۰۶ کال کي د امریکا د نېشنل جیوګرافیک مجلې یوې سروې وښودله چي په امریکا کي د دغه عمر په سلو کي ۶۳ ځوانانو ونه کولای سوای چي د نړۍ په جغرافیائي نقشه کي پر عراق او په سلو کي ۷۰ ونه سوای کولای چي پر افغانستان باندي ګوته کښېږدي (پیدا ئې کړي)، دا په داسي حال کي دئ چي په دې دواړو هیوادو کي امریکائې عسکر جنګېږي.

دا مهمه خبره باید په پام کي ولرو چي له امریکا سره په مقایسه په نورو پرمختللو هیوادو کي د نړیوالو مسایلو په هکله د خلکو معلومات زیات دي. د هغې مطالعې له مخي چي مخکي ئې بیان وسو، په نهو(۹) هیوادو کي له ۱۸ څخه تر ۲۴ کلونو ځوانانو څخه د نړۍ د جغرافیې په هکله ۵۶ پوښتني او د نړیوالو مسایلو په هکله ۸ پوښتني وسولې. د امریکا مقام په اتو (۸) هیوادو کي د پای له خوا اول او تر مکسیکو، چي د تعلیم امکانات پکښی لږ دي، یو څه لوړ وو. د امریکا د متحده ایالاتو د نفوس په هکله پوښتني ته یوازي په سلو کي ۲۵ ځوانانو صحیح جواب وړاندي کړی وو.

آیا د نړۍ د پېښو په هکله دومره بې علاقه ګۍ معقول کار دئ؟ نه، هیڅکله نه. په دې درسي کتاب کي په ندرت سره هڅه کوو تاسي ته ووایو چي څرنګه فکر وکړئ او یا څه وکړئ، مګر پر یوه پیغام چي موږ ټینګار کوو هغه دا دئ: د نړۍ ډرامه مهمه ده او زموږ جدي توجه ورته په

کار ده او تر دې لا مهمه خبره دا ده چې موږ باید د غیرفعال کتونکي په رول قناعت ونه کړو.

تر دې خبرې وروسته منطقي پوښتنه دا ده چې: "آیا زه په یوازې سر څه تأثیر لرلای سم؟" بلې هو! تاسې په یوازې سر تأثیر درلودلای سې. دا واقعیت دئ چې موږ ټول نه سو کولای جمهور رئیسان او یا وزیران سو، مګر موږ کولای سو چې عمل وکو او خپل نظریات خلګو ته وروپېژنو.

مستقیم عمل کول:

پر نړیوالو روابطو باندې د تأثیر ښندلو یوه لار په بېلابېلو اشکالو سره مستقیم عمل کول دي. د امریکا په متحده ایالاتو کې، د ملیونو انفرادي محصلینو پراخو مظاهراتو، چې کله کله تشدد هم ورسره ملګری وو، د ویتنام د جګړې په ختمولو کې مرسته وکړه. د پوهنتونو شاګردانو په ۲۰۰۳ کال کې د امریکا له خوا د عراق د اشغال په طرفداري او همدارنګه پر ضد مظاهرې وکړې. محصلینو د خارجي مسایلو په اړوند هم مظاهرې کړې دي. په کال ۲۰۰۶ کې، د مثال په توګه، د ټکساس په پوهنتون کې په زرهاوو محصلینو د مهاجرینو د حقوقو په طرفداري مظاهرې وکړې.

رایې ور کول:

ډیموکراسي ګاني دا امکانات برابروي چې پر نړیوال سیاست باندې د رایې د صندوق له لارې تأثیر وښندل سي. لیډران د انتخاباتي مبارزو د دوران پر وعدو ډېر وخت وفا نه کوي، مګر انتخاب سوی لیډر پر پالیسي باندې تأثیر ښندلای سي. د امریکا د متحده ایالاتو د جمهوري ریاست د ۲۰۰۴ کال په انتخاباتو کې، جورج بوش او جان کېري پر یو شمېر بین

المللي مسايلو، د مثال په توګه د عراق جنګ، سره مخالف وه. رايه ورکوونکو د امريکا د خارجي پاليسۍ د پر مخ بيولو له پاره جورج بوش انتخاب کړ. ځيني کسان چي د جورج په انتخابېدو خوابدي وه، د امريکا ځوانان ملامت وبلل. دا ځکه چي ډېر زيات ځوانان د جان کېري طرفداران وه او په امريکا کي، د نورو هيوادو په شان، ځوانان چندان په رايي ورکولو کي برخه نه اخلي.

مګر په ۲۰۰۶ کال کي د رايي ورکوونکو په افکارو کي ډېر تغيرات راغلل او ډيموکراټ ګوند په کانګرس کي چوکۍ لاسته راوړې. د يوه تحليل ګر په قول ډېرو کسانو به ويل چي: "زه ډيموکراټ کانديد ته رايه ورکوم، ځکه زما له جنګ څخه بد راځي، زما بوش خوښ نه دئ، زه غواړم خپل نظر اظهار کړم". په داسي حال کي چي د ځينو کسانو حتی د ډيموکراټ کانديد نوم هم زده نه وو.

په ځينو هيوادو کي د ريفرندم له لاري د بين المللي مسايلو په هکله مستقيمه رايي ګيري هم امکان لري. په کال ۲۰۰۵ کي، د مثال په توګه، په لکسمبورګ او هسپانيه کي ئې د اروپايي اتحاديې اساسي قانون د مستقيمي رائې ورکولو له لاري تصويب کړ، مګر د فرانسې او هالنډ رايه ورکوونکو هغه د مستقيمي رايي ورکولوله لاري رد کړ. دا چي خلګ د خارجي پاليسۍ په هکله مستقيم تصميم نيسي، چندان عموميت نه لري، مګر ورځ په ورځ د امريکا په متحده ايالاتو او اروپايي هيوادو کي د ريفرندم او مستقيمي ډيموکراسۍ direct democracy پلويان زياتېږي.

پاليسي جوړوونکي کېدل:

دا هم ممکنه ده چي تاسي د انتخابي مقاماتو له پاره ځانونه کانديد کړی او يا هم کولای سی په هغو ايجنسيو کي وظيفه پيدا کړی چي ستاسي

د هیواد د خارجي چارو سره سروکار لري. تاسي همدارنګه کولای سئ په ملګروملتونوUnited Nations او یا په نورو مهمو بین المللي سازمانو کي ځانته کار پیدا کړی. په دې سازمانو کي و یوه لوړ مقام ته رسېدل یو څه وخت غواړي، مګر امکان ئې وجود لري.

د پولیټکل ساینس مطالعه د پالیسۍ جوړوونکي مقام ته د رسېدلو په لار کي لومړی ګام ګڼل کېږي. د امریکا پخوانۍ خارجه وزیره کاندولیسا رایس، پخوانی جمهور رئیس بیل کلینټن او مېرمن ئې هیلري کلینټن، او د ملګروملتو سرمنشي بان کي مون خپل عالي تحصیلات په پولیټیکل ساینس کي سر ته رسولي دي.

مهم ټکی دا دئ چي ستاسي پر عمل باندي حساب کېږي، یعني ستاسي رایه ورکول، اعتراض کول، په سیاسي سازمانو کي برخه اخیستل او د هغوی سره مرسته کول، حتي په سیاسي نظر غوښتنه کي د خپل نظر اظهارول تأثیر لري. لږ انفرادي اعمال په یوازي سر اثر لرلای او یا په نړیوال سیاست کي تغیر راوستلای سي، مګر مجموعه د انفرادي اعمالو تأثیر لرلای سي. سیاست ته د یوه نندارچي په توګه مه ګورئ. په سیاست کي فعاله برخه واخلئ.

تیوریتیکي فکر کول: پېښي په متن کي مطالعه کول

Thinking Theoretically: Putting Events in Context

دا مهمه ده چي موږ د نړۍ د پېښو په هکله خپل نظریات سره تنظیم کړو. همدا نن ورځ چي دا ټکي لیکل کېږي، د نیویارک ټایمز د لومړي مخ خبرونه د لاندي مسایلوپه هکله دي: په افغانستان کي د ځان مرګي بمب، د اسرائیلو په وړاندي د امریکا د متحده ایالاتو خارجي پالیسي، د روسیې او ګرجستان مخالفت، د ایران په اصطلاح ذروي وسلو پروګرام او نړیوال

اقتصادي رکود او د امریکا پر متحده ایالاتو باندي د هغه تأثیرات. هر یو له دې خبرو ځخه په یوه ټاکلې موضوع پوري اړه لري، مګر د یوه پراخ متن context اجزاء تشکیلوي. که تاسي د دې مسایلو سره آشنا نه یاست، نو دا ډېره مهمه ده چي په منظمه توګه د خبري میډیا له لاري ځانونه ورسره آشنا کړئ.

په دې ډول مسایلو باندي د ښه پوهېدلو له پاره دا لازمه ده چي په تاریخي او همدارنګه تیوریکي متن ئې ځانونه پوه کړو. په دوهم فصل کي، د نړیوال سیاست په اساساتو باندي د پوهېدلو له پاره، نړیوال سیستم ته یوه لنډه تاریخي کتنه سوې ده. تیوریکي فکر کول په یوه پراځ متن context کي د مسایلو د مطالعه کولو سره مرسته کوي. سیاسي تیوري political theory یوه نظریه یا د یو لړ سره تړلو نظریاتو مجموعه ده چي موږ ته دا ښیي چي شیان ولي پېښیږي او سیاسي پېښي څرنګه یو له بله سره ارتباط لري.

تیوریکي فکر کول ډېري ګټې لري. یوه ګټه ئې دا ده چي زموږ سره د پوهني knowledge په جوړېدلو کي مرسته کوي. که موږ هره پېښه بېساري [بې جوړې unique] وبولو، بیا نو موږ د تصادفي او بې ارتباطه پېښو یوه مجموعه په لاس کي لرو. مګر که موږ تیوریکي فکر وکړو، بیا نو موږ په یو پاټرن [نمونه، فردي خصوصیات pattern] پسي ګرزو چي زموږ سره د پېښو په ښه ترا پېژندنه، او حتی د پېښو په پېش بیني کي مرسته وکي. بل دا چي تیوریکي فکر کول موږ ته د یوې مشخصي پالیسۍ د ارزیابي کولو چانس راکوي. د مثال په توګه، د امریکا په متحده ایالاتو او نورو ډیموکراسي ګانو کي دا بحث روان دئ چي ایا په منځني ختیځ، او نورو هیوادو کي ډیموکراسۍ ته پراختیا ورکړه سي کنه. د «ډیموکراټیکي سولي تیوري» وایی چي: ډېر لږ پېښېږي چي ډیموکراټیک دولتونه دي یو له بله سره جګړه وکړي. اوس نو که دا تیوري صحیح وي، نو په نړۍ کي د

سولي د راوستلو لار به دا وي چي په منځني ختيځ او نورو هيوادو کي د ډيموکراسۍ د منځته راوړلو او پراختيا له پاره هڅي وسي. په دې کتاب کي به تاسي له بېلابېلو سياسي تيوري ګانو سره مخامخ سئ چي عمده ئې د رياليزم او ليبراليزم تيوري ګاني دي.

رياليستي تيوري:

رياليزم هغه نظريه ده چي د هغې له مخي نړيوال سياست پر شخصي منافعو راڅرخي. رياليستان په دې باور دي چي هيوادونه د خپل نظامي او اقتصادي قدرت د ساتلو او هم د پراختيا له پاره رقابت او مبارزه کوي. سربېره پر دې، رياليستان د قدرت له پاره مبارزې ته د صفري مجموعې د بازۍ zero-sum game په ستر ګه ګوري، په دې معنی چي د يوه هيواد ګټه خامخا د نورو هيوادو تاوان دئ. رياليستان په دې عقيده دي چي د خپلو ملي منافعو د ساتلو له پاره د دولتونو تر منځ مبارزه د نړۍ وال سټېج اساسي عمل تشکيلوي. د دې نظرېې له مخي رياليستان په دې عقيده دي چي هيوادونه بايد د خپلي خارجي پاليسۍ په ټاکلو کي د قدرت انډول په نظر کي ونيسي. د رياليستانو په نظر ملي منافع هغه څه دي چي د يوه دولت امنيت، نفوذ، نظامي او اقتصادي قدرت تقويه کوي او يا ئې ساتي. د رياليستانو له پاره زور حق دئ ايا لږ تر لږه د برياليتوب لاره هواروي.

ليبرال تيوري:

ليبراليزم عقيده لري چي خلک او هيوادونه چي د دوی نمايندګي کوي کولای سی يو له بل سره د همکارۍ له لاري، د بين المللي سازمانو او بين المللي قوانينو پر اساس، متقابلي ګټې ولټي. ليبرالان د رياليستانو دا نظريه چي سياست په خپل ذات کي د قدرت له پاره مبارزه ده په کلکه

ردوي. ليبرالان قدرت د يوه فکتور په توګه بالکل نه ردوي، مګر دوی په دې عقيده دي چي اخلاقيات، انساني احساسات، او د همکارۍ احساس هم په نړيوال سياست کی پر ملي ليډرانو باندي تأثير درلودلای سي. ليبراليزم همدارنګه په دې عقيده دئ چي بين المللي سياست کېدلای سي غير صفري مجموعه وي، يعني داسي شرايط منځته راتلای سي چي په هغه کي دواړه خواوي ګټه وکړي. ليبرالان همدارنګه په دې فکر دي چي بشريت ټول اشتراک سره لري او کېدای سي چي انسانان د خپلو هيوادو تر سرحداتو په ها خوا د نورو خلکو او ګروپونو سره ښه روابط ولري.

دوهم فصل

د نړیوال سیاست تکامل

The Evolution of World Politics

دا فصل دوه هدفه لري. یو ئې دا دئ چې د هغو موضوعاتو او پېښو لپاره تاریخي بنسټ کښېږدي چې تاسي به د بین المللي روابطو په تحلیل کې ډېر ځله ورسره مخامخ سئ. بل هدف ئې دا دئ چې د اوسني نړیوال سیاسي سیستم د تکاملي جریان یوه خاکه کښېږدي. د بین المللي سیستم مفهوم دا دئ چې: (۱) نړۍ یوازې د اجزاوو یعني هیوادونو مجموعه نه ده، (۲) نړیوال سیاست یوازې د هیوادونو تر منځ د انفرادي فعل او انفعال مجموعه نه ده او (۳) د سیستم د اجزاوو تر منځ د فعل او انفعال یو عمومي طریقه او اسلوب وجود لري. د بین المللي سیستم ماهیت او پر نړیوال سیاست باندې د بین المللي سیستم تاثیر په دریم فصل کې نور هم څېړل سوی دئ.

د دې فصل په لوستلو کې حوصله ولرئ. تاسي به ووینئ چې یوه موضوع په لنډ ډول تشریح سوې ده او ډېر ژر بله موضوع رامیدان ته سوې ده. تاسي به ښائې ووایاست چې "لږ کرار سه، دا موضوع یو څه زیاته تشریح غواړي". حوصله مند اوسئ! په نورو فصلونو کې به ئې جزئیات ولولئ.

تکامل کوونکی نړیوال سیستم – لومړنی انکشاف

The Evolving World System: Early Development

بې شمېره جهاني او سیمه ییز بین المللي سیستمونه له ډېر وخت

راهيسي وجود لري. ځيني پوهان ئې ريښه ۷۵۰۰ کاله پخوا د جنوبي بين النهرين د بابل (اوسني عراق) سيمي ته وراوړدوي. د نن ورځي سياست له پخوا څخه ډېر توپير لري، مګر د پخواني حالت څخه اوسني حالت ته دا تغير په تدريجي توګه تکامل راکړی دئ.

لرغونی یونان او روم:

موږ د بين المللي سيستم څرک د يونان په ښار – دولت city-state (د ۷۰۰ قبل الميلاد څخه تر ۳۰۰ قبل الميلاد پوري) او همدارنګه د روم د امپراتورۍ په صعود او نزول (د ۵۰۰ قبلاالميلاد څخه تر ۴۷٦ بعدالميلاد پوري) کي موندلای سو. په دغه دوران کي موږ د نن ورځي څلور مهم سياسي مشخصات د لومړي ځل لپاره ليدلای سو. دا مشخصات په راوروسته کي تقريباً له منځه ولاړل، مګر زر کاله وروسته دوباره راښکاره سول. دا څلور مشخصات په لاندي ډول دي:

قلمروي دولت (یعني هغه دولت چي قلمرو ئې معلوم وي):

د يونان تر ښار – دولت مخکي، سياسي سازمان پر يوه حکمران يا پر يوه کلتوري ګروپ، لکه قبيله، ولاړ وو. حکمران يا قبيلې پر قلمرو باندي کنټرول درلود، مګر د هغو خلګو سياسي ارتباط چي د قلمرو په دننه کي ئې ژوند کاوه د حکمران يا د ګروپ سره وو، نه د قلمرو سره. قلمرو په حکمران اړه درلوده او د خلګو سره د قلمرو د ملکيت احساس وجود نه درلود. د يونان د ښار – دولت په منځته راتلو سره قلمرو هم د يو سياسي واقعيت په توګه رامنځته سو. د ښار – دولت په دننه کي خلګو د ځمکي د ملکيت يو ډول دايمي احساس پيدا کړ، او د قلمرو سره دا ارتباط د دوی د سياسي هويت يو جز وګرزېدی. په نتيجه کي، د تابعيت citizenship

مفهوم وده وکړه او داسي قوانين رامنځته سول چي د هغو پر اساس د يو چا تابعيت او نه تابعيت ټاکل کېدی. تر ۴۵۰ قبل الميلاد وروسته د اتن قانون Athenian law **د قلمرو پر اساس د تعريف سوي سياسي واحد په دننه کي خلګو ته تابعيت** citizenship **اعطا کړ. نوي کسانو ته تابعيت هغه وخت ممکن وو چي مور او پلار دواړه به ئې د اتن تبعه وه او يا به د قانوني لاري د تابعيت لپاره منل کېدل. په مجموع کي به ښايي اتباع** citizens **د نفوس يو پر دريمه برخه تشکيلول.**

حاکميت (استقلال، خودمختاري):

ارسطو (۳۲۲-۳۸۴ قبل الميلاد)، په خپل مهم اثر چي سياست Politics **نومېږي، داسي استدلال کوي چي نهائي اقتدار او صلاحيت** authority **نه يوازي د حکمرانانو څخه بلکي د يو سياسي واحد د قوانينو او حکومتي سيستم څخه سرچينه اخلي. ځکه نو، د يونان هر** polis **يا ښار- دولت د خپلو قوانينو تر سائې لاندي ځانونه مستقل او خودمختاره بلل. د دې معنی دا وه چي هيڅ يو بل عالي اقتدار، مذهبي او يا غيرمذهبي، ئې په رسميت نه پېژندی.**

نېشنليزم:

د يونان د ښار- دولت اتباعو خپل هويت په پوليس polis **کي څرګنداوه او هغه ئې د خپل سياسي هويت او همدارنګه د اوسېدلو د ځای په توګه پېژندی. لکه ارسطو چي ويلي دي: "انسان د پوليس يو حيوان دئ". دا ډول فکري حالت د نېشنليزم مقدماتي ګامونه وه، چي نن ورځ د سياسي هويت ډېر مهم احساس دئ چي خلګ، حکومت او قلمرو يو له بله سره نښلوي.**

ډيموکراسي:

همدارنګه، د يونان په ښار – دولت کي، د بشر په تاريخ کي د لومړي ځل لپاره، اولس د سياسي اقتدار سرچينه وګرزېدی. [يعني اولس، نه حکمران يا پاچا، د سياسي اقتدارخاوند سو] د اتن خلګو "ځانونه د کوم پاچا رعيت نه بلل.... بلکي دوی تبعه citizens وه چي د خپل پوليس د اداري او لارښودني مسئوليت ئې پر غاړه درلود" د پوليس په چارو کي د خلګو د برخي اخيستني مفکوره په اتن کي، چي تقريباً د ۱۵۰ کالو لپاره ډيموکراسي پکښې موجوده وه، خپل اوج ته ورسېدله. په همدې وخت کي روم لوېد يځ لوري ته ډېر پرمختګ وکړ. د اتن په شان، روم هم يو ښار- دولت وو چي لويه امپراتوري ځني جوړه سوه او بالاخره دا امپراتوري هم د زوال سره مخامخ سوه. همدارنګه، روم هم د اتن په شان يوه ډيموکراسي درلوده چي د قبل الميلاد په لومړۍ پېړۍ کي د نظامي ديکتاتورۍ له خوا تر پښو لاندي سوه. موږ نه سو کولای چي د اتن او روم سياسي سيستمونه د اوسني موډرن سيستمونو سره مقايسه کړو. د مثال په توګه، د اتن ډيموکراسي د اتن په بالغ او نارينه اتباعو پوري محدوده وه، چي ښائي د ښاري اوسېدونکو په سل کي ۱۵ به ئې په بر کي نيول. ښځي، مريان، او اوسېدونکي خارجيان، چي ميتيک metics بلل کېدل، د برخه اخيستني څخه محروم کړه سوي وه. خو سربېره پر دې هم، کولای سو د اوسني موډرن دولت د شکل بندۍ، لکه حاکميت، نېشنليزم او ډيموکراسۍ کرښپل و دې لرغوني دوران ته ورسوو.

د روم تر سقوط وروسته ، د ۴۷٦ څخه تر ۱۷۰۰ ميلادي پوري:

د روم پنځه سوه کلني استبداد او امپراتورۍ د ډيموکراسۍ او نېشنليزم ډېر مفاهيم او عقايد له منځه يووړل. مګر بيا هم دا افکار بالکل

مړه نه سول. دوی فقط د یوې زر کلني دورې لپاره مړژواندي پاته سول او د بیر ته راژوندي کېدلو لپاره ئې مناسبو تاریخي شرایطو ته انتظارایستی. په دې اوږده دوران کي، چي منځنۍ پېړۍ Middle Ages بلل کېږي او تقریباً تر ۱۵۰۰ میلادي پوري دوام لري، په لوېدیځ کي سیاسي قدرت په دوو لارو اعمالېدی چي یو ئې د واک جهان شموله universal شکل او بل ئې دواک محلي شکل وو.

په منځنیو پېړیو کي جهان شموله واک (قدرت):

په منځنیو پېړیو کي حکومت داري تر یو حده پر ډېر پراخ قدرت ولاړه وه چي قلمرو او خلګ ئې په کنټرول کي وه مګر دا ډول حکومتونه نه په قلمرو او نه هم په خلګو باندي مشخص کېدل. د دې ډول حکومتونو قدرت او واک مذهبي او غیر مذهبی جهان شموله universal اړخونه درلودل.

مذهبي واک

Religious Authority

د روم کاتولیکي کلیسا د دې ډول جهان شموله واک یوه منبع وه چي پر څو لارو ئې په قلمرو کي د اتحاد سره مرسته کوله. کلیسا لاتیني ژبه ژوندۍ ساتلې وه او له دې لاري ئې د روشنفکرانو لپاره مشترکه ژبه وړاندي کړې وه. د حق، عدالت او داسي نورو سیاسي مفاهیمو تکامل د عیسویت پر دکتورین ولاړ وو. حتی پاچهانو هم په تیوري کي (او زیات وخت په عمل کي) د پاپ قدرت ته غاړه ایښووله. پاپ په خپل وار سره، د بېلابېلو زورورو پاچهانو په ملاتړ،د جهاني عیسوي دولت universal Roman-Christian state د پراختیا غوښتنه رامنځته کړل. و دې هدف ته د رسېدلو لپاره په کال ۸۰۰ میلادي کي پاپ دریم لیو Pope Leo III د

یو جرمنی پاچا، شارلمیین Charlemagne، پر سر د روم د امپراتور "Emperor of Romans" تاج ورکښېښود.

غیرمذهبی واک

Secular Authority

د منځنیو پېړیو د مخ پر وړاندي تلو سره، د کاتولیکي کلیسا پراخ قدرت په سترو ځو نژادي امپراتوریو تعویض سو. د استروهنګرین Austro-Hungarian، برتانیې، چین، هالنډ، فرانسې، جرمني، عثماني ترکیې، روسیې، هسپانیې او نورو امپراتوریو تر کنټرول لاندي خلګو په کلتوري لحاظ د امپراتورانو سره اړه نه درلوده او د دوی په وړاندی ئې د وفادارۍ احساس ډېر لږ وو. ډېرو پاچهانو بیا په خپل وار سره د عوامو په وړاندي د قوي سیاسي هویت احساس نه درلود او ادعا ئې درلوده چي د دوی قدرت د خدای له خوا راغلی دئ. دا امپراتورۍ تر شلمي پېړۍ پوري راورسېدلې، مګر په پای کي د نېشنلیزم په څپو کي له منځه ولاړې.

په منځنیو پېړیو کي سیمه ییز قدرت:

سیمه ییز (محلي) قدرت د فیوډالي سیستم په نامه یادېدی. دا سیستم د جاګیردارۍ پر شاوخوا سره تنظیم سوی وو چي په هغه کي اشرافو تقریباً مکمل حاکمیت درلود. په تیورۍ کي، دا اشراف د یوه پاچا یا امپراتور تابع بلل کېدل. مګر په حقیقت کي، دوی معمولاً خودمختاره وه او ځینی وختونه ئې قدرت تر هغه پاچا چي دوی ئې ګویا تابع وه، زیات وو.

په دې مهمه خبره باید پوه سو چي په منځنیو پېړیو کي د قلمرو او سیاسي قدرت مفاهیمو له اوسني دوران سره ډېر زیات توپیر درلود. په

رشتیا سره هم پاچهانو او اشرافو به یو ټاکلي قلمرو په کنټرول کي درلود، مګر په تیوریکي لحاظ دوی پر قلمرو باندي حاکمیت نه درلود. مګر، [د دوی په اصطلاح]، خدای تعالی او د خدای تعالی کلیسا پاچهانو ته پر ټاکلي قلمرو باندي د حاکمیت حق ورکاوه. پاچهانو بیا، په خپل وارسره، د خپل قلمرو ځیني برخي خپلو تابع اشرافو ته وربخښلې. د فیوډالي سیستم ماهیت داسی وو چي متابعین (یعني فیوډالان) په تیوریکي لحاظ د پاچهانو تابع وه، او پاچهان بیا په تیوریکي لحاظ د امپراتورانو او پاپانو (د کلیسا مشر) تابع وه. د دې معنی دا وه چي حاکمیت په حقوقي لحاظ، او زیات وخت په حقیقت کي هم، وجود نه درلود. عوامو ډېر لږ او یا هیڅ قدرت نه درلود او رعیت subjects بلل کېدل، چي مقام ئې د مفهوم له مخي تر تبعه citizen و ملکیت ته نژدې وو. [یعني عوام تبعه نه بلکي ملکیت بلل کېدل].

د فیوډالي سیستم زوال:

په منځنیو پېړیو کي ډېر داسي تغیرات راغلل چي د فیوډالي سیستم د زوال لپاره ئې زمینه برابره کړه. د نظامي تکنالوجۍ منځته راتلل او اقتصادي پراختیا په دې کار کي تر ټولو عمده رول لوبولی دئ.

نظامي تکنالوجي:

د دیارلس سوه کلونو په نیمایي کي په اروپایي جنګونو کي د باروتو او نورو نظامي تکنالوجیو د په کار اچولو په نتیجه کي کوچنیو فیوډالي جاګیردارانو نور نه سوای کولای چي د ځان دفاع وکړي. کم تجربه عوامو ډېر باتجربه او دلاوره شوالیه ګان، چي نخبه فیوډالي جنګیالي وه، په توپک ویشتلای او له آسه راغورځولای سوای. ډېر لوی فیوډالي دفاعي

قصرونه په نسبتاً ارزانو توپونو تخريبېدلای سوای. د دې واقعيتونو معنی دا وه چي يو قوي دفاعي سيستم ته اړتيا وه چي هغه يوازي د پراخ قلمرو لرونکي واحد يعني دولت په وس پوره وه.

اقتصادي پراختيا:

د اروپا پرمختلونکي اقتصاد هم د فيوډالي سيستم بيخ وروکيښ. پرمختللي تجارت د اقتصادي پياوړتيا او پرمختګ سره ډېره مرسته وکړه. د ديارلسمي پېړۍ په وروستيو کلونو کي د اسيا او منځني ختيځ پر ډېرو برخو باندي د مغولي امپراتورۍ کنټرول داسي ثبات منځته راووست چي د تجارت د پراختيا له پاره ئې ډېره زمينه برابره کړه. د آسيا سره تجارت اروپايان دې ته وهڅول چي لويي ببړۍ جوړۍ کړي، چي دې کار په خپل وار سره د تجارت د پراختيا امکانات لا پسي زيات کړل. د ۱۲۷۱ او ۱۲۹۵ کلونو تر منځ و چين او نورو سيمو ته د مارکوپولو سفرونه د دې نويو تجارتي فعاليتونو سره تړاو درلود. د نويو تجارتي لارو همدا پلټني وې چي، د نورو شيانو تر څنګ ئې، په کال ۱۴۹۲ کي د کريستوفر کولمبوس Christopher Columbus د سفر (د امريکې لويي وچي کشف) لپاره لاره هواره کړه.

د پراخي پيمانې توليد mass production د اقتصادي پياوړتيا يو بل فکتور وو. د انفرادي کسب کارانو ځای ابتدايي فابريکو ونيو. پوره صنعتي کېدل industrialization تر ۵۰۰ نورو کالو پوري لا هم منځته رانغی، مګر د صنعتي انقلاب لومړني ګامونه په ۱۲۰۰ کلونو کي اخيستل سوي وه.

د تجارت او فابريکه يي توليد manufacturing انکشاف ډېر مهم سياسي نتايج رامنځته کړل. لومړی، يوه غني او زوروره تجارتي طبقه (آزاد ښاري اوسېدونکي) راپيدا سوه چي د توليد او تجارت ورځ تر بلي

پراخېدونکي ښاري مرکزونه ئې په خپل کنټرول کي راوستل. دوهم، دا آزادښاري اوسېدونکي (چي برګر burgher بلل کېدل) د مسلط سياسي سيستم څخه ناراضه ځکه وه چي دوی د خپلو فابريکو له پاره په زياته پيمانه اومه مواد او د خپلو توليداتو لپاره بازارونو ته اړتيا درلوده. دريم، آزاد ښاري اوسېدونکو (برګر burghers) د خپلو تجارتي اسانتياوو له پاره د لويو سياسي واحدونو لپاره هلي ځلي کولې، نو پيسه داره طبقه (يعني هغه خلګ چي پيسې ئې په لاس کي وې، نه مځکي) د پاچهانو، چي د فيوډالانو د کنټرول لپاره ئې هر وخت کوښښ کاوه، طبيعي ملګرې وه. د برګر طبقې هغه څه درلودل چي پاچهانو اړتيا ورته درلوده. پاچهانو کولای سوای په قانوني توګه فيوډالان له منځه يوسي؛ د برګر طبقې کولای سوای پاچهانو ته د عسکرو د استخدام او وسلو د رانيولو له پاره پيسې ورکړي څو پاچهان د اشرافو په ماتولو کي بريالي سي. د دې اتحاد په نتيجه کي اوسنی عصري دولت منځته راغی.

لنډه دا چي، په نظامي تکنالوجي کي تغيراتو د فيوډالي جاګيرداري سيستم د يو دفاعي واحد په توګه بې اهميته کړ، او په توليد او تجارت کی تغيراتو د فيوډالي جاګيرداری سيستم د يو اقتصادي واحد په توګه بې اهميته کړ.

د جهان شموله قدرت زوال:

په داسي وخت کي چي فيوډالي سيستم مخ پر زوال وو، د پاچهانو ورځ په ورځ زياتېدونکي قدرت بيا د پاپ او مقدس روم د امپراتور د جهان شموله قدرت ادعاګانو ته چلينج ورکړ. کلتوري او روښن فکري ريفورم چي رنسانس (تقريباً ۱۶۵۰–۱۳۵۰ پوري) بلل کېږي، د پاپ د قدرت زوال او د شاهي قدرت د پراختيا سره مرسته وکړه. په دغه دوران

کي د رامینځته سوو مفاهیمو، لکه علمي تحقیق او شخصي آزادي، د کلیسا قدرت ته سختي ضربې ورکړې.

یوه مهمه پایله ئې د پروتستانت ریفورم Protestant Reformation وو. د رنسانس د افکارو تر اغېزي لاندي مارتین لوتر Martin Luther کاتولیک کلیسا د خدای او خلکو تر منځ د لازمي منځګړي په توګه رد کړه. په کال ۱۵۱۷ کي لوتر خپله عقیده اعلان کړه چي هر څوک کولای سي د خدای سره په انفرادي توګه اړیکی ولري (یعني د کلیسا منځګړیتوب ته اړتیا نسته.) د څو لسیزو په دوران کي د لوېدیځي اروپا څلورمه برخه پروتستانت سول. د ریفورم سره سیاسي-مذهبي مبارزې هم د اروپا په نورو سیمو کي د مذهبي آزادۍ په نامه پیل سوې.

د نړیوال سیستم ظهور

(شلمه پېړۍ)

The Evolving World System:
The Twentieth Century

په شلمه پېړۍ کي ډېر مهم او چټک جهاني تغیرات منځته راغلل چي تر نن ورځي پوري دوام لري. د شلمي پېړۍ په پیل کي د نړۍ په ډېرو هیوادو کي پاچهانو حکمروایي کوله؛ کوم مهم نړیوال سازمان وجود نه درلود؛ او په نړۍ کي ۱,۵ بیلیونه خلګ اوسېدل. کله چي شلمه پېړۍ پای ته ورسېدله، په ډېرو هیوادو کي انتخابي حکومتونه منځته راغلي وه؛ ملګري ملتونو UN او نورو بین المللي سازمانونو برجسته مقامونه درلودل؛ او د نړۍ نفوس و۶ بلیونه یعني څلور واره ډېرسوي وو. دا ټول یوازي په یوه پېړۍ کي پېښ سول، چي د ۳۵۰۰ کالو ثبت سوي بشري تاریخ تقریباً په سل کي ۳ په بر کي نیسي.

د دې تغیراتو ډېره برخه د تکنالوجیکي او علمي کشفیاتو د ورځ په ورځ زیاتېدونکي سرعت سره اړه لري. په شلمه پېړۍ کي تلویزیون، کمپیوټر، انټرنیټ، هستوی انرژي، هوائي او فضایي مسافرت او داسي نور په زړه پوري کشفیات منځته راغلل. تکنالوجي پرابلمونه هم حلوي او هم پرابلمونه منځته راوړي. د طب په برخه کي پېشرفتونه، د مثال په توګه، دا معنی لري چي ډېر کوچنیان ژوندي پاتېږي او خلک زیات ژوند کوي، مګر د دې تغیراتو په نتیجه کي د نړۍ نفوس په بېساري توګه پړسېدلی دئ. د نوي ټکنالوجي ګانو له برکته موږ اوس کولای سو نوې معدني مواد راوباسو، په تولید ئې واړوو او د پرمختللي وسایلو په وسیله ئې تر مصرف کوونکو پوري ورسوو. دلته بیا هم موږ وینو چي د دې اقتصادي پرمختګ له امله د خلکو د ژوند سطحه لوړه سوې ده، مګر د هوا چټلي، کروي تودوخه global warming او داسي نور پرابلمونه هم منځته راغلي دي.

د دوه قطبي سیسټم صعود او نزول:

دوهمه عمومي جګړه (۱۹۴۵–۱۹۳۹) د بشریت له پاره یوه بېساري تراژیدي وه. مګر دوهمي عمومي جګړې پر اروپایي بنیاد ولاړ څو قطبي ساختمان هم ړنګ کړ. په پایله کي ئې، ډېر ژر د شوروی اتحاد او امریکې د متحده ایالاتو تر کنټرول لاندي یو دوه قطبي سیسټم منځته راغی. هغو کسانو چي د دې سترو قدرتونو تر منځ شدید خصومت لیدلی دئ، د دوه قطبي سیسټم د له منځه تلو هیڅ پېش بیني ئې نه سوای کولای. مګر د دوه قطبي سیسټم دوران لنډ وو. تدریجي زوال ئې تر یوې لسیزي وروسته پیل او په ۱۹۹۲ کي تاریخ ته وسپارل سو.

دوهمي عمومي جګړې د هغه وخت موجود عمده لوبغاړي له منځه یووړل. پر ځای ئې د امریکې د متحده ایالاتو نظامي او اقتصادي ستر قدرت superpower د یوه قطب د لیډر په توګه منځته راغی. شوروي

اتحاد، که څه هم چي په دوهمه عمومي جګړه کي ئې ډېر تاوانونه ولیدل، د بل قطب د لیډر په توګه رامنځته سو. شوروي اتحاد له اقتصادي پلوه هیڅکله هم د امریکې د متحده ایالاتو سیال نه وو، مګر شوروي اتحاد یوه ډېره لویه نظامي قوه او همدارنګه یوه تهدیدوونکې آیډیالوجي درلوده چي په کال ۱۹۴۹ کي یې اټومي وسلې هم لاسته راوستلې. هغه ناآرامه اتحاد چي د دوهمي عمومي جګړې په دوران کي د واشنګټن او ماسکو تر منځ موجود وو، ډېر ژر خپل ځای و ښکاره خصومت ته ورپرېښود. د دوی تر منځ رقابت په رشتیا سره هم نړۍ پر دوو متخاصمو برخو ووېشله او د ساړه جنګ cold war دوران پیل سو.

تاریخ پوهان اوس هم د ساړه جنګ پر عواملو باندي بحث کوي، مګر موږ ویلای سو چي بېلابېلو اقتصادي او سیاسي مصلحتونو او همدارنګه د قواوو د توازن د پخواني ساختمان د ړنګېدلو په نتیجه کي د قدرت د خلا منځته راتلو یو دوه قطبي سیستم رامنځته کړ چي په هغه کي د نړۍ د سیاست زیاته برخه د دوو سترو قدرتوsuperpower تر منځ د مقابلې پر محور راڅرخېدله. د امریکې متحده ایالاتو د شوروي او کمونیزم د تهدید په وړاندي د محدودیت containment دکتورین په رامنځته کولو سره عکس العمل وښود. د دې پالیسۍ له مخي د امریکې متحده ایالاتو د شوروي اتحاد او نورو کمونیستي هیوادو په مقابل کي په نړیواله سطحه مخالفت کاوه. د دې کار لپاره واشنګټن یو شمېر سیمه ییز تړونونه حمایه او منځته راوړل. یو له دې مهمو تړونو څخه د شمالي اتلانتیک تړون North Atlantic Treaty Organization (NATO) دئ چي په کال ۱۹۴۹ کي تأسیس سو. شوروي اتحاد ئې په جواب کي په کال ۱۹۵۵ کي د وارسا تړون Warsaw Treaty Organization جوړ کړ. دواړو خواوو د پرمختلونکو هیوادو، چي د دریمي نړۍ په نوم شهرت لري، د ملاتړ د تر

لاسه کولو لپاره هلي ځلي کولې. په دې کمونیستي او ضد کمونیستي مسابقه کي د شوروي او امریکې وسلې او پیسې و بېلابېلو هیوادو او یاغي ګروپونو ته ورشیوه سولې. د دوی تر منځ د ډېر سخت رقابت سره سره، بیا هم د اټومي جګړې له بېري دواړو خواوو له مخامخ مقابلې ځخه ډډه کوله. د ساړه جنګ په دوران کي تر ټولو ډاروونکې پېښه هغه وخت رامنځته سوه چي په کال ۱۹۶۲ کي شوروي اتحاد په کیوبا کي د زروي میزایلونو ځای پر ځای کول پیل کړل، او د امریکې متحده ایالاتو جمهور رئیس جان کینډي د اټومي جنګ د خطر په منلو سره شوروي اتحاد مجبور کړ چي خپل میزایلونه له کیوبا ځخه وباسي.

د محدودیت د دکتورین یوه نتیجه په ویتنام کي د امریکې د متحده ایالاتو راګیرېدل وو. ویتنامي قواوو د نېشنلیست/کمونیست هوچي مین په مشري د فرانسې استعماري فوج ته په کال ۱۹۵۴ کي ماته ورکړه او استقلال ئې لاسته راووړ. مګر ویتنام په شمال کي د هوچي مین د قواوو او په جنوب کي د یو غیر ډیموکراټیک لوېدیځ پلوه حکومت تر منځ وېشل سوی وو. د یو واحد ویتنام له پاره مبارزه ډېر ژر پیل سوه، او د امریکې متحده ایالاتو په کال ۱۹۶۴ کي نظامي مداخله وکړه. جګړه ډېر ژر د امریکایانو لپاره یوه لویه روحي ضربه وګرزېدله او له جنګ ځخه ستړیا د امریکې متحده ایالات دې ته وهڅول چي له ویتنام ځخه ووزي. په نتیجه کي ډېر ژر په کال ۱۹۷۵ کي د هوچي مین بریالیو قواوو ویتنام سره متحد کړ.

د دوه قطبي سیستم پای:

د۱۹۷۰ او۱۹۸۰ کلونو په اوایلو کي د واشنګټن او ماسکو تر منځ روابط، په لومړي سر کي په کراره او په وروسته کي په چټکۍ سره تاوده سول. میخایل ګورباچوف په کال ۱۹۸۵ کي د شوروي جمهور رئیس سو

او یو لړ داسي ریفورمونه ئې رامنځته کړل چي د شوروي اتحاد په سیاسي ساختمان کي ئې اختناق اوپه اداري او اقتصادي ساختمان کي ئې ملاماتوونکې بیوروکراسي رالړ کړه. که څه هم د میخایل ګورباچوف اهداف محدود وه مګر د کمونیستي شوروي اتحاد له پاره نور نتایج پر بنا سول او داسي قواوي راایله سوې چي د ده تر کنټرول وتلي وې.

د شوروي د ملاماتوونکو نظامي مصارفو د لږولو، د تجارت د پراختیا او نورو اقتصادي ګټو د په لاس راوړلو په منظور، ګورباچوف د لوېدیځ سره د ښو مناسباتو د ټینګولو په لټه کي سو. د نورو کارونو تر څنګ ګورباچوف اعلان وکړ چي شوروي اتحاد به د ختیځي اروپا هیوادونه پرېږدي چي خپلي داخلي پالیسۍ تعقیب کړي. په جواب کي دې هیوادونو ډېر ژر دشوروي له مداره ځانونه خطا کړل. تر ټولو په زړه پوري دا وه چي د ختیځ المان کمونیستي دولت ډېر ژر سره وپاشل سو. د ختیځ المان محافظینو د برلین د دیوال، چي د برلین ښار ئې پر ختیځ او لوېدیځ سره وېشلی او د ختیځي او لوېدیځي نړۍ د وېش سمبول وو، د نظارت پوستې ایله کړې. مظاهره چیانو او نورو خلګو د دېوال زیاته برخه په خپله ونړوله. ختیځ المان د کال ۱۹۹۰ د اکتوبر په میاشت کي خپل ځان ړنګ کړ، قلمرو ئې د لوېدیځ المان په لاس کښېووت او یو نوی متحد المان منځته راغي. په سیمه کي نور کمونیستي دولتونه هم راونړېدل او په کال ۱۹۹۱ کي د وارسا پکټ (پیمان) هم ړنګ سو. که څه هم چي د چا زړه ته نه لوېدله، شوروي اتحاد هم ورپسې سو او د ۱۹۹۱ کال د ډسمبر د میاشتي پر ۲۵ مه ګورباچوف د هغه هیواد د جمهور رئیس په توګه چي نور ئې وجود نه درلود استعفی وکړه. په همدې مازدیګر د شوروي اتحاد د سوټک او لور سور بیرغ د اخیري ځل له پاره د کرملین له څلي راکښته کړه سو او پر ځای ئې د روسیې سور، سپین او شین رنګه بیرغ پورته کړه سو. شوروي

اتحاد نور وجود نه لري.

په شلمه پېړۍ کي د امنيت مسئله:

په نړۍ کي اوس هم عنعنوي لار دا ده چي هر دولت د خپل ځان د ساتني مسئوليت پر غاړه لري او هڅه کوي دومره نظامي قوت ولري چي خپلي ملي ګټي په وساتلای سي. پر يوه هيواد د يرغل په صورت کي ښايي نور هيوادونه د هغو سره مرسته وکړي، مګر دا هغه وخت پېښېږي چي دا کار د مرسته کوونکي هيواد د ملي ګټو سره سمون وخوري. د مثال په توګه، د امريکې متحده ايالاتو په کال ۱۹۹۱ کي د کويټ سره مرسته وکړه، مګر دا کار ئې تر ډېره حده د تېلو له پاره وکړ. که چېري کويټ مېوه جات توليدولای، نو دا امکان ډېر لږ دئ چي نيم مليون امريکايي عسکر وبه د عراقي يرغل څخه د کويټ د خلاصون له پاره وردانګلي وای.

د ځان ساتني مسئوليت پر خپله غاړه اخيستل ځانته ګټي لري، خو ځيني تاوانونه هم ورسره تړلي دي. يو له دې تاوانو څخه د نظامي قوې درلودلو زيات مصرف دئ. سره له دې چي سوړ جنګ پای ته رسېدلی دئ، بيا هم د کال ۱۹۹۲ او د ۲۰۰۵ تر منځ د نړۍ تجمعي نظامي مصارف نژدې ۱۱,۴ تريليونه ډالرو ته ورسېدل. يوازې د امريکې د متحده ايالاتو برخه ۴,۴ تريليونه ډالره ته ورسېدله. بل تاوان ئې دا دئ چي مؤثريت ئې مشکوک دئ. منقدين دا خبره کوي چي «ملي امنيت» په خپله يو تناقض دئ، ځکه چي په شلمه پېړۍ کي ۱۱۱مليونه خلګ په جګړو کي وژل سوي دي. دا ګڼګس کوونکي شمېره د هغو کسانو تر شمېرې چي په ۱۹ پېړۍ کي وژل سوي دي ۶ واره زياته او د هغو کسانو تر شمېرې چي په ۱۸ پېړۍ کي وژل سوي دي ۱۶ واره زياته ده. که د نړيوال نفوس زياتوالی هم په حساب کي راولو، بيا هم په هره پېړۍ کي تر تېري پېړۍ زيات خلګ په

جګړو کي وژل سوي دي. سربېره پر دې، د ذروي وسلو د منځ ته راتلو معنی دا ده چي بله لويه جګړه به د ټول بشريت د تباهۍ سبب سي. د عامه تباهۍ وسلې weapon of mass destruction چي د بيالوجيکي، کيمياوي، راډيولوجيکي او ذروي وسلو په شکل رامنځته سوي دي، نور هم د راتلونکي لويي جګړې بېره زياتوي.

په يوويشتمه پېړۍ کي جهاني اقتصاد:

د دوهمي عمومي جګړې را په دېخوا يو لړ تمايلات رامنځته سوي دي چي پر بين المللي سيستم باندي ئې تأثيرات ښندلي دي. اقتصادي وابسته ګي او د څو محدودو ثروتمندو او زياتو غريبو هيوادو تر منځ نابرابري هغه دوه مهم تمايلات دي چي زياته توجه ئې جلب کړې ده.

اقتصادي وابسته ګي:

يو تمايل چي تر دوهمي عمومي جګړې راوروسته ئې ډېر زيات انکشاف موندلی دئ هغه اقتصادي وابسته ګي ده. په کال ۲۰۰۶ کي د مالونو او خدماتو تبادله تر ۱۴ ټريليونه ډالره زياته وه؛ يوازي د امريکې د متحده ايالتو دارائي ګاني assets (لکه شرکتونه، ملکيتونه، اسهام) په نورو هيوادونو کي ۱۱,۱ تريليونه ډالرو ته رسېږي او د امريکې په متحده ايالتو کي د خارجيانو دارايي ګاني تر ۱۳,۶ تريليونه ډالره زياتي دي؛ اوس هره ورځ تقريباً دوه تريليونه ډالره اسعار د هيوادونو تر منځ تبادله کېږي. د هيوادونو تر مينځ د تجارت، سرمايه ګذارۍ او اسعارو د دومره آزاد جريان نتيجه دا ده چي هيوادونه د خپل سعادت او برياليتوب له پاره دومره زيات يو له بله سره تړلي دي چي د يوه واحد يا ملي اقتصاد national economics په هکله خبري کول ښايي زموږ څخه لاره

ورکه کړي.

د اقتصادي وابسته ګۍ سره د چلند کولو له پاره، په نړۍ کي یو لړ نړیوال او سیمه ییز اقتصادي سازمانونه رامنځته سوي او تقویه سوي دي. مهم نړیوال اقتصادي سازمانونه جهاني بانک World Bank، بین المللي وجهي صندوق International Monetary Fund او د تجارت نړیوال سازمان World Trade Organization (WTO) دي. د زیاتو سیمه ییزو اقتصادي سازمانو په لړ کي د اروپا اتحادیه European Union (EU)، د جنوب ختیځي آسیا د ملتونو ټولنه Association of Southeast Asian Nations(ASEAN) او په جنوبي امریکا کي جنوبي مشترک بازار Southern Common Market مهم سازمانونه دي.

مخکي له دې چي د اقتصادي وابستګۍ بحث پای ته ورسوو، دې خبري ته باید پام وکړو چي د اقتصادي ګلوبلایزېشن لاره هواره نه ده او آینده ئې هم روښانه نه برېښي. د هیوادونو تر منځ تجارتي او پولي تشنجات وجود لري. ډېر خلک د دې مخالف دي چي د هیواد استقلال ئې ملګرو ملتونو، د تجارت نړیوال سازمان او نورو بین المللي سازمانو ته ورتسلیم سي. د ځینو خلګو سره بیا دا تشویش موجود دئ چي آزاد تجارت لویو څو ملتي multinational شرکتونو ته لاره خلاصه کړې ده چي د کارګرو د حقوقو، د تولید د خوندي توب product safety او د سالم محیط د قوانینو څخه سرغړونه وکړي.

د شمال او جنوب تر منځ اقتصادي نابرابري:

اقتصادي شرایطو د نړۍ د نفوسو یو اقلیت چي په یو څو محدودو ثروتمندو هیوادو کي اوسېږي او یو زیات شمېر خلګ چي د نړۍ په غریبو هیوادو کي اوسېږي، سره بېل کړي دي. د دې دوو اقتصادي ساحو د بېلولو

له پاره د شمال او جنوب اصطلاح په کار اچول کېږي. شمال د ثروتمندو او صنعتي هيوادو، چې د اقتصادي پلوه پرمختللي بلل کېږي او عموماً په شمالي نيمه کره کي پراته دي، نماينده ګي کوي. په مقابل کي بيا جنوب د غريبو هيوادو چې د اقتصادي پلوه لږ پرمختللي بلل کېږي او زياتره ئې په جنوبي نيمه کره کي پراته دي، نماينده ګي کوي.

که څه هم چې دا تقسيم بندي ډېره دقيقه نه ده، مګر تريخ واقعيت دا دئ چې د شمال او جنوب تر منځ يوه پراخه اقتصادي نابرابري موجوده ده. په ۲۰۰۵ کال کي، د شمال د هيوادونو د سړي پر سر جي اين پي per capita GNP ۳۵۱۳۱ ډالره وه، چې د جنوب د سړي پر سر د جي اين پي، چې ۱۷۴۶ډالره وه، شل چنده (۱:۲۰) زياته وه. ښکاره خبره ده چې په لږ پرمختللو هيوادونو کي د ډېرو شيانو بيه تر پرمختللو هيوادو کښته ده. مګر د خريد د قوې د په نظر کي نيولو سره بيا هم د شمال او جنوب تفاوت تر شپږ چنده زيات دئ(۱:۶).

دا وچې احصائيې ځکه مهمي دي چې د ثروت خلا که ۲۰ چنده او يا ۶ چنده وي، د لږ پرمختللو هيوادو له پاره ويرانوونکي نتايج په بر کي لري. په لږ پرمختللو هيوادو کي تر پنځه کلنۍ مخکي د کوچنيانو د مړيني امکان ۱۲ واره تر شمال زيات دئ. د شمال او جنوب خلګ لکه بالکل چي په جلا جهان کي ژوند کوي. په شمال کي تر زياتي اندازې اقتصادي تضمين، سواد او صحي خدمات وجود لري. بالعکس، په جنوب کي د خلګو ژوند زيات وخت د غربت، بېسوادۍ او ناروغيو سره ملګری وي.

په جنوب کي ډېر خلګ د خپل غربت پړه پر پخواني استعماري فشار باندي اچوي او په دې عقيده دي چې پرمختللي هيوادونه اوس هم هڅه کوي لږ پرمختللي هيوادونه د اقتصادي او سياسي پلوه کمزوري وساتي څو وکولای سي خپل استعماري تسلط ته دوام ورکړي. که څه هم چې دا

ډول احساسات د تروريزم حقانيت نه سي ثابتولای، مګر دا مهمه خبره بايد په نظر کي ولرو چي د امريکې پر متحده اياالاتو باندي د سپټمبر د يوولسمي د حملې د قهر تر شا له فکتورونو څخه يو هم په لږ پرمختللو هيوادو کي بېساری غربت دئ.

په يوويشتمه پېړۍ کي بشري حقوق:

پر بشري حقوقو باندي تجاوزونو د بشري تاريخ په اوږدو کي وجود درلود. کوم شی چي توپير لري هغه دا دئ چي نړۍ اوس په پراخه توګه پر بشري حقوقوباندي د تجاوزونو په غندلو او د هغوی په هکله ئې په عمل کولو پيل کړي دئ. بين المللي محکمې international tribunals هڅه کوي هغه افراد چي په جنګي جرايمو او د بشريت په وړاندي جرايمو تورن دي په سيری ليون، راوندا او بالکان کي محاکمه کړي. تر ټولو مهمه دا ده چي د قانون لاسونه لوړو دولتي مقاماتو ته هم ورغزېدلي دي. د يوګوسلاويا پخواني جمهور رئيس، سلوبودان ميلاسويچ، مخکي له دې چي په کال ۲۰۰۶ کي د زړه د ناروغۍ له امله په بندي خانه کي مړ سي، په بالکان کي د جنګي جرايمو په تور تر محاکمې لاندي وو. همدارنګه، د لايبريا پخواني جمهور رئيس، چارلز ټېلر، د ده دهيواد د داخلي جګړو په دوران کي په ۶۵۰ جنګي جرايمو تورن سوی او په بين المللی جنايي محکمه International Criminal Court کي، چي د هالنډ د هاګ په ښار کي موقعيت لري، تر محاکمې لاندي دئ.

دریم فصل

خارجي پالیسۍ او د هغه تحلیل

Level of Analysis and Foreign Policy

په لومړي فصل کي تاسي ته نړیواله ډرامه او په دوهم فصل کي ئې لنډه تاریخچه دروپېژندل سوه. اوس دا وخت را رسېدلی دئ چي خپله توجه دې ته راواړوو چي د نړۍ پر سټېج باندي د عمل محرکه قوه څه شی ده. [یعنی دا نړیواله ډرامه کومي قواوي سره څرخوي او څرنګه ئې سره څرخوي]. څرنګه چی دولتونه، په اوس عصر کي او هم له ډېر پخوا راهیسي، د نړۍ د سټېج ډېر مهم او باقدرته اکټران [لوبغاړي] دي، نو موږ به دلته پر دې باندي زیات زور واچوو چي دولتونه خارجي پالیسۍ څرنګه جوړوي او په څه ډول ئې عملي کوي. د نړۍ په سیاسي ډګر کي، زیات وخت ځیني دولتونه یو عمل کوي او نور دولتونه بیا، په مستقیمه یا غیری مستقیمه توګه، د بین المللی سازمانونو له لاري عکس العمل ښکاره کوي. یقیني خبره ده چي یوازي دولتوته نړیوال لوبغاړي نه دي. د ولادیمیرپوتین Vladimir Putin په شان افرادو د تصمیم نیولو پروسې، د ملګرو ملتونو (UN) په شان بین المللي حکومتي سازمانونه (IGO)، او همدارنګه بین المللي غیرحکومتي سازمانونه (NGO) به په راتلونکي فصلونوکي تشریح سي.

لکه چي په راتلونکو صفحو کي به ئې تفصیل ووینو، د خارجي

پالیسۍ پروسه ډېره پرله پېچلې ده. تحلیلګران د خارجي پالیسۍ د پروسې د باریکیو د روښانولو لپاره هغه د دې لاندي درو زاویو څخه مطالعه کوي:

۱. له فردي زاوئې څخه تحلیل: چې پر پالیسۍ باندي د خلګو تأثیر د انفرادي اشخاصو په حیث مطالعه کوي.
۲. له دولتي زاوئې څخه تحلیل: چې پر پالیسۍ باندي د حکومت د سازمان او اجراأتو تأثیر مطالعه کوي.
۳. د سیستم له زاوئې څخه تحلیل: چې د یوه هیواد پر پالیسۍ باندي د خارجي فشارونو نفوذ مطالعه کوي.

له فردي زاوئې څخه تحلیل:

د فردي زاوئې څخه تحلیل له دې نظر څخه راپیل کېږي چې د پالیسي جوړولو ریښه په خلګو کي پرته ده، یعني خلګ دي چې پالیسي جوړوي. ځکه نو، د فردي زاوئې څخه تحلیل د انسانانو د تصمیم نیولو په پروسه باندي پوهېدل په بر کي نیسي. مثلاً په دې باندي ځان پوهول په کار دي چې انسانان د یونوع په توګه څرنګه تصمیم نیسي.

انسان د یو نوع په توګه:

یوه مهمه پوښتنه دا ده چې د انسان ذاتي خصلتونه پر پالیسۍ باندي څومره نفوذ لري؟ د دې پوښتنې د جواب له پاره باید لومړی په دې ځان پوه کړو چې انسانان ډېر لږ وخت معقول تصمیم نیسي. د مثال په توګه، تاسي دا تصمیم چې کوم کالیج ته باید ولاړ سئ، څرنګه ونیوئ؟ ښکاره خبره ده چې تاسي دا تصمیم د شېرخط له لاری نه دئ نیولی. مګر نو پوره او معقول تصمیم مو هم نه دئ نیولی. آیا تاسي د هیواد ټول کالیجونه، کلنی مصرف ئې، موقعیت، اجتماعي محیط، د استادانو لیاقت، درسی

پروګرامونه، او د فارغه کېدلو په صورت کې د کار د امکاناتو له پلوه مطالعه او تحلیل کړي دي؟ ډېر امکان لري چې ستاسې د کالیج د انتخاب تصمیم و کور او کورنۍ ته د نږدې والي او یا نورو دې ډول مسایلو تر تاثیر لاندې راغلی وي.

زموږ تصور دا دئ چې د خارجي پالیسۍ تصمیم نیول به کاملاً پر معقولیت بنا وي، مګر رشتیا خبره دا ده چې له ډېرو جهتونو څخه ئې ستاسې د کالج د انتخاب له پروسې او ځینو نورو تصمیمونو سره چې تاسې ئې په ورځني ژوند کې نیسی، چنداني توپیر نه لري. د خارجي پالیسۍ تصمیمونه هم د ادراکي، احساساتي او ځیني وخت حتی د بیولوژیکي فکتورونو تر اغیزې لاندې راځي.

ادراکي فکتورونه:

هغه څه چې تاسې د کالیج په انتخاب کې وکړل او هغه څه چې لیډران ئې د خارجي پالیسۍ په تصمیم کې کوي، ادراکي تصمیم نیول cognitive decision making بلل کېږي. معنی ئې دا ده چې تصمیمونه د «محدود معقولیت» په چوکاټ کې نیول کېږي. [یعنی د معقول او منطقي تصمیم نیولو له پاره محدودیت وجودلري]. ورک، غلط او بې مفهومه معلومات خارجي محدودیتونه دي. د مثال په توګه، د امریکې جمهور رئیس بوش او د برتانیې صدراعظم بلېر د ۲۰۰۳ کال په مارچ کې دې تصمیم نیولوته اړ سول چې پر عراق یرغل وکړي مګر په دې نه پوهېدل چې ایا صدام حسین به په عکس العمل کې د امریکې او برتانیې پر قواوو باندې کیمیاوي یا بیولوجیکي حمله وکړي او کنه. د معقول تصمیم نیولو په اړه داخلي محدودیتونه بیا زموږ په انساني ضعفونو پورې اړه لري. مثلاً، ځیني وخت د ډېرو پرله پېچلو موضوعاتو د مطالعې له پاره

زموږ پوهه کفایت نه کوي. په ۲۰۰۳ کال کې د عراق د حملې پر وخت «واقعیتونه» چې هر څه وه، موجود معلومات دومره زیات وه چې د ټولو هضمول د جمهور رئیس بوش، صدراعظم بلېر، جمهور رئیس صدام حسین، یا هم د کوم بل انسان له پاره، ډېر ګران کار وو.

ښکاره خبره ده چې موږ نه غواړو داسې فکر وکو چې موږ نامعقول یو، نو د دې له پاره چې د خپلو ادراکي محدودیتونو سره مقابله وکولای سو، د لاندې دریو ستراتیژیو څخه کار اخلو.

د ادراکي تداوم لټول:

د ادراکي انسجام د لټولو په لار کې تصمیم نیوونکی هڅه کوي پر هغو معلوماتو سترګې پټې کړي چې د دوی د موجودو نظریاتو سره په تناقض کې وي. د عراق په هکله به د وړاندې سوو معلوماتو او ناسمو معلوماتو misinformation [یعني هغه معلومات چې قصداً غلط وړاندی سوي وي] مناقشه تر ډېرو کلونو پورې روانه وي. مګر دا پوښتنه بېځایه نه ده چې ولې په لندن او واشنګټن کې تصمیم نیوونکي دې ته لېوال وه چې د برتانیې د استخباراتي ادارې دا ادعا ومني چې ګویا بغداد هڅه کوله د نایجیر Niger څخه یورانیوم وپلوري او د امریکې د خارجي استخباراتي ادارې CIA پر وړاندې سوو مستدلو شکونو ئې سترګې پټې کړې. یو علت ئې دا دئ چې د صدام حسین په هکله دبرتانیې د استخباراتو د ادارې ادعا د تصمیم نیوونکو له منفي ذهنیت سره سر خوړی. که چېرې هغه معلومات منل سوي وای چې د عراق د اټومي پروګرام نستوالی ئې په ګوته کاوه، نو دې کار به د دوی له پاره ناوړه ادراکي تناقض او ناهم آهنګي منځ ته راوړې وای.

غیر عملي هیله درلودل [خیال پلو]:

د دې له پاره چې خپل تصمیمونه توجیه کړو، موږ انسانان زیات

وختونه ځانونه په دې قانع کوو چې زموږ انتخابي تصميمونه به بريالي سي. د مثال په توګه، په دې خبره باندي پوهېدل ګران دي چي ولي صدام حسين، سره له دې چي د امريکې غوندي ستر نظامي قدرت سره مخامخ وو، بيا هم په خارج کي تر محفوظ تبعيد ئې له امريکې سره د جګړې لاره غوره کړه. دليل ئې، د ده د پخوانيو ملګرو او همکارانو په وينا، دا دئ چي صدام حسين په دې باور وو چي دی به بيا هم پر قدرت حاکم پاته سي. د عراقي ديکتاتور په فکر، په ۱۹۹۱ کال کي د ده ماته يوازي يو تاکتيکي شاتګ وو. د ده دا غيرعملي هيله [خيال پلو] د ۲۰۰۳ کال تر جګړې لږ څه مخکي له يوه خبريال سره په خبرو کي ښه څرګندېږي. خبريال دې ټکي ته په اشاره کولو سره چي دا ځل عراقي قواوي تر پخوا لا هم له زيات زورور نظامي قوت سره مخامخ دي، دا پوښتنه رامنځته کړه چي: "تاسي ولي فکر کوئ چي دا ځل به تاسي په جګړه کي بريالي سئ؟" دعراقي مشر جواب دا وو چي: "په ۱۹۹۱ کال کی عراق مات سوی نه دئ. په حقيقت کي، موږ خپلي نظامي قواوي له کويټ څخه د خپل تصميم له مخي راوايستلې... موږ خپلي قواوي د عراق داخل ته رانته ايستلې څو د عراق په دننه کي جګړې ته دوام ور کړای سو". د خپل خيال پلو په دوام، صدام حسين خبريال ته ډاډ ورکوي: "که چيري جنګ پر موږ باندي تحميل سي، عراق به بيا هم پرخپل ځای پاته سي... حتی که ډېر ستر قدرت هم وغواړي چي موږ له منځه يوسي. [موږ] به په اسانۍ سره له منځه ولاړ نه سو".

احساساتي فکتورونه:

موږ داسي فکر کوو چي تصميم نيوونکي ليډران په سړه سينه معقول تصميمونه نيسي، مګر واقعيت دا دئ چي دوی هم خوابدي کېږي، درد

ورځي، غمجن کېږي او د نورو په شان د بېلابېلو بشري احساساتو سره مخامخ کېږي. د مثال په توګه، په ۱۹۸۰ میلادي کال کې په اېران کې د امریکې سفارت د ایراني ځوانانو له خوا اشغال او د سفارت مامورین یرغمل ونیول سول. د هغوی په ملاتړ، په امریکې کې اېراني زده کوونکو د سپیني ماڼۍ مخې ته په مظاهرو لاس پوري کړ نو د امریکې جمهور رئیس جیمي کارتر Jimmy Carter ډېر په قهر سو او وې ویل دی غواړي "چې جادو ته په خپله ور ووزي او دا... حرامیان وډبوي". کارتر نه سوای کولای چې د پنسلوانیا جادې ته، چې سپینه ماڼۍ پر پرته ده، ورووزي او مظاهره کوونکي په خپله وډبوي. مګر د ده قهر او نا امیدۍ ښایي پر هغه نامعقول تصمیم تأثیر کړی وي چې ده د یرغملو د نجات په هکله ونیو. همدارنګه، د امریکې جمهور رئیس بوش د سپټمبر د یوولسمې ټروریستې حملوسخت په قهر کړ. ده خپل مرستیال چیني Cheney ته وویل: "موږ به هغه کسان چې دا کار ئې کړی دئ پیدا کړو او [حیادي وي] کونه به ئې ورڅیري کړو".

جنسیت:

ځیني پوهان په دې عقیده دي چې د یوه شخص جنس sex (ښځیتوب او نارینتوب) پر سیاست باندي مهم اثر لري. مګر، جنسیت gender بیا یو اجتماعي ساختمان دئ چې زموږ د اجتماعي معاشرت له لاري خلق سوی دئ. ښایي ډېر ټولنپوهان په دې عقیده وي چې جنسیت د اشخاصو پر سیاسي سلوک او کردار اثر لري، مګر دا چې جنس sex به هم په همدې اندازه اثر ولري چنداني باوري نه دئ. موږ له دې مفکورې سره موافق یو او وینو چې پر سیاست باندی د ښځو او نارینه وو اثر د هغو ارزښتونو نتیجه ده چې د کورنۍ او ټولني له خوا و دوی ته تلقین سوي دي.

پولیټیکل ساینټسټان همدا اوس غواړي دا معلومه کړي چي ایا د خلګو جنسیت د دوی په سیاسي طرز تفکر او طرزالعمل کي څه توپیر راولي او کنه. دا ښکاره خبره ده چي د بېلابېلو مسایلو په هکله د عمومي نظرغوښتني Polls پر وخت، د ښځو او نارینه وو د نظر تفاوت وجود لري. جنګ او سیاسي تشدد یو له هغو موضوعاتو څخه دئ، چي ښځي او نارینه د هغو په باب متفاوت نظریات لري. له دوهمي عمومي جګړې راهیسي، د امریکې په متحده ایالتو کي د عامه افکارو سروې polls دا ښيي چي هر وخت ښځي تر نارینه وو لږ د جنګ او د جنګ د دوام غوښتونکي دي. د مثال په توګه، په ۲۰۰۳ ع کي، د امریکې دوه پر درې برخي نارینه وو او یو پر دوه برخو ښځو د عراق د جنګ ملاتړ وکړ. د جنسیت دا ډول خلا په بین المللي نظر غوښتنو کی هم وموندل سوله. د مثال په توګه، په آسترالیا، کاناډا، برتانیا او ایټالیا کي، د ښځو په تناسب د ۱۰ څخه تر ۱۵ فیصده زیات نارینه د جنګ پر خوا وه. د سیاسي تشدد د نورو اشکالو په هکله هم مشابه نتایج وجود لري. د یوې سروې له مخي چي څه وخت مخکي په یوولسو اسلامي هیوادونو کي د ځانمرګي بریدونو په هکله سر ته رسېدلې وه، دا ښيي چي په سلو کي ۳۵ نارینه وو او په سلوکي ۳۱ ښځو ځانمرګي بریدونه عادلانه عمل بللی وو.

د جنسیت خلا ولي موجوده ده؟ آیا علت ئې د ښځو او نارینه وو په بیالوجیکي ځانګړیتوب کي دئ، او که دا توپیر د ښځو او نارینه وو د اجتماعي معاشرت څخه رازېږېدلی دئ؟ د جنسیت مفکوره، چي د جنس سره توپیر لري، پر دې عقیده ولاړه ده چي د نارینه وو او ښځو تر منځ سلوکي behavioral تفاوتونه د دوی د ټولنیز رول څخه راپیدا سوي دي. په دې توګه ویلای سو چي جنس sex بیالوجي او جنسیت gender سلوک یا کردار دئ. ځیني پوهان بیا استدلال کوي چي بیالوجي په کلکه سلوک

او کردار کنټرولوي.

اوس دا پوښتنه رامنځته کېږي چې که د خارجي او دفاعي چارو په تصمیم نیولو کې ښځې او نارینه برابره (یا ښایي زیاته) برخه واخلي آیا دوی به په جهاني سیاست کې تغیر راوستلای سي؟ فرانسیس فوکویاما (۱۹۹۸) Francis Fukuyama دې نتیجې ته رسېدلی دئ چې نړۍ به د ښځو په رهبرۍ "د لږو ټکرونو سره مخامخ وي او پخلاینه او همکاري به تر اوسني حالت پکښې زیاته وي". د دې مفکورې په ملاتړ، په دې نژدې وختو کې یوې څېړني دا وښودله چې ښځې د مناقشاتو د حلولو له پاره د همکارۍ او مصالحې لاره غوره کوي او نارینه بیا د ټکر او تصادم خوا ته میلان لري.

تاسي څه فکر کوئ؟ که د جورج بوش ماندینه، لورا بوش، د امریکې جمهور رئیسه وای؛ ساجده خیرالله، د صدام حسین مېرمن، د عراق مشره وای او همدارنګه د عراق او امریکې ډیپلوماټیکي او د ملي امنیت چاري د ښځو په لاس کې وای، آیا امریکې به پر عراق حمله کړې وای؟

سازماني سلوک:

د انسانانو یوه بله عمومي مشخصه دا ده چې په ډله ییز حالت او انفرادي حالت کې د دوی فکر کول او عمل کول توپیر کوي. دا موضوع په لاندي دوو مفهومو کې ښه تشریح کېدای سي چې یو ئې د رول سلوک او بل ئې د ګروپي تصمیم نیولو سلوک دئ.

د رول سلوک:

موږ ټول چې په هر حالت کې قرار لرو، د خپل تفکر پر اساس د هغه حالت په هکله یو رول لوبوو. د مثال په توګه، تاسی د پروفیسر، شاګرد،

آمر، کارګر او یا هم د مور او پلار په توګه بېلابېل رولونه لوبوئ. جمهور رئیسان او نور پالیسي جوړوونکي هم خپل رولونه لوبوي. د رول له پاره نسخه د دوو شیانو له ترکیب څخه جوړه سوې ده: یو ئې ځاني توقعات دي (یعني چي موږ له خپل ځان څخه د څه ډول عمل توقع کوو)، بل ئې خارجي توقعات دي (یعني چي نور خلګ زموږ څخه د څه ډول عمل توقع کوي). د لیډرانو څخه د خلګو توقعات د مشاورینو، انتقاد کوونکو او عامه افکارو له لاری دوی ته انتقالېږي. یوه عامه توقع دا ده چي لیډران قاطعیت ولري. هغه لیډر ته چي د یوې ستونزي سره د مخامخ کېدلو پر وخت ووایي چي، "زه نه پوهېږم څه وکړم"، او یا "موږ هیڅ نه سو کولای"، د یو کمزوري لیډر په ستر ګه کتل کېږي.

د مثال په توګه، د امریکې جمهور رئیس بوش د سپټمبر د یوولسمي د حملو پر وخت د امریکې د فلوریډا په ایالت کي وو، او د امریکې خفیه سرویس Secrete Service غوښتل چي جمهور رئیس تر واشنګټن دباندي په کوم بل ځای کي محفوظ وساتل سي. مګر ډېر ژر پر بوش باندي د جمهور رئیس په حیث د ده د رول احساس غالب سو، او په قهرجنه لهجه ئې خپل د دفتر رئیس ته وویل، "زه غواړم ژرتر ژره بیرته واشنګټن ته ولاړسم". په همدې مازدیګر پر اووه بجې دی بیرته په سپینه ماڼۍ کي حاضر وو او ۹۰ دقیقې وروسته ئې ملت ته خطابه ورکړه. جمهور رئیس دا احساس کړه چي په سپینه ماڼۍ کي د جمهوري ریاست پر چوکۍ دده وجود د خلګو د اطمینان له پاره ډېر اهمیت لري. په راوروسته کي جمهور رئیس بوش وویل: "یو له هغو شیانو څخه چي ما غوښتل په دغه ورځ ئې وکړم هغه د خلګو داعصابو ارامول وه. ما احساس کړه چي د اعلی قومندان په حیث ما دا وظیفه درلودله چي خلګو ته ډاډ ورکړم چي زه، د جورج بوش په حیث نه بلکي د جمهوررئیس په حیث، محفوظ او سالم یم...".

په سازمانونو کي دننه د تصميم نيولو سلوک:

کله چي خلک په يو سازمان کي دننه مشوره وړاندي کوي او يا تصميم نيسي، دوی نه يوازي بايد خپل نظر په پام کي ولري بلکي دا هم بايد په نظر کي ونيسي چي د دوی نظرياتو او تصميمونو ته د سازمان نور غړي، په تېره بيا ليډران، څرنګه ګوري. په دې جريان کي ګروپي فکر groupthink انکشاف مومي. د دې مفهوم معنی دا ده چي د سازمان په دننه کي غړي تر فشار لاندي وي څو د مسايلو په هکله د همآهنګی او همږغی د لاسته راوړلو له پاره د جاري او مسلط نظر، په تېره بيا د ليډر له نظر سره، موافقه وښيي.

که څوک د سازمان په دننه کي د جاري نظر سره جدي مخالفت وښيي، له سازمان څخه ايستل کېږي او يا د سازمان پرېښوولو ته مجبورېږي. د امريکې د دفاع وزير رمسفيلډ Rumsfeld په ۲۰۰۳ کال کي غوښتل د عراق د اشغال له پاره په نسبي توګه وړه قوه ولېږي. د امريکې د ځمکنيو قواوو مشر جنرال ايريک شينسکي Eric Shinseki، د دفاع له وزيرسره په مخالفت کي دامريکې کانګرس ته وويل چي د دې کار له پاره څو سوه زره کسيزه قوه په کار ده. مګر د رمسفيلډ د "زما پر لار ولاړ سه يا ئې پرېږده" د روش له مخي جنرال شينسکي استعفی ته مجبور کړه سو. د رمسفيلډ دې ډول اعمالو ټول نظامي ليډرشيپ ته ډېر ښکاره اعلان وکړ چي خاموش اوسي او له انتقادونو څخه ډډه وکړي، په داسی حال کي چي امريکې تر هر وخت زيات و انتقادي قضاوت ته اړتيا لرله. تاريخ وښودل چي په وروسته کي هر څوک په دې پوه سول چي جنرال شينسکی پر حق وو.

په ځينو حالاتو کي، يوه ليډر ته بې خونده او نه خوشحالونکې مشوره ورکول د مشوره ورکوونکي په تاوان تماميږي. يو د علتو څخه چی صدام

حسين خپل د بريالیتوب غلطه محاسبه وکړه دا وو چې د ده جنرالانو ده ته پر واقعيت بنا مشورې ور نه کړې او یا ئې نه سوای ور کولای. دا جنرالان په دې پوهېدل چې دوی د امریکې او برتانيې د حملو تاب نه لري دوی صدام حسين ته د رشتيا ويلو څخه بېرېدل. لکه يوه عراقي جنرال چې وروسته دا تشريح کړه چې: "موږ هيڅکله رشتيني معلومات وړاندي نه کړل ... هر قوماندان چې به رشتيا وويل سر به ئې بایلوی".

حتی که یو لیډر روښانه مشوره وغواړي بیا هم ځيني وخت ډېره مشکله ده لاس ته ئې راوړي ځکه د دې امکان سته چې ګروپي فکر د دې کار مخه ونيسي. يوه مشاور د جمهوررئيس بوش د وخت سپيني ماڼۍ ته د معلوماتو د جريان په هکله تبصره کوله چې: "جمهور رئيس هغه څه چې غواړي په پوه سي، لاس ته راوړي، مګر حتمی نه ده هغه څه لاس ته راوړي چې دی ئې پوهېدو ته اړتيا لري". خراپ تصميمونه زيات وخت د ګروپي فکر محصول وي. ځکه نو د داسي ستراتيژيو غوره کول په کار دي چې د غلطو تصميمونو مخه ونيولای سي.

ليډران او د دوی انفرادي ځانګړي مشخصات:

د خارجی پالیسیو جوړول زیات وختونه د يوه هيواد د ليډرانو په لاس کي وي. ځکه نو له فردي زاوئې څخه تحليل پر يو بل روش، چې د فردي خصوصيت تحليل idiosyncratic analysis بلل کېږي، تمرکز کوي. دا د افرادو په حيث د انسانانو مطالعه ده چې د تصميم نيولو پر پروسې باندي د هر يوه ليډر شخصي مشخصات (idiosyncratic) تر څېړني لاندي نيسي.

د فردي خصوصيت په تحليل کي اساسي پوښتنه دا ده چې د ليډرانو شخصي مشخصات د دوی پر تصميمونو څرنګه اثر ښندي. ولي، د مثال په

توګه، د ځوانو لیډرانو په تناسب په عمر پاخه لیډران و نظامي تصادماتو ته زیات میلان لري. د ډیرو ممکنه فکتورونو په لړ کې ئې، دا څلور د پاملرنې وړ دي: شخصیت personality، جسماني او د ماغي روغتیا، خودخواهي او جاه طلبي ego and ambition، سیاسي سابقه او شخصي تجربې.

شخصیت:

د انسان د شخصیت او پر پالیسي باندي د هغه د تأثیر په مطالعه کولو کي، پوهان د ځان او نوروخلګو په وړاندي د لیډرانو دریځ ټاکنه، د دوی عمومي سلوک او د سیاسي قدرت سره د دوی د برخورد طرز تر څېړني لاندي نیسي. د سیاسي شخصیت political personality ډېره مشهوره درجه بندي د فعال– غیرفعال او مثبت – منفي درجه بندي ده. فعال لیډران د پالیسۍ مبتکرین وي؛ غیرفعال لیډران د پالیسۍ په وړاندي عکس العمل ښیي. د مثبتي پرسونالیټۍ خاوندان دومره جاه طلبي ego لري چي د جنجالي سیاسي محیط څخه خوند اخلي. د منفي پرسونالیټۍ خاوندان سیاسي انتقادونه نه خوښوي او د ځان له پاره ئې یو درونډ بار بولي. ډېر پوهان فعال او مثبت ولسمشران خوښوي، مګر څلور سره موډلونه خپل ځانته کمزوري اړخونه لري. د فعالي پرسونالیټۍ خاوندان، د مثال په توګه، ښایي په داسي یو حالت کي عملي ګام واخلي چي انتظار او یا هیڅ نه کول په ګټه وي. لکه د امریکې د متحده ایالاتو یو پخواني خارجه وزیر ډین رسک Dean Rusk (۱۹۹۰) چي ویلي دي: "موږ هر وخت د عملي ګام اخیستلو ته لېوال یو. په داسی حال کي چي که وخت ورکړه سي ځیني پرابلمونه په خپله ځان ته د حل لاره پیدا کوي او یا په خپله له منځه ځي".

هر ترکیب چي په نظر کي ونیسو، فعاله – منفي پرسونالیټي تر ټولو

خرابه ده. هر څومره چې يو ليډر فعال وي، په هماغه اندازه د انتقادونو سره مخامخ کېږي. د مثبتې پرسوناليټۍ خاوند ليډر انتقادونه په سړه سينه اوري، مګر د منفي پرسوناليټۍ خاوندان خپلو مخاليفينو ته د دښمنانو په ستر ګه ګوري. په همدې علت د منفي پرسوناليټي خاوندان پر ځان داسي مشاورين او تر امر لاندي مامورين راټولوي چې د ده ملاتړ کوي او هغوی ده ته د ګروپي فکر پر اساس د داخلي او بين المللی پېښو په باب غير واقعي تصوير وړاندي کوي. د امريکې دوه جمهور رئيسان، ليندن جانسن Lyndon Johnson او ريچارډ نيکسن Richard Nixon دواړه د فعالي – منفي پرسوناليټۍ خاوندان وه. دوی پر خپلو مخالفينو حملې کولې او په عمومي توګه ئې د مخفي مورچل ذهنيت bunker mentality ته وده ورکړې وه [يعني هر وخت چې د دښمن څخه په يو پټ ځای کي ناست وي او پر دښمن باندي د حملې په انتظار کي وي.]

جسماني او دماغي روغتيا:

د يوه ليډر جسماني او دماغي روغتيا د تصميم نيولو په پروسه کي مهم فکتور کېدای سي. د مثال په توګه، د امريکې جمهور رئيس فرانکلين روزويلت Franklin Roosevelt په ۱۹۴۵ کال کي د لوړ فشار لرلو له امله دومره ناروغه وو چې د يوه تاريخ پوه په قول، "د حکومت کولو وړتيا ئې نه درلودله". ځيني تحليل ګران په دې عقيده دي کله چې جمهور رئيس روزويلټ د ۱۹۴۵ کال دفبروري په مياشت کي د برتانيې د صدراعظم وينستن چرچيل او د شوروي اتحاد له مشر سټالين سره په ايالټا کي وکتل، په دې وخت کي جمهور رئيس روزويلټ دومره ناروغ او کمزوری وو چې پر ختيځې اروپا باندي د شوروي د تسلط په هکله ئې د سټالين د غوښتنو په وړاندي مقاومت ونه کولای سوای. دوې مياشتي وروسته جمهور رئيس

روزویلټ د یوې قوي دماغي حملې stroke له امله مړ سو.

ځیني وخت لیډران د سایکالوجیکي پرابلمونو څخه هم رنځ وړي. ډېر امکان لري چې آدولف هیټلر د یوې ناروغتیا له امله، چې ښایي د سفلیس د ناروغۍ پرمختللی حالت به وو، دماغي توازن نه درلود. ده د خپلې ناروغۍ له امله ډېري دواوي استعمالولې او ښایي دا به د دوهمې عمومي جګړې په ورستیو شپږو کې د ده د احساساتي تصمیم نیولو یو علت وو.

الکهول هم کېدای سي چې پرابلمونه منځ ته راوړي. یو وخت د امریکې پخواني خارجه وزیر د امریکې جمهور رئیس ریچارډ نیکسن "زما نشه ملګری" بللی وو. ویل کېږي چې یو وخت جمهور رئیس نیکسن له شوروي اتحاد سره په یوه بین المللي بحراني حالت کې دومره نشه وو چې په ځان نه پوهېدی.

خودخواهي او جاه طلبي:

د یوه لیډر خودخواهي او شخصي جاه طلبي هم پر پالیسي باندي اغېزه ښندلای سي. یو شی چې ښایي صدام حسین ئې تشویق کړی وو هغه د خپل ځان په هکله د ستر توب تصور وو. د یوه استخباراتي رپورټ له مخې، صدام حسین ځان د نیبوکد نصر Nebuchadnezzar [چې تر میلاد مخکې ۵۶۳-۶۰۵ دبابل ستر پاچا وو]، او صلاح الدین سره [د مصر پاچا چې په ۱۱۸۹ کال ئې عیسویانو ته په دریم صلیبي جنګ کي ماته ورکړه] مقایسه کاوه.

د امریکې د جمهور رئیس لومړي بوش خودخواهي ego هم ښایي د امریکې پر پالیسۍ اثر ښندلی وي. کله چې دی په ۱۹۸۹ کال کي د جهموري ریاست پر چوکۍ کښېنوست، د یو بې ارادې جمهور رئیس په حیث ئې شهرت درلود او د نیوزویک مجلې د ده یوعکس د "د ضعیف

النفسه عنصر " له شعار سره يو ځای خپور کړ. داسي ويل کېدای سي چي د بوش خودخواهۍ ته صدمه ورسېدله ځکه نو ده هڅه وکړه چي ډېر سخت دريځی واوسي. بوش ډېر ژر پر پاناما Panama حمله وکړه، او په دا بل کال ئې د فارس د خليج په بحران کي دومره سخت دريځ غوره کړ چي له عراق سره د مذاکرې له پاره ئې هيڅ ځای پرې نه ښود او عراق بايد يا جنګ کړی وای او يا تسليم سوی وای. يقيناً دا به ډېره درنه ادعا وي که مورږ ووايو چي جمهور رئيس بوش پر عراق باندي د حملې تصميم د خپلي خودخواهۍ د ارضا له پاره ونيو. مګر دا به هم ساده ګي وي چي پر دې فکټور باندي سترګي پټی سي. په حقيقت کي، د پاناما او عراق تر ماتي وروسته، جمهور رئيس دې خبري ته اشاره وکړه او وې ويل چي: "هغه کسان دي خپله خبره بيرته واخلي چی پر ما ئې په يوه مشهوره مجله کي د بې ارادې تهمت لګولی وو".

سياسي سابقه او شخصي تجربې:

تصميم نيوونکي د دوی د شخصي تجربو تر اغېزي لاندي هم راځي. دا چي په ۲۰۰۳ کال کی د صدام حسين د ايسته کولو په تصميم کي د جمهور رئيس بوششخصي تجربو څومره اثر درلودلی وو، په فکر کولو ارزي. دا ښکاره خبره ده چي بوش پر خپله کورنۍ باندي ډېر ګران دئ. د دې فاميلي ګرانښت له امله، ، ځوان بوش د خپل پلار په باب د منتقدينو له انتقادونو سره، چي ګواکي ولي ئې عراقي ديکتاتور په ۱۹۹۱ کال کي له منځه يونه وړ، ډېر حساس وو. ځيني کسان په دې باور دي چي ښايي دې انتقادونو ځوان بوش ته دا فکر ورپيدا کړی وي چي صدام حسين بايد په هرصورت له منځه يووړل سي. سربېره پر دې، زيات کسان په دې عقيده دي چي صدام حسين هڅه وکړه چي لومړی جمهور رئيس بوش، کله چي

په ۱۹۹۳کال کي د کویټ څخه لیدنه کوله، ووژني. نهه کاله وروسته، د ده زوی دوهم جمهوررئیس بوش په یوه غونډه کي وویل: "په دې کي شک نسته چي صدام حسین نه سي پاتېدلای. ځکه چي ده غوښتل چي زما بابا په کویټ کي مړ کړي". د سپیني ماڼۍ مقاماتو ډېر ژر اعلام وکړ چي د جمهور رئیس مطلب دا نه وو چي د عراقي دیکتاتورله منځه وړل یوه (شخصي) موضوع وګرځوي. مګر د یوه مخلص زوی ضدیت له صدام حسین سره د نه منلو خبره نه ده.

د دولت په سطحه کي (د دولتي زاوئې څخه) د پالیسۍ تحلیل:

سره له دې چي بشري فکتورونه ډېر اهمیت لري، پالیسي جوړول د یو سیاسي ساختمان په محدوده کي سر ته رسېږي. هیواد یا مملکت یو له ډېرو مهمو سیاسي ساختمانو څخه دئ. د پالیسۍ په جوړولو کي د سیاسي ساختمانو په اغېزي باندي ځان پوهول زموږ سره د دولت په سطحه کي د پالیسۍ په تحلیل کي مرسته کوي. دا ډول تحلیل د دولتونو پر مشخصاتو او دا چي دولتونه خارجي پالیسۍ څرنګه جوړوي تأکید کوي. دا خبره مهمه ده چي د یوه هیواد سیاسي ساختمان او په هیواد کي دننه سیاسي قواوي څرنګه د حکومت پر خارجي پالیسۍ باندي اثر ښندي.

د حکومت ډول (نوعیت) او د خارجي پالیسۍ پروسه:

یوشی چي د یوه هیواد د خارجي پالیسۍ جریان او پروسه متأثره کوي هغه په هیواد کي د حکومت ډول دئ. هر څومره چي حکومت استبدادي authoritarian وي، په هماغه اندازه ښایي خارجي پالیسي په حکومت کي د یوې محدودي ډلي او یا یوازي د لیډر په لاس کي متمرکزه وي. مهمه خبره دا ده چي هیڅ داسي حکومت وجود نه لري چي د یوه فرد

تر مطلق کنټرول لاندې وي. دولت یوه ډېره پرله پسې پدیده ده چې د یوه فرد په مطلق کنټرول کې نه سي راتلای، ځکه نو دوهمه درجه لیډران (لکه خارجه وزیران)، بیروکراټان او نور داخلي عناصر هم، حتی په ډېرو استبدادي سیاسي سیستمونو کې، یو رول لوبوي.

له بلې خوا، په ډیموکراسي رژیمونو کې د خارجي پالیسۍ جوړول پرانیستې او ښکاره وي. د مقننه هیأت غړي [پارلمان]، میډیا، عمومي افکار او مخاف ګوندونه د خارجي پالیسۍ په جوړولو کې اثر ښندلای سي. د امریکې پخواني جمهور رئیس بیل کلینټن د پراخو ازمایښتونو د منع کولو معاهده Comprehensive Test Ban Treaty د امریکې د متحده ایالاتو له خوا لاسلیک کړه، مګر د امریکې سنا د ده له نظر سره موافقه نه درلوده او په ۱۹۹۹ کال کې ئې د هغې معاهدې له تصویب څخه ډډه وکړه. خو سربېره پر دې هم، په ډېرو ډیموکراټیکو دولتونو کې د خارجي پالیسۍ تعینول د مملکت د لوړ لیډرشیپ په لاس کې وي. په پارلماني سیستم کې، چې صدراعظم په پارلمان کې د اکثریت د ګوندغړی وي، د خارجي پالیسۍ په جوړولو او تصویبولو کې د بېلې پروسې څخه کار اخیستل کېږي. یوازې دا چې یو دولت ډیموکراټیک سیستم لری، د دې معنی نه لري چې د خارجي پالیسۍ جوړلو پروسه به ئې هم د نورو ډیموکراټیکو سیستمونو سره یو شان وي.

د حالت ډول (نوعیت) او د خارجي پالیسۍ پروسه:

د خارجي پالیسۍ د جوړوني پروسه د هیوادونو په دننه کې هم د حالاتو په تغیر سره توپیر کوي. د مثال په توګه، په بحراني او غیربحراني حالاتو کې پالیسي جوړونه فرق کوي. بحراني حالت crisis situation هغه وخت منځته راځي چې تصمیم نیوونکي (۱) له یوې ناڅاپي پېښې سره

مخامخ سي، (۲) د تهدید (په تېره بیا نظامي تهدید) احساس وکړي، او (۳) داسي فکر ورته پیدا سي چي د تصمیم نیولو له پاره لږ وخت لري. هر څومره چي یو له دغو فکتورنو څخه قوي وي، په هماغه اندازه بحران هم شدید وي.

په غیر بحراني حالاتو کي زیات وخت ډېر کسان د پالیسیو په تشکل کي برخه اخلي، مګر په بحراني حالت کي ښایي یوازي لیډر او د ده د مشاورینو یوه وړوکې حلقه د پالیسۍ جوړوني کنټرول په لاس کي واخلي. د دې کار یو دلیل دا دئ چي په بحراني حالاتو کي عامه خلک او هم نور داخلي سیاسي عاملین د لیډر د ملاتړ کولو میلان لري. د مثال په توګه، د امریکې په متحده ایالاتو کي د سپټمبر د یوولسمي تر حملو وروسته د جمهور رئیس بوش ملاتړ ډېر زیات وو.

د پالیسۍ ډول (نوعیت) او د خارجي پالیسۍ پروسه:

د خارجي پالیسۍ په هکله تصمیم نیول په موضوع پوري هم اړه لري. هغه موضوعات چي پر خلګو باندي لږ اثر لري او یا ئې اثر روښانه نه وي، د سوچه او خالصي خارجي پالیسۍ اصطلاح ورته کارول کېږي. د اجرائیه قوې محدود کسان د دې ډول پالیسیو په هکله تصمیم نیسي چي داخلي مخالفت یا ډېر لږ وي او یا هم څوک په خبر نه وي. د مثال په توګه، د امریکې جمهور رئیس بوش په ۲۰۰۴ کال کی د شمالي اتلانتیک سازمان (ناټو NATO) ته د نویو اوو غړو (بلغاریا، ایستونیا، لاتویا، لیتوانیا، رومانیا، سلوواکیا، اوسلووانیا) له ورداخلېدوسره موافقه وکړه. سره له دې چي د ناټو په تړون کي د دې هیوادو ورزیاتولو د امریکې د متحده ایالاتو دفاعي مسؤلیت نور هم ډېر کړ، د امریکې په دننه کي چنداني څوک په خبر هم نه سول. میډیا ډېره لږ توجه ورته وکړه، او نظر پوښتونکو

pollsters هم ځانته دا تکلیف ورنه کړ چي د عامه خلګو نظریات په دې هکله وپوښتي. د امریکې د سنا مجلس هم چنداني دلچسپي ورسره ښکاره نه کړه او په ناټو کې دانوی زیاتوب د رایو په اتفاق تصویب کړ.

په مقابل کي بیا، هغه خارجي پالیسي چي د امریکې په داخل کي پر امریکایانو ښکاره او مستقیم اثر لري، د خلګو زیاته توجه جلبوي. د دې ډول پالیسیو په هکله د تصمیم نیولو پر وخت، د پارلمان غړي، ذینفع ګروپونه interest groups او د خارجي پالیسۍ جوړولو نور ګروپونه فعال کېږي. په نتیجه کي لیډران نه سي کولای د خپلي خوښي خارجي پالیسي جوړه کړي. خارجي تجارت یو له هغو موضوعاتو څخه دئ چي ډېره توجه جلبوي، ځکه چي د خارجي تجارت په هکله تصمیم پر بین المللي روابطو او هم پر داخلي اقتصاد تأثیر لري. د مثال په توګه، سره له دې چي جمهوررئیس بوش د ناټو د پراختیا تصویب له کانګرس څخه په اسانۍ تر لاسه کړ، د تجارتي معاهداتو په برخه کی ئې ډېري هلي ځلی وکړې چي له کانګرس څخه [د تجارتي معاهداتو په هکله] د مذاکراتو پر وخت زیات اختیارات تر لاسه کړي. سره له دې چي د ده ګوند [جمهوري غوښتونکي ګوند] په ګانګرس کي اکثریت درلود، جمهور رئیس بوش په خپله شخصاً کانګرس ته د قانون ګذارانو [legislators] د ملاتړ تر لاسه کولو له پاره ورغی. بیا ئې هم په ولسي جرګه کي د بیخي لږو رایو په تفاوت (۲۱۲-۲۱۵) دا اختیارات تر لاسه کړل.

د خارجي پالیسۍ جوړول: سیاسي کلتور:

د هر هیواد خارجی پالیسي د هغه د سیاسي کلتور انعکاس دئ. دا مفهوم د یوې ټولني عنعنوي ارزښتونه او بنسټیز عادات او رواجونه تمثیلوي چي ډېر ورو او سوکه تغیر کوي. لیډران پالیسۍ داسی جوړوي

چي د دوی د ټولني له سیاسي کلتور سره متناسبي وي ځکه چي لیډران هم له خپلي ټولني سره په دې ارزښتونو کي شریک دي. حتی که دوی په یوه ټاکلي ارزښت کي له ټولني سره شریک هم نه وي، لیډران د داسي پالیسیو څخه ډډه کوي چي د ټولني د سیاسي کلتور سره په ټکر کي راځي. د یوه هیواد د سیاسي کلتور د تحلیل له پاره، تاسي باید دا پلټنه وکړئ چي د هیواد خلک د ځان او هیواد په هکله څه ډول احساس لري، د نورو هیوادو خلګو ته په کومه سترګه ګوري، په نړۍ کي د خپل هیواد د رول په باب څه فکر کوي، او د دوی په نظر اخلاقي سلوک او عمل څه دئ.

دا چي امریکایان او چینایان د خپلوځانونو په هکله څرنګه احساس لري، او د نورو په وړاندي خپلو ارزښتونو ته څرنګه ګوري، ښه مثالونه برابروي. امریکایان او چینایان دواړه په دې قانع کړه سوي دي چي د دوی خپل کلتورونه تر نورو عالي دي. امریکایان دې ته American exceptionalism امریکایي بېساریتوب وایی. د همدې انګېرني له مخې، د مثال په توګه، یوې احصائې ښودلې ده چي په سلو کي ۸۱ امریکایان پر دې موافق وه چي و نوري نړۍ ته د دوی د ارزښتونو خپرېدل مثبت اثر لري. د ځان لوړ بللو superiority مشابه احساس په چینایانو کي هم وجود لري چي پر چین تمرکز Sino- centrism ئې بولي. چینایان خپل ځانونه او خپل هیواد د نړۍ سیاسي او کلتوري مرکز بولي.

امریکایان او چینایان بیا پر نورو باندي د خپل سیاسي کلتور د تحمیلولو په برخه کي یو له بله توپیر سره لري. امریکایان ځیني وخت پر نړۍ باندي د امریکایي ارزښتونو د تحمیلولو په برخه کي د مذهبي مبلغینو په شان تعصبي لېوالتیا ښیي. د امریکې د سیاسي کلتور د همدې اړخ له امله، د امریکې متحده ایالاتونه یوازي د افغانستان او عراق رژیمونه پرنګ کړل بلکي ډیموکراټیک حکومتونه ئې هم پکښې راوستل. داسي

شواهد هم سته چي د امریکې د متحده ایالاتو حکومت د خارجي مرستو تصمیم هم د بشري حقوقو د امریکایي مفکورې پر اساس نیسي.

پر نورو باندي د خپلو ارزښتونو د تحمیلولو په برخه کي د چینایانو تفکر بیا بل ډول دئ. سره له دې چي چینایان په خپل کلتور باندي تر حد زیات افتخار کوي، داسي تاریخي شواهد وجود نه لري چي دوی دي پر نورو باندي د خپل کلتور د تحمیلولو هڅه کړې وي. دلیل ئې تر یوه حده د کانفیوشنیزم Confucianism پر اصولو ولاړ دئ چي په هغه کي باید څوک خپل عقاید پر نورو په زور او جبر تحمیل نه کړي. همدارنګه، له چینایانوسره داسي فکر هم سته چي د دوی کلتور دومره عالي دئ چي «وحشیانو barbarians» ته ئې درک کول ګران کار دئ. ځکه د دوی په فکر وحشیان باید خپل سر ته پرېښوول سي. [چینایان د غیرچینایي خلګو له پاره د وحشي کلمه استعمالوي].

خارجي پالیسي جوړوونکي اکټران:

د امریکې پخوانی خارجه وزیر هینري کیسنجر په ۱۹۸۲ کال کي لیکي: "واشنګټن د روم و یوه سټېډیوم [د مسابقې میدان] ته ورته دئ چي په هغه کي ګلادیاتوران جنګ سره کوي". د دې تشابه له مخي، خارجي پالیسي جوړول رشتیا هم یوه ارامه پروسه نه ده. د خارجي پالیسۍ په جوړولو کي بېلابېلي مفکورې تصادم سره کوي، او په جوړولو کی ئې سیاسي قدرت او سیاسي مهارت مهم رول لري.

د سیسټم په سطحه (له زاوئې څخه) کي د پالیسۍ تحلیل:

هیوادونه به ښایي په تیوریکي لحاظ آزاد وي چي د خارجي پالیسۍ په برخه کي د خپلي خوښي تصمیم ونیسي، مګر په عمل کي د یوې بریالۍ

خارجي پالیسۍ غوښتنه دا ده چي د بین المللي سیستم واقعیتونه په نظر کي ونیول سي. د مثال په توګه، د مکسیکو جمهور رئیس ویسنټ فاکس Vicente Fox د امریکې د متحده ایالاتو هغه پلان چي غوښتل ئې د دواړوهیوادو پر سرحد دېوال جوړ کي، رد کړ او هغه ئې «سپک او شرم آوره » کار وباله. مکسیکو د یوه مستقل هیواد په توګه کولای سوای د دې مانع د مخنیوی له پاره له زوره کار واخلي. مګر دا کار به بې ځایه وای ځکه چي دا د اوسني بین المللي سیستم یو واقعیت دئ چي د امریکې د متحده ایالاتو نظامي قدرت تر مکسیکو ډېر زیات دئ. ځکه نو د بین المللي سیستم واقعیتونه دا حکم کوي چي مکسیکو و خپل هدف ته د رسېدلو له پاره د نورو نرمو لارو څخه کار واخلي او امریکا په دې قانع کړي چي د دیوال جوړول د دواړو هیوادو په ګټه نه دي.

د سیستم په سطحه کي تحلیل System-level analysis پر خارجي پالیسیو باندي د خارجي ممانعتونو او محدودیتونو تحلیل ته توجه کوي. دا د نړیوال سیاست د تحلیل یو روش دئ چي د سیستم [یعنی یو سیاسي سیستم] اجتماعي، اقتصادي، سیاسي او جغرافیوي مشخصات او پر هیوادونو او لیډرانو باندي د هغوی اغېزې تر څېړني لاندي نیسي.

ساختماني [ساختاري] مشخصات:

ټول سیستمونه، لکه بین المللي سیستم، د یوه مملکت سیستم، او یا یو محلي سیستم لکه په پوهنتون کي د بین المللي روابطو کلاس [ټولګی]، ځان لره د تخیص وړ مشخصات لري. د دې مشخصاتو له ډلي څخه دوه ئې زموږ د تحلیل له پاره زیات عملي اهمیت لري. یو دا دئ چي واک authority په بین المللي سیستم کي څرنګه تنظیم سوی دئ او بل دا چي په سیستم کي اکټران [عمل کوونکي] څرنګه عمل کوي.

په بین المللي سیستم کي د واک په تنظیم او ساختمان کي تغیرات راروان دي او زیات تحلیلګران په دې عقیده دي چي د هیوادونو استقلال مخ پر زوال دئ. حتی ډېر غښتلي هیوادونه لاهم د بین المللي سازمانونو له خوا وضع سوو قواعدو او بین المللي قوانینو ته غاړه ایږدي. هیوادونه د بین الحکومتي سازمانو(Intergovernmantal Organizations (IGO د حکمروایي سره مقاومت کوي او ځیني وخت ئې ردوي، مګر ورځ په ورځ ئې د منلو پله درنېږي او ډېر هیوادونه غاړه ورته ایږدي. د مثال په توګه، د نړۍ د تجارت سازمان (the World Trade Organization (WTO په ۲۰۰۶ کال کي، د امریکې د متحده ایالاتو په ګټه داسي فیصله وکړه چي ګواکی د اروپا اتحادیه (European Union (EU د روغتیایي دلایلو په پلمه و اورپا ته د امریکې د خوراکي موادو د وارداتو مخه نیسي. مګر په همدې کال ئې د اروپایي اتحادئې د هغه شکایت ملاتړ وکړ چي ګواکي د امریکې متحده ایالات د مالیاتو له لاري د بوینګ الوتکو جوړولوشرکت ته سبسدي ورکوي. دا کار د نړۍ د تجارت د سازمان WTO د اصولو له مخي د اروپا د اېربس الوتکو جوړولو شرکت په مقابل کي له بوینګ شرکت سره د امریکې د حکومت مرسته ده. [یعنی په دې صورت کي د ازاد رقابت په بازار کي د بوینګ شرکت تر اېربس مخته کېږي ځکه چي د بوینګ شرکت سره د امریکې د سبسیدۍ له امله د دوی الوتکي ارزانه تمامېږي.] په دواړو فیصلو کی بایللي اړخ غومبر (بوڼېزی) وکړ او داسي اشارې ئې وکړې چي ښایي دا فیصلې ونه مني. مګر تاریخ ښیي چي هیوادونه بالاخره د WTO د فیصلو سره ځانونه عیاروي. امریکایان، لکه د نورو هیوادو خلګ، د خپل استقلال په برخه کي ډېر حساس دي، مګر بیا هم ورځ په ورځ په زیاتېدونکې توګه دا مفکوره مني چي د IGO تصمیمونو ته باید غاړه کښېښوول سي.

اقتصادي واقعيتونه:

د بين المللي سيسټم د اقتصادي واقعيتونو په نظر کي نيول له هيوادونو سره په تصميم نيولو کي مرسته کوي. دا کار په نړيوال سيسټم او سيمه ييز سيسټم کي يو شان دئ. د مثال په توګه، کله چي تاسي خپل تحصيلات پای ته ورسوی نو ډېر امکان لري تاسي يو کار پيدا کړئ او د خپل پاته ژوند زياته برخه به کار وکړئ، نه دا چي هغه څه وکړئ چي ستاسی زړه درته وايي. تاسي به يقيناً دا کار ځکه وکړئ چي ستاسي د سيمه ييز سيسټم اقتصادي واقعيتونه دا ايجابوي چي تاسي د ژوند د اړتياوو د پوره کولو له پاره پيسې وګټی. بين المللي سيسټم هم په همدې شان بايد د ژوند اقتصادي حقايق په نظر کي ونيسي.

يو پر بل باندي تکيه کول interdependence يو له هغو اقتصادي واقعيتونو څخه دئ چي د دولتونو پر اعمالو باندی اغېزه ښندي. د مثال په توګه، ډېري څېړني دې نتيجې ته رسيدلي دي چي اقتصادي وابستګي د سولي په لاره کي ځکه مرسته کوي چي هيوادونه يو له بله سره پېژني او د خپلي نېکمرغۍ له پاره يو او بل ته سره اړ دي. د امريکې او چين تر منځ بې ساري لوړ تجارتي کسر (چي په کال ۲۰۰۷ کي ۲۵۶ بليونه ډالره وو) يو پر بل باندي د تکيه کولو موضوع روښانه کوي. د امريکې حکومت کولای سي چي پر چين باندي ګمرکي تعرفې لوړې کړي او ځيني اقتصادي بنديزونه پر ولګوي. دا کار به په يقين سره د چين اقتصاد ته تاوان ورسوي، مګر د امريکا اقتصاد ته به هم تاوان پېښ کړي. د چينايي توليداتو معادل امريکايي توليدات ډير ګران تماميږي. په بازار کي به د ماشومانو د بازيو شيان، برقي سامانونه او نور ډېر توليدات، چي امريکا ئې له چين څخه واردوي، له منځه ولاړ سي. ډېر امريکايي بزنيسونه او د هغوي اسهام stocks به تاوانونه ويني؛ ځکه ډېرو امريکايي شرکتونو په

هغو چینایي کمپنیانو کي سرمایه ګذاري کړې ده چې د امریکې له پاره شیان تولیدوي. لنډه دا چې، د امریکې متحده ایالات کولای سي پر چین باندي تعزیرات [د ګمرکي محصول لوړول او نور] وضع کړي، مګر دا کار به لږترلږه داسي معنی ولري لکه امریکا چې خپله اقتصادي پښه په خپله په تېشه ووهي.

د طبیعي منابعو تولید او مصرف هم د بین المللي سیسټم پر عملیاتو اثر لري. له دې لید perspective څخه ویلای سو چې په ۱۹۹۰ کال کي پر کویټ باندي د عراق د حملې په وړاندي د امریکې عکس العمل د منځني ختیځ د تېلو په خاطر وو. پر کویټ باندي د عراق حمله د فارس د خلیج تېل لرونکي سیمی ته، او همدارنګه، د امریکې او د امریکې اقتصادي ملګرو ته ګواښ وو. لکه د امریکې پخواني خارجه وزیر جېمز بېکر James Baker چې په هغه وخت کي خبریالانو ته وویل: "د صنعتي نړۍ اقتصادي ښارګ [د فارس] تر خلیج تېرېږي، او موږ یو دیکټاتور ته اجازه نه سو ورکولای چې ... پر دې اقتصادي ښارګ باندي چارزانو کښېني".

له بلي خوا، امریکایي مقاماتو په تکرار سره دا خبره رد کړې ده چې د ۲۰۰۳ دعراق جګړه د تېلو له پاره وه. د امریکې د دفاع پخواني وزیر رمسفیلډ Rumsfeld، د مثال په توګه وویل چې پر عراق باندي د امریکې حمله (له تېلو سره هیڅ ارتباط نه لری). سره له دې هم، ډېر تحلیلګران په دې عقیده دي چې تېل د عراق د جګړې اساسي فکتور وو. ځیني په دې عقیده دي چې سعودي عربستان، کویټ، قطر او د سیمي ځیني نور تېل لرونکي هیوادونه دمخه لا د امریکې تر نفوذ لاندي وه. امریکې په ثابت قیمت و صنعتی هیوادو ته د تیلو د دوامداره جریان له پاره وغوښتل عراق هم تر خپل کنټرول لاندي راولي. نور تحلیلګران بیا په دې باور دي چې د امریکې له پاره د عراق د جګړې محرک د قدرت لوبه وه. د یوه امریکایي

کارپوه په قول: "د عراق کنټرول د تېلو څخه د قدرت په توګه د کار اخیستلو په باب دئ، نه د تېلو څخه د سونګ د موادو په توګه د کار اخیستلو په باب. د فارس پر خلیج باندي کنټرول یعني پر اروپا، جاپان او چین باندي کنټرول درلودل دي. دا داسي معنی لري لکه موږ چي د تېلو د پایپ پر خوله لاس نیولی وي".

داسي ګومان هم کېږي چي، د امریکې له خوا د عراق د یرغل په وړاندي د فرانسې، روسیې او ځینو نورو هیوادونو مخالفت د تېلو سره ارتباط درلود. لانجه په دې کي وه چي د دې هیوادونو د تېلو شرکتونو په عراق کي د تېلو د پلټني او تولید د قرادادونو په هکله اندېښنه درلوده. د تېلو د یوه کارپوه په قول: "د دې هیوادونو مالي ګټي د عراق په موجوده حکومت کي وې. دا ګټي دومره جزیي هم نه وې ... که دا تېل تولید سوي وای نو به په ورځ کي ۲،۵ ملیونه بېلره وای [چي په ورځ کی ۷۰ ملیونه ډالره کېږي]".

څلرم فصل

د ملت، نېشنليزم او يو ملتي دولت پېژندنه

Understanding Nations, Nationalism and Nation-States

په دې فصل کي نېشنليزم څېړل کېږي، چي د پنځو پېړيو راهيسي موږ خپل سياسي هويت په څرګندوو. نېشنليزم چي د ډېرو ولسونو د سياسي هويت عمده جزء دئ، د عنعنوي جهاني سياست ډېره عمده برخه تشکيلوي. سره له دې هم، نيشنليزم د يو سياسي هويت په توګه اوس د پخوا په شان دومره مسلط نه دئ. ځيني خلګ خو حتی په دې کي شک لري چي نېشنليزم به د يو سياسي هويت په توګه تر ډېره وخته دوام ومومي او د بېلابېلو ګډملتي transnational بديلونو پېش بينی کوي.

د ملت، نېشنليزم او ملتي دولت تعريفونه:

د نړۍ سياسي وېش تر ډېره حده پر درو مفاهيمو ولاړ دئ: ملت، نېشنليزم او ملتي دولت. د دې درو مفاهيمو تيوريکي او عملي پوهه او هم دا چي دوی يو له بله څرنګه سره تړلي دي، زموږ د بين المللي سياست په تحليل کي اساسي اهميت لري.

ملتونه:

ملت هغه ولس دئ چي: (الف) ګډ ډيموګرافيک او کلتوري

مشابهتونه ولري، (ب) ګډ ټولنيز احساس ولري او (ج) په سياسي لحاظ د ځان د کنټرول او اداره کولو غوښتنه ولري. په دې حساب، ملت غيرمادي (معنوي) شی دئ؛ يو ملت هغه وخت وجود لري چې غړي يې فکر وکړي چې وجود لري. دولت (مملکت) يوه جسماني [مادي] موسسه ده مګر ملت "يو روح او يو معنوي کيفيت دئ".

ډيموګرافيک او کلتوري مشابهتونه:

ګډ مشابهتونه له يوه ولس سره د ملت په جوړولو کې مرسته کوي. دا مشابهتونه کېدای سي چې ډيموګرافيک مشخصات (لکه ژبه، نژاد او مذهب) وي، يا مشترک کلتور او يا هم ګډې تاريخي تجربې وي. داسي ويل کېدای سي چې د امريکې ملت د دوهمي عمومي جګړې، د مارټين لوترکينګ Martin Luther King، مک دونالد، MTV، د سپټمبر د يوولسمي تروريستي حملې او ډېرو نورو دا ډول پېښونتيجه ده چې د امريکې ګډې تجربې بلل کېږي. د امريکې بيرغ او د پک عقاب په شان سمبولونه د امريکايي نېشنليزم په تقويه کې مرسته کوي.

ګډ ټولنيز احساس:

ټولنيز احساس هم د يو ملت په تشکُل کې مرسته کوي. د ملت والي درک او استنباط دلته ډېر مهم رول لري. که يو ګروپ هر څومره عيني objective مشابهتونه هم سره ولري، مګر که دوی په زړه کې د ملتوالي عندي subjective احساس ونه لري ملت نه سي بلل کېدلای. د ګروپ په دننه کې خلګ بايد دا درک او استنباط ولري چې دوی ګډ مشابهتونه لري او يو له بله سره د دې ګډو مشابهتونو په وسيله تړلي دي.

د سياسي جلاوالي غوښتنه درلودل:

د سياسي جلاوالي غوښتنه [يعني په سياسي لحاظ د ځان د کنټرول او اداره کولوغوښتنه] هم د يو ملت له تشکُل سره مرسته کوي. د ملت او ايتنيکي ګروپ تر منځ توپير دا دئ چي، د ايتنيکي ګروپ په خلاف، يو ملت غواړي چي خپل حکومت ولري او يا لږ تر لږه [داخلي] خودمختاري ولري. د امريکې په متحده ايالاتو کي ډېر ګروپونه سته، لکه ايټاليايي امريکايان، چي مشترک کلتور او د هويت احساس لري. مګر دا ايتنيکي ګروپونه دي نه ملتونه، ځکه دوی له امريکې څخه د جلاوالي غوښتنه نه لري. په ملي لحاظ سره په وېشل سوو دولتونو کي (لکه قبرس، چي د يوناني اکثريت او ترکي اقليت ډلو څخه جوړ دئ) اقليت ډلي نه غواړي د اکثريت مشروعيت ته غاړه کښېږدي.

دا خبره بايد په پام کي ولرو چي د ايتنيکي ګروپونو او ملتونو تر منځ تفاوت هر وخت روښانه نه دئ. په ډېرو هيوادو کي داسي ايتنکي ګروپونه سته چي نېشنليستي (جلاغوښتني) احساسات لري، او يا دا چي ځيني غړي يي نېشنلستان (جلا غوښتونکي) وي. په کاناډا کي، د مثال په توګه، د کيوبيک Quebec په ايالت کي ډېر فرانسوي کاناډايان د کاناډا په دولت کي د خپل موقف څخه راضي نه دي. ځيني کيوبيکيان له کاناډا څخه د جلا کېدلو غوښتنه لري او ځيني يي بيا دا غوښتنه نه لري.

نېشنليزم:

نېشنليزم يو سياسي احساس دئ چي په خلګو کي د خپل هيواد په هکله د وطنپالني فکر راپيدا کوي او خلګ له (دوی-ګروپ) څخه راجلا او له (موږ- ګروپ) سره يې نښلوي. د نړۍ وال سياست په جوړښت او اجراآتو کي د نېشنليزم اهميت ډېر زيات دئ. نېشنليزم يوه ايډيالوجي

ده. لکه ټولي ایډیالوجي ګاني، نېشنلیزم له یو لړ سره تړلو مفکورو څخه جوړ دئ چي (۱) د ښه او بد په باب ارزښتونه ټاکي، (۲) خپل پیروان وطن دوستۍ ته رهنمایي کوي، (۳) هغه کسان چي دې ایډیالوجۍ ته معتقد دي یو له بله سره نښلوي، او (۴) او له هغو کسانو څخه يي بېلوي چي دې ایډیالوجۍ ته معتقد نه دي.

د یوې ایډیالوجۍ په توګه، نېشنلیزم په دې باور لري چي ملت باید د افرادو ډېر مهم او لومړنی سیاسي هویت وي. سربیره پر دې، نېشنلیستي ایډیالوجي ټینګار کوي چي د افرادو عمده سیاسي وفاداري باید د وطن دوستۍ له مخي و ملتي دولت nation-state ته وروغځېږي. که څه هم ډېر خلک نور هویتونه هم لرلای سي، مګر نېشنلیزم ډېر وخت د دوی عمده سیاسي هویت تشکیلوي. د مثال په توګه، د امریکې جمهور رئیس لیندن جانسن Lyndon B. Johnson یو وخت ویلي وه چي، "زه، په ترتیب سره، یو امریکایي، ټکساسي او ډیموکراټ یم" د جانسن په شان، موږ هم د احساساتو له مخي خپل هویتونه درجه بندي کوو، او هم د جانسن په شان، موږ ته وطن تر ټولو مخکي دئ. په همدې ډول، ښایي تاسي به په سیاسي لحاظ خپل ځان تر ټولو مخکي او تر ټولو مهم د خپل هیواد تبعه وبولی. حتی تاسي به ښایي د خپل هیواد لپاره وجنګېږی. ایا تاسي به د خپل ښار او یا کلي لپاره هم وجنګېږی؟

یو ملتي دولتونه:

یو بل مفهوم چي زموږ سره د ځان په تعریف او پوهه کي په سیاسي لحاظ مرسته کوي یو ملتي دولت دئ، چي د ملت مفکوره د دولت سره یو ځای کوي. دولت، چي په شپږم فصل کي به زیاتي خبري پر وسي، یو مملکت او یو مستقل سیاسي سازمان دئ چي د قلمرو، نفوس او حکومت

په شان د ټاکلو مشخصاتو او خصوصیاتو درلودونکی وي. کاناډا او چین، د مثال په توګه، دولتونه دي. ایډیالي او مطلوب یو ملتي دولت هغه دئ چي ټول ملت عملاً د خپل دولت د سرحداتو په دننه کي سره متحد وي، او د دولت اکثریت خلګ خپل هویت په دغه ملت کي څرګندوي. لکه چي موږ به یي په وروسته کي ووینو، ډېر لږ دولتونه ودې ایډیال او مطلوب ته رسېدلي دي، مګر ټول ملتونه د خپل ځان دولتونه غواړي او ټول دولتونه د ملي وحدت په هیله دي.

د نېشنلیزم پاڅون او مخ پر لوړ توب (صعود):

په اوسنی نړۍ کي نېشنلیزم دومره زیات نفوذ لري چي څوک باور نه سي کولای چي دې مفکوري به له پخوا څخه وجود نه درلود. مګر نېشنلیزم همېشه وجود نه درلود او د ډېرو پوهانو په عقیده نېشنلیزم یوه نسبتاً نوې پدیده ده. یقیناً، هر وخت داسي کلتورونه موجود وه چي خلګو په هغو باندي خپل هویت څرګنداوه. دا هم حقیقت دئ چي خلګو د تاریخ په اوږدو کي په بېلا بېلو سیاسي واحدونو کي ژوند کړی دئ. مګر، لکه چي موږ به یي وروسته ووینو، د خلګو په منځ کي له یو سیاسي واحد، یعني هیواد، سره د دوی د شخصي پیوستون احساس نسبتاً نوې پدیده ده.

دا واقعیت چي نېشنلیزم همېشه وجود نه درلود، ډېر اهمیت ځکه لري چي که یو شي همېشه وجود نه درلود، نو حتمي نه ده چي د تل لپاره به په اینده کي دوام ولري. لکه چي د دې فصل په وروسته کي به یي ووینو، نېشنلیزم خپل مثبت او منفي اړخونه لري، او ډېر کتونکي په دې عقیده دي چي نېشنلیزم تر وخت تېر، او حتي خطرناکه مفکوره ده چي باید له نظره ولوېږي. په دي باندي پوهېدل چي نېشنلیزم مطلق نه دئ موږ دې بحث ته رهنمایي کوي چي څرنګه یي د تاریخ په اوږدو کي تکامل موندلی دئ.

لرغونی نېشنلیزم:

دا ناممکنه ده چي په دقیقه توګه د نېشنلیزم د تکامل پیل وټاکو. په لوېدیځ کي، د روم د امپراتورۍ Roman Empire زوال زمینه ورته برابره کړه. په روم کي، لږ تر لږه د امپراتورۍ په بېلابېلو برخو کي د نخبه ګانو تر منځ، یو راز مشترک کلتور، مشترکه ژبه (لاتیني ژبه) او مشترک قوانین جاري وه. د روم تر سقوط وروسته دا مشترک کلتور او سیاسي اړیکي سره ویجاړي سوې.

په نتیجه کي لاتیني ژبه، چي د اروپا ټولو نخبه ګانو خبري په کولې، په تدریجي توګه له استعماله ولوېده. محلي ژبو چي د لاتین ځای ونیو نو نخبه ګان یې سره ووېشل. دا د هغه پروسې په لار کي لومړي ګام وو چي بالاخره یې د اروپا په لوړو طبقاتو کي د بېلا بېلو ملي هویتونو احساس منځته راووړ. تر ۱۵۱۷ع راوروسته، د پروتسټانټ ریفورم غربي عیسویت سره ووېشه او اروپایي کلتور یې نور هم سره ټوټه ټوټه کړ.

د موډرن نېشنلیزم مخ پر لوړ توب (صعود):

موډرن نېشنلیزم په ۱۷۰۰ میلادي کلونو کي سره راپیدا سو. تر دې وخت دمخه، د دولت او د هغه د اوسېدونکو تر منځ اړیکي له اوسني عصر سره ډېر توپیر درلود. ډېر خلګ له هغه دولت سره چي دوی ژوند پکښي کاوه په ذهني او احساسي لحاظ تړلي نه وه. بلکي دوی یوازي د یوه پاچا رعیت وه چي د خدای په امر یې پر دوی حکومت کاوه. په وروسته کي دې حالت د ولسي حاکمیت popular sovereignty د دکتورین تر اغېزې لاندي تغیر وموندی. د دې دکتورین له مخي، خلګ رعیت نه دي، بلکي تبعه citizens دي چي په دولت کي (که هر څومره لږ او سر سري هم وي) برخه لري. سربېره پر دې، حکمرانان د خلګو په رضایت حکومت کوي

(حتی که دا رضایت یوازي تیوریکي بڼه ولري او زیات وخت عملي جنبه ونه لري).

د د اووه لسمي میلادي پېړۍ تر وروستیو کلونو پوري، ولسي حاکمیت په سویتزرلینډ، انګلستان، او یو څو نورو ځایونو کي په تدریجي توګه تکامل کاوه. وروسته یي د امریکې له انقلاب (۱۷۷۶) او د فرانسې له انقلاب (۱۷۸۹) سره سرعت واخیست. دې هیوادونو ولسي حاکمیت ته ډېر انکشاف ورکړ؛ پاچهان یي په کلي توګه ایسته وغورځول او پر ځای یې، د امریکې د ازادۍ د اعلامیې American Declaration of Independence په قول، دا اعلام کړه چي د حکومتونو "عادلانه قدرت د هغو خلګو د رضایت څخه رازېږي چي حکومت باندي کېږي".

تر دې ډول پیل راوروسته، د ولسي حکومت مفکوره ټولي نړۍ ته پسي پراخه سوه. د امریکې او فرانسې د انقلاب په ۲۰۰ کلني کي مطلقه شاهي رژیمونه، چي له ډېره پخوا څخه موجوده وه، تقریباً له منځه ولاړل. دا انکشافات په دې دلیل ښه استقبال سول چي د ملت په مفکوره کي د ټولو غړو لپاره د مساوات مفهوم نغښتی دئ. لیبرال فیلسوف تامس پېن Thomas Paine پخپل د انسان حقوق (۱۷۹۱) The Rights of Man نومي اثر کي لیکي: په هغه ملتي دولت nation-state کي چي ولسي حاکمیت ولري ملت او ډیموکراسي نه بېلېدونکي اړیکي لري. د ملګرو ملتونو د منشور ۵۵ ماده د نېشنلیزم په ملاتړ کي وایي: "د خلګو د خودمختارۍ اصل د ثبات او سعادت له هغو شرایطو څخه یو شرط دئ چي د ملتونو تر مینځ د سوله ییزو او دوستانه روابطو لپاره ضرور دئ". لکه چي د دې فصل په وروستیو برخو کي به ووینو، د خودمختارۍ مسئله دومره اسانه لاهم نه ده.

د یو ملتي دولت د تشکیل موډلونه:

لکه د نېشنلیزم تاریخ چې ښيي، ملت، نېشنلیزم او ملتي دولت په بېلابېلو اشکالو او موډلونو سره منځته راځي. ځیني وخت ملت او نېشنلیزم تر دولت مخکي تشکل مومي؛ کله بیا دولت تر ملت او نېشنلیزم مخکي راځي؛ او په ځینو حالاتو کي بیا ملت او نېشنلیزم د دولت سره یو ځاي تکامل کوي.

ملت او نېشنلیزم تر یو ملتي دولت وړاندي:

د دولت جوړوني اسانه شکل هغه وخت منځته راځي چي د یوه ولس په منځ کي د کلتوري او سیاسي هویت قوي احساس وجود ولري، او د ملت تشکل تر دولت مخکي منځته راسي. دا پروسه د "وحدت نېشنلیزم" بلل کېږي. یوروپ یو ل هغو ځایو څخه دئ چي لومړی ملتونه سره یو ځاي سول او وروسته په دولتو کي مدغم سول. د مثال په توګه، جرمنیان ډېر مخکي له دې چي په ۱۸۶۰ او ۱۸۷۰ کلونو کي جرمنی تاسیس کړي د یو کلتوري ولس په حیث موجود وه. په همدې ډول، د روم د امپراتورۍ تر زوال وروسته، ایټالیا تر هغه وخته ټوټې ټوټې پاته سوه چي د ایټالوي کلتوري وحدت احساس او ورسره مل سیاسي نهضت دوباره پکښي راپیدا سو او په کال ۱۸۶۱کي ایټالیا د یوه متحد مملکت په توګه رامنځته سوه. همدارنګه، په جاپان کي هم نېشنلیزم د جاپان د توکوګاوا شوګوني دوران (۱۶۰۳–۱۸۶۷) د فیوډالي اشرافو تفرقه پاي ته ورسوله او قدرت یي امپراتور ته ورانتقال کړ.

یو ملتي دولت تر ملت او نېشنلیزم وړاندي:

ځیني وختونه، لومړی دولت ایجاد سي او وروسته همدا دولت د

خلکو تر منځ او هم د خلکو او دولت تر منځ مشترک ملي هویت منځته راوړي. د دولت جوړوني state-building دا پروسه ډېره مشکله ده. یو علت چي دولتونه بې له یوې ملي هستۍ څخه په وجود راځي هغه استعمار دئ. د مثال په توګه، اروپایي قدرتونو په مصنوعي ډول د بېلابېلو قبیلوي او ایتنیکي سوابقو خلګ د خپلو افریقایي مستعمرو په سرحداتو کي شامل کړل. په راوروسته کي، کله چي دا مستعمرې دولتونه سول اکثرو یي یو واحد او منسجم ملت نه درلود چي د استقلال د تر لاسه کولو پر وخت ملي وحدت پر بنا کړي. مثلاً رواندا Rwanda او بروندي Burundi دوه ګاونډي هیوادونه دي چي په هغو کي د هوتو Hutu او توتسی Tutsi قبیلې په استعماري سرحدونو کي واچول سوې. کله چي دوی استقلال ته ورسېدل هماغه استعماري سرحدونه د دې دواړو هیوادو سرحدونه وګرزېدل. ستونزه په دې کي ده چي د دې ولسونو عمده سیاسي هویت رواندایي یا بروندایي نه سو. دوی هماغسي هوتو او توتسي پاته سول، چي څو ځله خونړي تشدد ته سره ورسېدل.

په بالکان، سومالیه، افغانستان او عراق کي تر مداخلې وروسته، د ملي هویت او باثباته دولت جوړولو ستونزو د امریکې د متحده ایالات، ملګري ملتونه او نور سیمه ییز سازمانونه را ایسار کړي او لار یي ځني ورکه کړې ده.

ملت، نېشنلیزم او یو ملتي دولت یو ځاي منځته راځي:

زیات وخت، ملت جوړونه nation building او دولت جوړونه state building یو له بل سره تړلي نه وي [یعني حتمي نه ده چي ملت به تر دولت مخکي او یا دولت به تر ملت مخکي جوړېږي]. ځیني وخت دواړه یو ځاي تکامل سره کوي. دا تقریباً هغه جریان دئ چي د امریکي په متحده ایالاتو کي منځته راغی. د امریکاییت [ځان امریکایي بلل] او دولت

مفکوره په ۱۷۰۰ کلونو کی راپیل سوه او په داسي حال کي يي پرمختګ او انکشاف وکړ چي يو اوږد داخلي جنګ پر تېر سو، د مهاجرو سېل پر راروان دئ، او نژادي او ایتنیکي توپیرونه پکښي موجود دي. خبره دا ده چي امریکایي نېشنلیزم په کال ۱۷۷۶ کي، چي امریکې خپله ازادي اعلان کړه، نه دئ زېږېدلی، بلکي په یوه دولت کي د اوږدې زمانې ژوند کولو په جریان کي يي تکامل موندلی دئ.

نېشنلیزم په عمل کي:

د خپل ځان د اداره کولو [خودمختاری] لپاره د مشترک هویت لرونکو خلګو له خوا د یو ملتي دولت جوړول ډېره په زړه پوري او ګلالی مفکوره ده. یقیناً چي نېشنلیزم ګټې لرلي دي، مګر واقعیت دا دئ چي خپل ځانته تیاره اړخ هم لري. د نېشنلیزم د ګټې او تاوان په څېړلو کي لومړی او مهم ګام دا دئ چي په تیوري او عمل کي د نېشنلیزم په توپیر ځان پوه کړو.

د یو ملتي دولت تخیل myth او واقعیت:

د یو ملتي دولت ایډیال او ارمان هم لکه نور ایډیولوژیک تصویرونه، تر واقعیت زیات پر تخیل ولاړ دئ. دلیل يې دا دئ چي د ملتونو او دولتونو مځکني [قلمرو] سرحدونه مطابقت نه سره کوي. ډېر دولتونه د نژادي پلوه سره متحد نه دي، او ډېر ملتونه بیا په یوه او یا زیاتو ملي سرحدونو کي وېشل سوي دي. د ملتونو او دولتونو تر منځ دا ډول بې تناسبي هر وخت د تشنج او تصادم مورینه وي. پنځه اساسي موډلونه موجود دي چي لومړی يې (۱) د یو ملت، یو دولت ایډیال موډل دئ. څلور نور يې په اصطلاح بې تناسبه موډلونه دي: (۲) یو دولت، څو ملتونه؛ (۳) یو ملت، څو دولتونه؛ (۴) یو ملت، نه

دولت [یعني هغه ملت چې دولت ونه لري]؛ (۵) څو ملتونه، څو دولتونه.

یو ملت، یو دولت:

د نړۍ د ټولو هیوادونو له جملې څخه یوازې په سلو کې لس یې ایډیال یو ملتي دولت ته نژدې حالت لري چې په سلو کې تر۹۰ زیات خلک یې په یوه ملت پورې تړلي وي او په سلو کې تر۹۰ زیات ملت یې د دولت په سرحدونو کې دننه اوسېږي. د امریکې متحده ایالات یو له دغه شان هیوادونو څخه دئ. په سلو کې تر ۹۹ زیات امریکایان د امریکې په متحده ایالاتو کې اوسېږي، او کوم لوی ایتنیکي ګروپ چې استقلال یا خودمختاري غواړي د امریکې په متحده ایالاتو کې وجود نه لري. د ځینو بومي امریکایانو په منځ کې دا ډول یو احساس سته، مګر هغوی په مجموع کې د امریکې د متحده ایالاتو د نفوس په سلو کې یو تشکیلوي. بله خبره دا ده چې په امریکایانو کې ملي ویاړ، وطن پرستۍ او د نېشنلیزم نور احساسات ډېر غښتلي دي.

یو دولت، څو ملتونه:

ډېر زیات شمېر هیوادونه څو ملتي دولتونه multinational states دي، چې څو ملتونه په یوه دولت کې سره راغونډ وي. حقیقت دا دئ چې د نړۍ په سلو کې ۳۰ دولتونو کې یو واحد ملت اکثریت نه تشکیلوي. دا خبره باید په پام کې ونیسو چې په دې هیوادونو کې زیاتره اقلیتی ګروپونه د جلاوالي لپاره هڅې نه کوي، مګر ځیني اقلیتي ګروپونه جلاوالي ته میلان لري.

کاناډا یو له هغو هیوادونو څخه دئ چې ملي وېش او تفرقه پکښې موجوده ده. د کاناډا د ۳۲ میلیونه نفوس یوه څلورمه له نژادي پلوه

فرانسویان دي (فرانسوي کاناډایان) چي فرانسوي خپله مورنۍ او لومړۍ ژبه بولي. د دې ګروپ اکثریت خلګ د کیوبیک Quebec په ولایت کي اوسېږي چي د امریکې یو ایالت ته ورته دئ مګر په سیاسي لحاظ یې خودمختاري ډېره ده. کیوبیک بالکل یو فرانسوی ولایت دئ چي د ۷،۲ ملیونه نفوس په سلو کي ۸۰ یې له کلتوري پلوه فرانسویان دي.

له ډېرو فرانسوي کاناډایانو سره دا احساس پیدا سوی دئ چي د دوی ممیزه کلتور د کاناډا د مسلط انګرېزي کلتور له خوا سولول سوی دئ. داسي احساس هم پکښي راپیدا سوی دئ چي ګواکي له دوی سره په اقتصادي برخه کي هم تبعیض کېږي. د دې ډول احساساتو په نتیجه کي منځته راغلي نېشنلیزم د کیوبیک تجزیه غوښتونکی ګوند منځته راوړ چي په ۱۹۸۰ او ۱۹۹۰ کلونو کي یې د خودمختارۍ، او حتی استقلال، لپاره هلي ځلي وکړې. په کال ۱۹۹۵ کي له کاناډا څخه د کیوبیک د تجزیې په باره کي ریفرنډم سر ته ورسېد چي په هغه کي کیوبیکانو د کاناډا څخه استقلال په ډېر ډنګر اکثریت رد کړ؛ په سلو کي ۵۰،۶ رایي مخالفي او په سلو کي ۴۹،۴ رایي موافقي وې. موضوع یو څه ارامه غوندي سوه، مګر په ۲۰۰۶ کال کي بیا هغه وخت توده سوه چي د کاناډا د عوامو په مجلس [لکه د افغانستان ولسي جرګه] کي د کیوبیک تجزیه طلبه وکیلانو غوښتنه وکړه چي د کیوبیک د ملت تشکل دي په رسمیت وپېژندل سي. د کاناډا صدراعظم سټیفن هارپر په دې ډول سوال او جواب باندي د عکس العمل ښودلو پر وخت وویل: "که کیوبیکیان غواړي چي د کاناډا په دننه کي یو ملت جوړ کړي، جواب یي مثبت دئ، او که کیوبیکیان غواړي یو مستقل ملت تشکیل کړي، جواب منفي دئ". دا هم معلومه نه ده چي په راتلونکي کي به څه پېښه سي.

یو ملت، څو دولتونه:

د ملت او دولت تر منځ دا ډول غیر متجانس حالت هغه وخت منځته راځي چې یو ملت د دوو یا زیاتو دولتونو په سرحدونو کې سره غزېدلی پروت وي. د هغو دولتونو تر منځ چې مشترک ملت لري، ټکرونه او تصادمات معمولي کار دئ.

د څو دولتي ملت یو موډل هغه دئ چې یو ملت په دوو یا زیاتو دولتونو کې مسلط وي. د ساړه جنګ په دوران کې یو شمېر داسې حالتونه منځته راغلل، چې شمالي او جنوبي وییټنام، شمالي او جنوبي کوریا، شرقي او غربي جرمني او شمالي او جنوبي یمن یې مثالونه دي. یو واحد ملت چې په دوو دولتونو کې مسلط وي تل دا غوښتنه لري چې دواړه دولتونه سره یو ځای سي. په ویټنام، کوریا او یمن کې د وحدت پر سر تصادمات هم پېښ سوي دي. نن ورځ یوازې کوریا د دغه ډول تقسیم د نمونې په شکل پاته ده.

د څو دولتي ملت بل موډل هغه دئ چې یو ملت په یوه یا زیاتو دولتو کې اکثریت او په یوه یا زیاتو دولتو کې اقلیت وي. ۵،۷ ملیونه البانویان Albanians د دا ډول څو دولتي ملت ډېر ښه مثال کېدای سي. د دوی ۳،۶ ملیونه په البانیا کې اوسي، چې د هغه ځای د نفوس په سلو کې ۹۵ تشکیلوي. ۱،۶ ملیونه البانویان د کوسوو Kosovo دنفوس په سلو کې ۹۰ جوړوي. جګړه هغه وخت رامنځته سول چې په کال ۱۹۹۷ کې د کوسوو البانویانو خودمختاري اعلان کړه. د سربیانو Serbs د ظالمانه انتقامي کمپاین له امله بالاخره، په کال ۱۹۹۹کې، د متحده ایالاتو په مشرۍ ناټو NATO مجبوره سوه چې پر سربستان Serbia باندې هوایي حمله وکړي، د ناټو امنیتي قواوې کوسوو ته ورننوتلې او تر اوسه همالته پاته دي. همدا رنګه، ۵۰۰۰۰۰ نور البانویان په مقدونیه Macedonia کې، د کوسوو او البانیا په سرحدي سیمو کې پراته دي چې د هغه ځای د نفوس په سلو کې

۲۵ تشکیلوي. په کال ۲۰۰۰ او ۲۰۰۱ کې د دې البانویانو او مقدونیې د حکومت تر منځ شخړو بیا هم د ناټو مداخله ضروري کړه.

داسې څو دولتي ملتونه هم سته چې د ملت اکثریت په مربوطه دولت کې نه اوسېږي. د ۲۶ ملیونو اذربایجانیانو (اذریان) له جملې څخه یوازې په سلو کې ۲۸ په اذربایجان کې، چې د کسپین د بحیرې په لوېدیځ ساحل کې پروت دئ، اوسېږي. تقریباً په سلو کې ۶۶ اذربایجانیان په ایران او پاته برخه یې په ګرجستان، روسیه او ترکیه کې اوسېږي. د دوی تر منځ هم د تاریخ په اوږدو کې شخړې رامنځته سوي دي.

بې دولته ملت:

بې دولته ملت stateless nation د ملت او دولت تر منځ موډل دئ. دا هغه وخت پېښېږي چې یو ملت په یوه یا زیاتو دولتو کې اقلیت وي او د خپل ځان دولت نه لري مګر غواړي چې خپل د ځان دولت ولري. دوه دا ډول بې دولته ملتونه چې په دې وروستیو وختوکې زیات په خبرو کې راوزي، کردان Kurds او فلسطینیان Palestinians دي.

څو ملته، څو دولته:

بل موډل چې د ایډال یو ملتي یو دولت څخه ډېر لیري دئ، دا دئ چې یو شمېر دولتونه او یو شمېر ملتونه یو پر بل سره رااوړي. دا پرله پېچلی شکل عام دئ او د افغانستان او شاوخوا همسایه هیوادونو په مثال سره یې تشریح کولای سو.

افغانستان، پر هغه راچاپېر هیوادونه، او په هغوی کې میشته ایتنیکي ګروپونه د یو بې ثباته مخلوط بیان دئ چې په هغه کې د ملتونواو دولتونو سرحدونه یو پر بل سره رااوړي. افغانستان په قانوني لحاظ د یو دولت په حیث وجود لري، مګر د یو ډېوالي او ناکامه دولت failed state پر څوکه

ولاړ دئ. [یعني چي هر ګړی یې د راچپه کېدو او د یو دولت په حیث یې د له منځه تللوامکان سته]. دا هیواد پر دومره زیاتو ټوټوسره وېشل سوی دئ چي د یوه متحد سیاسي یا ملي هستۍ په توګه یې شته والی په شک کي دئ. که څه هم چي د یرغلګرو په مقابل کي د لنډ وخت لپاره وحدت پکښي راغلی دئ، او یا هم ځیني وختونه غښتلو حکمرانانو سره متحد کړی دئ، مګر د هیواد د ډېرو خلګو لپاره بیا هم افغان والی اساسي سیاسي هویت نه دئ؛ بلکي د دوی لپاره ایتنیکي هویت اساسي دئ. د ایتنیکي ګروپو په حساب په افغانستان کي پښتانه د نفوس (۴۲٪)، تاجیک (۲۷٪)، هزاره (۹٪)، ازبک (۹٪) او نور واړه ګروپونه ۱۳٪ تشکیلوي.

که د افغانستان شاوخوا همسایه هیوادونو ته نظر واچوو نو خبره نوره هم پرله پېچلې کېږي. ۱۰ میلیونه پښتانه په افغانستان او ۱۸ میلیونه په پاکستان کي اوسېږي. په مجموع کي دا بې دولته پښتون ملت د خپل دولت، پښتونستان، د جوړولو څه ارمانونه هم لري. د افغانستان په شمال کي بیا تاجیکان، اوزبکان او یو لږ شمېر ترکمنان پراته دي چي په تاجیکستان، اوزبکستان او ترکمنستان کي د خپلو ایتنیکي ورونو سره تړلي دي. نور بیا هزاره ګان دي چي ځانونه د چنګېزخان او منګول Mongol نژاد بقایا بولي، دوی هم د یو مستقل هزارستان خوبونهویني. دا ګروپونه په ۳۴ ژبو او لهجو خبري کوي.

همدا علت دئ چي په ۲۰۰۱ کال د امریکې د متحده ایالاتو لپاره دا اسانه وه چي افغانستان اشغال او د طالبانو رژیم نسکوره کړي، مګر د یو موفق او متحد افغاني دولت جوړول څه اسانه کار نه دئ. اصلي پرابلم، د یوه کارپوه په قول، دا دئ چي "[په افغانستان کي] یو عملي دولت نسته، او د ملت والي احساس وجود نه لري... په افغانستان کي د ویني شراکت او خپلوي ډېر اهمیت لري".

د نېشنلیزم مثبت او منفي اړخونه:

نېشنلیزم یو مثبت قوت دئ، مګر نړۍ ته یې خرابۍ او مایوسۍ هم راوړي دي. د ملګروملتونو په عمومي اسمبله کې د کاتولیکانو پخواني مشر پاپ جان پال Pope John Paul د دوه ډوله نېشنلیزم په باب خبري کړي دي. یو مثبت نېشنلیزم دئ چې پاپ "له خپل وطن سره د میني ... او نورو کلتورونو او ملتونو ته د احترام" په توګه تعریف کړی دئ. بل منفي نېشنلیزم دئ چې د نېشنلیزم یو کرغېړن شکل دئ چې خلګو ته د نورو کلتورونو او ملتونو په مقابل کې بې احترامي ورزده کوي او د خپل ملت نېکمرغي د نورو ملتونو د بدمرغۍ په بیه غواړي".

مثبت نېشنلیزم:

ډېر پوهان پر دې خبره اتفاق سره لري چې په خپل فلسفي او تاریخي تخلیق کې، نېشنلیزم یو مثبت قوت وو. اوس هم ځیني ګټور اړخونه او ډېر پلویان لري.

نېشنلیزم ډیموکراسي پر مخ بیایي:

د یوه محقق په نظر، "په اوسنۍ نړۍ کې نېشنلیزم یو هغه عمده نظم دئ چې ډیموکراټیک شعور ځان پکښې ځرګندوي". دلیل یې دا دئ چې نېشنلیزم دا مفکوره پر مخ بیایي چې سیاسي قدرت په ولس کې پروت دئ او حکومت د دې قدرت څخه یوازې د ولس په نماینده ګې کار اخلي. ډیموکراټیک نېشنلیزم چې د امریکې د انقلاب محرک هم وو ټولې نړۍ ته، په تېره بیا تر دوهمې عمومي جګړې وروسته پراخ سوی دئ. د نړۍ د ډیموکراټیکو هیوادو تناسب چې په کال ۱۹۵۰ کې٪۲۸وو، په کال ۲۰۰۵ کې ٪۴۶ ته زیات سو.

نېشنلیزم د امپریالیزم مخه نیسي:

د تېرو سلو کالو په جریان کې، نېشنلیزم د اطریش – مجارستان، عثماني ترکیې او روسیې د امپراتوریو په له منځه وړلو کې عمده رول لوبولی دئ. همدارنګه نېشنلیزم تقریباً د ټولو استعماري امپراتوریو کمبله ورټوله کړه، چې د اروپایي هیوادو او د امریکې د متحده ایالاتو په کنټرول کې وه. د دې مستعمراتو په ډله کې شرقي تیمورEast Timor په دې اواخرو کې استقلال تر لاسه کړ. شرقي تیمور د مړژواندي پرتګالي امپراتورۍ وروستی بقایا وه چې خلکو یې په کال ۱۹۷۵ کې استقلال اعلان کړ. ازادي لا زیږېدلې نه وه چې اندونیزیا شرقي تیمور په ځان پوري ملحق کړ. د شرقي تیمور د خلکو لپاره اندونیزیایي بادارانو هم د پرتګالي بادارانو په شان د منلو وړ نه وه. د خودمختارۍ self-determination لپاره د دوی دوامداره مبارزې او بین المللي فشارونو بالاخره اندونیزیا مجبوره کړه چې په کال ۱۹۹۸ کې یوه ریفرندم ته غاړه کښېږدي. د شرقي تیمور په سلو کې ۷۹ خلکو د استقلال په ګټه رایي ورکړې. د اندونیزیا نظامیانو هڅه وکړه چې د جنایتکارانو د یوې ډلې پر لاس شرقي تیمور کنټرول کړي. دې جنایتکارانو د شرقي تیمور په زرهاوو خلک ووژل، خو بالاخره د استرالیا او ملګرو ملتونو د نظامي مداخلې په نتیجه کې امنیت په وجود راغی. ملګرو ملتونو United Nations د شرقي تیمور لپاره لومړی یوه انتقالي اداره منځته راوړه، او وروسته یې په کال ۲۰۰۲ کې د حکومت واګې یو کاملاً مستقل شرقي تیمور ته وروسپارلې.

نېشنلیزم اقتصادي پرمختګ ته لاره خلاصوي:

مستعمرې او د دولتو په دننه کې اقلیتي ملتونه اکثر وخت له اقتصادي پلوه استعمار سوي دي. په افریقا کې او هم د نړۍ په نورو برخو

کي ډېر هیوادونه تر اوسه هم له استعماري میراث څخه د ځان خلاصولو لپاره سختي هلي ځلي کوي. استعماري قدرتونو د مستعمرو منابع د خپلو ګټو لپاره ځني وړي دي او د دوی د اقتصادي زېربنا لپاره يې ډېر لږ څه سر ته رسولي دي. دا کار د شوروي اتحاد په شان ځو نژادي امپراتوریو کي، چي په تیوریکي لحاظ یو لاس او متحد ګڼل کېدل، هم سر ته رسېدلی دئ. د پخواني شوروي اتحاد شپږ جمهوریتونه (اذربایجان، قزاقستان، قیرغیزستان، تاجیکستان، ترکمنستان، او اوزبکستان) چي کله د روسيې/ شوروي تر کنټرول لاندي وه، له نظره لوېدلي وه. همدا اوس هم د دوی د سړي پر سر متوسط ناخالص داخلي تولید (یعنيGDP) د روسيې يو پر دریمه تشکیلوي، او د کوچنیانو د مړیني اندازه د روسيې څلورچنده ده. ښکاره خبره ده چي دا نوي هیوادونه به د ډېرو کلونو لپاره د اقتصادي ستونزو سره لاس و ګرېوان وي، مګر د دوی له نظره، لږ تر لږه به د دوی هڅي د خپلو هیوادو هوسایني او نېکمرغۍ ته متوجه وي.

منفي نېشنلیزم:

د خپلو ټولو ښېګڼو سره، نېشنلیزم تاریک اړخ هم لري. د نېشنلیزم بدمخي د ملتونو تر مینځ له روابطو څخه راپیل کېږي. د تعریف له مخي، نېشنلیزم د نورو هغو مشابه خلګو سره، چي یو ملت جوړوي، د خپلوۍ يو احساس دئ. له نورو څخه د ځانو بېلول په اصل کي کوم بد شی نه دئ، مګر دا کار د موږ – ګروپ we-group په ښه بللو سره د منفي نېشنلیزم په لار کي لومړی ګام دئ. څرنګه چي موږ د خپل ځان هویت په موږ – ګروپ سره څرګندوو، نو د دوی – ګروپ څخه د ځان بېلولو خوا ته میلان لرو. کله چي موږ ځانونه له نورو څخه بېل وګڼو، نو لاندي منفي تمایلات راته پیدا کېږي:

له نورو سره د مرستي کولو بې علاقه ګي، د نورو ردول exclusionism، ځان بې سارى [استثنايي] بلل exeptionalism او له بېګانه وو څخه بېره xenophobia، داخلي ظلم او خارجي تعرض.

له نورو سره د مرستي کولو بې علاقه ګي:

زموږ د توپير او جلاوالي نېشنلستي احساس د نورو په وړاندي زموږ د مسئوليت احساس محدودوي. ډېر خلګ نه يوازي دا چي د خپل ګروپ په دننه کي له نورو سره مرسته کول غواړي، بلکي، د عامه اجتماعي خدماتو د بودجې له لاري، له نورو سره مرسته کول خپل مسئوليت ګڼي. مګر په بين المللي سويه ډېر لږ خلګ د مسئوليت احساس کوي. د نورو هيوادو وحشتناکي پېښي زموږ ډېره لږ توجه ځانته جلبوي، مګر که دا ډول حوادث زموږ په وطن کي پېښ سي نو بيا موږ ډېر جدي عکس العمل ښکاره کوو. د افريقا د لويي صحرا Sub-Saharan Africa په سيمه کي، يوازي په سلو کي ۴۱ خلګ تر ۵۵ کلنۍ پوري ژوند کوي، چي په مقايسه يي په سلو کي ۸۰ امريکايان تر ۵۵ کلنۍ پوري ژوند کوي. د افريقا په لويه صحرا کي د کوچنيانو د مړيني چانس يو کلنۍ ته تر رسېدلو مخکي له امريکې سره په مقايسه ۱۵ واره زيات دئ.

که چېري دا تراژيدي په امريکا کي پېښه واى، ډېر زيات مالي او بشري منابع به يې د له منځه وړلو لپاره په کار لوېدلي واى. مګر، د امريکې د حکومت غبرګون د افريقا د لويي صحرا د دې انساني تراژيدۍ په وړاندي يوازي په ۴ بليونه ډالره اقتصادي او بشري مرستي پوري محدود دئ. دا مقدار پيسې د افريقا د لويي صحرا د نفر پر سر يوازي ۵ ډالره کېږي او هر امريکايي ګواکي يوازي ۱۳ ډالره ور کوي. آيا دا پيسې کفايت کوي؟ ډېر امريکايان فکر کوي چي کافي دي. يوې احصايې ښودلې ده

چي په سلو کي ۶۴ امریکایان فکر کوي چي د دوی هیواد بیخي زیاتي پیسې پر خارجي مرستو لګوي. یوازي په سلو کي ۸ امریکایان فکر کوي چي د دوی هیواد بیخي لږ پیسې پر خارجي مرستو لګوي. یو علت یې دا دئ چي، د همدې احصایې له مخي، په اوسط ډول امریکایان فکر کوي چي د دوی د فدرالي بودجې په سلو کي ۳۱ پر خارجي مرستو لګیږي. واقعیت دا دئ چي د امریکې ټولي خارجي مرستي د فدرالي بودجي یوازي په سلو کي یو تشکیلوي. د دې معنی دا نه ده چي امریکایان خیر غوښتونکي خلک نه دي. بلکي معنی یې دا ده چي امریکایان، د نوري نړۍ د خلکو په شان، تر نورو هیوادو د خپل هیواد د خلکو په وړاندي د زیات مسئولیت احساس کوي.

د نورو ردول:

هر کال، په میلیونو خلک د سیاسي خشونت، فقر او نورو مجبوریتونو له امله خپل کورونه پریږدي. مهاجرین اوس یو جهاني پرابلم ګرزیدلی دئ. د مهاجرینو په مقابل کي د نیشنلیزم د (موږ – دوی) نظر تقریباً نړیوال مقاومت منځته راوړی دئ. په ۴۰ هیوادو کي د خلکو د یوې سروې له مخي، په اوسط ډول په سلو کي ۷۶ خلکو غوښتل چي د دوی هیواد ته د مهاجرینو پر راتګ محدودیتونه نور هم پسي زیات سي. د امریکایانو یو لوی اکثریت (۸۱٪) او د کاناډایانو (۶۹٪) دا ډول احساس لري، په داسي حال کي چي د دې هیوادو اکثریت خلک په خپله مهاجرین دي. دوه هیوادونه چي پر مهاجرینو د لږ محدودیت غوښتونکي دي، جاپان (۴۳٪) او جنوبي کوریا (۳۷٪) دي. مګر خبره دا ده چي دوی همدا اوس د مهاجرینو ډیر سخت قوانین او په نتیجه کي ډیر لږ مهاجرین لري.

ځان بې ساري بلل او له پردیو څخه بېره (بېګانه هراسي):

خپل ملت ته اربښت ورکول د نېشنلیزم مثبت اړخ دئ، مګر تر نورو د ځان لوړ بللو احساس او حتی له نورو څخه بېره او کرکه هم منځته راوړي. بېګانه هراسي xenophobia د نورو ملتونو څخه د بېري او کرکي احساس دئ. ځان بې ساري بلل exceptionalism چي خپل ملت تر نورو ملتو ښه بللوعقیده ده، لږ څه زهرجنه ده مګر بیا هم دردونکې ده. د ۴۳ هیوادو یوې نړیوالي سروې ښودلې ده چي په ۳۹ هیوادو کي اکثریت خلګ "بالکل" یا "تر ډېره حده" له دې څرګندوني سره چي "زموږ خلګ بې عیبه او مکمل نه دي، مګر زموږ کلتور تر نورو عالي دئ" موافق وه. په مجموع کي په سلو کي ۶۸ سروې سوو خلګو دا ډول فکر کاوه. په دې سروې کي هیندیانو تر ټولو زیات ځانونه بې ساري بللي او، د عامه ذهنیت په خلاف، لږو فرانسویانو ځانونه بې ساري بللي دي.

کلتوري تبعیض او ظلم:

په هغو دولتونو کي چي یو مسلط ایتنیکي ګروپ او یو یا زیات اقلیتي ګروپونه وجود ولري، مسلط ګروپ تقریباً هر وخت د سیاسي، اقتصادي او اجتماعي امتیازاتو خاوند وي. په ډېر افراطي حالت کي، ځیني وختونه مسلط ګروپونه پر اقلیتي ګروپونو ظلم کوي او حتی د نسل د له منځه وړلو لپاره یې هڅې کوي. په بوسنیا Bosnia او کوسوو Kosovo کي د سربیانو د نژادي لېونتوب، په رواندا کي د هوتو Hutus له خوا د توتسي Tutsis قتل عامونه، او په دې نژدې وختو کي په سوډان کي د عربو مسلمانانو له خوا د عیسوي تورپوستانو او مسلمانو تورپوستانو ډله ییزې وژني یې مثالونه دي. تر ټولو وحشتناک مثال د نازي جرمني دئ چي اډولف هټلر په خپل مشهور کتاب مین کمپف Mein Kampf کي جرمن

نژاد يو خالص " ارين نژاد" او د انساني تکامل مظهر بللی دئ. په مقابل کي يې بيا روسان او نور سلاويک خلک يې پر څنډه ولاړ انسانان [يعنی لږ انسانان] بللي دي چې د مريانو په توګه بايد کار ځني واخيستل سي. يهوديان او جتان Gypsies د ده په نظر "غيرانسانان" وه چي د لېونيانو او همجنس بازه homosexuals خلګو سره بايد محوه سي.

خودمختاري

Self-Determination

يوه بله خلا چي د نېشنليزم په ايډيال او واقعيت کي رامنځته سوې ده هغه د خودمختارۍ موضوع ده. خودمختاري په خپله هم مثبت او منفي اړخونه لري.

د خود مختارۍ مثبت اړخونه:

ډېرو کتونکو د خودمختارۍ پر نسيپ ستايلی دئ. د ډېرملتي دولتونو nation-states ريښې د دوی د خودمختارۍ لپاره په غوښتنه او مبارزه کي پرتې دي. د مثال په توګه، د امريکې د ازادۍ اعلاميه Declaration of Independence له برتانيې څخه د خودمختارۍ په اعلام سره پيل کېږي.

د خودمختارۍ د ملاتړ لپاره ډېر دلايل وجود لري. د نېشنليزم پر ګټو سربېره، چي مخکي يې بيان وسو، خودمختاري له ايتنيکي ستم څخه ډېرو راولاړو سوو ظلمونو ته خاتمه ورکوي. که چېري ټولو ايتنيکي ګروپونو اجازه درلودای چي په سوله ييز ډول استقلال لاسته راوړي او يا يې هم کولای سوای چي له خپلو ايتنيکي ورونو سره يو ځای سي، نو به د بوسنيا، چيچنيا، کوسوو، شرقي تيمور، رواندا، سوډان تراژيدي ګاني او په

همدې شان نوري ويرجني پېښي منځته نه واى راغلي.

د خودمختارۍ په هکله اندېښني:

د خودمختارۍ پرنسيب په عمل کي له ډېرو ستونزو سره مخامخ دئ. لويه ستونزه يې دا ده چي په نړۍ کي په زرهاوو ايتنيکي ګروپونه وجود لري. له هر ايتنيکي ګروپ سره بالقوه دا امکان سته چي ملي شعور پکښي راپيدا سي او د استقلال يا خودمختارۍ لپاره هڅي پيل کړي. که د خودمختارۍ پرنسيب ومنل سي او هر ايتنيکي ګروپ خپل ځانته يو مستقل دولت ولرلاى سي نو به نړۍ د دې دومره زياتو دولتو سره څه حالت ولري؟

د خودمختارۍ يوه ستونزه د سره جاروتلي ګروپونو بېلول دي. ډېر ملتونه په ډېرو ځايونو کي يو له بله سره جاروتلي دي. بوسنيا Bosnia يې يو مثال دئ؛ د بوسنيا مسلمانان، کروټيان Croats او سربيان Serbs په يوه ښار، يوه جاده او يوه بلډينګ کي يو ځاى سره اوسېدل. که چېري دوى هر يو ځانته استقلال اعلان کړي نو څوک څرنګه کولاى سي دا ګروپونه سره بېل او قلمرو ورته وټاکي؟

د خودمختارۍ بل پرابلم دا دئ چي اوسني دولتونه له کاناډا (کيوبيک) څخه رانيولې بيا تر برتانيې (سکاټلنډ او ويلس) او هسپانيې (باسک او کاټالونيا) پوري بايد منحل سي. امريکايان هم بايد په دې پرابلم کي چرت ووهي. ځکه چي دوى له ډېر پخوا څخه د خودمختارۍ د حق پلوي کړې ده نو د امريکې په متحده ايالاتو کي دننه به د خودمختارۍ پرنسيپ څرنګه عملي کېږي؟ که چيري، د مثال په توګه، د هاوايي اصلي اوسېدونکي native Hawaiians د خودارادیت د پرنسيپ له مخي وغواړي چي ځانته مستقل دولت جوړ کړي، آيا ټول امريکايان يې بايد ملاتړ وکړي؟

په نوروځایوکي بیا د ایتنیکي پلوه متجانس دولت جوړول هم خپل ځانته ستونزي لري. په افغانستان کي د بېلابېلو ایتنیکي ګروپونو څخه د یو ملتي دولت nation-state جوړول په ډېرو سیمو کي د دې ګروپونو [چي یو په بل کي سره جاروتلي دي] سره بېلول غواړي. له بلي خوا، تاجیکان او ازبکان به ښايي وغواړي چي د تاجکستان او ازبکستان سره یو ځای سي. او همدارنګه، د پښتنو لپاره د پښتونستان په جوړولو کي باید د پاکستان، ایران (؟) او افغانستان ټوټې سره ومښلول سي.

د خودمختارۍ بله ستونزه دا ده چي د داسي مستقلو هېوادونو شمېر مخ پر زیاتېدو دئ چي په خپله د خپل پایښت لپاره ډېره لږ توانمندي لري. آیا معقوله ده چي د میکرو [ډېر واړه] دولتونو منځته راتلو ته، چي ډېر لږ نفوس، کوچنی قلمرو، او محدود اقتصاد ولري، اجازه ورکړه سي؟ ځیني دا ډول دولتونه، لکه اندوررا Andorra ، موناکو Monaco او سان مارینوSan Marino له ډېر پخوا راهیسي وجود لري. مګر د کلونیالیزم تر بې اعتباره کېدلو وروسته د میکرو دولتونو شمېر مخ پر زیاتېدو دئ. د میکرو دولتونو ستونزي به وروسته په تفصیل سره وڅېړل سي. مګر دومره باید ووایو چي، د نړۍ د هیوادونو په سلو کي ۳۳ د امریکې د لاس انجلس تر ایالت لږ نفوس لري. دا ډول هیوادونه زیات وخت د خپل ځان دفاع نه سي کولای او له اقتصادي پلوه د ځان تکیه کولو توان نه لري. دا ډول هیوادونه به له یوې خوا له اقتصادي پلوه د نوري نړۍ د اوږو بار وي، او له بلي خوا د دې امکان وجود لري چي د قدرت خلا په وجود راوړي او بې ثباته هیوادونه ځني جوړ سي.

که د خودمختارۍ او د دولتونو د تجزیې اوسنی حالت دوام وکړي، پر سیمه ییز او حتی نړیوال ثبات باندي اثر ښندلای سي. بین المللي ثبات ته د خودمختارۍ او میکرو دولتونو یو بل تهدید د امریکې د متحده

ایالاتو له خوا په کال ۲۰۰۳ کي د عراق له یرغل سره منځته راغی. د نورو پایلو تر څنګ، د صدام حسین راچپه کېدلو د عراق د تجزیې چانس زیات کړ. عراق اوس د شیعه، سني او کردي مسلمانانو تر منځ وېشل سوی دئ. لکه مخکي چي وویل سول، د کردانو نهایي هدف د یوه مستقل کردستان منځته راوړل دي. د کردانو و دې هدف ته د رسېدلو هڅي به یقیناً د عراق له شدید مقاومت سره مخامخ سي. همدا رنګه، عراق به ښایي له ترکیې سره، چي هلته هم په کردي سیمو کي د کردستان جوړولو هلي ځلي رواني دي، لاس یو کړي. د عراق د تجزیې بله مسئله دا ده چي ښایي د ختیځ عراق شیعه ګان د شیعه ایران پر خوا ورولغړي. پر دې سربېره، یو کمزوری عراق به نور د دې توان ونه لري چي د ایران او سعودي عربستان تر منځ، چي دواړه تېل لرونکي غني هیوادونه دي، یو مؤثر حایل وګرزي. د صدام تر راچپه کېدلو وروسته امریکې او نورو خارجي قواوو د عراق د تجزیه کېدلو مخه نیولې ده؛ مګر کله چي دوی له عراقه ووزي، لکه چي ښکاري ډېر ژر به ووزي، نو د یوه رښتیني او متحد عراق راتلونکې تاریکه ښکاري.

د موجودو هیوادونو لپاره د نوي هیوادونو د په رسمیت پېژندلو موضوع ډېره پېچلې او مهمه ده. کله چي نوي هیوادونه منځته راځي، نو موجوده هیوادونه، له ملګرو ملتونو سره د دوی د تعهداتو له امله، مجبور دي چي پر دوی باندي د خارجي تعرض پر وخت د دوی دفاع وکړي. نوي غریب هیوادونه د اقتصادي مرستو اوسني سازمانونه، چي همدا اوس هم کافي منابع نه لري، نور هم سره کنښېکاږي. بله خبره دا ده چي د نوو بېلتون غوښتونکو نهضتونو په رسمیت پېژندنه نور تجزیه غوښتونکي نهضتونه تشویقوي.

څرنګه چي ډېر ایتنیکي ګروپونه د خودمختارۍ لپاره تلاښ کوي نو دا سوال راپیداکېږي چي آیا دوی باید حمایه سي او که یې مخه ونیول

سي. که حمایه کېږي نو کوم ایتنیک ګروپ باید حمایه سي او ولي باید حمایه سي. که يې مخه نیول کېږي نو هم دا سوال راپیدا کېږي چي ولي باید حمایه نه سي. دا ښکاره خبره ده چي په دې اوسنۍ پرله پیچلې نړۍ کي د خودمختارۍ د پرنسیپ عملي کول ډېر مشکل کار دئ.

نېشنلیزم اود هغه راتلونکې

خلګ هر وخت خپل هویت په یوه یا بل ګروپ کي څرګندوي. دا ګروپ کېدای سي چي کورنۍ، قوم، مذهب او یا کوم بل شی وي. مګر نېشنلیزم چي د سیاسي هویت یو مشخص شکل دئ او د مشترک هویت خلګ، د دوی قلمرو او حکومت سره مښلوي د اوسني وخت شی دئ. ځیني پوهان د نېشنلیزم ریښې ډېر لرغوني عصر ته رسوي، مګر پر دې خبره پوره اتفاق موجود دئ چي نېشنلیزم د یوې مهمي سیاسي مفکورې په توګه یوازي له تقریباً ۵۰۰ کالو راهیسي وجود لري او د یو عمده سیاسي هویت د منبع په توګه تر نونسمي او شلمي پېړۍ پوري لا خپل اوج ته نه وو رسېدلی.

د نېشنلیزم راتلونکې به څرنګه وي؟ څرنګه چي نېشنلیزم هر وخت موجود نه وو، نو نه بدلېدونکی هم نه دئ. کېدای سي چي زموږ د یو عمده سیاسي هویت په توګه کمزوری او حتی ښایي له منځه ولاړ سي. د دې امکان په نظر کي نیولو سره، موږ باید دا پوښتنه ارزیابي کړو چي ایا د نېشنلیزم سرسختي [یعني دوامداره موجودیت] او یا له منځه تلل به مثبت که منفي کار وي.

د نېشنلیزم د له منځه تلو اټکل:

دوهمي عمومي جګړې د نېشنلیزم په باب د ډېرو خلګو فکر ته تغیر

ورکړ. دوی د جنګ او د جنګ د وخت د وحشتونو ملامتیا پر فاشیزم او متعرض نېشنلیزم اچوله. کتونکي په دې عقیده وه چې د ۳۰ کالو په دوران کې د دوو عمومي جګړو پېښېدلو دا وښودله چې پر ملي خصومت او ضدیت باندې ولاړ دولتي سیسټم نه یوازې دا چې تر وخت تېر دئ بلکې خطرناکه هم دئ. د عمومي تباهۍ د وسلو منځته راتللو بیا دا خطر نورهم جدي کړ. په کال ۱۹۴۵ کې د ملګرو ملتونو په منځته راتلو سره د هیوادو تر منځ د رقابتي نېشنلیزم پر ځای د تعاوني ګلوبالیزم د انکشاف افکار را پیدا سول.

له دې ډول افکارو سره ډېرو پوهانو د نېشنلیزم او ملي دولت د له منځه تللواو یا لږ تر لږه د تدریجي زوال پېش بینۍ وکړې. مګر داسې څه پېښ نه سول او نېشنلیزم د یو جهاني قوت په توګه نور هم زور واخیستی.

د نېشنلیزم سرسخته پایښت:

د نېشنلیزم په دوامداره قوت کې شک نسته. د دوهمي عمومي جګړې راهیسې هغه دولتونه چې پر ملي خودمختارۍ باندې د ټینګار کولو له لارې منځته راغلي دي درې چنده سوي دي. د نېشنلیزم د زیات پرمختګ عمده محرکه قوه په افریقا، اسیا او نورو سیمو کې امپریالیستي ضد ازادي غوښتونکي نهضتونه وه. په دې وروستنیو کلونو کې نیشنلیزم په اروپا کې هم دوباره ځان را ښکاره کړ. د لوېدیځ او ختیځ جرمني له اتحاد څخه جرمنی جوړ سو. هغه دولتونه چې له پخوا څخه موجود وه سره تجزیه سول. د چکسلواکې څخه د چک او سلواک په نوم دوه هیوادونه جوړ سول او یوګوسلاویا پر ۷ هیوادو تجزیه سوه. بل دا چې، د روسیې او په وروسته کې د شوروي د څو نژادي امپراتوري د سره پاشل کېدلو څخه

۱۵ نوي هیوادونه منځته راغلل. د ۱۹۸۹ کال راهیسي، د شرقي تیمور، ایریتیریا، نامیبیا او پالاو څخه ماسېوا، ټول ازادۍ ته رسېدلي هیوادونه په شرقي اروپا یا روسیې پوري اړه لري. (FRS). همدارنګه، په برتانیه کي د سکاټیانو، ایرشیانو او وېلشیانو تر منځ هم ځیني نېشنلیستي غوښتني را پیداسوي دي؛ په هسپانیه کي باسکیان او کاټلان، او د یوروپ په نورو سیمو کي هم دا ډول ګونګوسې وجود لري.

یو نظر دا دۍ چي نېشنلیزم به د سیاسي هویت په توګه تر ډېره وخته دوام ومومي او موږ به په سیاسي، عملي او تیوریکي لحاظ په ملت پوري تړلي یو.

پنځم فصل

ګلوباليزم
Globalism

که څه هم چې د ګلوباليزم مفهوم ورځ تر بلي موږ ته اشنا کېږي او په دې وروستيو لسيزو کي په پراخه پيمانه منل سوی دئ، مګر بيا هم نوی مفهوم نه دئ. په حقيقت کي د ګلوباليزم مفکوره لرغوني ريښې لري. په غربي کلتور کي د ګلوباليستي افکارو سرچينه و رواقيونوStoicism ته رسېږي. دا فلسفه په لرغوني يونان او روم کي د ۳۰۰ قبل الميلاد څخه بيا تر ۲۰۰ بعدالميلاد پوري وده کړې وه. رواقيونو ځانونه دبشريت جزء باله، نه د يوه يا بل واړه سياسي ګروپ غړي.

رواقيونو ته ورته نوري لرغوني غيرغربي عنعنوي فلسفې د بوديزم او هندويزم مذهبونه او د کانفيوشنيزم Confucianism فلسفه ده. د مثال په توګه، سيدارتا ګواتاما چي په بودا سره شهرت لري، ټينګار کاوه چي موږ بايد يو جهاني [عالم شموله] ليد او نظر ولرو.

که څه هم چي د رواقيونو فلسفه مخ د انحطاط پر خواورولغښته، مګر مفهوم ئې بيا هم تر پېړيو پوري ژوندی پاته سو. د منځنيو پېړيو Middle Ages په دوران کي، د روم کاتوليک کليسا يو ګلوباليستي قدرت وو. ګلوباليستي افکار د Thomas Pine توماس پېن او د اتلسمي پېړی د نورو انقلابيونو په فلسفه کي ښکاره دي. امريکايان توماس پېن د يوه وطن پرسته انقلابي په توګه په ياد لري، مګر ده خپل سياسي هويت په

امریکایي توب کي نه ځرګنداوه او ځان ئې د (نړۍ تبعه) باله.

یو بل فیلسوف، ایمانویل کانټ Immanuel Kant، د سولي له پاره د بین المللي همکارۍ مفکوره نوره هم پسې پراخه کړه. دی په خپل یوه اثر کي لیکي چي: "هیوادونه باید د وحشي ګرۍ د بې قانونه حالت ځخه راووزي او په یوه داسي ولسي اتحادیه federation کي داخل سي چي په هغه کي هر دولت خپل امنیت ... د یوه متحد قدرت او قانوني تصمیمونو ځخه لاسته راوړي". د نونسمي پېړۍ د جرمني فیلسوفانو فریدریک انګلز او کارل مارکس په نظریاتو کي هم ډېر قوي مافوق ملتي transnational [ترانس نېشنل] عناصر وجود لري. دوی په دې عقیده وه چي ټول بشري وېش او تقسیم پر اقتصادي طبقه ولاړ دئ او دولت د بډایي بورژوازي طبقې په لاس کي یوه وسیله ده چي پر پرولتاریا طبقې باندي د ظلم له پاره کار ځني اخیستل کېږي. کمونیسټ مانیفست (۱۸۴۸) اعلان کوي چي «کاریګران وطن نه لرى». مارکسیستي افکار له زوال سره مخامخ سول مګر ګلوبالیستي افکارو په دې وروستیو لسیزو کي نور هم زور پسي اخیستی دئ.

ګلوبلایزېشن

د ګلوبلایزېشن له لاري د ګلوبلیزم پر مختګ ښایي مجرد abstract مفاهیم ښکاره سي، مګر په واقعیت کي زموږ له پاره د هري ورځي پدیدې دي. هغه کیبورډ keyboard چي د دې کتاب په ټایپولو کي کار ځني اخیستل سوی دئ، په تایلینډ کی جوړ سوی وو، ماوس ئې له چین ځخه او مانیتور ئې له جنوبي کوریا ځخه راغلی دئ. د ورځي په جریان کي ښایي موږ د بېلابېلو هیوادونو د ویب سایټو سره سروکار لرو. [د امریکې] په پوهنتونو کي د نړۍ د بېلابېلو هیوادونو زده کوونکي زده کړه کوي. که

تاسي په دې هکله فکر وکړئ، ګلوبلايزېشن تر هغه اندازې چې موږ فکر کوو لا زيات ستاسي په ورځني ژوند کي نغښتی دئ.

د ګلوبلايزېشن د چټک پرمختګ فکتورونه:

تر يوه حده ويلای سو چي ګلوبلايزېشن لرغونی تاريخ لري او له هغه وخت راهيسي وجود لري چي لومړنيو منزوي قبيلو يو له بله سره تجارت او راکړه ورکړه پيل کړه. مګر له بلي خوا، ګلوبلايزېشن د اوسني عصر يوه پديده ده چي په تېرو ۲۰۰ کلونو کی، په تېره بيا تر دوهمي عمومي جګړې وروسته ئې په بېساري چټکتيا سره پرمختګ کړی دئ. د ګلوبلايزېشن موډرن سرعت د دوو فکتورنو محصول دئ: تکنالوجيکي پرمختګونه او حکومتی پاليسۍ.

تکنالوجيکي پرمختګ د تجارتي مالونو، پيسو، معلوماتو، خلګو او مفکورو د انتقال سرعت ډېر زيات کړی دئ. ښکاره خبره ده چي خلګ، پيسې، کلتور او علم له ډېر لرغوني وخته تر سياسي سرحدو تېر سوي دي، خو له پخوا سره ئې توپير د ګلوبلايزېشن د پرمختګ په چټکتيا کي دئ. د تاريخ تقريباً په سلو کي ۹۰ مهم تکنالوجيکي پرمختګونه د ۱۸۰۰ع کال راهيسي منځته راغلي دي. انترنټ، جټ الوتکي او نورتکنالوجيکي پرمختګونه دي چي نړۍ په ډېري چټکۍ سره ګلوبلايزېشن ته ورپوري وهي.

حکومتي پاليسيو هم، په تېره بيا په اقتصادي برخه کي، د ګلوبلايزېشن په پر مخ بېولو کي مرسته کړې ده. تر لومړۍ عمومي جګړې وروسته، هيوادونو ډېره هڅه وکړه چي د خارجي رقابت څخه خپل اقتصاد پر وارداتو باندي د لوړو ګمرکي تعرفو [ګمرکي محصول] د وضع کولو او د اسعارو د ازادي تبادلې د مخنيوي له لاري وساتي. په پس منظر

کي، پالیسي جوړوونکي دې نتیجې ته رسېدلي دي چي دا یو فاجعه آمېزه روش وو. په۱۹۲۰ع کلونو کي، د یوروپ زیاته برخه په اقتصادي اخ و ډب اخته وه، او د لسیزي په پای کي ئې اقتصاد راونړېدی. د ۱۹۲۹ او ۱۹۳۲ ع کلونو په منځ کي د اروپا صنعتي تولید په سلو کي ۵۰ راولوېدی او بېکاري په سلو کي ۲۲ ته جګه سوه. په ۱۹۲۹ ع کال کي د امریکې د متحده ایالاتو د اسهامو بازار راونړېدی او ورپسې د امریکې او همدارنګه د جاپان او نورو هیوادو اقتصاد سره وچاودی. نړیوال تجارت له مځکي ووهل سو او نړۍ و ستر اقتصادي رکود Great Depression ته ورار تا وسوه. د ۱۹۲۰ کلونو په دوران کي فاشیست ډیکتاتور بنیتومیوسولیني Benito Mussolini په ربړېدلې ایټالیا کي قدرت ته ورسېد او د ستر اقتصادي رکود په دوران کي آدولف هیټلر او نور فاشیستي ډیکتاتوران په جرمني، جاپان او هسپانیا کی قدرت ته ورسېدل. دوهمه عمومي جګړه د خپل ټولو ویجاړیو او فجایعو سره ورپسې پېښه سوه. ډېرو تحلیلګرانو دا استدلال کاوه چي تر لومړۍ عمومي جګړې وروسته بندیز لګوونکي اقتصادي پالیسیو اقتصادي رکود منځته راووست چي فاشیزم ته ئې لار خلاصه کړه، فاشیزم په خپل وار دوهمه عمومي جګړه منځته راوړله .

د دوهمي عمومي جګړې د علتونو د تحلیل پر اساس، تر جنګ وروسته پالیسي جوړوونکو داسي پلانونه رامنځته کړل چي د راتلونکو نړیوالو ټکرونو او تصادماتو مخه ونیسي. په اقتصادي برخه کي، د امریکې د متحده ایالاتو په مخکښۍ، د تعرفاتو او تجارت عمومي موافقت نامه General Agreement on Tariffs and Trade (GATT) او په همدې نامه یو پیمان او سازمان هم منځته راغی چي وروستی هدف ئې د هغو تجارتي ممانعتونو او بندیزونو له منځه وړل وه چي د دوهم عمومي جنګ ملامتیا ورپه غاړه وه. (وروسته دا سازمان د نړۍ د تجارت سازمان the

World Trade Organization, WTO په نوم ونومول سو). پالیسي جوړوونکو همدارنګه بین المللي وجهي صندوق International Monetary Fund (IMF) تأسیس کړ.

د ټرانسپورټېشن او کمیونیکېشن ګلوبلایزېشن:

د ګلوبلایزېشن اوسنی پرمختللی حالت د هغه تکنالوجیکي پېشرفت نتیجه ده چې په پراخه پیمانه تولیدات او خلګ تر ډېرو لیري فاصلو پوري په ډېر سرعت سره انتقالولای سي. همدارنګه، ګلوبلایزېشن پر هغه تکنالوجۍ تکیه دئ چي موږ په دې توانوي چي د ټولي نړۍ هر ګوټ ته په ډېري چټکۍ او اسانۍ سره ډېټا، تصویر، لیکلي توري او اواز [صوت] ولېږو.

نړیوال ټرانسپورټېشن [حمل ونقل]:

موډرن ټرانسپورټېشن انسانان او د هغوی تولیدات په دومره زیات حجم او په دومره زیات سرعت له یوه هیواد څخه تر بل هیواد پوري انتقالوي چي ډېر لږ وخت مخکي ئې تصور نه سوای کېدای. بحري ټرانسپورټېشن ئې ښه مثال دئ. د ١٨٠٠ ع په نیمایي کلونو کي د نړۍ مشهوره تجارتي بېړۍ فلايينګ کلاوډ Flying Cloud وه چي ٢٢٩ فوټه اوږدوالی ئې درلود. اوس په بحر کي د جاهری وایکنګ Jahre Viking په شان د تېلو انتقالوونکې بېړۍ چلېږي چي اوږدواله ئې ١٥٠۴ فوټه ته رسېږي. دا بېړۍ دومره لویه ده چي کارګران ئې له یوه ځایه څخه تر بله ځایه پر بایسکلانو ځي. تقریبً ٢٨٠٠٠ تجارتي بېړۍاو د تېلو ټانکرونه څه دپاسه ٧٣٣ ملیونه ټنه مالونه انتقالوي. دا لویي هیولاوي (اشاوي) نه یوازي دا چي زیات تجارتي مالونه له یوه ځایه بل ته انتقالوي، بلکي د

حمل ونقل د قیمت په راکښته کولو سره ئې نړیوال تجارت نور هم پسې پراخ کړی دئ. په ۲۰۰۶ کال کي، د مثال په توګه، د منځني ختیځ څخه د امریکې تر متحده ایالاتو پوری د یوه ګېلن تېلو د انتقال بیه یوازي درې سنټه وه.

په حمل و نقل کي تکنالوجیکي پرمختګ له یوه ځایه څخه بل ته د انسانانو په چټک انتقال کي هم مهم رول لوبولی دئ. بین المللي مسافرت نن ورځ بالکل یو عادي کار ګرزېدلی دئ. هر کال په سلهاوو میلیونه مسافرین له یوه هیواد څخه بل ته په څو ساعته کي رسېږي.

نړیوال کمیونیکېشن:

پر بین المللي روابطو باندي د موډرن کمونیکېشن تأثیرات ډېر زیات دي او په تېره بیا د یوې نیمي پېړۍ په جریان کي ډېر خارق العاده پرمختګ پکښې راغلی دئ. ټلیګراف، عکاسي، راډیو، د پېښو فیلم اخیستل، ټلیفون، ټلویزیون، فاکس، انټرنیټي اړیکي او ایمېل ئې یوازي یو څو مثالونه دي. د کمیونیکېشن د پراخوالي محاسبه کول ډېر ګران کار دئ. مګر که د بین المللي تلیفون له لاري یو له بله سره اړیکي نیول د مثال په توګه وګورو، نو به د کمیونیکېشن په پرمختګ باندي پوه سو. د۱۹۹۱ع څخه بیا تر ۲۰۰۵ ع کال پوري د بین المللي ټلیفون دقیقې له ۴۰ بلیونو څخه ۱۴۰ بلیونو ته زیاتي سوي دي. [یعنی په ۲۰۰۵ کال کي خلکو د بین المللي ټلیفون له لاري ۱۴۰ بلیونه دقیقې یو له بله سره تماس نیولی دئ].

د کمیونیکېشن په برخه کي د تکنالوجیکي انقلاب له برکته، اوس د نړۍ په هر ګوټ کي ډېر خلګ خپل خبرونه له یوې واحدي منبع څخه لاسته راوړي. ښکاره مثال ئې سي این این CNN دئ چي تقریباً د نړۍ هر ګوټ ته رسېدلی دئ او په نهو ژبو خپروني کوي. که سي این این و نړۍ ته د پېښو او شیانو امریکایي لید perspective وړاندي کوي، غیر امریکایي

ټلويزيوني شبکې بيا خارجي ليد د امريکې ټولني ته وړاندي کوي. د الجزيرې ټلويزيوني شبکه، چي په ۱۹۹۶ کال کي ئې له قطر څخه په عربي ژبه خپروني پيل کړې اوس ئې، د نورو شيانو تر څنګ، د اوسامه بن لادين د صوتي او ويديويي کسټونو په خپرولو سره ډېر شهرت لاسته راوړی دئ. په ۲۰۰۶ کال کی د الجزيرې ټلويزيون د امريکې د متحده ايالاتو له پاره په انګرېزي ژبه خپروني پيل کړې. د الجزيرې خبري ايجنسي په انګرېزي او عربي ژبو انټرنيټي پاڼه هم په نړۍ کي ډېره مشهوره ده.

د انټرنيټ له لاري نه يوازي تقريباً آني خبرونو ته لاس رسی سته، بلکي د هغو کسانو شمېر چی له انټرنيټ څخه استفاده کوي په بېساري سرعت مخ پر زياتېدو دئ. د ۱۹۹۰ کال څخه بيا تر ۲۰۰۴ کال پوري د هغو کسانو شمېر چي له انټرنيټ څخه کار اخلي، د نړۍ د نفوسو له ٪۵ څخه ٪۱۴ ته لوړ سو او مجموعي شمېر ئې يو بليون کسانو ته ورسېدی. سربېره پر دې اوس خلګ له انټرنيټ څخه په کار اخيستلو سره د اې- مېل له لاري په نړيواله سويه يوله بله اړيکي ټينګولای سي.

اقتصادي ګلوبلايزېشن:

د هيوادونو تر مينځ اقتصادي تبادلې نړۍ سره نژدې کړې او هيوادونه ئې په اقتصادي لحاظ يو پر بل متکي کړي دي. مهمه خبره دا ده چي د نړيوال تجارت د زياتوالي له برکته د بېلابېلو هيوادونو خلګ هم سره نژدې کېږي؛ ځکه چي دوی د تماس او هم د توليداتو له لاري يو له بله سره بلدېږي. ځيني دا ډول تماسونه شخصي بڼه لري؛ بين المللي اقتصاد د دوی د کلتوري تفاوتونو په سره نژدې کولو کي رول لوبوي. د جاپان د خارجي تجارت تر نيمايي زيات د غربي صنعتي هيوادونو سره سر ته رسېږي. د دې دومره پراخ تجارت تأثير و غرب ته د جاپانيانو د نژدېوالي

په احساس کي ښکاره دئ. د یوې څېړني له مخي، کله چي له جاپانیانو څخه وپوښتل سوه چي آیا دوی و آسیایی او که غربي هیوادونو ته ځانونه نژدې احساسوي، په سلو کی ۵۴ هغو کسانو چي دې پوښتني ته ئې جواب ورکړ، وویل چي دوی ځانونه «غربي هیوادونو» ته نژدې بولي. د دې پوښتني په جواب کي چي ولي دوی ځانونه غربي هیوادونو ته نژدې بولي، په سلو کي ۸۹ جواب ورکوونکو «اقتصادي فعل او انفعال interaction» د دې کار دلیل وباله.

کلتوري ګلوبلایزېشن:

د نړۍ د مختلفو ژبو، عنعناتو او بېلابېلو کلتورونو انکشاف ځکه منځته راغلی دئ چي انساني ګروپونه یو له بله جلا سره پراته وه. دا عجبه نه ده چي د حمل و نقل او کمیونیکېشن انکشاف یوه اندازه کلتوري امتزاج هم منځته راوړی دئ.

سره له دې چي د جهاني کلتور د مینځته راتلو خبري تر وخت دمخه دي، او ښایي جهاني کلتور اصلا منځته راهم نه سي، مګر همدا اوس په نړۍ کي د کلتوري امتزاج ډېر شواهد وجود لري. د چین لیډرانو یو وخت د «ماوو دریشي» اغوستله؛ اوس غربي طرز دریشي اغوندي. په غیر رسمي وخت کي، دشانګهای، لاګوس او مکسیکوسیټي خلک، د خپل عنعنوي لباس پر ځای، کاوبای پتلون، ټي شرټ [بې لستوڼي او بې کالره کمیس] او کرمیچ بوټونه اغوندي. تقریباً هر ځای، ځوان نسل و غربي په تېره بیا امریکایي موسیقۍ ته غوږ نیسي.

دمخه تر دې چي د کلتوري امتزاج پر نورو شواهدو وربغږېږو، دا یوه خبره باید په پام کي ولرو چي ډېر هغه څه چي موږ د نړیوال کلتور په سترګه ورته ګورو، غربي په تېره بیا امریکایي ریښې لري. د دې معنی دا

نه ده چي غربي کلتور ګواکي تر نورو لوړ دئ؛ بلکي تأثير ئې د لوېديځي اروپا او امريکې د سياسي او اقتصادي قوت له امله دئ. همدارنګه، د امتزاج په پروسه کي د غربي کلتور زياتوالی دا معنی هم نه لري چي دا جريان يو طرفه دئ. امريکايي کلتور هم د ډېرو خارجي وارداتو څخه متأثر سوی دئ. د مکسيکو فهيتا [يو ډول غذا ده]، جاپاني سوشي [جاپانۍ غذا ده]، اروپايي ساکر [چي موږ يې فوټبال بولو] يو څومثالونه دي.

ژبه:

د کلتوري تقارب يو مهم اړخ انګرېزي ژبه ده چي نن ورځ د بزنيس، ډيپلوماسۍ، مفاهمې او حتی د کلتور مشترکه ژبه ګرزېدلې ده. د افغانستان جمهور رئيس حامد کرزی او هم د ډيرو هيوادو ليډران او د بين المللي سازمانو مشران په انګرېزي ژبه خبري کوي. په رشتيا سره هم، د ملګرو ملتونو د عمومي منشي بان کي موون، چي د جنوبي کوريا تبعه دئ، په شمول، ډېرو ليډرانو انګرېزي ژبه په امريکايي پوهنتونو کي زده کړې يا پراخه کړې ده. يو څه په کرارۍ سره، په تدريجي توګه انګرېزي ژبه د نړۍ و عامو خلکو ته ورغزېږي. په اروپا کي، د مثال په توګه، د ښوونځيو د شاګردانو په سلو کي ۸۹ انګرېزي ژبه زده کوي.

موډرن کميونيکېشن په نړۍ کي د انګرېزي ژبي د پراختيا يو بل فکتور دئ. سره له دې چي ګوګل Google په نژدې سلو ژبو باندي، و هغو کسانو ته چي انګرېزي ئې مورنۍ ژبه نه ده، د پلټني زمينه برابره کړې ده، مګر بيا هم په انټرنيت کي ډېر زيات موجود مواد په انګرېزي ژبه دي. لکه د يوه روسي ويب سايټ اداره کوونکی چي وايي: «د يوه روسي له پاره دا ډېره اسانه ده چي د روسي پرځای د داستايوفسکي د يوه اثر انګرېزي ترجمه له انټرنيټ څخه ډاون لوډ او په انګرېزي ژبه ئې ولولي». بزنيس او

تجارت هم دې ته اړتيا لري چې د انګرېزي ژبې د نړيوالي پراختيا له پاره کار وکړي. د نړۍ د اقتصادي قدرت په حيث د امريکې د متحده ايالاتو د موقف له امله په نړۍ کي دا ډېره عامه ده چي د بزنيس او تجارت ډېر زيات کسان انګرېزي ژبه زده کړي. د جاپان د حکومت په يوه خپاره سوي رپورټ کي ويل سوي دي چې: "په جهاني سويه لوړتيا او تفوق دا ايجابوي چي ټول جاپانيان د انګرېزي ژبي کاري پوهه لاسته راوړي". انګرېزي ژبه به نوره هم په نړۍ کي پسې پراخه ځکه سي چي د نړۍ په هر ګوټ کي زيات خلګ په دې عقيده دي چي د انګرېزي ژبي زده کړه د دوی د ماشومانو په آينده کي ګټوره اغېزه لري.

استهلاکي توليدات:

د مشهورو مصرفي مالونو تبادله د کلتورونو په نژدېوالي کی يو بل فکتور دئ. امريکايي فلمونه د نړۍ په ډېرو برخوکي شهرت لري. د امريکې د متحده ايالاتو د فلم جوړولو د صنعت له پاره په خارجي هيوادو کي د هغوی توزيع ډېره مهمه ده، ځکه چي د امريکې د فلم جوړوونکو شرکتونو د عايد په سلو۶۱ له خارجي هيوادو څخه راځي. په مقابل کي، خارجي فلمونه د امريکې د فلم د مارکېټ يوازي په سلو کي ۳ تشکيلوي. امريکايي ټلويزيوني پروګرامونه هم په خارجي هيوادو کي ډېر شهرت لري، مګر دا شهرت پر لرېدو روان دئ. کاوبای پتلون، همبرګر او کوکا کولا هم د نړۍ په ډېرو برخوکي ډېر عام سوي دي.

عمده او د ټينګار ټکی دا دئ چي، د کلتورونو په برخه کي يو ډېر مهم امتزاج منځ ته راغلی دئ. ښه دئ که بد، غربي، په تېره بيا امريکايي کلتور د دې جريان په مخ کي روان دئ. ډېره مهمه خبره دا ده چي د مشترک کلتور منبع دومره مهمه نه ده، بلکي د کلتوري امتزاج بالقوه

نتايج ډېر اهميت لري. ځيني تحليلګران دې کلتوري امتزاج ته د يو مثبت قوت په توګه ښه راغلې وايي او په دې باور دي چې دا کار به خلک، او بالاخره، سياسي واحدونه سره نژدې کړي. نور تحليلګران بيا ټرانسنېشنل transnational کلتور د مطلوب تنوع له پاره يو خطر بولي. [د دې خبري معنی دا ده چې ځيني خلک غواړي خپل کلتور وساتي او کلتوري امتزاج د دوی کلتور ته خطر پېښوي.]

د اقتصادي ګلوبلايزېشن په باب اندېښنې:

د اقتصادي ګلوبلايزېشن د تأثيراتو تحليل ډېر پرله پېچلی کار دئ چي په ۱۱ فصل کي به په تفصيل خبري پر وسي، مګر يو څه بيان ئې دلته هم لازم دئ. يوه اندېښنه له دې استدلال سره تړاو لري چي د ملتونو نېکمرغي prosperity په مستقيمه توګه د سولي سره تړي او يا ئې هم په غيرمستقيمه توګه د ډيموکراسۍ له لاري له سولي سره تړي. که څه هم چي د دې استدلال د ملاتړ له پاره ډېر شواهد وجود لري، مګر داسي تحليلګران سته چي و دې استدلال ته د شک په ستر ګه ګوري.

بله اندېښنه د اقتصادي ګلوبلايزېشن په باب دا ده چي لاسته راغلي ګټې څرنګه وېشل کېږي. د انتقاد کوونکو اساسي استدلال دا دئ چي د اقتصادي ګلوبلايزېشن د ګټو توزيع مساويانه څه چي مساويانه ته نژدې هم نه ده. بډايان ډېره ګټه ځني اخلي او غريبانو ته لږ او يا هيڅ ګټه نه رسېږي، حتی ځيني وخت په نسبي توګه تاوان هم وررسېږي. د ۱۹۴۵ کال راهيسي د نړۍ نېکمرغي په مجموع کي لوړه سوې ده. د امريکې د متحده ايالاتو په مخکښي له اقتصادي پلوه د پرمختللو هيوادونو اقتصادي حالت په بېساري توګه ښه سوی دئ. له اقتصادي پلوه لږ پرمختللي هيوادونو کي هم اقتصادي حالت په عمومي صورت ښه سوی

دئ. د دې هیوادونو په ډله کي ځینو ئې لوړ ګامونه اخیستي دي او د ځینو چي اقتصادي حالت ښه هم نه دئ بیا هم په عمومي توګه د پخوا په تناسب دومره غریبان نه دي. سره له دې، اوس هم په نړۍ کي یو بلیون خلګ په بېساري غربت کي ژوند کوي. سربېره پر دې، د اقتصادي پلوه پرمختللو او لږ پرمختللو هیوادونو تر منځ د سړي پر سر د ثروت per capita wealth خلا زیاته سوې ده. په ۱۹۸۰ع کال کي، په لږ پرمختللو هیوادونو کي د سړي پر سر د یوه ډالر تولید سوي ثروت په مقابل کي پرمختللو هیوادونو د سړي پر سر ۱۴ ډالره ثروت تولید کړی وو (۱:۱۴ خلا). په ۲۰۰۷ کال کي دا خلا ۱:۲۴ ته لوړه سوه. [یعنی په لږ پرمختللو هیوادونو کي د سړي پر سر د یوه ډالر تولید سوي ثروت په مقابل کي پرمختللو هیوادونو د سړي پر سر ۲۴ ډالره ثروت تولید کړي وو].

په افراطي اړخ کي، ځیني په دې عقیده دي چي غربت ځکه وجود لري او د ثروت خلا ځکه ډېره سوې ده چي ګلوبلایزېشن د اقتصادي پلوه د پرمختللو هیوادونو په لاس کي یوه وسیله ده چي لږ پرمختللي هیوادونه په استثماروي. د اقتصادي پلوه پرمختللي هیوادونه پر لږ پرمختللو هیوادونو زور اچوي چي خپل اقتصاد د پرمختللو هیوادونو د نفوذ او کنټرول له پاره پرانیزي. بله مناقشه دا ده چي حتی د اقتصادي پلوه پرمختللو هیوادونو په دننه کي هم ثروتمندان د ګلوبلایزېشن څخه په استفاده کولو سره خپل ثروت نور هم پسي زیاتوی. هغه کسان چي ګلوبلایزېشن ته د غریبو هیوادونو او په غریبو هیوادونو کي دننه د غریبانو د استثمارله لاري د بډایانو د لا بډای کېدلو د یوې پروسې په سترګه ګوري، په نړیوال اقتصاد او پالیسۍ کي د بنیادي تغیر غوښتونکي دی. یو لږ څه بې ازاره نظر بیا دا دئ چي د ثروت د خلا د زیاتېدلو علتونه په لږ پرمختللو هیوادونو کي په نړیوال بازار کي د رقابت کولو له پاره کافي

اقتصادي شرایط وجود نه لري. د دې نظرئې له مخي، د حل لار دا ده چي د ګلوبلایزېشن په پروسه کي داسي ریفورم راسي چي د لږ پرمختللو هیوادونو سره اقتصادي مرستي وسي.

د کلتوري ګلوبلایزېشن په باب اندېښني:

د نړۍ د بېلابېلو سیمو خلګ د کلتوري امتزاج په هکله څه فکر کوي؟ د دې پوښتني جواب څو برخي لري. زیات خلګ د خارجي کلتور موجودیت ته ښه راغلې وایي. یوې نړیوالي سروې ښودلې ده چي په ۴۵ هیوادو کي په سلو کي ۷۷ خلګو د خارجي تولیداتو موجودیت ښه بللی وو، او په سلو کي ۶۱ کسانو خارجي فلمونه او د ساعت تیري میډیا ښه بللې وه. مګر لږ خلګ د خارجي کلتور واردولو ته مثبت نظر لري او ډېر خلګ د دې مسئلې په هکله متضاد افکار څرګندوي. د نړۍ اکثریت خلګ په عین وخت کي له یوې خوا کلتوري واردات ښه بولي، او له بلي خوا بیا وایي چي د دوی د ژوند لار [طرز] تر تهدید لاندي دئ چي باید د خارجي نفوذ څخه وساتل سي. د کلتوري وارداتو په هکله د خلګو عمومي عکس العمل تر یوه حده ډیموګرافیک [د ټولنپوهني هغه مشخصات چي خلګ د سن، جنس، عاید او نورو شیانو پر اساس طبقه بندي کوي] دئ. سن ډېر رول لوبوي، په عمر پاخه خلګ عموماً تر ځوانانو د کلتوري وارداتو څخه کرکه څرګندوي. د لوېدیځي افریقا د سینګال په هیواد کي، د مثال په توګه، په سلو کی ۷۶ ځوانانو (د ۱۸ څخه تر ۲۹ کلن پوري) کلتوري واردات ښه وبلل.

د کلتوري وارداتو په باب بله خبره دا ده چي ځیني وخت حکومتونه د نېشنلیستي احساساتو د تحریک او یا د نېشنلیستي ګروپونو د فشار له امله پر کلتوري وارداتو بندیزونه لګوي. فرانسه او چین دوه ښه مثالونه دي. لږ تر لږه د فرانسې په سلو کی ۹۰ خلګ مشهورو کلتوري وارداتو ته

په ښه سترګه ګوري او په دې عقیده دي چې د دوی ماشومان باید انګرېزي ژبه زده کړي. مګر بیا هم د فرانسې حکومت د خارجي کلتور د تجاوز په مقابل کې کلک مقاومت کوي. د فرانسې پخواني جمهور رئیس ژاک شیراک اخطار ورکړ چې د انګرېزي ژبې پراختیا "د بشریت له پاره لوی خطر دئ". د فرانسې حکومت ټینګار کوي چې د زده کړې په مؤسساتو، بزنیس او حکومتي ادارو کې دې یوازې د فرانسوي ژبې څخه کار اخیستل کېږي. همدارنګه حکومت پر تفریحي صنعت زور اچوي چې د فرانسوي ژبې فلمونه او موسیقي خلګو ته وړاندې کړي. مګر دې کارو چنداني ګټه نه ده کړې او خلګ اوس هم د انګرېزی ژبې له فلمونو سره علاقه ښیی.

د فرانسویانو په شان، په سلو کې ۹۰ چینایان هم کلتوري وارداتو ته په ښه سترګه ګوري. مګر د کلتوري وارداتو مخالفین د عنعنوي چینایي کلتور د له منځه تللو په هکله ډېر اندېښمن دي. د ۲۰۰۶ کال په پای کې د چین یوه حکومتي ویب سایټ په چین کې د کریسمیس د مشهوره کېدلو په باب خبرداری ورکړ او له خلګو څخه ئې وغوښتل چې د کلتوري درانه خوبه راویښ سي او پر خپل عنعنوي چینایي کلتور لاسونه ټینګ کړي. مګر ټول خلګ ورسره موافق نه وه. په یوه چینایي بلاګ کې یو چا لیکلي وه چې: "د عنعنوی چینایي کلتور له پاره به ښایي دا بده نه وي چې د غربي کلتور تر نفوذ لاندې یو څه تغیر پکښې راسي. د بېلابېلو کلتورونو تر منځ باید رقابت موجود وي".

ترانسنېشنلیزم (مافوق ملتیت)

Transnationalism

یو په بل سره تړلي اقتصاد، پراخ او عام کمیونیکېشن، چټک

مسافرت او نورو مډرنو فکتورونو په نړۍ کې د خلکو ژوند سره مښلولې او یو بل راز پروسه ئې منځ ته راوړې ده چې ترانسنېشنلیزم transnationalism ئې بولي چې د هغه په نتیجه کې په لوړه کچه مافوق ملتي تماسونو پرمختګ کړی دئ.

ټرانسنیشنلیزم هم د عمل او هم د هوویت عناصر په ځان کې لري. د عمل په برخه کې، ټرانسنیشنلیزم یوه پروسه ده چې افراد د خپلو دولتي سرحداتو په هاخوا د نورو افرادو سره یو ځای د یوه ګډ هدف له پاره کار کوي او د هویت په برخه کې، د نېشنلیزم پر ځای د سیاسي هویت بدیل alternative وړاندې کوي. د دې مفهوم معنی دا ده چې موږ څرنګه خپل ځانونه د کمونیزم په شان آیډالوجۍ سره، د اسلام په شان مذهب سره، او یا د یوروپ په شان سیمې سره مښلوو. د ټرانسنیشنلیزم د آیندې په باب به وروسته وږغېږو، مګر دا یوه مهمه خبره باید وکو چې ډېر خلک به تر نژدې راتلونکې پورې د نېشنلیزم څخه لاس وانخلي. دا هم باید په پام کې ولرو چې تغیر راروان دئ، او لږترلږه ځینو خلکو خپل سیاسي هویت د نېشنلیستې هویت څخه بېل کړی دئ او ځانو ته ئې نور هویتونه انتخاب کړي دي. د مثال په توګه، د اروپایي اتحادئې ځیني تبعه ځانونه د فرانسوي یا جرمني پر ځای اروپایان بولي.

ترانسنېشنلیستي سازمانونه:

د ټرانسنیشنلیزم د زیاتېدونکې قوت یوه نښانه د ترانسنېشنلیستي سازمانونو، چې غیر دولتي سازمانونه nongovernmental organizations (NGO) بلل کېږي، د شمېر او فعالیتونو زیاتوالی دئ. دا سازمانونه تر ملي سرحداتو په هاخوا فعالیت کوي، غړي ئې خصوصي افراد وي، او هیڅ یوه دولت ته په جواب ورکولو مکلف نه دي.

دNGO ګانو انکشاف:

د ۱۹۰۰ او ۲۰۰۵ کلونو تر منځ، د NGO ګانو شمېر د ۶۹ څخه و۱۱۴۰۰ ته ورسېدئ. دې ته مو باید پام وي چي د انکشاف ډېره زیاته برخه د ۱۹۷۵ کال راوروسته، یعني د ګلوبلایزېشن د چټک انکشاف سره موازي، سر ته رسېدلې ده. د دې NGO ګانوله جملې څخه ۲۰۰۰ئې د ملګرو ملتونو سره مشاورتي موقف لري. دا ګروپونه بېلابېل مسایل په بر کي نیسي؛ سوله، بشري حقوق او چاپېریال environment ئې یوازي څومثالونه دي.

د NGO ګانو زیاتېدونکی شمېر او د فعالیتونو تنوع په څو لارو باندي د ګلوبلایزېشن اثر ښیي. لومړی، له ډېرو خلګو سره دا مفکوره پیدا سوې ده چي ډېر مسایل په کلي یا جزئي توګه ترانسنېشنلیستي بڼه لري. د مثال په توګه، که یو هیواد اتموسفېر[د مځکي ګردچاپېره فضا] ته داسي ګازونه ورایله کوي چي اتموسفېر د اوزون طبقې ته ضرر رسوي، نو دا کار نه یوازي په هماغه هیواد کي بلکي په ټوله نړۍ کي د پوست د سرطان د زیاتېدلو سبب ګرزي. دوهم، NGO ګانو ځکه وده کړې او شمېر ئې زیات سوی دئ چي د حمل ونقل او کمیونیکېشن په برخه کي بېساري پرمختګ ترانسنېشنلtransnational تماسونه اسانه، چټک او ارزانه کړي دي. دریم، د NGO ګانو وده او پرمختګ د اوسني سیاسي سازمانونو سره، چي د یوه ټاکلی دولت په کنټرول کي وي، د خلګو دلسردي او بې علاقه ګي ښیي. په نتیجه کي، خلګ نوي لاري چاري پلټي چي تر سرحدونو په هاخوا یو له بله سره یو ځای کار او فعالیت وکړي.

د NGO ګانو فعالیتونه:

په اصل کي NGO ګاني داسی سازمان سوي ګروپونه دي چي په

يوازي سر او يا د نورو ګروپونو سره په ګډه خپل اهداف مخې ته بيايي. د چاپېريالي سياست environmental politics په برخه کې، د مثال په توګه، د مځکې د کرې بين المللي ملګري Friends of the Earth International په شان يو سازمان وجود لري. دا سازمان ، چې مرکز ئې په هالنډ کې دئ، د چاپېريال د ساتنې لپاره د ترانسنېشنليستي هڅو د انسجام چاري پر غاړه لري، او همدارنګه د دې سازمان د ۵۰۰۰ غړو تر منځ چې په ۷۰ هيوادونو کې سره تيت دي ارتباط ټينګوي. د نورو داخلي مشترک المنافع ګروپونو interest groups په شان، NGO ګانې هم خپل اهداف خلګو ته د معلوماتو او استدلال د وړاندې کولو، او په ملي او بين الدولتي سازمانونو کې د فعاليت له لارې مخ ته بيايي. (بين الدولتي سازمانونه (intergovernmental organizations (IGO هغه بين المللي سازمانونه دي چې غړي يې دولتونه تشکيلوي).

NGO ګانې د ملګرو ملتونو او نورو بين الدولتي سازمانونو د پاليسي جوړولو په پروسه کې مهم رول لوبوي چې د وخت په تېرېدو سره ئې اړيکې نورې هم پسې پراخې سوې دي. په ۱۹۴۸ کال کې ۴۰ دانې NGO ګانې، چې د ملګرو‌ملتونو د مؤسسې سره ئې مشاورتي موقف درلود، موجودې وې. دا شمېره په ۱۹۹۶ کې تر ۱۰۰۰واوښتل او په ۲۰۰۸ کې ۳۱۸۷ ته ورسېده. NGO ګانې همدارنګه په هغو بين المللي کنفرانسونو کې چې د ملګرو ملتونو او نورو بين الدولتي سازمانونو له خوا جوړېږي هم فعاله ونډه لري.

د NGO ګانو تأثير:

پر پاليسي جوړولو باندې د NGO ګانو د تأثير اندازه کول او معلومول ګران کار دئ، خو داسې نښې نښانې موجودې دي چې NGO

ګاني ورځ په ورځ د مشروع سازمانونو په توګه په رسميت پېژندل کېږي او د پالیسي جوړولو په پروسه کي ئې رول مخ پر زیاتېدو دئ. یوه نښه ئې دا ده چي مالي منابع ئې مخ پر زیاتېدو دي. هغه مرستي چي د NGO ګانوله لاري و لېږ پرمختللو هیوادو ته ورکول کېږی په ۱۹۷۰کال کي یو بلیون ډالره وې، اوس دا ډول مرستي ۱۰ بلیونه ډالرو ته رسېږي. NGO ګاني زیات مالي منابع د خپلو غړو څخه لاسته راوړي. په دې وروستیو کلونو کي ډېر حکومتونه او بین الدولتي سازمانونه خپلي مرستي د NGO ګانوله لاري سرته رسوي. د مثال په توګه، د امریکې د متحده ایالاتو د بین المللي انکشاف ایجنسي (USAID) د خپلو مرستو یوه برخه د NGO ګانوله لاري و لږ پرمختللو هیوادو ته ورکوي.

منطقوي ټرانسنیشنلیزم:

اروپایی اتحادیه (EU) د منطقوي سازمان یو مثال ګڼل کېږي. اروپایي اتحادیه چي تر دوهمي عمومي جګړې وروسته راوزېږېدل اوس ئې د یو پرمختللي اقتصادي اتحاد په توګه تکامل موندلی دئ. په دې پسې سیاسي اتحاد، که څه هم سوکه او کرار دئ، ورته را روان دئ. دې تغیراتو د سیاسي هویت د څرګندولو په برخه کی هم پر اروپایانو اثر ښندلی دئ. که څه هم په دې کي شک نسته چي نېشنلیزم اوس هم په اروپا کي مسلط دئ، د نورو هویتونو احساس هم په ځینو خلګو کي راپیدا سوی دئ. په سلو کي ۴۰ اروپایان ځانونه د خپل هیواد تبعه بولي. په سلو کي ۴۴ اروپایان ځانونه لومړی د خپل هیواد تبعه او دوهم اروپایان بولي. په سلو کي د ۸ کسانو سره تر ملت د اروپایي والي احساس ډېر دئ او په سلو کي ۴ تنه ځانونه په ځانګړي توګه اروپایان بولي. په دې توګه، سره له دې چي نېشنلیزم پوره مسلط دئ، د اروپایي اتحادئې په سلو کي ۱۲ له

عنعنوي نېشنليستي هويت څخه اروپايي هويت ته تغير موندلی دئ. د نړۍ په هيڅ برخه کي د اروپا اتحادئې ته ورته د اقتصادي او سياسي اتحاد سازمان وجود نه لري. ځکه نو، نن ورځ د منطقوي سياسي هويت احساس يوازي په اروپائې اتحاديه کي ليدل کېږي. مګر په ۱۹۵۰ کلونو کي، د اروپا مشترک بازار Europe’s Common Market نوی پيل سوی او يوازي په تجارت پوري محدود وو. همدا مشترک بازار وو چي اروپايي اتحادئې ته ئې تکامل وموند.

کلتوري ټرانسنيشنليزم:

زياتو څېړنو دا ښودلې ده چي ګډ کلتوري بلديت [يعني چي خلګ يو د بل له کلتور سره اشنا سي] د خلګو تر منځ د بېري او شک په لږولو کي مرسته کوي. ځکه نو د بېلابېلو کلتورونو تماس چي د ګلوبلايزېشن په نتيجه کي منځ ته راځي، په نړۍ کي د تصادماتو د لږېدلو اميدواري رامنځ ته کوي.

يو تاريک نظر دا دئ چي کلتوري ټرانسنيشنليزم د تمدنونو تصادم clash of civilization منځته راوړي. د دې تيورۍ مشهور ملاتړکوونکی ساموېل هنټينګټن Samuel Huntington دئ [چي د «تمدنونو تصادم» په نوم اثر ئې ليکلی دئ.] د ډېرو تحليلګرانو په شان، هنټينګټن په دې عقيده دئ چي نېشنليزم به «د هويت د يوې منبع په توګه ... کمزوری سي.» د ده پېشبيني دا ده چي نوي کلتوري هويتونه به رامنځته سي چي «دا خلا به ډکه کړي،» او هيوادونه به ځانونه په اوو يا اتو کلتوري بلاکونو کي سره تنظيم کړي. دا به «غربي، کانفيوشسي Confucian، جاپاني، اسلامي، هيندويي، ارتودوکس سلاويکي، لاتين امريکايي، او ښايي افريقايي» بلاکونه په بر کي ونيسي. هنټينګټن پېشبيني کوي چي دا

بلاکونه به «د تصادماتو اساسي سرچینه» وګرزي.

اکثره غربي پوهان د هنټینګټن تیوري ردوي. مګر بیا هم، داسي ښکاري لکه د نړۍ په نورو برخو کي چي د منلو وړ وي. په مسلمانانو کي پوره اندازه داسي بدګوماني موجوده ده چي د دوی د دین او کلتور د له منځه وړلوله پاره منظمي هڅي رواني دي. دې مهم ټکي ته باید توجه وکړو چي یوازي مسلمانان نه بلکي نور کسان هم سته چي د اسلام پر ضد اعمالو ته ئې پام اووښتی دئ. تر مړیني لږ څه مخکي د امریکې پخواني جمهور رئیس، ریچارډ نیکسن Richard Nixon د بوسنیا د مسلمانانو د قتل عام د مخنیوی له پاره د غرب د اوږده ځنډ په باب لیکی: «دا یو بدخونده مګر انکارناپذیره حقیقت دئ چي که د سراجیوو Sarajevo [د بوسنیا پایتخت] زیات اکثریت مسلمانان نه بلکي عیسویان یا یهودیان وای، نو متمدني نړۍ به دې ډول وحشت ته اجازه نه وای ورکړې».

د عیسویت او اسلام تر منځ اختلافات او ټکرونه تر زرو کالو زیات تاریخ لري او د ځینو مسلمانانو له پاره د امریکې په مشري د غرب اوسنۍ پالیسي د همدې ټکرونو ادامه ده. مسلمانان، د نورو مسایلو تر څنګ، د امریکې او یوروپ د پالیسیو و لاندي ټکو ته ګوته نیولای سي.

- د سربیا د عیسویانو له خوا د بوسنیا د مسلمانانو د قتل عام پر وخت هیڅ نه کول.
- په اروپایي اتحادیه کي، چي اکثریت ئې عیسویان دي، د اسلامي ترکیې نه شاملول.
- د عراق او ایران د هستوی وسلو د لاسته راوړلو سره ضدیت کول او د اسرائیلو پر هغې سترګي پټول.
- پر عراق او افغانستان یرغل او په دواړوهیوادو کي د غربي نظامي قواوو موجودیت.

- پر روسيې باندي، چي اکثريت ئې عيسويان دي او د چيچنيا پر مسلمانو باندي ظلم کوي مګر اقتصادي تعزيرات نه پر وضع کېږي.
- د اسرائيلو ملاتړ.

دا چی دا ډول اعمال د اسلام پر ضد د تعصب او يالږترلږه د کلتوری بې تفاوتی انعکاس دئ کنه بله خبره ده، خو دا ډېره مهمه ده چي د ډېرو مسلمانانو په نظر پورته بيان سوي اعمال حقيقت لري. يوه سروې، چي د اسيا، افريقا او منځني ختيځ په ۱۴ اسلامي هيوادو کي سر ته رسېدلې ده، دا ښودلې ده چي تر نيمايي زيات خلګ داسي احساس کوي چي د دوی مذهب له خطر سره مخامخ دئ.

ترانسنېشنل مذهب:

د نړی اکثره لوی مذهبونه يو ډېر قوي ترانسنېشنليستي [مافوق ملتي] عنصر له ځان سره لري. دا عنصر په خاصه توګه هغه وخت قوت مومي چي مذهب، کوم چي د روحاني هويت اساس تشکيلوي، د سياسي هويت سرچينه وګرزي. کوم وخت چي مذهبي او سياسي هويت يو له بله سره ونغښتل سي، د هغه مذهب پېروان ښايي يو لړ سياسي اعمال سر ته ورسوي. يو له هغو اعمالو څخه به دا وي چي د هيواد قوانين او خارجي پاليسي له خپلو مذهبي ارزښتونو سره برابره کړي. بل دا چي په نورو هيوادونو کي د خپلو هم مذهبه خلګو د غوښتنو سياسي ملاتړ وکړي. د ملاتړ د دې احساس له امله، د مثال په توګه، د ټولي نړی يهوديان ښايي د اسرائيلو دفاع وکړي او مسلمانان بيا ښايي هر چيرته چي وي د فلسطين دفاع وکړي. همدا د مذهب دليل دئ چي اسامه بن لادن، چي د سعوي عرب دئ، وکولای سوای د امريکې د متحده ايالاتو او يورپ په شمول، د

مصر، پاکستان، چيچنيا او نورو هيوادونو مسلمانان د القاعدې له پاره جلب او استخدام کړي.

مذهب او نړيوال سياست:

د بين المللي روابطو يو محقق موږ ته خبرداری راکوي چي: "که تاسي داسي فکر کوئ چي مذهب په نړيوال سياست کي بې طرفانه رول لوبوي، نو تاسي په سترګو سم نه وينئ". دا ډېره هوښياره مشوره ده، ځکه چي مذهب په نړيوال سياست کي زيات رول لري. زيات وخت، مذهب د سولي، عدالت او بشريت يو قوت دئ. مګر دا خبره هم رشتيا ده چي مذهب له ډېر وخت راهيسي د خونړيو جګړو، ټکرونو او سياسي تشدد يو فکتور وو او دئ. د مثال په توګه، مذهب د اسرائيلو او عربو د اوږدې شخړي يو عنصر تشکيلوي. همدارنګه د پاکستان او هندوستان وېش پر مذهب ولاړ دئ. دواړه هيوادونه زروي وسلې لري چي د ځينو کسانوپه عقيده د نړۍ ډېر خطرناک حالت پکښې راتلای سي.

مذهب د يوه هيواد په دننه کي هم د شخړو د علت او يا د شخړو د تشديد رول لوبولای سي. يوګوسلاويه تر يوه حده پر مذهبي اساس، پر کروټانو، مسلمانانو او سربيانو ووېشل سوه. په دې نژدې کلونو کي، مذهب په کوسوو کي د سربي او البانوي مسلمانانو په خونړي کلتوري وېش کي هم رول لوبولی دئ. د يوه مذهب په دننه کي هم تصادم منځته راتلای سي، چي په عراق کي د سنيانو او شيعه ګانو، او حتی په خپله د شيعه ګانو، تر منځ خونړۍ جګړې ئې مثالونه دي.

د مذهبي بنسټ پالني قوت:

د مذهب يو اړخ چي د نړۍ په ډېرو برخو کي ئې زور اخيستی دئ

هغه بنسټ پالنه [fundamentalism] ده. رشتیا هم، یوې څېړني ښودلې ده چې: "نړۍ په مجموع کي تر ټخوا زیات د عنعنوي مذهبي افکارو لرونکي خلک لري او لا نور هم د نړۍ د نفوسو په تناسب مخ پر زیاتېدو دي". په دې ځای کي، بنسټ پال/عنعنه پال هغه چا ته ویل کېږي چي محافظه کاره مذهبي ارزښتونه لري او غواړي چي خپل دغه ارزښتونه د هیواد په ملي قانون کي ځای کړي. [د دې معنی دا ده چي هر مذهبي سړی بنسټ پال نه دئ.] ځیني بنسټ پال خپل سیاسي هویت هم په مذهب سره څرګندوي نه په خپل وطن یا دولت سره. دا ډول لید perspective تر ملي سرحداتو په هاخوا د هم مذهبو خلکو تر منځ همکاري منځ ته راوړي؛ او داسي معنی هم لري چي بنسټ پالونکي د سرحداتو په دننه کي هم د نورو مذهبونو د پیروانو د آزادۍ مخه نیسي.

پر دې خبره ډېر بحثونه روان دي چی آیا په نړۍ کي د بنسټ پالني ډېرښت د مجردو پېښو یوه سلسله ده او که یو پراخ جهاني تمایل دئ. هغه کسان چي د بنسټ پالني پراختیا یو جهاني تمایل بولي په دې عقیده دي چي، تر یوه حده پوري، د مذهبي سیاسي جنجالونو زیاتوب د کلتوري امتزاج په مقابل کي پر مقاومت ولاړ دئ. یعني بنسټ پال/عنعنه پال په دې فکر دي چي کلتوري امتزاج هغه ارزښتونه چي د دوی د مذهب اساس پر ولاړ دئ له منځه وړي. دا ډول احساس په خلکو کي د دوی مذهبي هویت ته پاملرنه او د خپلو هم مذهبو خلکو سره تر ملي سرحدونو په هاخوا د همکارۍ روحیه زیاتوي. دا احساس په غریبو هیوادو کي زیات دئ مګر په بډایو هیوادو کي ئې هم اغېزې ښکاره دي. په نړیوال سیاست کي د بنسټ پالني د پراختیا موضوع ځکه د اهمیت وړ ده چي سیاسي محافظه کاري political conservatism، مذهبي بنسټ پالنه او جدي نېشنلیزم په بېلابېلو لارو یو په بل کي سره ګډېږي.

اسلام او نړۍ:

اسلام د وحدانیت یو مذهب دئ چي محمد صلی الله علیه وسلم ئې اساس کښېښود. د اسلام لغت و خدای (الله) ته د «تسلیم» معنی لري او مسلمان یعني «هغه څوک چي تسلیم وي».

زموږ دلچسپي دلته په سیاست کي د مسلمانانو لخوا د اسلام د په کار اچولو سره ده. د اسلام یو عنعنوي مفهموم د امت ummah مفکوره ده چي مطلب ئې یوه داسي ټولنه ده چي معنوي، کلتوري او سیاسي وحدت ولري. محمد صلی الله علیه وسلم د امت لومړنی لیډر وو.

د اسلام سیاسي عواقب ځکه مهم دي چي په نړۍ کي تر یو بیلیون زیات مسلمانان اوسېږي او په ډېرو هیوادونو کي اکثریت تشکیلوي. سربېره پر دې، مسلمانان د فیلیپین په شان هیوادو کي چي اقلیت هم دي د یو مهم سیاسي قوت رول لوبوي. په مجموعي توګه، د هرو څلورو مسلمانانو څخه یو عرب دئ او په نړۍ کي تر ټولو لویه اسلامي کمیونیټۍ (۲۰۴میلیونه) په اندونیزیا کي پرته ده چي د دې هیواد د نفوسو په سلو کي ۸۸ جوړوي. [د اسلام او اسلامي امت په باب څرګندوني او نظریات د کتاب د لیکوال دي او ژباړونکی ئې یوازي د ترجمې مسئولیت پر غاړه لري].

اسلام او نېشنلیزم:

د معاصر اسلام ځیني عناصر د واقعي امت له لاري د ټولو مسلمانانو وحدت غواړي. تر پېړیو خارجي استعمار وروسته، په اسلامي نړۍ کي، د ګابون Gabon څخه رانیولې بیا تر اندونیزیا پوري، د «اسلامي ویاړ» نهضت راپیل سو. د فلسطین د آزادۍ سازمان ملاتړ، د اسلامي مقدسو ځایونو د ساتني له پاره د هڅو انسجام او د پاکستان د زروي وسلو درلودلو

ملاتړ ددې نهضت یو څو مثالونه دي. د عربي مسلمانانو تر منځ، د اسلام اشتراک په دوی کې د پان – عرب Pan-Arab احساسات راوزېږول. د پان – عرب احساس د منطقوي همکارۍ ځینی سازمانونه (لکه عرب لیګ (Arab Leage) منځته راوړل او حتی د عربي هیوادونو د یو ځای کېدلو هڅې هم رامنځته سولې. له دې امله، په اسلامي هیوادو کې اکثریت مسلمانان خپل هویت د خپل هیواد په پرتله په مذهب سره څرګندوي.

سره له دې هم، د دې امکان ډېر لږ دئ چې په نژدې راتلونکې کې به مسلمانان د یوه واحد امت په توګه سره متحد سي. د دې کار د مخنیوي یو فکتور نېشنلیزم دئ. ډېر اسلامي هیوادونه یو له بله جدي اختلافونه سره لري او د منطقوي نفوذ له پاره یو له بله سره په رقابت کې دي. د مثال په توګه، په ۱۹۸۰ کلونو کې عراق او ایران اته کاله سره وجنګېدل چې لږ تر لږه یو میلیون خلګ پکښې مړه سول. د اسلامي هیوادونو تر منځ عمده ایتنیکي تفاوتونه وجود لري چې دا هم په خپل وار د نېشنلیزم په تقویه کې رول لري. د مثال په توګه، له کلتوري پلوه د اندونیزیا خلګ د سورئې له خلګو سره ډېر تفاوت لري. حتی همسایه اسلامي هیوادونه هم ډېرسره بېل دي. اکثریت ایرانیان له ایتنیکي پلوه فارسیان Persian دي چې په فارسي ژبه خبري کوي. له بلي خوا، عراقیان بیا له ایتینیکي پلوه عرب دي او په عربي ژبه خبري کوي. سربېره پر دې، په ډېرو اسلامي هیوادو کې د وطن پرستۍ ویاړ ډېر قوت لري. دا نېشنلیزم هغه وخت ډېر زور اخلي چې له خارجي نفوذ سره مخامخ سي، لکه د امریکې متحده ایالاتو چې په عراق کې تر جنګ وروسته دا شی ولیدی.

اسلام او غیر اسلامي نړۍ:

د مسلمانانو سیاسي تاریخ د خارجي نړۍ، په تېره بیا د غرب، په

وړاندي د دوی پر تفکر اثر کړی دئ. ډېر مسلمانان د امریکې متحده ایالاتوته د اروپايي – عیسویت د وارث په سترګه ګوري. [یعني هغه څه چي اروپايانو پخوا د اسلامي نړۍ سره کول اوس امریکا هغه کارونه کوي.] همدارنګه، مسلمانان فکر کوي چي د امریکې د متحده ایالاتو له خوا د اسرائیلو یو اړخیز ملاتړ د منځني ختیځ د کنټرول له پاره د غرب د تاریخي هڅو یوه برخه ده. یوه مصري تحلیلګر دا ټکی داسي په ګوته کړی دئ: "داسي یو ژور احساس [د مسلمانانو سره] موجود دئ چي د عربو سره زیږ او د اسرائیلوسره نرم چلند روان دئ".

د نظر غوښتني احصائيې opinion polls هم د مسلمانانو تر منځ په پراخه پیمانه د دې ډول احساساتو موجودیت تصدیقوي. حتی د امریکې په رهبرۍ د عراق تر یرغل مخکي، د نهو اسلامي هیوادونو د یوې سروې له مخي، په سلو کي یوازي ۲۲ جواب ورکوونکو کسانو د امریکې متحده ایالاتو ته ښه نظر ښودلی وو. په سلو کي یوازي ۱۲ مسلمانانو فکر کاوه چي غربیان اسلامي ارښتونو ته احترام کوي. د اسرائیل او فلسطین د پوښتني په هکله، په سلو کي ۸۴ کسانو ویل چي د امریکې متحده ایالات اسرائیلو ته تر فلسطین ترجیح ورکوي. ښکاره خبره ده چي د عراق د ۲۰۰۳ کال تر یرغل وروسته د مسلمانانو نظر د غرب، په تېره بیا د متحده ایالاتو، په وړاندي نور هم منفي سو.

امریکایان هم د مسلمانانو په هکله منفي تصویر له ځان سره لري. د سروې له مخي، په سلو کي یوازي ۲۴ امریکایان د اسلامي هیوادونو په هکله ښه نظر لري، په داسي حال کي چي په سلو کی ۴۱ امریکایانو منفي نظر ښودلي دئ. سروې دا هم ښودلې ده چي زیات امریکایان اسلامي کلتور ته لږ احترام لري. په سلو کي ۶۶ امریکایان په دې نظر دي چي که مسلمانان غربي او امریکايي ارزښتونه ومني ژوند به ئې ښه سي.

همدارنګه، زیات امریکایان احساس کوي چې د مسلمانانو له خوا تر تهدید لاندې دي او زیات مسلمانان بیا احساس کوي چې د امریکایانو له خوا تر تهدید لاندې دي.

د ټرانسنیشنلیزم راتلونکې به څه وي؟

د دې اټکل چې ټرانسنیشنلیزم به څومره پرمختګ وکړي، ناممکن کار دئ. دا له تصوره لیرې نه ده چې تر نن یوه پیړۍ وروسته به انسانان یو مشترک کلتور او حتی یو مشترک حکومت ولري. مګر، بیا هم، دا خبره یقیني نه ده. ځیني کسان په دې کې شک لري چې د نن ورځې مافوق کلتوري تمایلات به آینده ته هم وراوږده سي. مثلاً ځیني تحلیلګران په دې عقیده دي چې انګرېزي به د انټرنېټ د مشترکې ژبې په توګه خپل ځای پرېږدي ځکه چې د نورو ژبو خلګ په زیاتېدونکې توګه له انټرنېټ څخه کار اخلي.

سربېره پر دې، نېشنلیزم د ګلوبلایزېشن او ټرانسنیشنلیزم په وړاندې نه ماتېدونکی خنډ دئ. د مثال په توګه، دا خبره تر یوه ځایه رشتیا ده چې د اروپایي اتحادئې په اړه د اروپایانو تر منځ ترانسنېشنلیستي هویت رامنځته سوی دئ. مګر د دې نوي سیاسي هویت خلګ یو کوچنی اقلیت تشکیلوي او د هغو کسانو فیصدي ډېره زیاته ده چې په اروپایي اتحادیه کې ژوند کوي او خپله عنعنوي وفاداري ئې اوس هم د خپل هیواد سره ساتلې ده.

شپږم فصل

قدرت، دولتداري او ملي دولت

عنعنوي ساختمان

Power, Statecraft, and the National State: The Traditional Structure

د خپل ټول اهمیت سره، بیا هم دولتونه هر وخت موجود نه وه. د تاریخ په بېلو مراحلو کي، انسانانو ځانونه په ښارو، ډلو، امپراطوريو او نورو سیاسی ساختارو کي سره منظم کړي دي. په حقیقت کي، د دولت مؤسسه په نسبي ډول یوه نوې سازماني اختراع ده او په منځنیو پېړیو کي سره راپیداسوې ده. د تکامل یوه مرحله یې هغه وخت منځته راغله چي اروپایي حکمرانانو د روم د امپراطورۍ او د پاپ د مذهبي واک څخه ځانونه رابېل کړل. دوهمه مرحله یې هغه وخت رامنځته سوله چي پاچهانو د خپلي حکمروایي په سیمه کي فیوډالي او نور واړه ملکیتونه تر خپل واک لاندي راوستل. زیاتره اوسني دولتونه تر ١٠٠ کالو لږ عمر لري. دا خبره، چي دولت د ادارې د یوه شکل په توګه له یو ځایه راپیل سوی دئ او زیاتره دولتونه نوي دي، ډېره مهمه ځکه ده چي د دې امکان رامنځته کېدای سي چي ښایي دولت د یو اداري سازمان په توګه د تل له پاره په آینده کي وجود ونه لري. که څه هم تصور یې ډېر ګران دئ، د سیاسي سازمان نور اشکال هم وجود لرلای سي. ملګري ملتونه او اروپایي اتحادیه

د دې ډول سازمانو مثالونه کېدای سي، چې په راتلونکي فصل کې به پر ورېغږېږو.

د دولت تعریف:

دولت د حکومت داری یو واحد دئ، چې پر یوه ټاکلي قلمرو او د هغه پر اوسېدونکو قانوني او حقوقي واک چلوي او کوم بل [تر ځان] لوړ مشروع خارجي واک په رسمیت نه پېژني. لکه په څلرم فصل کې چې د نېشنلیزم په بیان کې وویل سول، دولت همدارنګه د ډېرو خلکو د سیاسي هویت اساسي عنصر تشکیلوي. کله چې د المپیک قهرمانان د خپلو مډالونو د لاسته راوړلو له پاره سټېج ته پورته سي، د دوی د هیواد بیرغ پورته کېږی او د دوی ملي سرود غږول کېږي. همدارنګه، دولت تر ټولو زورور سیاسي قدرت دئ. د ځینو شرکتونو ثروت د ځینو غریبو هیوادونو تر ثروت زیات وي، مګر هیڅ فرد، شرکت، ګروپ یا بین المللی سازمان د دولت په شان د فشار او تهدید قدرت نه لري. دولتونه که هر څومره یو له بله تفاوت سره ولري، بیا هم د لاندي شپږو مشخصاتو څخه ټول یا زیات مشترک سره لري: حاکمیت sovereignty، قلمرو territory، نفوس population، سیاسي په رسمیت پېژندنه diplomatic recognition، داخلي سازمان internal organization، او کورني ملاتړ domestic support.

حاکمیت:

د یوه دولت تر ټولو مهمه سیاسي مشخصه حاکمیت دئ، چې معنی یې د لوړترین قانوني واک درلودل دي. د دولت په برخه کې یې مفهوم دا دئ چې [دولت] د خپل قلمرو او د هغه په دننه سرحداتو کې د اوسېدونکو د اداره کولو انحصاري حق لري او پر خپل ځان باندي د هیڅ خارجي

قدرت مشروعیت په رسمیت نه پېژني. حاکمیت د دولتونو تر مینځ د قانوني مساوات څرګندوی هم دئ. د دې مهم پرنسیپ د عملې کېدلو نخښه دا ده چې د ملګرو ملتونو په عمومي اسامبله او هم په نورو بین المللی غونډو کې ټول غړي دولتونه یوازې یوه رایه لري. ایا ټول دولتونه په رشتیا سره هم مساوي دي؟ راسئ چې سان مارینو San Marino او چین سره مقایسه کړو. سان مارینو ټوله د ایټالیې په دننه کې پرته ده او د نړۍ ډېر پخوانی جمهوریت دئ چې تاریخ یې څلرمي میلادي پېړۍ ته رسېږي. تر ډېرو کلونو پوري سان مارینو د نړۍ د سیاست څخه ځان ګوښه ساتلی وو، مګر په ۱۹۹۲ کال ع کې یې د ملګروملتونو غړیتوب ومانه او په عمومي اسامبله کې یې د چین او نورو مستقلو هیوادونو سره مساوی نماینده ګي لاسته راوړه. په ملګروملتونو کې د یوه غړي هیواد خارجه وزیر وویل: "دا حقیقت چې د یوه وړوکي هیواد استازی د نړۍ د ډېرو مهمو دولتونو د استازو سره پر یوه مېز کښېني، پخپله د حاکمیت ښکارندوی دئ".

دې مهم ټکي ته باید پام وکړو، چې حاکمیت، چې یوه حقوقي او تیوریکي اصطلاح ده، د استقلال سره، چې یوه سیاسي او عملي اصطلاح ده، توپیر لري. استقلال د بېګانه وو د کنټرول څخه د ازادۍ په معنی دئ. په یوه ایډیال او د قانون پر لار برابره نړۍ کې به د حاکمیت او استقلال معنی یو شی وي، مګر چیري چې قدرت مهم وي، استقلال مطلق نه دئ. ځیني وختونه یو وړوکی هیواد دومره د خپل زورور همسایه هیواد تر نفوذ او کنټرول لاندي وي چې استقلال یې په شک کې وي. په خاصه توګه د خارجي او دفاعي پالیسیو په برخه کې ویلای سو، چې په حقوقي لحاظ حاکم sovereign دولتونه لکه بوتان Bhutan (چې د هندوستان تر کنټرول لاندي دئ)، د مارشال جزیرې (چې د امریکې د متحده ایالاتو تر کنټرول لاندي دي) او موناکو Monaco (چې د فرانسې تر کنټرول لاندي

ده) یوازي محدود استقلال لري.

قلمرو:

د دولت بله مشخصه قلمرو دئ. دا ښکاره خبره ښکاري چې یو دولت باید فزیکي سرحدات ولري او ډېر دولتونه رشتیا هم سرحدات لري. مګر، که ښه په غور ورته ګورو د قلمرو مسئله پېچلې او مغلقه ده. د سرحداتو پر سر ډېرې بین المللي مناقشې موجودې دي؛ قلمروي سرحدات سره پراخېدلای، کوچنی [منقبض] کېدلای او تغیر موندلای سي؛ حتی دا هم ممکنه ده چې یو دولت قلمرو ونه لري. ډېر هیوادونه فلسطین د مستقل دولت په توګه په رسمیت پېژني، او فلسطینیان هم تر یوه حده پوري پر غزه (چې د اسراییل او مصر تر منځ پرته سیمه ده) او غربي ساحل West Bank (چې د اسراییل او اردن تر مینځ پرته سیمه ده) باندي خودمختاري چلوي [یعنی محدود کنټرول پر لري]. سره له دې هم، دا سیمې په اسانۍ سره د فلسطین قلمرو، چې په هغه کي فلسطینیان خپل مستقل حاکمیت چلوي، نه سي بلل کېدای. پاکستان پر دولتي قلمرو باندي د واک چلولو د محدودیت یو بل مثال دئ. شمال غربي پاکستان د پښتنو، چې په افغانستان کي هم اکثریت قوم دئ، په کنټرول کي دئ. د پاکستان حکومت، چې د پنجابیانو په کنټرول کي دئ، د سرحدي سیمو پر مسلحو پښتنو باندي محدود واک چلولای سي. یو دلیل چې اسامه بن لادن وتوانېدي چې د ۲۰۰۱ کال راهیسی په دې سیمه کي پټ سي پر دې سیمه د پاکستان محدود کنټرول دئ.

نفوس:

ولس د هر دولت ښکاره لازمي شرط دئ، مګر د نفوس شمېره هم د

هیوادونو تر منځ ډېر زیات توپیر لري؛ د واتیکان نفوس ۹۳۲ او د چین نفوس بیا تقریباً ۱،۳ بلیونو ته رسېږي. دا هم ښکاره نه ده چي د بین المللي سیستم د تکامل سره د یوه هیواد د خلګو وفاداري څرنګه تغیر مومي. تابعیت هم د پخوا سره په مقایسه په تغیر کي دئ. د مثال په توګه، د اروپایي اتحادیې (EU) د یوه هیواد تبعه چي د اروپایي اتحادیې په کوم بل هیواد کي اوسېږي، اوس کولای سي چي د هغه هیواد په محلي انتخاباتو کي رایه ورکړي او حتی کولای سي یو محلي مقام لاسته راوړي. همدارنګه، زیاتېدونکي شمېر هیوادونه (چي اوس تر۹۰ زیات دي) دوه ګون تابعیت dual citizenship، یعنی د دوو هیوادو تابعیت، په رسمیت پېژني. د مثال په توګه، په دې نژدې وختونو کي مکسیکو پخپلو قوانینو کي داسي اصلاحات راوستل چي د هغو پر اساس اوس هغه مکسیکویان چي د امریکې متحده ایالاتو ته یې مهاجرت کړی دئ کولای سي خپل د مکسیکو تابعیت وساتي. دوی کولای سي د مکسیکو د جمهوري ریاست په انتخاباتو کي رایه ورکړي، حتی د دوی اولادونه چي د امریکې په متحده ایالاتو کي زېږېدلي وي هم کولای سي دوه ګون تابعیت لاسته راوړي.

په رسمیت پېژندنه:

دولت والی پر دوو شیانو ولاړ دئ؛ یو دا چي یو دولت پخپله د دولت والي ادعا وکړي او بل دا چي موجود دولتونه یې په رسمیت وپېژني. دا چي د دولت والي د لاسته راوړلو له پاره باید څومره دولتونه هغه په رسمیت وپېژني یوه ډېره پرله پېچلې موضوع ده. کله چي اسراییل په ۱۹۴۸ کي خپله آزادي اعلان کړه، د امریکې متحده ایالاتو او شوروي اتحاد ډېر ژر هغه په رسمیت وپېژاند. د هغه عرب ګاوندیانو نه یوازي اسراییل په

رسمیت ونه پېژندی، بلکي حمله يې پر وکړه؛ ځکه چي دوی اسراییلو ته د یو صیهوني یرغلګر په سترګه کتل. ایا اسراییل په دغه مقطع کي یو دولت وو؟ یقیناً داسي ښکاري، ځکه مهمه دا ده چي کوم هیوادونه او څومره هیوادونه يې په رسمیت پېژني. دې ته ورته حالت اوس کوسوو Kosovo لري چي یو آزاد دولت دئ او پخوا د یوګوسلاویې یو ولایت وو. همدا اوس، د دې لیکنی تر لیکلو پوري، ۵۲ هیوادونو د کوسوو دولت والی په رسمیت پېژندلی دئ.

همدارنګه، په رسمیت نه پېژندنه، حتی که د اکثریت هیوادونو له خوا هم وي، د دې معنی نه لري چي یو دولت ګواکي وجود نه لري. کله چي په ۱۹۴۹ کال کي د ماؤتسې تونګ کمونستي حکومت په چین کي قدرت ته ورسېدی، د نورو هیوادونو له خوا يې سیاسی په رسمیت پېژندنه سوکه او سسته وه. د امریکې متحده ایالاتو د چین په رسمیت پېژندنه تر کال ۱۹۷۹ پوري وځنډوله . ایا د دې معنی دا وه چي د چین د خلګو جمهوریت People's Republic of China په دغه دوران کي وجود نه درلود؟ د دې سوال جواب معلومداره منفي دئ. د ځینو هیوادونو سیاسي موقف، چي د چین مات سوی او تایوان ته تښتېدلی نېشنلیستي حکومت يې مشروع باله، له لومړی سره یوه ښکاره افسانه وه.

د په رسمیت پېژندلو موضوع تر اوسه هم یوه جدي بین المللی اندېښنه پاته سوې ده. تایوان په عمل کي له هره درکه یو آزاد هیواد دئ چي تر دوو درزنو زیاتو هیوادونو په رسمیت هم پېژندلی دئ. سره له دې هم، تایوان پخپله د چین څخه د جلا والي او آزادۍ ادعا نه لري. ځکه نو تایوان په حقیقت کی یو de facto دولت دئ مګر د قانون له مخي یو de jure دولت نه دئ. کله چي د امریکې متحده ایالاتو په کال ۱۹۷۹ د چین سره ډیپلوماټیک روابط قایم کړل، د امریکې متحده ایالاتو هر وخت د

چين او تايوان په هکله يو حساس توازن ساتلی دئ. له يوې خوا له چين څخه د تايوان د بېل هويت ملاتړ کوي او له بلې خوا نه غواړي د چين سره خپل مناسبات (په تېره بيا اقتصادی مناسبات) خراب کړي. د دې فصل په پای کې به ځيني نور تايوان ته ورته حالتونه تشريح سي.

د په رسميت پېژندلو په برخه کې يوه بله ستونزه د فلسطين ده. د چين او هندوستان په شمول تقريباً سلو هيوادو د فلسطين ملي اداره Palestinian National Authority (PNA) د فلسطين د حکومت په توګه په رسميت پېژندلې ده. PNA د ملګرو ملتونو په شمول د يو شمېر بين المللي سازمانونو مکمل يا د مبصر په توګه غړيتوب لري. په کال ۲۰۰۲ کې د ملګروملتونو د امنيت شورا د يو بېل فلسطيني دولت د جوړېدو پرېکړه صادره کړه. د امريکې متحده ايالات او زيات شمېر نور هيوادونه د يوه فلسطيني دولت د جوړېدلو ملاتړ کوي. سربېره پر دې هم، ښکاره خبره ده چې يومستقل فلسطين وجود نه لري.

که څه هم د دولت والي statehood او سياسي په رسميت پېژندني تر منځ رابطه وضاحت نه لري، بيا هم دولت والی ډېر مهم فکتور تشکيلوي. د مثال په توګه، د فلسطين ملي اداره د ملګرو ملتونو په عمومي اسامبله کې چوکۍ لري، مګر رايه نه سي ورکولای. د دولت په رسميت پېژندنه له دې امله هم مهمه ده چې يوازې دولت کولای سي په قانوني توګه دولتي اسهام خرڅ کړي [ځيني وختونه د دولتي بودجې د کسر د رفع کولو له پاره دولت دولتي اسهام bond پر خلګو خرڅوی چې په اصل کې د خلګو څخه پيسې په پور اخلي]. همدارنګه يوازې دولت کولای سي په بين المللي بازار کې درنې وسلې وپلوري. په کال ۱۹۴۸ کی سياسي په رسميت پېژندني د اسراييلو د بقا سره مرسته وکړه؛ ځکه د دو لت په حيث اسراييلو وکولای سوای پيسې راغونډې کړي او په امريکا او

اروپا کي درنې وسلې وپلوري.

داخلي سازمان او اداره:

دولتونه باید په نورمال حالت کي یو ډول سیاسي او اقتصادي ساختمان structure ولري. دولت والی په ډېر بحراني دوران کي، حتی په انارشي کي، دوام درلودلای سي. د تېري لسیزي په دوران کي افغانستان، لایبیریا، سومالیه، او ځیني نور موجود دولتونه بشپړي بې نظمۍ ته ورښوېدلي دي. مګر بیا هم دا بې نظمه دولتونه په حقوقي او قانوني توګه وجود لري. هر یو له دې دولتونو څخه د ملګروملتونو په عمومي اسامبله کي د یو مستقل او مساوي دولت په شان چوکۍ او رایه لري.

د مثال په توګه، سومالیې د ۱۹۹۰ کلونو راهیسي یو کاري حکومت [یعني چي د حکومت په شان وظیفه سر ته رسوي] نه دئ درلودلی. تر ډېره وخته پوري د سومالیا انتقالي فدړال حکومت Transitional Federal Government (TGF) په کینیا کي موقعیت درلود، ځکه دومره زور یې نه درلود چي په موګه دیشو [د سومالیې پایتخت] کي په خوندي او محفوظه توګه غونډې وکړي. په عین حال کي، د سومالیې اصلي کنټرول د بېلابېلو قبیلو د جنګسالارانو تر منځ وېشل سوی وو. دا جنګسالاران په کال ۲۰۰٦ ع کي د افراطي مسلمانانو د یوې ډلي له خوا، چي د اسلامي عدالت Islamic Courts په نامه یادېدل، مات سول. وروسته په کال ۲۰۰۷ ع کي بېوزلي او نا امیده انتقالي فدړال حکومت (TGF) دوباره هغه وخت سومالیې ته راستون سو، چي یوتوپیا یي قواوو، د امریکې د هوایي حملو په ملاتړ، افراطیون [د اسلامي عدالت ډله] له قدرته لیري کړل. سره له دې هم، د افراطیونو ماتي دا معنی نه درلوده چي انتقالي فدرالي حکومت ګواکي قدرت ته ورسېدی.

داخلي ملاتړ:

د دولت یوه بله لازمي مشخصه داخلي ملاتړ دئ. ډېر مثبت شکل یې هغه دئ چي خلګ پخپله خوښه د دولت واک ته غاړه ایږدي، دولت ته وفاداره وي او هغه ته مشروعیت وربخښي. منفي او غیرفعال شکل یې هغه دئ چي ولس په ناخوښۍ سره د حکومت واقعیت مني او د هغه و قدرت ته غاړه ایږدي. د زور او قدرت د ټولو هغو وسایلو سره چي دولتونه یې په اختیار کي لري، بیا هم که د ولس لږ تر لږه غیرفعال رضائیت موجود نه وي، د دولت پایښت ډېر مشکل دئ. د چکوسلواکیې، شوروي اتحاد او یوګوسلاویې انحلال د څو ملتي دولتونو د ړنګېدلو مثالونه دي. د تر جنګ وروسته عراق یوه لویه ستونزه دا ده چي ایا پر شیعه، سني او کرد باندي سره وېشل سوی ولس به د حکومت ملاتړ وکړي او کنه.

د دولت هدف:

ایا تاسی یو وخت په دې کي فکر کړی دئ چي دا موږ انسانان ولي ځانونه په سیاسي واحدونو کي د حکومت سره په تنظیم کښېباسو؟ ځکه په حکومت باندي ډېري پیسې لګېږي، او له بلي خوا حکومت موږ ته وایي چي دا کار وکړئ او ها کار مه کوئ. سره له دې هم، انسانانو د تاریخ په اوږدو کي خپل ځانونه د حکومت تابع ګرځولي دي.

که څه هم د سیاست فلاسفه پر دې موضوع باندي موافقې ته نه دي رسېدلي چي ولي انسانانو ټولني جوړي کړي او حکومتونه یې منځته راوړي دي، مګر په دې هکله د انفرادي [شخصي] بهبود او ترقۍ پر موضوع سره جوړ دي. [یعنی د سیاست فلاسفه پر دې موضوع سره جوړ دي چي انسانانو د خپل ځان د بهبود او پرمختګ له پاره ټولني جوړي کړي او حکومتونه یې منځته راوړي دي]. دا موضوع د توماس هابس Thomas

Hobbs (۱۵۸۸-۱۶۷۹) او جان لاک John Locke (۱۶۳۲-۱۷۰۴) غوندي کلاسیک تیوریسنانو په لیکنو کي ښکاره ده. دوی دواړه په دې عقیده دي چي انسانانو یو وخت د افرادو په شکل او یا هم د فامیلي ګروپونو په شکل په طبیعي حالت state of nature کي ژوند کاوه. د بې اړیکو افرادو ټولني موجودي نه وې او خلګ د انفرادي حاکمیت sovereignty خاوندان وه. د دې معنی دا ده چي دوی تر خپلي کورنۍ دباندي هیڅ چا او هیڅ شي ته د دوی او د دوی د چارو د اداره کولو واک نه وو سپارلی. هابس او لاک همدارنګه په دې عقیده دي چي خلګو ته بالاخره دا ډول غیر متمرکز ژوند د قناعت وړ نه وو. ځکه نو، د خپل د ژوند د سمون غوښتني افراد او کورنۍ دې ته اړ ایستلې چي ټولني جوړي کړي، د خپل حاکمیت تر زیاتي برخي تېر سي، او د ټولني د چارو د اداره کولو له پاره حکومتونه تشکیل کړي. دا ټول شیان پر یوه ضمني تفاهم چی اجتماعي قرارداد social contract نومېږي ولاړ دي چي [دا اجتماعی قرارداد] د حکومتونو اهداف او محدودیتونه ټاکي.

هابس او لاک بیا پر دې سره موافق نه وه چي کوم شي خلګ دې ته اړ ایستل چي طبیعي حالت پرېږدي او ټولني جوړي کړي. هابس ادعا درلوده چي بېري [وېره fear] خلګ دې کار ته اړ ایستل. بې له حکومته ژوند ډېر بېروونکي او خطرناکه وو، ځکه نو خلګو د خپل ځان د ساتني له پاره قوي حکومتونه منځته راوړل. لاک بیا یو مثبت نظر درلود او ادعا یی درلوده چي خلګ یو له بله ځکه سره یو ځای او ټولني یې جوړي کړې چي دا ورته څرګنده سوه چي دوی خپل ژوند یو له بل سره د همکارۍ له لاري، نه د انفرادي هڅو له لاري، ښه کولای سي.

د هابس او لاک په هکله مهم ټکی دا دئ چي دوی دواړه پر دې سره موافق وه چي حکومتونه د عملي او مفیدو اهدافو له پاره منځته راوړل سوي

دي او تر هغه وخته مشروعيت لري چي خپل عملي رسالت سر ته رسوي او د اجتماعي قراداد له مخي له خپل واک څخه ناوړه استفاده و نه کړي.

دې ته د حکومت د مفيديت تيوري instrumental theory of government وايي. د امريکې د پخواني جمهور رئيس په قول، «حکومت پخپله بايد نهايي هدف ونه ګرځول سي؛ حکومت يوه وسيله ده ... دولت د ټولني له پاره وجود لري، نه ټولنه د دولت له پاره».

دولتونه څرنګه اداره کېږي؟

دا چي دولتونه څرنګه اداره کېږي، په نړيوال سياست کي يو لړ نتايج پر بنا دي. دا نتايج له دې پوښتنو سره اړه لري چي ولي ځيني حکومتونه د نورو په تناسب جګړه مار دي، ايا ځيني حکومتونه پخپلو خارجي پاليسيو کي تر نورو موفق دي، او ايا دا معقوله ده چي د حکومت کولو يو مشخص ډول [شکل] د پر مخ بېولو له پاره کار وسي. د مثال په توګه لکه د امريکې متحده ايالات چي په نړۍ کي د ډيموکراسۍ د ودي او ملاتړ لوز کړی دئ.

د دې پوښتنو په ارتباط موږ کولای سو، چي د حکومت کولو governance تيوري ګاني پر دوو پراخو کټه ګوريو ووېشو. يو استبدادي حکومتونه authoritarian دي چي د حکومت د لوړپوړو مقاماتو ماسوا نورو افرادو او ګروپونو ته په تصميم نيولو کي هيڅ يا ډېره لږ برخه ورکوي. بل بيا ډيموکراټيک حکومتونه دي چي خلګو ته اجازه ورکوي چي په سياسي پروسه کي پراخ او له معنی ډک ګډون وکړي.

استبدادي حکومت:

د تاريخ په اوږدو کي، د حکومت داری ډېر عام شکل دا وو، چي يوه

فرد یا یوه ګروپ پر خلکو کنټرول چلاوه. له دوی سره دا اندېښنه ډېره لږ او یا هیڅ موجوده نه وه چي خلکو د دوی او یا د دوی له پالیسیو سره موافقه درلوده او کنه. د دیکتاتورۍ بېلابېل اشکال د یوه فرد یا یوه ګروپ له خوا د قدرت د لاسته راوړلو له لاري رامنځته سوي دي. سره له دې بیا هم، د استبدادي رژیم د ملاتړ له پاره یو شمېر منطقي دلایل وجود لري.

د ادارې یو له ډېرو پخوانیو اشکالو څخه تیوکراسي theocracy، یعني د روحاني لیډرانو حکومت دئ. نن ورځ، د حکومت دارۍ دا شکل تقریباً له منځه تللی دئ، او واتیکان په اوسنۍ نړۍ کي یوازنی خالص روحاني حکومت دئ. ځیني روحاني عناصر، که څه هم چي قانوني شکل نه لري، بیا هم په ځینو ځایونو کي پاته دي؛ د جاپان د امپراطور موقف، د تایلینډ پاچا او (تر ټولو قوي) د تبت د لای لاما یې مثالونه دي. دایران حکومت هم تر یوه حده روحاني دئ. سربېره پر دې، اسلامي مذهبي قانون (شریعت) په ډېرو اسلامي هیوادونو کي ډېر قوي رول لوبوي. همدارنګه، په ډېرو ځایو کي د مذهبي بنسټ پالني د زیاتېدونکی قوت سره د تیوکراسۍ بیا راژوندي کېدل د امکان څخه لیري خبره نه ده.

غیرمذهبي secular استبداد هم لرغوني ریښې لري. د مثال په توګه، یوناني فیلسوف افلاطون پخپل مشهور اثر، جمهوریت، کي ډیموکراسي رد کړه. د ده په عقیده ډیموکراسي «د ګډوډۍ... ډکه ده چي په هغه کي ګویا مساوي او غیرمساوي ته په یوه سترګه کتل کېږي. [دلته اشاره د هغه وخت طبقاتي سیستم ته ده]» د ده په عقیده، د عامو خلکو له خوا د دولت اداره به داسي معنی ولری لکه د یوې بېړۍ ماڼوګان چي «د بېړۍ پر چلولو جګړه سره کوي؛ هر یو فکر کوي چي باید د بېړۍ کنټرول په لاس کي واخلي، که څه هم چي د ده به د بېړۍ چلول navigation هیڅ زده هم نه وي...» د افلاطون نتیجه ګیري دا وه

چي«هغه کسان چي غواړي اداره سي باید په هغه سړي پسې چي دوی اداره کړای سي وګرځي او پیدا یې کړي».

سلطنت Monarchism د سکیولر استبداد یو بل شکل دئ. که څه هم، دا تیوري چي خدای تعالی پاچهانو ته د فرمانروایي مقدس حق وربخښلی دئ، یو مذهبي اړخ لري. د حکومت دارۍ دا ډول میراثي سیستم اوس چندان پاته نه دئ. یوازي یو څو زورور پاچهان (لکه د سعودي عربستان پاچا) پر ځای پاته دي، مګر نور یې مشروطه شاهي constitutional monarchy رژیمونه دي چي قدرت یې ډېر محدود دئ.

کمونیزم چي ولادیمیر لنین په شوروي اتحاد، ماؤتسه تونګ په چین او نورو کمونستي لیډرانو په نورو ځایونو کي پیاده کړ، د استبدادي رژیمونو په ډله کي راځي. کارل مارکس توقع درلوده چي د سرمایه دارۍ او کمونیزم تر منځ سوسیالیستي انتقالي دوره کي به پر بورژوازي باندی د «پرولتاریا دیکتاتوري» چلېږي. لنین دې نظریې ته رسمیت ورکړ او قدرت یې د کمونیست ګوند په لاس کی متمرکز کړ، چي ګوند بیا پخپل وار سره د پولیټ بورو Politburo او د هغه د مشر په تسلط کي وو. کمونیزم د شلمي پېړۍ په وروستۍ برخه خپل عظمت ته هغه وخت ورسېدئ چي کمونیستي حکومتونه په شوروي اتحاد، چین، شرقی اروپا او ځیني نورو هیوادونو کي، چي د نړۍ د نفوسو په سلو کي ۳۰ یې تشکیلول، مسلط وه. تر هغه راوروسته کمونیزم ډیر بد سره ولړزېدی، او د حکومت د سیستم په توګه یوازی په چین، کیوبا، شمالي کوریا او ویتنام کي لا تر اوسه پاته دئ. سره له دې هم، کمونیست ګوندونه په ډېرو هیوادو کي فعال دي. د مثال په توګه، کمونیستانو د نیپال د ۲۰۰۸ کال په انتخاباتو کي اکثریت وګاټه او اوس د یوه ایتلافی حکومت رهبری په لاس کي لری.

یوه بله استبدادي سیاسی فلسفه فاشیزم fascism دئ. دا اصطلاح زیاتره وخت په غلط شکل د هغو کسانو له پاره کارول کېږي چي په سیاسي لحاظ ډېر راست [محافظه کار] وي. د فاشیزم هغه اصول چي د ایټالیې بینیتو موسیولیني او د جرمني آدولف هیټلر یې ملاتړ کاوه په لاندي ډول بیانېدلای سي:

۱. د معقولیت ردول او د حکومت کولو له پاره د خلګو پر احساساتو تکیه کول.
۲. د ځینو ګروپونو پرتفوق [ښه والي] او د ځینو پر حقیروالي [کښته والي] عقیده درلود.
۳. د «حقیرو» هیوادو د خلګو تر لاس لاندي کول.
۴. د انفرادي حقوقو ردول (د جمعي حقوقو له پاره).
۵. اقتصادي فعالیتونه باید د دولت د ملاتړ له پاره وي.
۶. عقیده درلودل چي د فرد عالیترینه څرګندونه په خلګو کی ده. [یعني ټولنه تر فرد مهمه ده].
۷. عقیده درلودل چی د خلګو عالیترینه څرګندونه د هغوی په لیډر کي ده.

ډیموکراټیک حکومت:

ډیموکراسي تر میلاد ۵۰۰ کاله مخکي د لرغوني یونان په ښار – دولتونو city-states کي منځته راغله او د ۲۰۰۰ کالو راهیسي، وخت ناوخته دلته هلته وجود لري. په انګلیستان کی د ډیموکراسۍ تدریجي پاڅون او د اتلسمي پېړۍ په پای کي د امریکې او فرانسې انقلابونو ډیموکراسي په یوې مهمي سیاسی نظریې تبدیله کړه. سربېره پر دې هم، د ډیموکراسۍ خپرېدل په کرار او بطي شکل جریان درلود. وروسته، په تېرو څو لسیزو کي د ډیموکراسۍ د پراختیا جریان ډېر زیات چټک سو.

ډيموکراسي، لږ تر لږه، د حکومت يو داسي سيسټم دئ چي دوه ډوله حقوق خلګو ته وړاندي کوي. لومړی ډول يې يو لړ سياسي حقوق دي چي خلګ په آزاده توګه و خپلو کانديدانو ته د رايي ورکولو حق ولري. کانديدان چي د مختلفو نظرياتو لرونکي وي، د انتخاب په صورت کی به د حکومت د پاليسۍ په جوړولو کی مهم اثر ولري. دوهم ډول يې بيا يو لړ مدني ازادي ګاني دي؛ لکه د بيان آزادي، د اجتماعاتو آزادي،او د قانون په وړاندي مساوات چي د يو آزاد حکومت له پاره مهم دي. دې خبري ته پام وکړئ چي زموږ د ډيموکراسۍ په تعريف کي د «لږ تر لږه» کلمه موجوده وه. دا ټکی د دې حقيقت څرګندوی دئ چي ډيموکراسۍ ته منسوب خصوصياتو په هکله، او هم دا چي کوم هيوادونه ډيموکراټيک او کوم ډيموکراټيک نه دي، بحثونه او مناقشې رواني دي. دا خبره په خاصه توګه مهمه ده چي ٪۱۰۰ آيډيال ډيموکراسي وجود نه لري.

ډيموکراسي او امنيت:

د ډيموکراټيکي سولي تيوري د ډيموکراسۍ او نړيوال سياست تر منځ يو په زړه پوري تړاو تشکيلوي. دا تيوري جرمني فيلسوف ايمانويل کانټ Immanuel Kant په خپل يو اثر کي چي ابدی سوله Perpetual Peace (۱۷۹۵) نوميږي رامينځته کړې ده. ده عقيده درلوده چي د نړۍ ټولو هيوادو ته د ډيموکراسي پراخېدل به جنګ له منځه يوسي. کانټ استدلال کاوه چي ډيموکراټيکه سوله به ځکه رامنځته سي چي «که د جنګ د اعلانولو په تصميم کي د خلګو رضائيت لازم سي...، نو دا ډېره طبيعي خبره ده چي دوی به د جنګ د اعلان په برخه کي محتاط واوسي». اوسنۍ څېړني هم د دې نظريې د تاييد پر خوا تمايل لري چي ډيموکراټيک هيوادونه ډېر لږ يو د بل په مقابل کي وسلې ته لاس اچوي.

د ډیموکراټیکي سولي د تیورۍ په هکله باید څو ټکو ته پام وسي. لومړی دا چي ډیموکراسي هم جنګ کوي. ښکاره مثال یې د امریکې متحده ایالات دي چي یوه مخکښه ډیموکراسي ده او هم د ۱۹۴۵ راهیسي زیات وخت په جنګ کي اخته ده. دوهم دا چي، ټول څېړونکي د ډموکراټیکي سولي د تیورۍ سره موافق نه دي. د مثال په توګه، ځیني تحلیلګران په دې باور دي چي د ډیموکراسیو تر منځ د جنګ نستوالی یو تاریخي بې قاعده توب دئ چي ښایي په آینده کي دوام ونه کړي. راتلونکی تاریخ ښایي د ډیموکراټیکي سولي تیوري غلطه ثابته کړي. مګر همدا اوس د سکالرانو تر منځ پر دې خبره یو ډول توافق سته چي ډیموکراسۍ [ډیموکراټیک دولتونه] خپل تر منځ، د استبدادي دولتو په تناسب، ښه روابط سره لري.

د قدرت پرله پېچلی ماهیت

د یوه لوړ رتبه امریکایي مامور په قول، «تر څو چي د انسانانو طبیعت تغیر نه وي موندلی، قدرت او زور به د بین المللي اړیکو زړه تشکیلوي». هر څوک به ښایي د دې ډول تاریک عملي سیاست realpolitik سره موافق نه وي، مګر د ډیپلوماسۍ په ساحه کي د قدرت رول او اهمیت په ښه توګه بیانوي. کله چي د دولتونو اهداف او منافع سره په ټکر کي سي، عموماً د هغه اړخ په ګټه تصمیم نیول کیږي چي زیات قدرت ولري.

د قدرت power اصطلاح به موږ دلته د یوه هیواد د مجموعي توانایي [یعني هغه څه چي یو هیواد یې د کولو قدرت ولري] په توګه استعمالوو. په عادي محاوره کي قدرت د «پر سر ټکولو» او یا په چا باندي په زوره د یو کار د کولو په معنی کارول کیږي. دا خبره ډېره مهمه ده چي موږ دلته

قدرت په بله معنی استعمالوو. لکه چې وروسته به وڅېړل سي، قدرت کېدای سي پر مثبت قناعت ورکولو او یا هم پر منفي تهدید تکیه ولري. په رشتیا سره هم، قدرت ډېر اشکال لري. نظامی زور، ثروت او ځیني نور اشکال یې ډېر ښکاره او محسوس دي. نور بیا لکه ټینګه ملي اراده او ډیپلوماټیک مهارت دومره ښکاره او محسوس نه دي.

مطلق او نسبي قدرت:

هغه قدرت چې بې له شکه وجود لري او د استعمال امکان یې موجود وي مطلقه قدرت بلل کېږي. یو مثال یې هغه تقریباً ۵۰۰۰ ذروي ګولۍ دي چې د امریکې متحده ایالاتو په تقریباً ۱۰۰۰ میزایلونو او جنګي الوتکو کي ځای پر ځای کړي دي. دا ګولۍ بې له کوم شک او شبهې وجود لري او که کار ځني واخیستل سي ډېر تاثیر به وښندي. په تیوریکي لحاظ یې د کارولو اختیار د جمهور رئیس په لاس کي دئ.

په تیوري کي چې هر څه وي، قدرت په خلا کي وجود نه سي لرلای. څرنګه چې قدرت په یو چا باندي په زور د یوه کار د کولو او یا نه کولو توان درلودل دي، نو یوازي د مقابل طرف سره په مقایسه کي اندازه کېدای سي. له دې امله نو نسبي یا مقایسوي قدرت هم باید په نظر کی ونیول سي. د مثال په توګه، موږ بې له دې چې د کوم هیواد سره یې مقایسه کړو نه سو ویلای چې چین یو پیاوړی هیواد دئ. د چین د قدرت منابع چې هر څه وي، د جاپان سره په مقایسه یې قدرت لږ او د ویتنام سره په مقایسه یې قدرت ډېر دئ. کله چې د چین اسیایي رقیب هندوستان په کال ۱۹۹۸ کي د هستوي وسلو ازموینه سر ته ورسوله، د چین قدرت د هندوستان په تناسب رالږ سو.

د قدرت توان او د قدرت اراده:

د هر هیواد قدرت په عمده توګه د هغه د قدرت په شتمنی سره څرګندېږي. نظامي او اقتصادي قوت، لیډرشپ، نفوس، د خلګو استعدادونه او ځیني نور داسی فکتورونه د یوه هیواد د قدرت ظرفیت [یعنی په بین المللی ساحه کي قدرت د استعمال توانمندي] تشکیلوي. مګر یوازي د دې عمده قدرتونو په درلودلو سره د یو هیواد څخه نړۍ وال قدرت نه جوړېږي. دا شیان و یوه هیواد ته د قدرت څخه د کار اخیستلو توان او ظرفیت ور په برخه کوي. مګر د دې له پاره چي یو هیواد په نړۍ وال ډګر کي مؤثر وګرځي، د قدرت اراده will to power هم ورته په کار ده. یعني دا چي یو هیواد باید د قدرت د استعمال اراده هم ولري.

جاپان په دې برخه کی یو ډېر ښه مثال وړاندي کوي. له اقتصادي پلوه جاپان د نړۍ دوهم قوي هیواد دئ. د جاپان ناخالص ملي تولید GNP یوازي د امریکې د متحده ایالاتو په وړاندي دوهم مقام لري، مګر بیا هم د چین، فرانسې او برتانیې تر مجموعي ناخالص ملی تولید زیات دئ. د جاپان ۱۲۷ ملیونه په لوړه سویه تربیه سوی نفوس هم د دې هیواد یو بله عمده شتمني ده. همدا رنګه، بې له دې چي د چا توجه دي جلب کړي، جاپان یوه ډېره مجهزه نظامی قوه جوړه کړې ده چي کالنۍ بودجه یې تر ۴۱ بلیونو ډالرو زیاته ده. پر دې ټولو سربېره، د جاپان جهاني نفوذ تر دوهمي عمومي جګړې وروسته ځکه محدود پاته سوی دئ چي پخپله نه غواړي میدان ته راووزي. په سیمبولیک شکل، د جاپان اساسي قانون «د زور له لاري د بین المللي شخړو حل کول منع کړي دي». بله مهمه خبره دا ده چي جاپان نه یوازي د قوې د استعمال مخالف دئ، دوی د خپلو نظریاتو د ترویج په برخه کي هم د جدي موقف نیولو څخه ډډه کړې ده.

دې طرز تفکر اوس تغیر موندلی دئ. احصائیې ښیي چې د جاپان په خلګو کې د ملي غرور احساس ورځ تر بلې زیاتېږي. جاپان په ډېره تدریجي توګه خارجی هیوادو ته د نظامي واحدونو په لېږلو پیل کړی دئ. جاپان همدارنګه د ملګروملتو د سولې ساتنې په ماموریت کې برخه اخلي او په کال ۲۰۰۳ کې یې ۶۰۰ غیر محاربوي عسکر (انجینري اوطبي واحدونه) په عراق کې ځای پر ځای کړي دي. پر دې سربېره، د جاپان بحري قوه د خپلې لومړنۍ هلیکوپتر وړونکې بېړۍ له پاره تیاری نیسي او د کوماندو واحدونو ټرېنینګ یې چټک کړی دئ. دې کار د جاپان ګاونډې هیوادونه په تشویش کې اچولي دي. همدارنګه، جاپان د ملګروملتو د امنیت په شورا کې د دایمي چوکۍ د په لاس راوړلو له پاره هلې ځلې پیل کړي دي. د امنیت په شورا کې د امریکې د متحده ایالاتو سفیر په دې وروستیو کې داسې تبصره کوي چې «جاپان په تغیر کې دئ او وایي چې موږ یو ستر هیواد یو، د نړۍ دوهم اقتصاد لرو او د الکاهل په بحر کې دوهمه بحریه لرو. موږ د امنیت په شورا کې دایمی چوکۍ غواړو. موږ غواړو په بین المللي ډګر کې رول ولوبوو». له دې امله د دې اټکل کېدای سي چې جاپان به خپل د قدرت ظرفیت په عملی قدرت واړوي او په بین المللی ډګر کې به په قوي رول ولوبوي.

د قدرت ډاینامک [محرکه قوه]:

د قدرت اندازه کول هم ځکه مشکل دئ چې هر وخت په تغیر کې وي. د هیوادو اقتصاد مخته یا شا ته ځي، نظامي قواوي موډرني کېږي یا له موډه لوېږي، نوي طبیعي منابع کشفېږی یا لړېږي، خلګ د حکومتو ملاتړ کوي یا پر بې اعتماده کېږي. د روم ځخه رانیولې بیا د برتانیې تر امپراطورۍ او شوروي اتحاد پوري، هیڅ سوپر پاور تر پایه دوام نه دئ

مونډلی. هر یو له دغو څخه له زوال سره مخامخ سو او شوروي اتحاد خو بالکل له منځه ولاړ. د دوی پر ځای نوي هیوادونه، لکه د امریکې متحده ایالات، د لویو قدرتو په قطار کی ودرېدل. چین هم هڅه کوي چي خپل پخوانی برم بیرته لاس ته راوړي.

د یوه هیواد قدرت ته رسېدل یا له قدرته رالوېدل په یو شمېر فکتورونو پوري اړه لري چي د قدرت منابع په هغو کي مهم رول لوبوي. تقریباً ۶۰ کاله مخکي د هستوي وسلې منځته راتلو د هغو هیوادو د مقام په لوړېدلو کي چي هستوي وسلې یې لرلې ډېر رول ولوباوه. داخلي شرایط هم د هیوادونو پر قدرت اغېزه ښندي. شوروي اتحاد ځکه راچپه سو، چي نور یې د اکثریت خلکو وفاداري له ځانه سره نه درلوده. اکثریت امریکایان وطن پرسته دي، مګر که د امریکې خلک ونه غواړي په بین المللي سیستم کي د لیډر پاته کېدلو مصارف پر ځان ومني، نو دوی هم د سوپرپاور په توکه دوام نه سي مونډلای. د دې معنی دا نه ده چي د امریکې متحده ایالات دي باید د نړۍ رهبري پر غاړه واخلي، بلکي خبره دا ده چي که امریکا غواړي سوپرپاور پاته سي باید د رهبرۍ درونډ بار پر اوږو واخلي.

ډیپلوماټیک وسایل

The Diplomatic Instrument

ډیپلوماسي په عمل کي د قدرت کارول دي، چي موږ به وروسته پر وږغېږو. ځکه نو، ملي ډیپلوماسي یوه پرله پسې چلې لوبه ده چي په هغه کي یو هیواد هڅه کوي چي نور هیوادونه یا بین المللی سازمانونه په خپله خوښه وڅرخوي. که څه هم موږ ته زیات وخت داسي تصویر وړاندي کېږي چي ډیپلوماسي ګواکي په ډېره سړه سینه په ښایسته دفترونو کي

سر ته رسېږي، مګر په واقعیت کی خبره هر وخت داسي نه ده. د اوسني عصر ډیپلوماسي پر سفیرانو او نورو ډیپلوماټانو سربېره د کمیونیکېشن ډېري نوري پروسې په بر کي نیسي. که څه هم چي، ډیپلوماسي د خارجي پالیسی د یوازنۍ وسیلې په توګه وړاندي کېږي، مګر واقعیت دا دئ چي د ډیپلوماټانو د ماهرانه مذاکراتو پر وخت د اقتصادي او نظامي قوت څخه هم په غیر مستقیمه توګه کار اخیستل کېږي.

ډیپلوماسی د قدرت د اعمال په توګه:

د ملي ګټو د پر مخ بېولو له پاره د یوه هیواد د قدرت په کار اچول ملي ډیپلوماسي تشکیلوي. که څه هم چي د قدرت په کار اچول موږ ته د نظامي قوې یا د اقتصادي بندیزونو فکر راپیدا کوي، مګر د قدرت په کار اچول ډېره پرله پېچلې موضوع ده. د یوه هیواد اقتصادي او نظامي زور د هغه هیواد په زېربنا کي پروت دئ او قوي زېربنا د یو هیواد په ډیپلوماټیک قوت کي زیاتوب راولي.

تر ۱۹۰۰ مخکي، د ډیپلوماټیکو مذاکراتو نورمال شکل د دوو هیوادو تر منځ مستقیم مذاکرات وه چي دوه اړخیزه ډیپلوماسی bilateral diplomacy بلل کېږي. په راوروسته کي څو اړخیزي ډیپلوماسی، چي یو شمېر هیوادونه برخه پکښې اخلي، انکشاف وموند. په کال ۱۹۲۰ کي د ملتونو د اتحادیې League of Nations منځته راتلل د څو اړخیزي ډیپلوماسی د انکشاف مثال دئ. اوس ۲۵۰ نړۍ وال او سیمه ییز دایمي بین الدولتي سازمانونه (IGO) وجود لري. د امریکې متحده ایالات د ډېرو بین المللي سازمانو غړیتوب لري، او امریکایي ډیپلوماټان هره ورځ په څو اړخیزو مذاکراتو کي برخه اخلي. د مثال په توګه، د امریکې متحده ایالات د دې له پاره چي شمالي کوریا دې ته وهڅوي چي د اټومي وسلو تر

پروګرام تېره سي، په شپږ اړخيزو مذاکراتو کي، چي مشرتوب يې د چين پر غاړه دئ، برخه اخلي. د دې مذاکراتو نور غړي شمالي کوريا، روسيه، جنوبي کوريا او د امريکې متحده ايالات تشکيلوي.

څو اړخيزه ډيپلوماسي:

که څه هم ځيني استثناآت وجود لري، تر ۱۹۰۰ مخکي د مذاکراتو نورمال شکل دوه اړخيزه ډيپلوماسي bilateral diplomacy، يعنی د دوو هيوادو تر منځ مستقيم مذاکرات وه. په راوروسته کي، څو اړخيزه ډيپلوماسي multilateral diplomacy، يعني د څو هيوادو ګډو کنفرانسونو، زيات پرمختګ کړی دئ. په کال ۱۹۲۰ کي د ملتونو اتحاديې the League of Nations منځته راتلل په دې لار کي يو مهم ګام وو. اوس تقريباً ۲۵۰ دايمی نړيوال او سيمه ايز بين الدولتي سازمانونه وجود لري. تر کال ۱۹۰۰ مخکي، د امريکې متحده ايالاتو په اوسط ډول په کال کي يو ځل په څو اړخيزو کنفرانسونو کي برخه اخيستله. اوس د امريکې متحده ايالات د ډېر شمېر بين المللي سازمانو غړيتوب لري، او امريکايي ډيپلوماټان هره ورځ په څو اړخيزو مذاکراتو کي برخه اخلي.

د اوسنی موډرني تکنالوجۍ له برکته، چي د هيوادونو تر منځ يې تماس اسانه کړی دئ، د څو اړخيزي ډيپلوماسۍ له پاره زياته زمينه برابره سوې ده. بل دا چي، ډېر نړيوال موضوعات، لکه د محيط [چاپيريال] پرابلمونه، د يوه هيواد يا دوه اړخيزي ډيپلوماسۍ له لاري نه سي حل کيدای. د دې ډول پرابلمونو حل نړيوالي همکارۍ ته اړتيا لري. او همدارنګه، په اوسنۍ نړۍ کي د مهمو بين المللي اعمالو له پاره، په تېره بيا هغه چي د نظامي قوې کارول غواړي، د ملګرو ملتونو په چوکاټ کي د څو اړخيزي ډيپلوماسۍ زياته توقع کيږي.

په مقابل کي بيا يو اړخيزه ډيپلوماسي unilateralism قرار لري. دا هغه وخت پيښيږي چي يو ځانګړی هيواد، بې له دې چي د کم بين الدولتي سازمان موافقه له ځانه سره ولري، په ځانګړې توګه عمل کوي. د عراق معاصره جګړه دا موضوع ښه تشريح کولای سي. د فارس د خليج تر جګړې مخکي (۱۹۹۱)، د امريکې د هغه وخت جمهور رئيس جورج ايچ بوش له کويټ څخه د عراق د ايستلو له پاره د ملګرو ملتو اجازه تر لاسه کړه، او د امريکې په مشري يرغل د ۳۳ هيوادو ملاتړ درلود. په کال ۲۰۰۳ کي، د امريکې جمهور رئيس جورج ډبليو بوش د ملګرو ملتو د تصويب او اجازې پرته پر عراق حمله وکړه، چي يوازي د برتانيې عمده او د درو نورو هيوادو تش په نامه ملاتړ ورسره وو.

دليډر اوليډر ترمينځ ډيپلوماسي:

په پخوا وختونو کي ډېر لږ پيښېدل چي پاچهان او يا نور ليډران دي يو له بله سره ووينې او يا مخامخ مذاکرات سره وکړي. اوس موډرن ټرانسپورټېشن او کميونيکېشن مخامخ ليدني کتني يو عادي کار ګرځولی دئ. د امريکې جمهور رئيس بوش پخپل لومړيو شپږو کلونو کي ۳۶ سفرونه وکړل او په همدې وخت کي يې د خارجي هيوادونو له۲۱۹۰ ليډرانو او خارجه وزيرانو سره وکتل. همدارنګه، د جمهور رئيس او خارجي ليډرانو تر منځ ټيلفوني خبري يوه عادي پيښه ده.

د ليډرانو تر منځ مخامخ ليدني کتني ځيني ګټې لري. ځيني وخت دا ډول ليدني کتنی زيات سيمبوليک ارزښت لري. په کال ۱۹۷۲ کي د چين د مشر ماؤتسه تونک سره د امريکې د پخواني جمهور رئيس ريچارد نکسن ملاقات د امريکې د متحده ايالاتو په پاليسۍ کي د يو عمده تغير ښکاره کندوی وو. ځيني وخت ليډران په دې توانيږي چي د مخامخ ليدنو

کتنو له لاري د ځرګندو تغیراتو له پاره لاره هواره کړي. د ۱۹۷۸ کال د کیمپ ډېویډ معاهدات Camp David Accords، چې د مصر او اسراییلو تر مینځ یې تر ډېرو کلونو خصومت او درې واره جنګ وروسته د روابطو د نورمال کېدلو پروسه راپیل کړه، هغه وخت منځته راغلل چې د امریکې جمهور رئیس جیمي کارټر، د مصر جمهور رئیس انورسادات او د اسراییلو صدراعظم میناخیم بیګین د امریکې د میریلنډ ایالت په کیمپ ډېویډ کې سره وکتل.

د لیډر او لیډر تر منځ ډیپلوماسي ځیني وخت ځینی مشکلات هم لري. ډېر داسي وختونه راغلي دي چې دوه لیډران په مخامخ خبرو کې یوې موافقې ته سره رسېدلي وي، مګر وروسته ښکاره سي چې دوی یو له بله سم نه وي سره پوهېدلي. بل مشکل دا دئ چې لیډران کولای سي د کښته رتبه مقاماتو غلطۍ رد کړي، مګر د یوه لیډر تعهد، که معقول هم نه وي، په اساني سره بیرته نه سي اخیستل کېدای. د امریکې پخواني خارجه وزیر، هینري کیسنجر وایی: "کله چې جمهور رئیسان مذاکرات کوي، نو د تېښتي لاره پر ځان تړي".

ډیموکراټیکه ډیپلوماسي:

تر شلمي پېړۍ مخکي په لږو هیوادو کې ډیموکراسي موجوده وه. له دې امله نو د ډیپلوماسۍ کارول او د نورو هیوادو سره د معاهدو امضا کول د پاچا په واک کې وه. ځکه نو شپاړسم لویي ویل چې «زه دولت یم». د اجرائیه قوې مشران اوس هم د خارجي پالیسیو په هکله د تصمیم نیولو په پروسه کې ډېر کنټرول لري، مګر نن ورځ دا کار د دوی په انحصار کې نه دئ. اوس ډیموکراټیکه ډیپلوماسي معیار ده چې په هغه کې مقننه قوه، ذینفع ګروپونه interest groups او عامه افکار هم عمده رول لوبوي.

په رشتیا سره هم، د خارجي پالیسۍ په جوړولو کي د داخلي سیاست اهمیت زیات دئ. د یوې پالیسۍ د بریالیتوب له پاره باید ډیپلوماټان هڅه وکړي د حل داسي لار غوره کړي چي هم په بین المللي او هم په داخلي سطحه کي د منلو وړ وي. د تایوان د راتلونکي په باب څو ځله د چین او د امریکې متحده ایالاتو لیډرانو هڅه کړې ده چي نه یوازي خپل تر منځ د توافق ټکي پیاده کړي، بلکي دواړو خواوو ډېره هڅه کړې ده چي د خپلو هیوادو په دننه کي هم هغه داخلي قواوي دفع کړي چي د بحران و عمیق کېدلو ته یې لمن وهله. د چین جمهور رئیس دا خبره وکړه چي «هر لیډر که د تایوان آزادي ومني له قدرته به ایسته کړه سي».

خلاصه [پرانستې] ډیپلوماسي:

پټوالی یو وخت دډیپلوماسۍ معیاري شکل وو، چي مذاکرات او ځیني وخت حتی معاهدې او قراردادونه په پټه سر ته رسېدل. د امریکې پخواني جمهور رئیس وډروویلسن د خلاصي ډیپلوماسۍ بږغ پورته کړ او له هغه وخت راهیسي پرانستې ډیپلوماسي معیار ګرځېدلې ده. اوس د مذاکراتو او بین المللي تړونو او توافقاتو رپورټونه ثبتیږي او په ډاګه اعلانیږي. دا تغیر که څه هم چي د ډیموکراټیکي ادارې د پرنسیپ له پاره مهم دئ، ځیني تاوانونه هم لري. سرخلاصي مذاکرات مشکلات لري. که ستاسي د چنې وهلو ستراتیژي خلګو ته ښکاره سي نو بیا ستاسي د امتیازاتو د لاسته راوړلو وړتیا له منځه ځي. د عامه انتقادونو په صورت کي امتیاز لاسته راوړل ګران کار دئ. ښایي په ټول تاریخ کي ډېر مهم او مخفي مذاکرات په کال ۱۹۶۲ کی د کیوبا د بحران پر وخت د امریکې د متحده ایالاتو او شوروي اتحاد تر مینځ مذاکرات وه. په دې پټو مذاکراتو کي د امریکې متحده ایالاتو ژمنه وکړه چي د کیوبا څخه د شوروي اتحاد

د ذروي وسلو د بیرته ایستلو په صورت کې به د امریکې متحده ایالات د فیډل کاسترو د له منځه وړلوهڅې نه کوي.

د ډیپلوماسۍ سر ته رسول:

د ډیپلوماسي تر ساینس د هنر برخه ډېره ده. پاخه ډیپلوماټان، د دې له پاره چې مؤثریت ولري، باید خپل روش د شرایطو سره عیار کړي. مګر سربېره پر دې هم، د ښه ډیپلوماسۍ له پاره ځیني مقررات وجود لري چې باید ځانونه په پوه کړو.

مستقیم یا غیر مستقیم مذاکرات:

یوه موضوع چې ډیپلوماټان ورسره مخامخ کېږي هغه دا ده چې یو له بله سره مستقیمي خبري وکړي او که د میانځګړي پر لاس غیر مستتقیم مذاکرات سر ته ورسوي. مستقیم مذاکرات دا ګټه لري چې په هغه کي د غلط فهمۍ او غلط تفسیر مخه نیول کېدای سي. همدارنکه، مستقیم مذاکرات ژر سر ته رسېدلای سي.

غیر مستقیم مذاکرات هم خپل ځانته ګټې لري. مستقیم تماس تر یو حده د مشروعیت سمبول کېدای سي چې یو هیواد ښایي ونه غواړي یو بل هیواد ته یې ورکړي. د مثال په توګه، د جمهور رئیس بوش [د امریکې پخواني جمهور رئیس] اداري د ایران سره د مستقیمو او دوه اړخیزو مذاکراتو په هکله مقاومت کاوه، ځکه چې دې کار به و یوه داسی هیواد ته چې د امریکې حکومت یې په رسمیت نه پېژني ډیپلوماټیک بریالیتوب ور په برخه کړی وای. د امریکې متحده ایالات د ۱۹۸۰ کال راهیسي ایران په رسمیت ځکه نه پېژني چې د ایران حکومت مظاهره کوونکو ته اجازه ورکړه چې په تهران کي د امریکې سفارت اشغال او ۵۲ امریکایي

ډیپلوماټان د ۴۴۴ ورځو له پاره یرغمل ونیسي. سربېره پر دې هم، واشنګټن د ډیپلوماسۍ دروازه په مکمله توګه تړلې نه ده او د ایران سره یې یو لړ غیر رسمي تماسونه اوس هم ژوندي ساتلي دي.

لوړ رتبه یا کښته رتبه ډیپلوماسي:

د ډیپلوماسۍ یو بل مهم اړخ دا دئ چي څوک باید ډیپلوماټیک مذاکرات سر ته ورسوي. و کوم کنفرانس ته باید لوړ او یا کښته رتبه ډیپلوماټان ولېږل سي، د یوه هیواد موقف باید د یوه لوړ رتبه مقام، لکه د دولت مشر، او یا که د کوم کښته رتبه مقام له خوا اعلان سي؟

لوړرتبه ډیپلوماسي خپل ځانته ګټې لری. د حکومت د رئیسانو له خوا تقریري او تحریري بیانیې په نورو پایتختونو کي جدي ګڼل کېږي. د امریکې د پخواني جمهور رئیس بوش دا خبره چي «ما په ډاګه ویلي دي چي موږ پر شمالي کوریا د یرغل خیال نه لرو،» د شمالي کوریا په موقف کي تغیر راوستی. پخوا شمالي کوریا د امریکې سره د رسمي معاهدې غوښتنه کوله، مګر وروسته یې موقف نرم سو او د امریکې د متحده ایالاتو او نورو هیوادو سره د خبرو له پاره تیاری وښود.

کښته رتبه ډیپلوماسي بیا هم په ځینو حالاتو کي په کار ده. په کښته رتبه کمیونیکېشن کي د انعطاف زمینه موجوده وي. د کابینې د یوه غړي له خوا په امتحاني توګه یو زورور تهدید اعلانېږي، مګر کله چي په وروسته کي نامعقول ثابت سي، د یو لوړ رتبه مقام له خوا ردېږي. د تایوان په تشنج کي، عمده مشرانو د نظامي تهدید په هکله د کښته رتبه مقاماتو څخه کار واخیست. د مثال په توګه، د چین نظامي ورځپاڼې (د آزادۍ د اردو ورځپاڼه)، چي د رسمي پالیسي جوړوونکو څخه ډېره لیري ده، په عصباني کوونکې لهجه تهدید وکړ، چي که تایوان آزادي اعلان کړي چین

به «له هیڅ ډول خونړۍ جګړې څخه مخ ونه ګرځوي». همدارنګه، په واشنګټن کي له قدرت څخه ډېر لیري د دفاع د وزارت یوه کښته رتبه مامور، د همدې موضوع په ارتباط، په ډېر قهر وغړومبېدی چي که چین پر تایوان حمله وکړي «له بې حسابه نتایجو سره به مخامخ سي».

د تهدید یا بخشش [عوض] څخه کار اخستل:

یو بل ډیپلوماټیک انتخاب دا دئ چي د سوټي او که د زرد کي [یعني د تهدید که بخښښ] څخه کار واخیستل سي. د تهدید ډیپلوماسي هغه وخت مؤثره واقع کېدای سي چي ستاسي سره د تهدید د عملي کولو قدرت، تصمیم او اعتبار وجود ولري. یو وخت کله چي چین د تایوان د خاصو مقاصدو څخه خبر سو، نو یې تایوان ته نژدې نظامي «ټرېنینګ» پیل کړ. د خپل نظامي قدرت د اظهارولو په منظور یې، د نورو کارونو تر څنګ، شپږ په اټومي کوپړۍ warhead سمبال کېدونکي میزایلونه د تایوان سواحلو ته وروتوغول. په مقابل کي بیا د امریکې متحده ایالاتو هم، د چین د غیر مستقیم تهدید په وړاندي، ډېره لویه بحري قوه د تایوان اوبو ته ولېږله. د تهدید ډیپلوماسي نیمګړتیاوي هم لري. که تهدید کار ونه کړي او یا تهدید عملي نه سي، نو ستاسي کمزوري ښیي چي ستاسي اوسني او هم ښایي راتلونکي مخالفینو ته به نور هم جرئت ورکړي. مګر خبره دا ده چي د نظامي تهدید څخه کار اخیستل او عملي کول ډېري پیسې او بشري قوه غواړي.

ځیني وختونه د بخښښ یا عوض ورکول تر تهدید زیات اثر درلودلای سي. د مرستو زیاتول، تجارتي امتیازات او یا ځیني نور محسوس او یا هم سیمبولیک بخښښونه ښایي ډیپلوماټیک موافقتونه منځته راوړي. په کال ۲۰۰۷ کي د شمالي کوریا د ذروي وسلو د پروګرام

په هکله د مذاکراتو پیل ځکه ممکن سو، چې د امریکې متحده ایالاتو شمالی کوریا ته د سوو ملیونو ډالرو اقتصادي مرستو وعده وکړه.

صراحت او یا قصداً مبهم والی:

د ډیپلوماسۍ ډېر کارپوهان په ډیپلوماټیک کمیونیکېشن کي صراحت ډېر مهم بولي. مګر داسي وختونه راځي چي قصدي ابهام ته هم اړتیا پیدا کېږي. په تحریري او تقریري کمیونیکېشن کي صراحت ځکه ګټور وي چي د غلط فهمۍ مخه نیسي. صراحت، په تېره بیا چي د یو ملي لیډر له خوا رامنځته سي، د رښتیاني او واقعی تعهد څرګندوی وي.

ابهام هم کېدای سي ځیني وخت ښه ستراتیژي واوسي. د صراحت نستوالی یو هیواد په دې توانوي چي د لزوم په صورت کي خپل تعهد بیر ته واخلي. په کال ۲۰۰۵ کي د چین پارلمان حکومت ته د تایوان په مقابل کي د قوې د استعمال واک په دې شرط ورکړ، چي که تایوان د آزادۍ غوښتني په لار کی «مهم ګامونه» واخلي، او یا «د سوله ییزي لاري [د چین سره د تایوان] د وحدت ټول امکانات له منځه ولاړ سي». څرنګه چي د چین حکومت هیڅکله هم د تش په نامه پارلمان څخه اجازه اخیستلو ته اړتیا نه لري، خو بیا هم دا عمل و تایوان ته یو قوي خبرداری وو. همدارنګه، د چین لیډرانو «مهم ګامونه» او «د سوله ییزي لاري د وحدت د امکاناتو له منځه تلل» تعریف نه کړل او خبره یې په آینده کي د مانور له پاره مبهمه پرېښووله.

د وینا او یا د عمل له لاري کمیونیکېشن:

په ډیپلوماسۍ کي د کمیونیکېشن له پاره د خبرو [وینا] او یا د عمل څخه کار اخیستل کېږي. تقریري او تحریري کمیونیکېشن، که په

مستقیم ډول او یا هم د عامه څرګندوني له لاري مقابل لوري ته ورسول سي، ډېره ښه ډيپلوماټيکه ستراتيژي کېداى سي. واشنګټن ډېر ځله پیکینګ ته ډاډ ورکړی دئ چي د امریکې متحده ایالات د تایوان استقلال نه خوښوي او د تایوان د استقلال د یو اړخیز اعلان ملاتړ به ونه کړي. دې ډول کمیونیکېشن د چین بېره را لږ کړه چي په نتیجه کي يې د تایوان د استقلال غوښتونکي حکومت په وړاندي د چین عکس العمل هم لږ کړ.

د عمل له لاري مقابل لوري ته اشاره کول هم خپل ځای لري. کله چي د امریکې پخوانۍ خارجه وزيري، رایس، په کال ۲۰۰۵ کي جنوبي کوريا ته رسمي سفر وکړ، په عمل کي يې شمالی کوريا ته ور وفهمول چي د امریکې متحده ایالات به د شمالي کوريا په مقابل کي د جنوبي کوريا کلک ملاتړ وکړي. مګر ځيني وختونه د دې ډول فزيکي اشارو سره ستونزي هم رامينځته کېږي، او د خبري تر بير ته اخيستلو د عمل څخه تر شا کېدل ډېر مشکل وي.

اووم فصل

بین الدولتي سازمانونه

Intergovernmental Organizations

که څه هم چي د دولت مؤسسه له ډېر وخت راهیسي په بین المللي سیستم کي عمده رول لوبوي، مګر بین الدولتي سازمانونه Intergovernmental Organizations (IGO) هم په بین المللي سیستم کي په یو بل شکل سره عمده رول لوبوي. هیوادونه د دې ډول بین المللي سازمانو غړي وي. په دې توګه، بین الدولتي سازمان (IGO) پر شخصي او انفرادي غړیتوب ولاړ غیر دولتی سازمان nongovernmental organization (NGO) سره تفاوت لري.

بین الدولتي سازمانو ته یوه لنډه کتنه:

د بین الدولتي سازمانو تر منځ بیخي زیات تفاوت وجود لري. ځیني یې، لکه د ملګروملتو مؤسسه، ډېر غړي لري. ځیني بیا، لکه د افریقا د ستر جهیل د هیوادو اقتصادي ټولنه، یوازي درې غړي لري. د بین الدولتي سازمانو د طبقه بندۍ یو بل شکل د وظیفې پر اساس دئ. د ملګرو ملتو او اروپایي اتحادیې په شان څو هدفي multipurpose بین الدولتي سازمانونه پراخ او بېلابېل وظایف سر ته رسوي، او د عربو د وجهي صندوق Arab Monetary Fund په شان اختصاصي بین الدولتي سازمانونه بیا ډېر محدود وظایف سر ته رسوي. سربیره پر دې، د جهاني بانک په شان

نړیوال بین الدولتي سازمانونه او د افریقایي اتحادیې African Union په شان سیمه ایز بین الدولتي سازمانونه وجود لري.

د بین الدولتي سازمانو مثالونه په تاریخ کي هم موندلای سو. داسي ویل کېدای سي، چي د بین الدولتي سازمان د یو ابتدایي شکل اساس په ۴۷۸ قبل المیلاد کي ایښوول سوی دئ، چي په هغه کي د یونان ښار دولتونو City States د فارس Persia د تهدید په مقابل کي د دیلاین لیګ [ترون] Delian League منځته راووړ. که څه هم چي دا لیګ یو ابتدایي اتحاد وو، مګر د بین الدولتي سازمان دوه مشخصات یې په ځان کي درلودل. لومړی دا چي دایمي شکل یې درلود. دوهم دا چي، دې لیګ د نماینده ګانو یوه شورا درلوده چي غړي یې د ښاري –دولتو له خوا ټاکل کېدل.

د بین الدولتي سازمانو وده اوانکشاف:

د بین الدولتي سازمانو د منځته راتلو تیوري چي هر څه وي، بین الدولتي سازمانونه په اصل کي د اوسني عصر یوه پدیده ګڼله کېږي. د ۱۸۰۰ میلادي کلونو په دوران کي په شمېر لږ بین الدولتي سازمانونه چي د مشخصو مافوق ملتي چارو سره یې سروکار وو، په نړۍ کي موجود وه. د رآین د بیړۍ چلولو مرکزي کمیسیون Central Commission for the Navigation of the Rhine چي په کال ۱۸۱۵ کي منځته راغی، تر ټولو پخوانی او تر اوسه هم پاته بین الدولتي سازمان دئ. د تلګراف بین المللي اتحادیه (چي اوس یې نوم د ټیلي کمیونیکیشن بین المللي اتحادیه دئ) په کال ۱۸۶۵ کي تأسیس سوه او تر اوسه هم وجود لري تر ټولو پخوانی بین الدولتي سازمان دئ چي نړیوال غړي لري. سره له دې هم، د ۱۸۰۰ کلونو په ټول دوران کي یوازي شپږ بین الدولتي سازمانونه منځته راغلل.

د ۱۹۰۰ کلونو په لومړیو برخو کي د بین الدولتي سازمانو مینځته

راټلل په تدریجي توګه پیل سول. د پېړۍ په پیل کي د هاګ سیسټم Hague System تشکیل سو، چي د وسله والو نښتو د مخنیوی له پاره لومړنی بین الدولتي سازمان وو. د هاګ د سیسټم نوم ځکه ورکړه سو، چي د ۱۸۹۹ او هم د ۱۹۰۷ دوه کنفرانسونه یې د هالنډ د هاګ په ښار کي جوړ سول. د دې سیسټم اهداف دا وه چي وسلې محدودي کړي، د بین المللي مناقشو د منځګړیتوب لپاره کړنلار او طرزالعمل مینځته راوړي، او د وسله والو نښتو مخه ونیسي. دوهم کنفرانس نور هم جامع وو، چي د اروپا، شمالي امریکا، او لاتیني امریکا ۴۴ هیوادو ګډون پکښې کړی وو. د سازماني پلوه یې یوه محدوده عمومي اسامبله او هم یو قضایي سیسټم درلود. د هاګ دریم کنفرانس د کال ۱۹۱۵ لپاره په پلان کي نیول سوی وو، مګر د لومړۍ عمومي جګړې (۱۹۱۴-۱۹۱۸) له امله سر ته ونه رسېدی.

تر جنګ وروسته، د ورسایلیس Versailles د سولي کنفرانس (۱۹۱۹)، د نوي نړیوال نظم د راوستلو لپاره، د نورو شیانو په اړخ کي، د ملتونو ټولني League of Nations د تأسیس په لټه کي سو. د ملتونو ټولني [جامعه ملل یې هم بولي]، د هاګ د سیسټم په پرتله، یو ډېر پرمختللي سازماني ساختار درلود. که څه هم په اصل کي یو سوله ساتونکی سازمان وو، د ملتونو ټولني د اجتماعي او اقتصادي همکاریو ځیني عناصر یې هم په ځان کي درلودل. له بده مرغه سوله بیا بریالۍ نه سوه، او د ملتونو ټولنه League of Nations د دوهمي عمومي جګړې د اور په لمبو کي مړه سوه.

سره له دې هم، د هاګ د سیسټم او د ملتونو ټولني تر شا اساسي مفکوره مړه نه سوه. د دوهمي عمومي جګړې په پای کي تر ۵۰ زیات هیوادونه سره کښېنستل او په ۱۹۴۵ کال کي یې د ملګري ملتونو United Nations اساس کښېښود. د ملتونو د ټولني په شان، د ملګري ملتونو

اساسي هدف هم د سولي ساتنه وه، مګر پر دې سربېره د بشري ټولني د اجتماعي او اقتصادي بهبود چاري هم ور په غاړه سوې. د دې تعهد د سر ته رسولو لپاره، د ملګري ملتو سازمان اوس په پراخه توګه د نړۍ د زيات شمېر مسايلو سره سروکار لري. د ملګري ملتونو د جوړېدو په شاوخوا کلونو کي د بين الدولتي سازمانو په شمېر او نوعيت کي چټک پرمختګ راغی. په تېره بيا د ۱۹۶۰ او ۱۹۷۰ کلونو په دوران کي، چي ډېري مستعمرې آزادي سوې، زيات نوي بين الدولتي سازمانونه منځته راغلل. په آسيا، افريقا او نورو سيمو کي آزاد سوي هيوادونو لاسونه سره ورکړل او د خپل اجتماعي او اقتصادي پرمختګ لپاره يې سيمه ييز بين الدولتي سازمانونه منځته راوړل. په کال ۱۹۸۴ کي د بين الدولتي سازمانو شمېر ۳۶۵ ته رسېدی. په راوروسته کلونو کي يې په شمېر کي لږوالی راغی چي په کال ۲۰۰۵ کي يې شمېر۲۴۶ ته راټيټ سو. زياتره هغه بين الدولتي سازمانونه له منځه ولاړل چي سيمه ييز وه او يا يې د نورو بين الدولتي سازمانو کارونه تکرارول.

د بين الدولتي سازمانو د انکشاف عوامل:

سمدستي محرکه قوه چي به يې هر څه وي، ټول بين الدولتي سازمانونه ځکه منځته راغلي دي چي دولتونو د ادرک کړه چي د بين الدولتي سازمان له لاري «دوی کولای سي هغه څه لاسته راوړي چي په يوازي سر يې لاسته نه سي راوړلای». د انکشاف لپاره يې د لاندي عواملو يادونه کولای سو.

۱. د بين المللي تماس زياتوالی:

د کميونيکېشن او حمل و نقل په تکنالوجي کي د انقلاب له برکته د نړۍ د دولتونو تر منځ تماسونه ډېر زيات سوي دي. د دې له پاره چي دا

ډول تماسونه دوامداره او په یو تنظیم کښې ایستل سي د بین الدولتي سازمان په شان یو ساختار ته اړتیا ستره.

۲. په نړۍ کي یو پر بل باندي د تکیه کولو زیاتوب:

بین المللي وجهي صندوق International Monetary Fund (IMF) او جهاني بانک هغه دوه بین الدولتي سازمانونه دي، چي د بین المللي اقتصادي موضوعاتو سره سروکار لري مگر د انفرادي هیوادو سره اړه نه لري.

۳. د مافوق ملتي transnational **پرابلمونو پراخېدل:**

د ځینو مسایلو حل چي زیات شمېر هیوادونه متأثره کوي، د یوه واحد دولت تر وس وتلی وي. له دې ډول مسایلو څخه یو هم مافوق ملتي جرایم دي چي د بین المللي جرایمو پولیسي سازمان International Criminal Police Organization (Interpol) سروکار ورسره لري.

۴. واړه (کوچني) دولتونه هڅه کوي د مشترک عمل له لاري قوت لاس ته راوړي څرنګه چي نظامي او اقتصادي قدرت په یو څو هیوادو کي متمرکز دئ، نو واړه او نسبتاً کمزوري هیوادونه هڅه کوي چي د همکارۍ له لاري خپل تأثیر وښندي. د مثال په توګه ۱۱٦ لږ پرمختللو هیوادو د بېطرفو هیوادو نهضت Nonaligned Movement او د ۷۷ ګروپ (G-۷۷) منځنه راوړ څو په اقتصادي برخه کي یو له بله سره همکاري وکړي. د دوی یوه ستراتیژي دا ده، چي د «مشترکو مذاکراتو» له لاري پر پرمختللي هیوادو باندي فشار واچوي څو دوی لږ پرمختللو هیوادو ته خپلي انکشافي مرستي زیاتي کړي، د لږ پرمختللو هیوادو د صادراتو په مقابل کي ممانعتونه لیري کړي، او هم د لږ پرمختللو هیوادو په ګټه نور ګامونه واخلي. دا فکتور په ۱۹٦۰ او ۱۹۷۰ کلونو کي د بین الدولتي سازمانو د شمېر د زیاتوالي لوی علت دئ.

د بين الدولتي سازمانو رول:

د بين الدولتي سازمانو د شمېر له زياتېدو سره موږ بايد ځانونه پوه کړو، چې دا سازمانونه څه کوي او موږ څه غواړو چې دوی يې سرته ورسوي. په عمده توګه بين الدولتي سازمانونه درې عمده رولونه لوبوي: د متقابل عمل د ميدان په توګه رول، د متقابلو همکاريو د منځته راوړلو رول، او د ماورای ملتي سازمان رول. اوس يې هر يو جلاجلا تشريح کېږي.

د متقابل عمل ميدان [زمينه]:

د بين الدولتي سازمانو يو رول دا دئ، چې غړو دولتو ته دا زمينه برابروي چې د خپلو ځانګړو ملي ګټو لپاره کار وکړي. په دې هکله څوک په ښکاره بيان نه کوي، مګر د ملګروملتو او هم د نورو بين الدولتي سازمانو په دننه کي د خپلو منافعو لپاره د هيوادو او يا د هيوادو د يوې ډلي سياسي مبارزه له ورايه ښکاره ده. په ۲۰۰۵ کال کي د امريکې د متحده ايالاتو د سنا د خارجي روابطو د کميسيون مشر دا خبره په ډانګ پېيلې وکړه، چې د ملګرو ملتو په سازمان کي د امريکې د متحده ايالاتو د نوي سفير «عمده سياسي رسالت بايد دا وي چې د امريکې د متحده ايالاتو د ملي امنيت او خارجي پاليسيو لپاره بين المللي ملاتړ تر لاسه کړي». دا به وکتل سي چې په راتلونکي کلونو کي به د جمهور رئيس اوباما اداره، چې د امريکې د سفير مقام يې د کابينې و درجې ته رالوړ کړ، د ملګرو ملتو او د امريکې د متحده ايالاتو تر منځ روابط څرنګه پر مخ بيايي.

ښکاره خبره ده، چې نور هيوادونه هم د خپلو ملي ګټو د ساتني لپاره د دې ډول عملي سياست realpolitik څخه په کار اخيستلو سره د امريکې د متحده ايالاتو د پاليسيو سره مخالفت کولای سي. د مثال په توګه، په ۲۰۰۳ کال کي کله چې د امريکې متحده ايالاتو د عراق د حملې په هکله د

ملګرو ملتو د ملاتړ تر لاسه کولو لپاره د امنيت په شورا کې مانورې کولې، فرانسه او روسيه (چې دواړه د امنيت په شورا کې د ويټو حق لري) او همدارنګه جرمني د مخالفينو په سر کې ولاړ وه. پر عراق باندې د حملې په هکله د دوی پر نظرياتو سربېره، دې هيوادو غوښتل چې له يوې خوا خپل سياسي استقلال ښکاره کړي او له بلې خوا يې غوښتل چې د متعرضي او مغروري امريکې متحده ايالاتو ته تناو ورواچوي [مخه يې ونيسي]. دا خبره د فرانسې د پخواني جمهور رئيس جاک شيراک Jacques Chirac په وينا کې ښکاره ده، «فرانسه ځان د امريکايانو يو ملګری بولي، مګر حتمي نه ده چې يو له چاپلوسانو څخه به يې هم وي. کله چې موږ بايد يو څه ووايو، موږ يې وايو». همدارنګه، د روسيې يو تحليلګر يادونه کوي چې د ده د هيواد ليډران «نه غواړي ملګري ملتونه کم ارزښته کړل سی، مګر دا هم نه غواړي د امريکې د متحده ايالاتو پر هژموني [تفوق] ولاړ نړيوال نظم رامنځته سي».

د بين الدولتي سازمانو څخه د متقابل عمل د ميدان په حيث کار اخيستل ځيني ګټې هم لري. يوه ګټه يې دا ده چې حتی که يو کار د يوه هيواد د ملي ګټو لپاره په عملي سياست real politik باندې پيل سي، بيا هم څرنګه چې پروسه د بين الدولتي سازمان په دننه کې سرته رسېږي، همکاري او مصالحه ورسره ملګرې کېږي. بله ګټه يې دا ده چې ځيني وخت که يو بين الدولتي سازمان يو عمل تصويب کړي نو بيا د نورو هيوادو لپاره له سياسي پلوه د هغه عمل تأئيدول او يا د هغه په هکله عملي ګام اخيستل اسانه وي. د مثال په توګه، په ۱۹۹۱ کال کې د عراق په مقابل کې د نظامي عمل په وړاندي د ډېرو هيوادو توافق ځکه موجود وو، چې د ملګرو ملتونو ملاتړ ورسره ملګری وو. همدارنګه، د ملګرو ملتونو د ملاتړ له امله، (د ۲۰۰۳ کال د حملې پر خلاف) د ځينو اسلامي هيوادو لپاره هم له

سياسي پلوه اسانه وه، چې د عراق په حمله کې، چې د عيسوي قواوو (د امريکې متحده ايالات، برتانيه او فرانسه) له خوا سر ته رسېدل، برخه واخلي.

د همکارۍ مرکز:

د بين الدولتي سازمانو بل رول دا دئ چې د دولتو او نورو بين المللي اکټرانو تر منځ همکارۍ منځته راوړي. کوفي عنان، د ملګرو ملتو پخواني سرمنشي، دې ټکي ته ښه اشاره کړې ده چې د ملګري ملتو «غړي هيوادونه د ډېرو نوو او بې سارو تهديدونو او چلينجونو سره مخامخ دي. دا تهديدونه او چلينجونه تر سرحداتو اوښتي دي او د هيڅ يوه هيواد په وس پوره نه ده چې په يوازي سر معامله ورسره وکړي». همدا دليل دئ چې هيوادونه د امنيت، محيط، اقتصاد او نورو مسايلو په برخه کې يو له بله همکاري سره کوي. د ملکي هوانوردۍ بين المللي سازمان او د هغه په شان نور بين الدولتي سازمانونه د مشخصو اړتياوو له مخي منځته راغلي دي او د خپلو عملياتو په جريان کې يې د لازياتو همکاريو لپاره زمينه برابره کړې ده.

ماورای ملتي سازمان:

ځيني خلک په دې عقيده دي چې نړۍ د يو بين المللي حکومت د مينځته راتلو خوا ته په حرکت کې ده. يو محقق ليکي، "د اوسنۍ بين المللي صحنې پرله پېچلتوب پخپله د يو مناسب او مؤثر نړيوال حکومتي سيستم مينځته راتلل ايجابوي". د دې نظريې د خيالي تصور له مخې، بين الدولتي سازمان د ماورای ملتي سازمان supranational organization رول لوبوي چې د غړو هيوادو د حاکميت sovereignty د بې اغېزې کولو

قانوني واک ولري.

ځيني بين الدولتي سازمانونه اوس هم په خاصو حالاتو کي يوه اندازه ماورای ملتي صبغه ځکه لري چي ډېر دولتونه په عمل کي د بين الدولتي سازمانو واک ته غاړه ايږدي. د مثال په توګه، که نړيوال تجارتي سازمان World Trade Organization(WTO) فيصله وکړي چي د کوم هيواد کومه پاليسي د دې سازمان د اساسي تړون، يعنی د ګمرکي تعرفاتو او تجارت له عمومي موافقتنامې General Agreement on Tariffs and Trade سره، تناقض لري، نو هيوادونه په عمومي صورت د هغه فيصلې ته غاړه ايږدي. تر ټولو زيات ماورای ملتي واک، په سيمه ييزه سطحه کي، په اروپايي اتحاديه European Union کي پروت دئ. اروپايي اتحاديه نه يوازي د يوه مکمل حکومت ځيني ساختارونه په ځان کي لري، بلکي پاليسي ګاني جوړوي، محکمې لري، او ماليات راټولوي. که څه هم چي اوس لا محدود شکل لري، اروپايي اتحاديه داسي وظايف سرته رسوي لکه د اروپا يو حکومت چي وي.

جهاني بين الدولتي سازمانونه

ملګري ملتونه

د بين الدولتي سازمانو د فعاليتونو په لړ کي د ملګرو ملتونو United Nations فعاليتونه ډېر څرګند او د اهميت وړ دي. له دې امله، موږ په دې برخه کي د بين الدولتي سازمان په حيث د ملګرو ملتو يوه عمومي مطالعه کوو. موږ په ملګرو ملتونو کي د غړيتوب او رايی ورکولو مسايل، اجرائيه ليډرشيپ، اداري او مالي چاري او هم د ملکي ملتو فعاليتونه ګورو.

غړيتوب اورايه ورکول:

په اصل کي، هر بين الدولتي سازمان يو بين المللي سازمان دئ چي دوه يا زيات هيوادونه يې غړيتوب لري. ځکه نو د يو بين الدولتي سازمان په فعاليت باندي د پوهېدلو لپاره د هغه د غړيتوب په ساختار او د رايي ورکولو په پروسه باندي ځان پوهول په کار دي. د مثال په توګه، په دې خبره ځان پوهول ډېر ګران دي، چي ولي د ملګرو ملتو پنځه غړي هيوادونه د امنيت په شورا کي د ويټو حق لري او نور ۱۸۷ هيوادونه دا حق نه لري.

د غړيتوب عمومي مسايل:

د تيورۍ له مخي، په ملګرو ملتونو او هم په زياتو نورو بين الدولتي سازمانو کي د غړيتب دروازه و هر هغه دولت ته خلاصه ده چي د نوموړي بين الدولتي سازمان په جغرافيايي ساحه کي پروت وي او هم د هغه اصول او اعمال ومني. مګر په واقعيت کي، ځيني وخت سياست هم پر اضافه کېږي. نن ورځ، د واتيکان ماسېوا، د ملګرو ملتو غړيتوب جهاني شکل اخيستي دئ، مګر خبره هر وخت داسي نه وه.

د نوي غړو د شموليت معيار ځيني وختونه د سياسي جنجالونو موضوع ګرځېدلې ده. د مثال په توګه، يو جنجال هغه وخت پېښ سو، چي په ۱۹۹۸ کال کي د ملګرو ملتو عمومي اسامبلې په زيات اکثريت سره فلسطينيانو ته يو ډول غير رسمي غړيتوب ورکړ. دوی د رايي حق نه لري، مګر کولای سي د ملګرو ملتو په مباحثو کي برخه واخلي او د نورو دولتو په شان د ملګرو ملتو ځيني وظايف سر ته ورسوي.

د جانشين [وارث] دولت موضوع هم سياسي جنجال ګرځېدای سي.

کله چي ملګرو ملتو روسیه د پخواني شوروي اتحاد د جانشین په توګه په رسمیت وپېژندله، د دې معنی دا وه، چي د ملګرو ملتو د امنیت په شورا کي د پخواني شوروي اتحاد دایمي چوکۍ او د ویټو حق هم روسیې ته په میراث ورسېدی. په مقابل کي بیا، په ۱۹۹۲ کال کي ملګرو ملتونو د بلګراد حکومت، چي د سربیانو تر تسلط لاندي وو، د پخوانۍ یوګوسلاویې د جانشین په توګه په رسمیت ونه پېژندی. د ملګرو ملتو عمومي اسامبلې د یوګوسلاویې څخه وغوښتل چي د غړیتوب لپاره له سره درخواست وکړي، چي په ۲۰۰۰ کال کی یې درخواست ومنل سو.

د بین الدولتي سازمان په ساختار کي دننه د غړیتوب مسایل:

د بین الدولتي سازمان د تصمیم نیولو په پروسه کي دا حتمي نه ده، چي د ټولو دولتو نمایندګان باید برخه پکښي واخلي. د ملګرو ملتو او همدارنګه نورو بین الدولتي سازمانو په مرکز کي عموماً د ټولو غړو دولتو د نماینده ګانو څخه جوړه یوه بشپړه تنه [بدنه] وجود لري. د ملګرو ملتو عمومي اسامبله د ملګرو ملتو بشپړه تنه تشکیلوي. په بین الدولتي سازمانو کي دا ډول اسامبلې ګاني [چي د ټولو غړو دولتو د نماینده ګانو څخه متشکلي وي] عموماً د سازمان په دننه کي د ډېر قدرت لرونکي وي. په بین الدولتي سازمانو کي د محدودو دولتو د نماینده ګانو څخه جوړي شوراګاني councils هم وجود لري. د تیورۍ له مخي، د دې ډول کوچنیو ګروپونو مؤثریت تر لویو اسامبلو زیات وي. د مثال په توګه، د ملګرو ملتو اقتصادي او اجتماعي شورا Economic and Social Council د ۵۴ غړو هیوادو له نماینده ګانو څخه جوړه ده، چي د عمومي اسامبلې له خوا د درو کلونو له پاره د یو پلان له مخي ټاکل کېږي. د ملګرو ملتو د امنیت شورا Security Council پنځه دایمي غړي لري. (دا پنځه غړي چین، فرانسه،

روسیه، برتانیه او د امریکې متحده ایالات دي). دا پنځه هیوادونه د دوهمي عمومي جګړې په پاي کي عمده فاتح قدرتونه ول او داسي فکر کېدی چي دوی به په نړۍ کي د سولي د ساتلو په برخه کي خاص رول ولوبوي. د دې نظریې پر اساس چي د غړو د شمېر محدود ساتل مؤثریت زیاتوي، د امنیت شورا د غړو شمېر ۱۵ ټاکل سوی دئ، چي ۱۰ غړي یې غیر دایمي دي او د عمومي اسامبلې له خوا د دوو کالو له پاره ټاکل کېږي. دا چي د امنیت شورا د پنځو قدرتمندو دایمي غړو پر رول زیات تأکید کېږي، باید داسی تعبیر نه سي چي ګواکي نور غیر دایمي ۱۰ چوکۍ لږ اهمیت لري. سره له دې چي د پنځو دایمي غړو په پرتله دوهمه درجه اهمیت لري، د دې چوکیو د په لاس راوړلو لپاره ډېر تلاښونه کېږي. د دې غیر دایمي غړو سره د دوی د همکارۍ د په لاس راوړلو لپاره د امریکې د متحده ایالاتو، او ښایي د نورو قدرتمندو هیوادو له خواهم، زیاتي اقتصادي مرستي کېږي.

د امنیت شورا د غړیتوب پر سر مناقشه:

د امنیت شورا د پنځو غړو دایمي والی او د ویټو حق درلودل د ملګرو ملتو یوه جنجالي موضوع ده. د نارضایتۍ لپاره څو سرچینې وجود لري. یو انتقاد د ډیموکراسۍ نسته والی دئ. د زمبیا جمهور رئیس استدلال کوي چي د امنیت شورا نور نه سي کولای د نړۍ د نورو هیوادو په هکله، چي د امنیت شورا غړي کېدای نه سي، تصمیم ونیسي. بل انتقاد دا دئ چي د امنیت په شورا کي جغرافیوي او ډیموګرافیک [نفوس] توازن وجود نه لري. اروپا او شمالي امریکا د امنیت شورا د پنځو څخه څلور دایمي چوکۍ په اختیار کي لري او دا څلور دایمي غړي هیوادونه په عمده توګه سپین اروپایي عیسویان دي. بل انتقاد بیا دا هم دئ، چي دایمي غړي د قدرت د

واقعیتونو درست انعکاس نه کوي. لکه په ملګروملتو کي د جرمني هیئت چي وایي، "د امنیت شورا اوسنی حالت د نن ورځي د نړۍ انعکاس ځکه نه سي کولای چي په نړۍ کي د ۱۹۴۵ کال راهیسي بېساري تغیرات راغلي دي". د دې لید په حساب، جرمني، هندوستان، جاپان او ځني نور قدرتمند هیوادونه د خپلو ځانو لپاره د دایمي چوکیو غوښتنه کوي.

په دې وروستیو کلونو کي د امنیت شورا د پراخوالي په هکله یو شمېر وړاندیزونه منځته راغلي دي. ځینی غواړي چي د دایمي غړو شمېر زیات سي، مګر تر نن ورځي پوري په دې هکله کومه موافقه منځته نه ده راغلې. د دایمي غړو د ویټو د حق د له منځه وړلو وړاندیزونه هم سوي دي. ډېر هیوادونه د ملګروملتو د ریفورم طرفدار دي، مګر د ملګروملتو په منشور او د امنیت شورا په ترکیب کی تغیر راوستل دوه مهم ممانعتونه په مخ کي لري. لومړی، په منشور کي تغیر راوستل د امنیت شورا د دوه پر درې غړو منظوري لازموي. د امنیت شورا پنځه دایمي غړي نه غواړي د نوی دایمي غړو په زیاتولو سره خپل نفوذ کمزوری کړي، او د ویټو د حق د له منځه تلو ته خو بیا بېخي زړه نه ښه کوي. د پنځو دایمي غړو تر مینځ خاصو رقابتونو هم خپل تأثیر ښندلی دئ. د مثال په توګه، چین نه غواړي دوه قدرتمند اسیایی رقیبان یې، لکه جاپان او هندوستان، دایمي چوکۍ لاسته راوړي. د چین بل شکایت دا دئ چي جاپان د دوهم عمومي جنګ په وخت کي د خپل تعرض او ظلمونو په هکله پوره بخښنه نه ده غوښتې. دوهم، په منشور کي تغیر راوستل د عمومي اسامبلې دوه پر دریمه رایي ایجابوي. دا کار هم د ۱۹۲ هیوادو تر مینځ د بېلابېلو حساسیتونو له امله ډېر ګران کار دئ. د مثال په توګه، د هندوستان د دایمي چوکۍ په هکله پاکستان ډېر حساسیت ښیي.

لیډرشیپ:

د یوه سازمان لپاره بې له یو اداري واحد څخه فعالیت کول ډېر ګران کار دئ، ځکه نو تقریباً ټول بین الدولتي سازمانونه یو اجرائیه رئیس chief executive officerلري. د ملګرو ملتو اداري ساختمان دارالانشاء Secretariat بلل کېږي او عمومي منشي یې اجرائیه رئیس دئ. د ملګرو ملتو عمومي منشي او همدارنګه د ډېرو بین الدولتي سازمانو مشران یوازې اداره کوونکي نه دي؛ دوی په عین وخت کې ډېر مهم سیاسي شخصیتونه هم دي.

د ملګرو ملتو د عمومي منشي ټاکل:

په رسمي اوظاهري توګه د امنیت شورا یو یا څو کاندیدان د عمومي منشي د چوکۍ لپاره معرفي کوي او عمومي اسامبله له هغو څخه یو کاندید د پنځو کلونو لپاره انتخابوي. مګر په واقعیت کې دومره ډیموکراسي هم نه ده. په عمل کې د امنیت شورا یوازې یو کاندید و عمومي اسامبلې ته وړاندې کوي. سربېره پر دې، د دایمي غړو څخه هر یو یې یو کاندید ویټو کولای سي. په ۲۰۰۶ کال کې د ملګرو ملتو د عمومي منشي بان کي مون Ban Ki-moon انتخاب نسبتاً لږ جنجالي ښکارېدی، مګر بیا هم د ټړلو دروازو شا ته د ډېرو سیاسي مانورو څخه کار واخیستل سو. په لومړي سر کې اووه کاندیدان نومول سوي ول او هر کاندید د خپل هیواد له خوااوړاندي سوی وو. شپږ کاندیدان د اسیایي هیوادو څخه رامخته سوي ول (افغانستان، هندوستان، اردن، جنوبي کوریا، سیریلانکا، او تایلینډ). اووم کاندید د لاتویا څخه وو، چې په دې مسابقه کې یوازنۍ ښځه وه، او د ګټلو واقعي چانس یې ځکه نه درلود، چې د عمومي منشي چوکۍ، په غیر رسمي ډول، په منطقوي حساب نوبتي شکل لري.

د ملګرو ملتو اوسنی عمومي منشي:

بان کي مون Ban Ki-moon د ۲۰۰۷ کال د جنوري د میاشتي په لومړۍ ورځ د ملګرو ملتو د اتم عمومي منشي په توګه خپله وظیفه اشغال کړه. د انتخابېدلو پر وخت ۶۲ کلن بان کي مون د جنوبي کوریا د خارجه چارو او تجارت وزیر وو. ده په واشنګټن کي د جنوبي کوریا په سفارت کي ماموریت کړئ او په ۱۹۸۵ کال کي یې د امریکې د هارورډ پوهنتون Harvard University څخه د عامه اداري public administration په برخه کي د ماسټرۍ ډیپلومه تر لاسه کړه.

بان کي مون، تر ده مخکي دوو عمومي منشیانو په شان، ځکه وټاکل سو چي د یوه نرم او آرام ډیپلومات په توګه یې شهرت درلود. له ده څخه دا توقع نه کېدله چي په نړیوال سیاست کي د ملګرو ملتو د مستقل رول په پر مخ بېولو کي قاطعیت وښیي. مګر، نه بوتروس غالي او نه هم کوفي عنان دې توقعاتو ته غاړه کښېښووله. دا معلومه نه ده چي بان کي مون به په آینده کي څه وکړي. دی خپله د ځان په هکله وایي: "زه به ښایي ظاهراً نرم ښکارم، مګر د لزوم په صورت کي داخلي قوت راسره ملګری دئ".

د امریکې متحده ایالات له بان کي مون څخه په خاصه توګه دوې غوښتني لري. یوه یې دا ده چي دی په ملګرو ملتونو کي اداري اصلاحات راولي، چي بان کي مون دا ژمنه کړې ده. دوهمه غوښتنه یې دا ده چي بان کي مون د بوتروس غالي او عنان په پرتله د امریکې د متحده ایلاتو د غوښتنو زیات خیال وساتي. دا به وکتل سی چي بان کي مون به په راتلونکي کي د امریکې څومره خیال ساتي. مګر که د بان کي مون د کار پیل ته وکتل سي، ښایي امریکا یو ځل بیا مایوسه سي. د کار تر پیل دوې هفتې وروسته بان کی مون د امریکې له جمهور رئیس او نورو لوړ رتبه ماموړینو سره د خبرو لپاره واشنګټن ته سفر وکړ. واشنګټن غوښتل بان

کي مون دې ته تشویق کړي چي په عراق کي د ملګرو ملتو د لا نوري زیاتي برخي اخیستني سره موافقه وکړي، څو د بوش د ادارې اوږې یو څه سپکي سي. د کوفي عنان په شان، بان کي مون هم دا غوښتنه په دې دلیل رد کړه چي د امریکې متحده ایالات نه سي کولای د ملګرو ملتو د اصولو په خلاف په عراق کي مرداری جوړ کړي او بیا یې د ملګرو ملتو څخه د پاکولو توقع وکړي. د خپل سلف په شان، بان کي مون هم د امریکې د متحده ایالاتو څخه وغوښتل چي د ملګرو ملتو په وړاندي خپل مالي تعهدات پر ځای کړي. د واشنګټن پر ناخوښۍ دا خبره هم ورزیاته سوله کله چي بان کي مون د امریکې څخه وغوښتل چي د کیوبا په ګوانتانامو کي د امریکې بحري اډې، چیري چي د ۲۰۰۱ کال راهیسي په اصطلاح تروریستان پکښي بندیان دي، وتړي.

اداري او مالي چاري:

هیڅ یو سازمان بې له منظمو تشکیلاتو او بودجوي منابعو بریالی کېدای نه سي. د ملګرو ملتو او همدارنګه نورو بین الدولتي سازمانو لپاره هم د خپلو وظایفو د سر ته رسولو لپاره اداري او مالي چاري ډېری مهمي دي.

اداره:

عمومي منشي د دارالانشاء نور مهم مامورین ټاکي. مګر، د دارالانشاء د مامورینو په ټاکلو کي باید عمومي منشي د لویو قدرتونو د غوښتنو خیال وساتي، او همدارنګه باید د دارالانشاء د غړو جغرافیوي ترکیب ته پاملرنه وکړي [یعني د دارالانشار مامورین باید د بېلابېلو سیمو او هیوادو څخه وټاکل سی] وخت ناوخته د دې موضوع په هکله بحثونه راپورته سوي دي، خو په دې اوس کلونو کي په نیویارک کي د ملګرو ملتو په مرکزي

قرارګاه او هم د جینیوا، نایروبي او ویانا په سیمه ییزو دفترو کي د مامورینو د زیاتوالي او مؤثریت په هکله زیات انتقادونه رامنځته سوي دي. په یوه حساب، د ملګرو ملتو سازمان هم د نورو بین الدولتي سازمانو په شان، سره پړسېدلی دئ، بېکاره او بې مسئولیته بیوروکراسي ځني جوړه سوې ده.

اداري ریفورم:

د ملګرو ملتو انتقادکوونکي، په تېره بیا په متحده ایالاتو کي، هر وخت دا تور لګوي چي د ملګرو ملتو سازمان ډېر مصرف لري، ډېر زیات خلګ یې استخدام کړي دي، او د چارو اداره یې ډېره کمزورې ده. په جواب کي بیا د ملګرو ملتو مدافعین وایي چي دا تورونه د متوازني ارزیابۍ پر ځای د ملګرو ملتو سره د دښمنۍ انعکاس دئ. مګر حتی د ملګرو ملتو مدافعین هم پر دې توافق سره لري چي سازمان و اصلاح او ریفورم ته اړتیا لري. د عمومي منشي په توګه تر ټاکل کېدلو وروسته کوفی عنان د ملګرو ملتو عمومی اسامبلې ته راپور وړاندي کړ، چي: "د تېري نیمي پېړۍ په جریان کي د ملګرو ملتو ځینی برخي سره متلاشي، ځینی یې تکراري، او ځیني نوري یې بیا شخي [انعطاف ناپذیره] سوي دي". په دې وروستیو وختونو کي، زیات اداري اصلاحات منځته راغلي دي. د ملګرو ملتو په عادي بودجه کي معتدل زیاتوالی راغلی دئ، او سره له دې چي د ملګرو ملتو سوله ساتونکي عملیات زیات سوي دي د مامورینو شمیر یې ثابت پاته سوی دئ. سره له دې هم، د امریکې متحده ایالات او هم ځینی نور حکومتونه د ملګرو ملتو د اداري مؤثریت په هکله ناخوښي ښکاره کړې ده.

مالي چاري:

ټول بین الدولتي سازمانونه د خپلو عملیاتو د سر ته رسولو لپاره مالي

منابعو ته اړتیا لري. حکومتونه هم مالي منابعو ته اړتیا لري، مګر دوی په قانوني توګه د مالیاتو د وضع کولو او راټولولو واک لري. په مقابل کې، بین الدولتي سازمانونه د خپلو غړو د مالي ملاتړ د لاسته راوړلو لپاره ډېر لږ واک لري.

د ملګري ملتو د بودجې سیستم یو څه پرله پیچلی دئ. په سازماني لحاظ ملګري ملتونه دوه ډوله بودجه لري. یوه عادي بودجه ده چې د ملګرو ملتو مرکز، د هغه بېلابېل اورګانونه او عمده اداري واحدونه په بر کې نیسي. بله د سولې ساتنې بودجه ده چې د امنیت شورا د عملیاتو مصارف په بر کې نیسي. د ملګرو ملتو سازمان د خاصو ایجنسیو او همدارنګه د خپلې خوښې [رضاکارنه] بودجه هم لري. په دې وروستیو کلونو کې د ملګرو ملتو بودجه ۲۰ بلیونو ډالرو ته رسېږي.

د خپلو عادي او هم د سوله ساتنې عملیاتو لپاره د ملګرو ملتو سازمان تقریباً په کلي توګه د غړو هیوادو پر حق العضویت تکیه لري. د ملګرو ملتو د منشور په امضا کولو او د ملګرو ملتو په سازمان کې د غړیتوب په لاسته راوړلو سره، غړي هیوادونه قانوني تعهدکوي چې حق العضویت تادیه کړي. که د کوم غړي هیواد حق العضویت تر یوه کال زیات وځنډېږي نو ښایي په عمومي اسامبله کې یې د رایې ورکولو حق تعلیق سي. د حق العضویت مقدار، د غړو هیوادو د ملي شتمنۍ پر اساس، د یوه پرله پیچلي فورمول له مخې د عمومي اسامبلې له خوا ټاکل کېږي. په نتیجه کې، نهه هیوادونه، هر یو جلا جلا، د ملګرو ملتو د بودجې ٪۲ یا زیات حق العضویت تادیه کوي. دا نهه هیوادونه او د هغوی برخه د ملګرو ملتو په عادي بودجه کې په لاندې ډول دي: د امریکې متحده ایالات (٪۲۲)، جاپان (٪۱۹,۵)، جرمني (٪۸,۷)، برتانیه (٪٦,۱)، فرانسه (٪٦)، ایټالیه (٪۴,۹)، کاناډا (٪۲,۸)، هسپانیه (٪۲,۵) او چین (٪۲,۱). له بلي

خوا، اته څلوېښت هیوادونه حداقل حق العضویت (۰٫۰۰۱٪) ورکوي. د ملګرو ملتو د خاصو ایجنسي ګانو د حق العضویت اندازه هم د عادي بودجې په شان ټاکل کېږي. د خاصو مسؤلیتونو (او همدارنګه د ویټو د حق په شان خاصو امتیازاتو) له امله، د سوله ساتني د عملیاتو په بودجه کی د امنیت شورا د غړو هیوادو ونډه زیاته ده (د امریکې د متحده ایالاتو ونډه ٪۲۵ ده).

څرنګه چې ځیني هیوادونه خپل حق العضویت نه تادیه کوي، یا یې پر خپل وخت نه تادیه کوي، په ۲۰۰۶ کال کې غړي هیوادونه د عادي او سوله ساتني د بودجې په برخه کې ۳٫۳ بلیونه ډالره پوروړي ول. په نتیجه کې د ملګرو ملتو مالي حالت هر وخت، په تېره بیا هغه وخت چې بشري او اجتماعي خدماتو ته یې ډېره اړتیا وي، بې ثباته او نامطمئنه وي.

د ملګرو ملتو او نورو بین الدولتي سازمانو فعالیتونه:

د هر بین الدولتي سازمان مهم اړخونه دا دي چې کوم کارونه کوي، څومره زموږ د توقعاتو سره مطابقت کوي، او چاري په څومره ښه والي سر ته رسوي. په لاندي پاڼو کې به موږ د بین الدولتي سازمانو، په تیره بیا د ملګرو ملتو، فعالیتونه تر څیړني لاندي ونیسو.

د سولي او امنیت د پر مخ بېولو فعالیتونه:

د ملګرو ملتو منشور په لومړي سر کې حکم کوي چې د ملګرو ملتو سازمان به "راتلونکو نسلونو ته د جګړې له مصیبت څخه، چې بشریت ته یې ډېر غمونه ورپه برخه کړل، نجات ورکوي". ملګري ملتونه هڅه کوي پر څو لارو دا هدف سر ته ورسوي.

د تشدد violence په مقابل کې د معيارونو منځته راوړل

هغه هيوادونه چې د ملګرو ملتو منشور امضا کوي، دا پرنسيپ مني چې "بې له مشترکو منافعو څخه [يعني بېله هغو حالاتو څخه چې مشترک منافع يې ايجابوي] بايد د نظامي قوې څخه کار وانه خلي" دوی همدارنګه موافقه کوي چې "پخپلو بين المللي روابطو کې به د قوې د تهديد يا استعمال څخه ډډه کوي". د منشور د دې مفکورې په تأييد، ملګرو ملتو (او هم نورو بين الدولتي سازمانو) په ۱۹۹۰ کال کې د عراق له خوا د کويټ يرغل، د ګاونډيانو پر ضد د سربيانو تعرض، او نور ورته اعمال وغندل. که څه هم چې دې ډول غندنو د تشدد مخه ونه سوای نيولای، مګر بيا هم د مسؤليت بار پر هغو هيوادو ولوېدی چې لومړی يې عمل وکړ. کله چې، د مثال په توګه، په ۱۹۸۹ کال کې د امريکې متحده ايالاتو په پاناما کې د جنرال مانويل نوری ايګا Manuel Noriega رژيم له پښو وغورځاوه، ملګرو ملتو او همدارنګه د امريکايي دولتو سازمان Organization American of States د واشنګټن دا عمل وغانده. پنځه کاله وروسته، کله چې د امريکې متحده ايالاتو د هايتي Haiti رژيم راوغورځاوه، واشنګټن ډېره هڅه وکړه چې د ملګرو ملتو ملاتړ تر لاسه کړي. ښکاره خبره ده، لکه چې په ۲۰۰۳ کال کې د امريکې له خوا د عراق يرغل وښوول چې د معيارونو منځته راوړل د هيوادو د تعرض مخنيوی نه سي کولای. سربيره پر دې هم، دا چې د امريکې او برتانيې ډيپلوماتانو د عراق په هکله د ملګرو ملتو د تصويب د په لاس راوړلو لپاره هڅې کولې، دا خبره تاييدوي چې يو معيار وجود لري.

ډيپلوماټيکي مداخله:

د بين الدولتي سازمانو بل رول دا دئ چې هيوادونه دې ته تشويق

کړي چي خپلي شخړي د سوله ييزي لاري حل کړي. بين الدولتي سازمانونه د متضادو اړخونو لپاره د خبرو اترو بېطرفانه زمينه برابروي، د مخالفو اړخونو تر مينځ روغه جوړه کوي، او حتی د عدالت د بين المللي محکمې International Court of Justice په شان محاکمو کي د متخاصمو ډلو تر مينځ تصميم نيسي.

د وسلو کنټرول:

د وسلو کنټرول او بې وسلې کولو د پروګرام پر مخ بېول د بين الدولتي سازمان يوه بله وظيفه ګڼل کېږي. د اټومي انرژۍ بين المللي ايجنسي the International Atomic Agency د زروي وسلو د انتشار د مخنيولو لپاره يوه خاصه ايجنسي ده.

تعزيرات:

تعزيرات يوه بله قوي وسيله ده، چي پر هغو هيوادو وضع کېږي چي پر خپلو ګاونډيانو حمله وکړي او يا له بين المللي قوانينو څخه سرغړونه وکړي. تعزيرات جنجالي شيان دي او زيات وخت کار نه ورکوي، مګر ځيني وختونه مؤثر واقع کېږي او د بين المللي ټولني د نظرياتو د مهم سمبول په توګه وظيفه اجرا کوي.

سوله ساتنه:

سوله ساتنه peace keeping د ملګرو ملتو او ځينو نورو بين الدولتي سازمانو ډېره پيژندل سوې دنده ده. د سوله ساتني په هکله به په بل فصل کي وږغېږو، خو دلته د ځينو ابتدايي حقايقو بيانول مناسب ښکاري. په ۲۰۰۸ کال کي ملګرو ملتونو د سوله ساتني ۶۳ عمليات سر ته

رسولي دي، چي په هغو كي يې د اكثرو غړو هيوادو د نظامی او پوليسي پرسونل څخه كار اخيستی دئ. د دې عملياتو څخه ځيني يې د سپكو وسله والو مبصرينو عمليات، او ځيني يې بيا وسله وال نظامي عمليات په بر كي نيسي. بين المللي قواوي هيڅكله هم دومره فعالي نه وې. تر ساړه جنګ راوروسته د ملګرو ملتو د سوله ساتني عمليات ډېر زيات سوي دي. د ۲۰۰۸ كال د ډسمبر په مياشت كي، د نړۍ په بېلابېلو برخو كي، د ملګرو ملتو ۱۶ سوله ساتونكي قواوي موجودي وې چي د ۱۱۹ هيوادو ۸۹۰۰۰ عسكرو برخه پكښي درلوده. له ښه مرغه، د ملګرو ملتو سوله ساتونكي قواوو په نسبي توګه لږ تلفات ليدلي دي، خو بيا هم ۲۵۰۰ كسه د نړيوالو په خدمت كي مړه سوي دي.

اجتماعي، اقتصادي، محيطي او نور فعاليتونه:

د سولي د ساتلو او اعاده كولو پر فعاليتونو سربيره، بين الدولتي سازمانونه په يو لړ نورو فعاليتونو كي هم برخه لري. په لومړيو كلونو كي، د ملګرو ملتو زيات تأكيد پر امنيت باندي وو، چي تر اوسه هم دوام لري. اوس ځيني اجتماعي، اقتصادي، محيطي او نور غير نظامي امنيتي موضوعات پر زيات سوي دي. د۱۹۶۰ كال راهيسي د لږ پر مختللو هيوادو محيط او همدرانګه بشري او سياسي حقوقو ته توجه زياته كړې ده. د ملګرو ملتو پخواني سرمنشي كوفي عنان وايي: "سوله ساتونكي عمليات ډېره زياته توجه جلبوي، مګر د ملګرو ملتو د بودجې او پرسونل ډېره غټه برخه و داسي كار ته وقف ده چي لږ پام ورته كېږي ... د كارونو په منځ ته راوړلو او د ژوند د سطحي په لوړولو كي د هيوادو سره مرسته؛ د لوږي، جنګ، او طبيعي آفاتو قربانيانو ته مرستي رسول؛ د مهاجرينو سره مرستي؛ د سواد پر مخ بېول؛ او د امراضو پر ضد مبارزه د دې ډول عملياتو

يو څو نمونې دي".

دا به ناممکنه وي چې د ټولو هغو وظايفو ليست چې ملګري ملتونه او نور بين الدولتي سازمانونه يې سرته رسوي دلته تشريح سي. دومره ويلای سو، چې دا وظايف د هغو موضوعاتو ډېره برخه په بر کي نيسي چې انسانان د حکومت په سطحه کي ورسره مخامخ کېږي. په راتلونکي فصلونو کي به پر دې کارونو روڼا واچول سي، خو دلته به هم يو څو پروګرامونه او د ملګرو ملتو او نورو بين الدولتي سازمانو برياليتوبونه بيان سي.

د اقتصادي پرمختګ تشويق يو مهم رول دئ چې ملګري ملتونه يې د ملګرو ملتو پرمختيايي پروګرام United Nations Development Program (UNDP)، جهاني بانک، او يو زيات شمېر نورو نړيوالو او سيمه ييزو بين الدولتي سازمانونو سره يو ځای د لږ پرمختللو هيوادو د اقتصادي پرمختګ لپاره سر ته رسوي. يوازي د ملګرو ملتو پرمختيايي پروګرام (UNDP) يو بليون ډالره کالنۍ بودجه لري.

د بشري حقوقو دفاع د بين الدولتي سازمان د رول سره نژدې ارتباط لري. په ۱۹۴۸ کال کي د بشري حقوقو د جهاني اعلاميې Universal Declaration of Human Rights سره سم، ملګرو ملتونو په فعاله توګه د سياسي، مدني، اقتصادي، اجتماعي، او کلتوري حقوقو د دفاع موافقت نامې منځته راوړې او مخ په وړاندي يې بېولي دي. د ملګرو ملتو د بشري حقوقو کميسيون The UN Commission on Human Rights د خپل تحقيقاتي قدرت څخه په کار اخيستلو سره د بشري حقوقو سرغړوني افشا کړي او پر سر غړوونکو باندي يې فشارونه وارد کړي دي. د کار بين المللي سازمان International Labour Organization (ILO) د تقريباً ۲۵۰ مليونو هغو کوچنيانو د خلاصون لپاره هلي ځلي کوي چي په ښوونځي کي د درس ويلو پر ځای کار کولو ته مجبور کړه سوي دي او هم

چي د کوچنیانو سره جنسي وحشت ته، چي د نړۍ په ځینو برخو کي لوی بیزنیس ګرځېدلی دئ، خاتمه ورکړي.

د بشري هستۍ د کیفیت لوړول هم د ملګرو ملتو او بین الدولتي سازمانو مهم رول دئ چي ډېر اړخونه لري. د مهاجرو [ریفیوجي] لپاره د ملګرو ملتو عالي کمیشنر له لاري د جګړې، کاختۍ او نورو خطرونو له امله تر ۳۰ ملیونو زیاتو مهاجرو سره مرسته سوې ده. بېلابېلو بین الدولتي سازمانو خپله انرژي روغتیا، تغذیې او سواد ته وقف کړې ده. د مثال په توګه، د غذا او کرهڼي سازمان The Food and Agriculture Organization داسي یو پروګرام رامنځته کړی دئ چي د هغه له مخي د نوي جنیتیکي تخنیکونو له لاري قوي اهلي حیوانات منځته راوړل کېږي چي په خاصه توګه به د لږ پرمخ تللو هیوادونو لپاره ګټور وي.

منطقوي بین الدولتي سازمانونه

اروپایي اتحادیه

European Union

تر دوهمي عمومي جګړې مخکي کوم مهم منطقوي بین الدولتي سازمان وجود نه درلود. اوس منطقوي بین الدولتي سازمانونه دومره زیات دي چي د ټولو بین الدولتي سازمانو په سلو کي ۷۰ تشکیلوي. ډېر زیات یې، لکه د عربو د همکارۍ شورا Arab Cooperation Council، اختصاصي شکل لري چي د منطقوي بین الدولتي سازمانو زیاته برخه په بر کي نیسي. نور منطقوي بین الدولتي سازمانونه بیا عام شکل لري چي د ډېرو مسایلو سره سروکار لري. افریقایي اتحادیه African Union (AU) او د امریکایي دولتونوسازمان Organization of American States (OAS) یې مثالونه دي.

یوه بله مهمه خبره د منطقوي بین الدولتي سازمانو په هکله دا ده چي

ځينو يې د اختصاصي شکل څخه و عام شکل ته انتقال موندلی دئ. په ۱۹۶۷ کال کې د جنوب ختيځې آسيا د ملتونو انجمن The Association of Southeast Asian Nations (ASEAN) د منطقوي اقتصادي همکارۍ د پراختيا په منظور منځته راغی. مګر په دې وروستيو کلونو کې دې انجمن زيات سياسي رنګ اخيستی دئ، چې په خاصه توګه، ښايي په منطقه کې د چين په مقابل کې د توازن ساتلو يوه وسيله وګرځي. د لوېديځې افريقا د دولتونو اقتصادي ټولنه The Economic Community of West African States (ECOWAS) هم په دې اوس کلونو کې خپل رول پسې پراخ کړی دئ. دا سازمان چې په ۱۹۷۵ کال کې د اقتصادي راکړې ورکړې په برخه کې د اسانتياوو د منځته راوړلو په هدف جوړ سو، اوس يې د يوه پارلمان او د بشري حقوقو د محکمې شکل اخيستی دئ. د لوېديځې افريقا د دولتونو اقتصادي ټولني همدارنګه د منطقوي امنيت مسؤليتونه هم پر غاړه اخيستي دي او د عاج ساحل Ivory Coast، لايبيريا Liberia، اوسيريا ليون Sierra Leone په داخلي جنګونو کې يې مداخلې کړي دي. د منطقوي بين الدولتي سازمانو تر ټولو ډېر مهم مثال اروپايي اتحاديه ده چې ۲۷ هيوادونه يې غړيتوب لري. دې اتحادېې پر پوره اقتصادي اتحاد سربيره، تر زياتي اندازې سياسي همکاري هم لاسته راوستلې ده.

د اروپايي اتحادېي ريښې او تکامل:

د اروپايي اتحادېې پيدايښت له هغه وخته راپيلېږي چې په ۱۹۵۲ کال کې بلجيم، فرانسې، ايټاليې، (غربي) جرمني، لکسمبورګ، او هالنډ د ډبرو د سکرو، اوسپني او فولادو د توليداتو يو مشترک بازار د اروپا د ډبرو د سکرو او فولادو د کميونيټۍ European Coal and Steel

Community (ECSC) په نوم منځته راوور. د کميونيټۍ برياليتوبونو شپږ هيوادونه دې ته وهڅول چې و نورو برخو ته هم د تجارتي اسانتياوو د برابرولو لپاره د اروپا اقتصادي کميونيټي European Economic Community (EEC) تأسيس کړي.

د لا زياتو او دوامدارو اقتصادي برياليتوبونو له امله دې شپږو هيوادونو، په ۱۹۶۷ کال کي، د اروپايي کميونيټۍ European Communities (EC) يو پرمختللی سازمان تأسيس کړ. وروسته په ۱۹۹۳ کال کي، د اروپايي اتحاديې European Union (EU) نوم ورته غوره سو، څو دا نوم و کولای سي پر موجوده پرمختللي اتحاد سربېره د يو واحد اقتصادي يونيټ په توګه د اروپايي اتحاديې د منځته راتلو له هدف سره تطابق وکړي.

تر ټولو مهمه پېښه په ۲۰۰۲ کال کي د اروپايي اتحاديې د زياتو هيوادو له خوا د يوې واحدي سيکې، يورو، منځته راوړل دي. څرنګه چې د اروپايي اتحاديې د غړو هيوادو تر منځ مالي راکړه ورکړه په ډېره چټکي سره مخ پر زياتېدو وه، نو د اسعارو تبادلې چندان مفهوم نه درلودی. ځکه نو د ۱۹۹۰ کال په لومړيو کلونو کي، اروپايي اتحاديې د يوې مشترکي سيکې [پيسې] currency د منځته راوړلو سره موافقه وکړه. کله چې نوې سيکه د په کار اچولو لپاره آماده سوه، يوازي هغو هيوادونو چې ښه مالي کنټرول او منيجمنټ (لکه محدود پولي بحران او د بودجې کسر) يې درلود، يورو د خپلې نوي سيکې په توګه په کار اچولای سوای. په ۲۰۰۲ کال کي، په هغو هيوادو کي چې يورو يې د خپلې سيکې په توګه منلې وه، دوران ته ولوېدله او د هغوی عنعنوي سيکه د قانوني سيکې په توګه له منځه ولاړه. په ۲۰۰۸ کال کي، د اروپايي اتحاديي ۱۵ هيوادو د يورو څخه کار اخيستی، او يو لړ شمېر هيوادونو چې د اروپايي اتحاديې غړي نه وه،

لکه موناکو، هم یورو د خپلي سیکې په توګه ومنله. د اروپايي اتحادیې ځیني پخواني غړي هیوادونه، لکه برتانیه، ډنمارک او سویډن، تر اوسه هم د خپلو خاصو دلایلو له امله له یورو څخه کار نه اخلي.

د یورو منځته راوړل هم د اقتصادي پلوه او هم د سیاسي لحاظه مهم ګام وو. په اقتصادي لحاظ، یورو د اروپايي اتحادیې غړي هیوادونه نور هم سره نژدې کړل. ملي سیکه، چي د یو مستقل اقتصاد نښانه ده، له منځه ولاړه. د یوې مشترکي سیکې پر اقتصادي اهمیت سربیره، د جرمني د مارک، د فرانسې د فرانک، او د ایټالیې د لیرې تعویض په یورو باندي ډېر مهم سیاسي سیمبولیزم هم ښیي.

لس نوي هیوداونه په ۲۰۰۴ کال کي د اروپايي اتحادیې غړي سول او دوه نور په ۲۰۰۷ کال کي پر زیات سول. اوس د اروپايي اتحادیې غړي ۲۷ ته رسېږي. درو نورو هیوادو هم د غړیتوب درخواستي ورکړې ده. د اروپايي اتحادیې هدف دا دئ چي بالاخره د سیمي ټول هیوادونه په ځان راکښیباسي. تقریباً دېرش کاله کېږي چي اروپايي اتحاد و اقتصاد ته متوجه دئ. د کلونو په تېرېدلو سره، د اروپايي کمیونیټي European Community (EC) غړي هیوادونه د اقتصادي یووالي پر خوا په حرکت کي ول. ګمرکي تعرفې پر هغو مالونو چي په غړو هیوادو کي تولیدېدل ټول له منځه یووړل سوې، د خارجي هیوادو په مقابل کي مشترکه خارجي تعرفه منځته راغله، او د نورو هیوادو سره تجارتي مذاکرات د اروپايي کمیونیټۍ له لاري سر ته رسېږي.

داسي وخت رارسېږي چي نور نو اقتصادي یووالی integration بې له سیاسي یووالي دوام نه سي موندلای. علت یې دا دئ چي د مستقلو دولتونو تر مینځ اقتصادي یووالی، چي داخلي او خارجي سیاسي پالیسي ګاني یې ځیني وختونه سره په تضاد کي وي، ممکن نه دئ. پر دې سربېره،

کله چي خلک په اقتصادي لحاظ سره متحد سي، نو بيا د سياسي وحدت فکر هم ورته پيدا کيږي.

دا وخت په ۱۹۹۰ کلونو کي راورسېدی او د اروپايي کميونيټي غړي هيوادونه په ۱۹۹۳ کال کي د اروپايي اتحاديې پر معاهده موافقې ته سره ورسېدل. دې معاهدې، چي د ماستريخت د معاهدې Maastricht Treaty په نامه هم يادېږي، د اروپايي اتحاديې د سياسي بشپړتوب تهداب کښېښود. په دې لار کي د لومړي ګام په توګه، اروپايي تابعيت پراختيا ومونده. اوس خلک کولای سي د اروپايي اتحاديې او هم پخپل ملي پاسپورټ سفر وکړي. د اروپايي اتحاديې د هر هيواد تبعه که د اروپايي اتحاديې په کوم بل هيواد کي اوسېږي، کولای سي چي اروپايي پارلمان ته رايه ورکړي او يا هم کولای سي د هغه هيواد په محلي انتخاباتو کي رايه ورکړي کوم چي پکښې اوسېږي.

اروپايي اتحاديې همدارنګه د دولت سمبولونه هم ټاکلي دي. ځانته بيرغ لري او اروپايي سرود European Anthem [د ملي سرود په شان] يې هم ځانته غوره کړی دئ. د اروپايي هيوادو د ژبني تنوع له امله، په اروپايي سرود کي الفاظ نه دي کارول سوي. اروپايي اتحاديې د نوي اروپايي اساسي قانون د منځته راوړلو له پاره هم رايه ورکړې ده.

د اروپايي اتحاديې اداري طرز:

د اروپايي اتحاديې سازماني جوړښت پرله پيچلی دئ، مګر موږ به يې په يوه لنډه کتنه کي د حکومتي سازمان سره په مقايسه کي تشريح کړو. د يو بين الدولتي سازمان په توګه، د اروپايي اتحاديې اداري طرز او جوړښت د يوه حکومت په شان نه دئ، مګر ويلای سو، چي پر همدې خوا ور روان دئ او د حکومت ځيني سازماني مشخصات په ځان کي لري. د

تحلیل او څېړني لپاره موږ کولای سو اروپايي اتحادیې اداره پر سیاسي رهبري، بیوروکراسي، نظارت، قانون ګذاري او قضایی برخو ووېشو.

سیاسي رهبري:

سیاسي تصمیم نیول د اروپايي اتحادیې په شورا Council of the European Union کي، چي پخوا د وزیرانو شورا بلل کېدله، متمرکز دئ. د دې شورا په غونډو کي د غړو هیوادو وزیران (لکه د مالیې وزیران) برخه اخلي. د اروپايي اتحادیې شورا پخپل واک، او یا هم د اروپايي پارلمان سره په ګډه، د اروپايي اتحادیې د مهمو پالیسیو په هکله تصمیم نیسي. د شورا عمومي منشي په بین المللي چارو کي د شورا په نماینده ګي خبري کوي او همدارنګه نوري مهمي چاري سر ته رسوي. اروپايي شورا د غړو هیوادو د صدراعظمانو او نورو دولتي مشرانو په ګډون په کال کي دوه ځلي غونډې کوي.

د شورا اکثره غونډې د بلجیم په پایتخت بروکسل کي، چي د اروپايي اتحادیې عمده اداري ارکان پکښي میشت دي، جوړېږي. د تصمیم نیولو لپاره د رایې ورکولو درې ډوله پلانونه وجود لري. د ورځني چارو په هکله تصمیم نیول د رایو په اکثریت سره سر ته رسېږي. بل د صلاحیت لرونکي اکثریت پلان دئ چي د اکثرو تصامیمو لپاره کار ځنی اخیستل کېږي. د دې پلان له مخې، ۳۴۵ رایي وجود لري. څلور هیوادونه (فرانسه، جرمني، برتانیه، او ایټالیه) هر یو ۲۹ رایي لري. د نورو ۲۳ غړو هیوادو د رایو شمېر یو له بله توپیر لري؛ د مثال په توګه، اسپانیا او پولنډ ۲۷ رایي او مالټا بیا ۳ رایي لري. د رایي ورکولو پروسه پرله پیچلې ده، مګر د صلاحیت لرونکي اکثریت معني دا ده چي درې معیارونه پوره کړي: (الف) اکثریت (۱۴) هیوادونه، (ب) ۲۵۵ یا تر هغه زیاتي رایي، (ج) د هغو هیوادو رایي چي د اروپايي اتحادیې د نفوس د لږ تر لږه په سلو

کي ۶۲ نمایندګي وکړي. دریم د اتفاق آراء پلان دئ چي د مالیاتي، دفاعي، او خارجي چارو په هکله د تصمیم نیولو پر وخت کار ځني اخیستل کېږي. د دې ډول رایي ګیرئ د سیستم ګټه دا ده چي د پالیسیو په هکله د اروپایي اتحادیې د غړو زیات توافق پکښي موجود وي او د یوه یا څو هیوادو مخالفت د پالیسیو مخه نه سي نیولای.

اداري چاري:

د اروپایي اتحادیې اداره bureaucracy د اروپایي کمیسیون European Commission تر واک لاندي سازمان سوې ده، چي د شورا او پارلمان له خوا وضع سوې پالیسۍ عملي کوي، او هم شورا او پارلمان ته د قوانینو وړاندیز کوي. اروپایي کمیسیون ۲۷ کمیشنران لري چي د هر غړي هیواد څخه یو کمیشنر ورته ټاکل سوی وي. د دوی د خدمت دوره پنځه کاله ده او د اروپایي اتحادیې د کابینې په توګه عمل کوي. یو له کمیشنرانو څخه د اروپایي اتحادیې د شورا له خوا د کمیسیون د رئیس په توګه ټاکل کېږي. دا عالیرتبه مامور د اروپایي اتحادیې د اداري مشر په توګه د اروپایي اتحادیې د اداري چارو مسؤلیت پر غاړه لري. د اروپایي اتحادیې اداري مرکزي دفتر په بروکسل کي دئ. د پاته ۲۶ کمیشنرانو څخه هر یو یې د یوه وزارت نظارت او سرپرستي پر غاړه لري.

د اروپایي اتحادیې اداري کارمندان نن ورځ ۲۵۰۰۰ تنو ته رسېږي چي د۱۹۷۰ کال راهیسي څلور چنده سوي دي. د اروپایي اتحادیې د ۲۰۰۷ کال بودجه ۱۲۶,۵ بلیونه یورو وه، د ۲۰۰۹ کال پیشنهادي بودجه یې ۱۳۴,۴ بلیونه یورو ټاکل سوې ده. د دې بودجې په سلو کي ۷۰ د غړو هیوادو له خوا ورته ورکول کېږي، او په سلو کي ۳۰ پاته برخه یې د اروپایي اتحادیې د ګمرکي عوایدو او [د اروپایي اتحادیې] یو خاص ډول مالیاتو څخه تمویلېږي.

د نظارت سازمانونه:

اروپايي اتحاديه د نظارت او مراقبت دوه ساختارونه structures لري. يو يې اروپايي شکايت اورېدونکی European Ombudsman دئ چې د اروپايي پارلمان له خوا ټاکل کېږي. د اروپايي اتحاديې هغه اوسيدونکي او سازمانونه چې فکر کوي د اروپايي اتحاديې د چارواکو له خوا غيرعادلانه چلند ورسره سوی دئ، د شکايت اورېدونکي له دفتر څخه د تحقيقاتو غوښتنه کولای سي. که د شکايت اورېدونکي دفتر په دې باور سي چې بې عدالتي سر ته رسيدلې ده، نو کولای سي د اروپايي اتحاديې اړوندو ايجنسيو ته د حقوقي جبران سپارښتنه وکړي.

د نظارت بله مؤسسه د پلټنې او څارني محکمه Court of Auditor ده چې د اروپايي اتحاديې هر غړی هيواد يو نماينده پکښې لري. دا محکمه د اروپايي اتحاديې د بودجې او په قانوني او سالمه توګه د هغه د مصرف او مديريت management څارنه کوي. دا محکمه مستقل اصلاحي واک نه لري، مګر کولای سي شورا او پارلمان ته سپارښتونه وړاندي کړي.

مقننه قوه:

اروپايي پارلمان European Parliament (EP) د اروپايي اتحاديې د مقننه قوې په توګه عمل کوي چې د فرانسې په سټراسبرګ کې سره راغونډېږي. دا پارلمان ۷۸۵ غړي لري چې د اروپايي اتحاديې د ۲۷ غړو هيوادو له خوا د نفوس د تناسب پر اساس د پنځو کلونو لپاره انتخابېږي. د جرمني هيواد چې تر ټولو يې نفوس ډېر دئ، ۹۹ چوکۍ لري، او د مالټا هيواد چې تر ټولو يې نفوس لږ دئ، ۵ چوکۍ لري. ډېر وخت د بين الدولتي سازمانو د اسامبلې غړي د حکومتونو له خوا ټاکل کېږي، مګر د اروپايي

پارلمان غړي د هر هیواد د خلګو له خوا د رایي ورکولو له لاري انتخابیږي.

قضائیه قوه:

د عدالت محکمه The Court of Justice د اروپایي اتحادیې عمده قضائیه څانګه تشکیلوي. دا محکمه چي د ۲۷ قاضیانو- د هر غړی هیواد څخه یو قاضي – څخه جوړه ده په لکسمبورګ کي غونډي کوي. د غړو دولتو او یا د اروپایي اتحادیې د نورو مؤسساتو دعوې تر غور لاندي نیسي. ډېر لږ پیښیږي چي د محکمې ټول قاضیان پر یوه دعوه باندي سره غونډ سي. تقریباً په سلو کي ۹۰ دعوې د ۳ یا ۵ قاضیانو په جرګه کي تر غور لاندي نیول کیږي. په دې کار سره محکمه کولای سي ډېري دعوې ګاني (۴۰۰ څخه تر ۵۰۰ پوري) تر غور لاندي ونیسي.

د اروپایي اتحادیې د معاهداتو مجموعه، د رسمي اساسي قانون پر ځای، د اروپایي اتحادیې د اساسي قانون په توګه پیژندل سوې ده. محکمه کولای سي د اروپایي اتحادیې او د غړو هیوادو هغه قوانین او مقررات چي د اروپایي اتحادیې د اساسی معاهداتو سره په ټکر کي وي، لغوه کړي. د مثال په توګه، په ۲۰۰۶ کال کي محکمې د اروپایي اتحادیې او د امریکې د متحده ایالاتو تر مینځ هغه قرارداد چي د ۲۰۰۱ کال د سپټمبر تر یوولسمي وروسته امضاء سوی وو، لغوه کړ. د هغه قرارداد له مخي اروپایي اتحادیې باید د امریکې متحده ایالاتو مامورینو ته د هغو هوایي مسافرینو شخصی معلومات ورکړي وای چي د اروپایي اتحادیې د هوایي ډګرونو څخه د امریکې پر لوری خوځیدل.

اتم فصل

بین المللي قانون اوبشري حقوق
International Law and Human Rights

په دې فصل کي په نړیوال سیاست کي د بین المللي قانون او عدالت په هکله بحث کېږي. همدارنګه بشري حقوق او له بین المللي حقوقي سیستم سره د هغوی روابط تر څېړني لاندي نیول کېږي. دا به ساده ګي وي که موږ پر دې حقیقت سترګي پټي کړو چي په نړیوال سیاست کي ډېر وخت پر شخصي ګټو ټینګار کېږي. مګر دا خبره په داخلي سیستمونو کي [یعنی د یو مملکت په داخل کي] هم صدق کوي. د نړیوال او داخلي سیستمونو تر منځ توپیر په دې کي دئ چي په داخلي سیستمونو کي پر هغو کسانو چي په شخصي ګټو پسي ګرزي زیات [قانوني] ممانعتونه وضع سوي وي.

حقوقي سیستم د یوه هیواد په دننه کي د شخصي ګټو په مقابل کي یو ممانعت دئ. ښکاره خبره ده چي په هر داخلي سیستم کي زورور افراد او ګروپونه امتیازات لري. له قوانینو څخه سرغړوني کېږي او متهم کسان، په تېره بیا هغه کسان چي د یوه چالاکه مدافع وکیل attorney د استخدامولو توان ورسره وي، ځیني وختونه کولای سي د قانون له منګولو وتښتي. مګر بیا هم د امریکې په متحده ایالاتو کي، د اساسي قانون د څورلسمي ضمیمې پر اساس، د خلګو په وړاندي ښکاره تبعیض نه سي

کېدای. د مثال په توګه، غریب متهم ته د محکمې له خوا مدافع وکیل په وړیا توګه ټاکل کېږي.

که په داخلي سیستم [یعني د یوه هیواد په دننه] کي داسي حقوقی او قضایي سیستم منځته راتلاي سي چي د قدرت سیاست power politics په کنټرولېدای سي، نو په تیوریکي لحاظ دا هم ممکنه ده چي په بین المللي سیستم کي هم د شخصي ګټو د مخنیوي له پاره حقوقي سیستمونه منځته راوړل سي.

د بین المللي قانون او عدالت اساسات

Fundamentals of International Law and Justice

ټول حقوقي سیستمونو، داخلي دي که بین المللي، د یوه ابتدایي حالت څخه ئې و موډرن او پرپېچلي حالت ته تکامل کړی دئ. ځکه نو هر حقوقي سیستم په یو تکاملي سیر کي، د ابتدایي څخه بیا تر موډرن پوري، مطالعه کولای سو. دې ته باید پام وسي چي موډرن [عصري] د تکمیل معنی نه لري؛ راتلونکو نسلونو ته ښایي زموږ اوسنی حقوقي سیستم بدوي ښکاره سي. د ابتدایي مګر تکاملي حقوقي سیستم مفهوم مهم دئ ځکه چي زموږ سره د بین المللي قانون په پوهه کي مرسته کولای سي.

اوسنی بین المللي حقوقي سیستم د تکامل په ابتدایي مرحله کي قرار لري. لومړی دا چي، اوسنی بین المللي حقوقي سیستم، د نورو پرمختللو سیستمو په مقایسه، د قانون جوړولو (مقننه) یوه رسمي پروسه نه لري. د سیاسي لوبغاړو [اکټرانو] سلوک او رفتار پر بین المللي عنعناتو او یا هم د دوی تر منځ پر توافقاتو ولاړ وي. دوهم، له قانون څخه د سرغړوني په صورت کي د قضاوت او یا مجازات له پاره ډېر لږ او یا هیڅ مستقر

واکمن مقام وجود نه لري. بدوي ټولني، داخلي دي که بین المللي، پولیس او محکمې نه لري. دوی د شخړو او مناقشاتو د حل له پاره کله د خبرو اترو، کله بیا د تشدد او ځینی وخت د میانځګړتوب څخه کار اخلي. مګر بیا هم، بین المللي قانون که څه هم په ابتدایي حالت کي دئ، په واقعیت کي وجود لري. همدارنګه، بین المللي ټولنه او قوانین ئې هم ښایي په راتلونکي کي و یوې لوړي مرحلې ته تکامل وکړي.

د بین المللي قانون انکشاف:

د بین المللي قانون سرچینه له هغه وخته راپیل سوې ده چي دولتونو د خپلو چارو د تنظیم له پاره اړتیا پیدا کړه. د بین المللي قانون په منځته راتلو کي یو شمېر تیوریسنانو مهم رول لوبولی دئ. تر ټولومشهور یې د هالنډ هوګو ګروتیوس Hugo Grotius (۱۵۸۳ ـ ۱۶۴۵ع) دئ چي د جنګ او سولي د قانون په باب(On the Law of War and Peace) اثر ئې ولیکی او د بین المللي قانون لومړنی محقق بلل کېږي. ګروتیوس او نورو پوهانو د بین المللي قانون او د دولتونو تر منځ په روابطو کي د هغه د رول په هکله نظریات پسي پراخ کړل. د بین المللي ټولني د اړتیاوو او توقعاتو د پرله پېچلي کېدو او د دولتونو تر منځ د فعل او انفعال په زیاتېدو سره بین المللي قانون هم په تدریجي توګه تکامل ومونډ.

بین المللي قانون په عمل کي:

هغه کسان چي له بین المللي قانون څخه ناراضه دي دا خبره کوي چي بین المللي قانون یوازي په تیوري کي وجود لري نه په عمل کي. د خپلي ادعا د ثبوت له پاره دوی جنګونه، د بشري حقوقو څخه سرغړوني او

بې قانونۍ او نورو مثالونو ته اشاره کوي. مګر د دوی په استدلال کې دا خبره ورکه ده چې بین المللي قانون، سره له دې چې ځیني خلاوي لري، بیا هم په ډېرو ساحو کې مؤثر موجودیت لري. داسي ډېر شواهد سته چې دولتونه «بین المللي قانون ته د قانون په سترګه ګوري. تر ټولو مهمه دا ده چې په اکثریت حالاتو کې دولتونه بین المللي قانون ته غاړه ایږدي». پر دې سربېره، که یو قانون هر وخت نه مراعاتېږي معنی ئې دا نه ده چې وجود هم نه لري. د مثال په توګه، د امریکې په متحده ایالاتو او هم په ډېرو نورو هیوادو کې ډېر زیات جرایم وجود لري، مګر د دې معنی دا نه ده چې دا هیوادونه ګواکې یاغي او بې قانونه دي.

بین المللي قانون او سیاست:

بین المللي قانون په کښته سیاست low politics کې ډېر مؤثریت لري. کښته سیاست یوه اصطلاح ده چې د تجارت، ډیپلوماټیک مناسباتو او مذاکراتو له پاره استعمالېږي. بین المللي قانون د ملي امنیت په شان مسایلو، یعني لوړ سیاست high-politics، کې لږ مؤثریت لري. کله چې د حیاتي منافعو خبره منځته راسي، دولتونه اوس هم بین المللي قانون د ځان په ګټه کږوي او یا بالکل سترګې پر پټوي. سربېره پر دې هم، بین المللي معیارونه د دولتونو پر ستراتیژیکو سیاسي تصامیمو اثر لري. بین المللي قانون او نړیوال ارزښتونه، د مثال په توګه، د هغو دولتو پر ضد دي چې، بې له د ځان څخه د دفاع په صورت کې، په جګړه لاس پوري کوي. د عراق له خوا پر کویټ باندي د یرغل په شان سرغړوني او تخلفات اوس هم پېښېږي، مګر د سخت نړیوال عکس العمل سره مخامخ کېږي، او حتی پر ضد ئې د نظامي قوې څخه هم کار اخیستل کېږي. اوس حتی د امریکې د متحده ایالاتو په شان قدرتمن هیوادونه هم په ۲۰۰۱ کال کې د افغانستان

او په ۲۰۰۳ کال کي د عراق په شان حالاتو کي د ملګروملتو د تصویب لاسته راوړلو هڅي کوي. په داسي حال کي چي ډېر لږ وخت مخکي به دوی په خپل سر هر څه چي ئې غوښتلای کړي وای. دا یو واقعیت دئ چي د امریکې متحده ایالاتو او برتانیې بالاخره، بې له د ملګروملتو له ملاتړ څخه، په کال ۲۰۰۳ پر عراق یرغل وکړ، مګر د دې معنی بیا هم دا نه ده چي د یو اړخیزه یرغل پر ضد معیارونه وجود نه لري. په بین المللي سویه د عراق د یرغل پراخ محکومیت په خپله دا ښیي چي بین المللي معیارونه وجود لري.

بین المللي حقوقي سیستم

The International Legal System

بین المللي قانون، د هر بل حقوقي سیستم په شان، پر څلورو مهمو اساساتو ولاړ دئ: د قانون فلسفي ریښې، قانون څرنګه منځته راځي، په کوم وخت کي او ولي د قانون اطاعت کېږي او د حقوقي جنجالو د حل په هکله تصمیم څرنګه نیول کېږي.

د قانون فلسفي ریښې:

قانون له کومه ځایه راځي؟ په دې هکله درې عمده نظریات وجود لري. لومړی نظر دا دئ چي د قانون منبع تر بشري ټولني خارج د ایډیالوجي یا الهیاتو theology څخه سرچینه اخیستې ده.

د مثال په توګه، د بین المللي حقوقو د تیورۍ زیاته برخه عیسوي تعلیماتو ته رسېږي؛ سینټ اګوستین Saint Augustine او سینت توماس اکویناس Saint Thomas Aquinas چي عیسوي روحانیون دي د جنګ د قانون په هکله لیکني کړي دي. همدارنګه، په اسلامي، بودایي او

نورو ديني قوانينو او تحقيقاتو کي هم د بين المللي عدالت عناصر وجود لري.

دوهم نظر، چي د قانون طبيعي مکتب naturalist school of law ته منسوب دئ، هم د قانون پر خارجي منبع ولاړ دئ. د دې نظريي له مخي انسانان، په طبيعي توګه، ټاکلي حقوق او مکلفيتونه لري. انګرېزي فيلسوف جان لاک John Lock په خپل اثر، د حکومت دوه قراردادونه (۱۶۹۰)، کي استدلال کوي چي د (طبيعت يو قانون) وجود لري چي: "د هغه پر اساس ټول خلک په طبيعي حالت کي مساوي او آزاد دي، هيڅ څوک بايد د بل چا ژوند، صحت، آزادۍ او ملکيت ته تاوان ونه رسوي". څرنګه چي هيوادونه د افرادو مجموعه ده، او نړيواله ټولنه بيا د دولتونو او افرادو مجموعه ده، د طبيعت د قانون حقوق او مکلفيتونه په جهاني سطحه کي په کار لوېږي او په دې توګه د بين المللي قانون اساس تشکيلوي.

دريم نظر بيا د قانون ريښې د ټولني په عُرف او رواج کي لټوي. دې ته د قانون دمثبتيت مکتب positivist school of law وايي. د دې مکتب په عقيده قانون د ټولني او د ټولني د ادارې په هکله د خلکو د غوښتنو انعکاس دئ. ځکه نو، د مثبتيت د اصولو له مخي، قانون بايد د ټولني د معيارونو د تدوين [يعني په رسمياتو او قانوني شکل د معيارونو تنظيم او تصويبول] محصول وي.

دا درې سره مکتبونه خپل ځانته مخالفين او موافقين لري. هغه کسان چي د قانون د خارجي منابعو نظريه ردوي په دې عقيده دي چي پر الهياتواو ايډيالوجي باندي ولاړ معيارونه ډيموکراټيک نه دي، ځکه چي قانون د ديني علماوو له خوا جوړېږي او تفسير ئې هم د ديني علماوو له خوا سر ته رسېږي. همدارنګه، پر ايډيالوجي باندي ولاړ قانون بيا د کمونست

ګوند د مامورينو په شان تنګ نظرو کسانو له خوا جوړېږي او تفسيرېږي. د طبيعي قانون انتقادکوونکي بيا دا تور لګوي چې د طبيعي قانون نظريه له يوې خوا مبهمه ده او له بلې خوا پر فردي حقوقو ډېر ټينګار کوي. د مثال په توګه، جان لاک په دې عقيده وو چې ملکيت د خلګوطبيعي حق دئ. که دا رشتيا وي چې د يوه شخص ملکيت د طبيعيت د قانون له مخې محفوظ دئ، نو بيا که حکومت د يوه شخص ملکيت [بې له د شخص له موافقې څخه] د وضع سويو مالياتو په عوض کې ځني واخلي، [يعني که يو څوک د دولت ماليه تاديه نه کړي او دولت ئې په عوض کې ملکيت ځني واخلي] ايا دا کار د هغه شخص پر بشري حقوقو تېرى دئ؟ انتقاديون د مثبتيت نظريه غير اخلاقي بولي او په کلکه ئې ځکه ردوی چې د ټولني او يا د ټولني د حاکمه طبقې غيراخلاقي سلوک ته مشروعيت وربخښي. دا انتقاديون وايي، د مثال په توګه، غلامي يو وخت عامه او منل سوې پديده وه، مګر هيڅکله اخلاقي يا قانوني پديده نه وه.

بين المللي قانون څرنګه جوړېږي؟

په يوه هيواد کي داخلي قوانين عموماً د اساسي قانون مطابق د مقننه هيئت له خوا وضع کېږي. تقنيني فرمانونه او مقررات بيا د حکومت د هغو ادارو له خوامنځته راځي چې قانوني واک ورکړه سوی وي. په اوسني عصر کي، د داخلي قانون جوړولو د پروسې په مقايسه، د بين المللي قانون جوړولو پروسه ډېر وخت مرکزيت نه لري. د عدالت د بين المللي محکمې د اساسنامې له مخي د بين المللي قانون له پاره The Statute of the International Court of Justice ځيني منابع وجود لري چی عمده ئې: بين المللي معاهدات، بين المللي عُرف، او د قانون عمومي پرنسيپونه دي. د بين المللي قانون ځينی پوهان بيا يوه بله منبع هم پر زياتوي چې د

ملګروملتونو د عمومي اسامبلې تصويبونه او اعلامیې دي.

د قانون منابع:

بین المللي معاهدات د بین المللي قانون تر ټولو مهمه منبع تشکیلوي. د معاهداتو عمده ښېګڼه دا ده چې په هغوی کې قانون تدوین سوی وي، یعني په لیکلې بڼه منځته راغلی وي. ټول معاهدات پر هغو هیوادو چې معاهده ئې امضا کړې او تصویب کړې وي لازم الاجراء دي. سربېره پر دې، داسي استدلال کېدای سي چې ځیني معاهدات پر هغو دولتو چې معاهده ئې امضا کړې هم نه وي د تطبیق وړ دي. کله چې زیات شمېر هیوادونه پر یوه پرنسیب موافقې ته سره ورسېږي، پراخ مشروعیت پر بناء کېږي. د قتل عام د جرایمو د مخنیوي او مجازات پیمان (۱۹۴۸)، The Convention on the Prevention and Punishment of the crime of Genocide، د مثال په توګه، د ۱۴۰ هیوادو له خوا تصویب سوی دئ. ځکه نو، داسي استدلال کېدای سي چې قتل عام تر بین المللي قانون لاندي راځي او دا معیار پر ټولو دولتو، چې د معاهدې غړی وي کنه، لازم الاجراء دئ. له دې امله دئ چې اوس خلګ، حتی که ئې دولتونو د قتل عام پر ضد معاهده تصویب کړې هم نه وي، د قتل عام په جرم محاکمې ته راکش سوي، محکوم سوي اومجازات سوي دي.

بین المللي عُرف د بین المللي قانون دوهمه درجه ډېره مهمه منبع تشکیلوي. یو ډېر پخوانی عرفي قانون د بحري اوبو د قلمرو قانون دئ چې د یوه هیواد د ساحل څخه تر درې میله پوري غزېږي او دا هغه فاصله ده چې د توپ ګولۍ وررسېږي. که د وچې څخه د توپ ویشتل سوې ګولۍ تر تاسی ونه رسېږي، نو تاسي په بین المللي اوبو کې قرار لری. په بحر کې د بېړي چلولو مقررات او د ډیپلوماټیکو مناسباتو مقررات له عرف څخه

رازبرېدلي دي. ځيني وخت، دوامداره عرف په معاهداتو کي تدوينېږي.

د بين المللي قانون دريمه منبع د قانون عمومی پرنسيبپونه دي. د لرغوني روم د (خلګو قانون) د دې پرنسيپونو اساس تشکيلوي او د عدالت بين المللي محکمې دا پرنسيپونه د «د متمدنو ملتونو له خوا د قانون عمومي منل سوي پرنسيپونه» بللي دي. تر هر څه مخکي، دا پرنسيپونه له بشري حقوقو څخه د سرغړونی له پاره په کار لوېږي. د دې پرنسيپونو له مخي د لايبيريا پخوانی جمهور رئيس چارلز ټېلر Charles Taylor په هالنډ کي د بين المللي محکمې له خوا په کال ۲۰۰۸ کي محاکمې ته راکش سو. پر ده باندي د جنسي غلامۍ او نورو جنسي تېريو تورونه لګول سوي دي. د بين المللي بشري قانون څخه بله سرغړونه دا وه چي تر ۱۵ کالو کښته عمر کوچنيان ئې په نظامي قواوو کي جلبول.

د قانون اطاعت کول:

و قانون ته غاړه ايښوول په هر ډول حقوقي سيسټم کي – که بين المللي سيسټم وي که داخلي، ساده وي که پرله پېچلی – پر رضا کارانه [خپلي خوښي] اطاعت او اجبار coercion ولاړ دئ. رضاکارانه اطاعت هغه وخت منځته راځي چي تر واک لاندي خلګ ځکه قانون ته غاړه ايږدي چي د هغه مشروعيت مني؛ يعني خلګ قوانينو ته غاړه ځکه ايږدي چي هغه سياسي چارواکي مني چي قوانين ئې جوړ کړي دي اويا/هم د هغو قوانينو سره موافق دي. اجبار د تهديد، بندي کولو، اقتصادي تعزيراتو او نورو جزاګانو له لاري اطاعت ته د خلګو د مجبورولو پروسه ده.

رضاکارانه اطاعت عموماً ډېر مهم دئ، مګر ټولني يو له بله ډېر توپير لري. امريکايان د قانون رضاکارانه اطاعت ته ميلان لري؛ په ميانمر (برما) کي بيا د قانون اطاعت کول د نظاميانو له خوا د قوې په زور تر سره

کېږي.

د بین المللي قانون اطاعت زیاتره رضاکارانه دئ. عملي مشروعیت د بین المللي اطاعت کیلي تشکیلوي. هیوادونه ځکه بین المللي قانون ته غاړه ایږدي چې د نورو هیوادو له خوا د قانون اطاعت کول د دوی په ګټه دئ. تعرض، د بشري حقوقو څخه سرغړونه، او نور داسي اعمال اوس هم سر ته رسېږي، مګر دا ډول اعمال له ډېرو پراخو اعتراضونو سره مخامخ کېږي. لکه د امریکې د متحده ایالاتو په مشري د عراق یرغل له ډېرو بین المللي اعتراضونوسره مخامخ سو. د امریکې د متحده ایالاتو په شان یو زورور هیواد کولای سي پر بین المللي مخالفت باندي څه موده سترګي پټې کړي، مګر په وروسته کي به د خپل عمل قیمت تادیه کړي. د بوش اداره د عراق تر یرغل وروسته په دې ونه توانېدله چې د عراق د اشغال او بیا ودانولو په برخه کي د نورو هیوادو مالي او نظامي مرستي راجلبي کړي.

د قانون اجرا [عملي] کول:

په ټولو حقوقي سیستمونو کي، د قانون اجرا کول د خپلمنځي همکارۍ او یا هم د مرکزي واک له لاري تر سره کېږي. په ابتدایي ټولنو کي د قوانینو او معیارونو عملي کول په خپل منځ کي یو له بله سره د همکارۍ څخه راپیل کېږي، وروسته په تدریج سره د قانون د عملي کولو مرکزي سیستم ته تکامل کوي. د باثباتو هیوادو په شان پرمختللي حقوقي سیستمونه، د دې له پاره چې خلک د قانون اطاعت ته مجبور کړي، د قانون د عملي کولو پر رسمي سازمانونو (لکه پولیس) او تعزیراتو (لکه جریمه او بندي خانه) باندي تکیه کوي.

د ابتدایي ټولنو په شان، نړیواله کمیونیټي هم د قانون د عملي کولو له پاره پر خپلمنځي همکارۍ تکیه کوي، او تر اوسه هم په بین المللي سویه

د قانون د عملي کولو سازمانونو انکشاف نه دئ موندلی. مګر سره له دې هم، د یو مرکزي سیستم پر خوا د قانون عملي کولو حرکت لیدل کېږي. د مثال په توګه، تر دوهمې عمومي جګړې وروسته جنګي مجرمین په سزا ورسېدل. په دې نژدې وختونو کې د بوسنیا او نورو ځایو جنګي مجرمین محاکمې ته راکش سول. ډیپلوماټیک او اقتصادي تعزیرات هم مخ پر زیاتېدو دي چې ځیني وخت اغېزمن هم دي. په ۱۹۹۱کال کې د ملګروملتو له خوا د عراق په مقابل کې د نظامي عمل تصویب او په ۱۹۹۹ کال کې د ناټو مداخله په کوسوو کې، دا ښیي چې د بین المللي قانون عملي کول د یو مرکزي سیستم پر لور ګامونه اخلي.

د قانون په اړوند قضاوت کول [فتواورکول]:

په اوسنۍ نړۍ کې یو شمیر بین المللي محکمې وجود لري. د دې محکمو پیدایښت د بین المللي حکمیت دایمي محکمې Permanent Court of International Arbitration ته رسېږي چې اساس ئې د دې پېړۍ په پیل کې د هاګ د کنفرانس له خوا ایښودل سوی دئ. په کال ۱۹۲۲ کې د بین المللي حکمیت دایمي محکمه د ملتونو د اتحادیې League of Nations د یوې برخې په توګه رامنځته سوه. په کال ۱۹۴۶ کې اوسنۍ د عدالت بین المللي محکمه International Court of Justice، چې د ملګرو ملتو سره تړاو لري، جوړه سوه. د عدالت بین المللي محکمې د بین المللي حکمیت د دایمي محکمې څخه تکامل راکړی دئ. د عدالت بین المللي محکمه، چې ځیني وخت نړیواله محکمه هم بلل کېږي، د هالنډ د هاګ په ښار کې موقعیت لري، او ۱۵ قاضیان لري. دا قاضیان د ملګروملتو له خوا د یوه پرله پېچلي سیستم له مخي د ۹ کلنو دورو له پاره انتخابېږي. د ملګروملتو د امنیت شورا پنځه دایمي غړي هر

یو ئې یو قاضي د عدالت په بین المللي محکمه کې لري، او نور قاضیان ئې داسي انتخابېږی چې سیمه ییز انډول پکښې وساتل سي.

د عدالت پر بین المللي محکمې سربېره، یو شمېر نوري سیمه ئیزي محکمې هم وجود لري: د اروپا د عدالت محکمه او د بشري حقوقو اروپایي محکمه، د بشري حقوقو بین الامریکائې محکمه [دلته مطلب د امریکا د لویې وچې هیوادونه دي] او د مرکزي امریکا د عدالت محکمه [دلته هم مطلب د امریکا د لویې وچې هیوادونه دي]. یو له دې محاکمو څخه هم د داخلي محاکمو په اندازه قدرت نه لري، مګر د عدالت د بین المللي محکمې په شان د دې سیمه ییزو محاکمو اعتبار مخ پر زیاتېدو دئ.

د بین المللي محاکمو صلاحیت:

له تیوریکي پلوه، د عدالت د بین المللي محکمې واک او صلاحیت ټولي بین المللي حقوقي منازعې په بر کې نیسي. حقوقي دعوې پر دوو لارو د عدالت بین المللي محکمې ته وړاندي کېږي. یوه دا چې دولتونه د نورو دولتو سره خپلي حقوقي منازعې و محکمې ته د قضاوت له پاره وړاندي کوي. بله داچې، د ملګروملتو یو اورګان یا یوه ایجنسي د کومي حقوقي مسألې په هکله د عدالت د بین المللي محکمې مشوره وغواړي.

د کال ۱۹۴۶ څخه بیا تر کال ۲۰۰۵ پوري، د عدالت بین المللي محکمې ته په اوسط ډول په یوه کال کي دوې دعوې وړاندي سوي دي. که څه هم چې په دې وروستیو کلونو کي دا شمېر یو څه زیات سوی دئ، مګر بیا هم د عدالت د بین المللي محکمې د پراخ صلاحیت په تناسب، دا شمېره ډېره لږ ده. د عدالت بین المللي محکمې ته د دومره لږ شمېر قضیو د وړاندي کولو یو فکتور دا دئ چې دولتونه باید په خپله خوښه قضیې [دعوې] د عدالت بین المللي محکمې ته وړاندي کړي، او دا ومني چې د

دغي محكمې قضاوت او تصميم ته به ئې غاړه ايږدي.

د بين المللي قانون اوعدالت کارول

Applying International Law and Justice

د قانون او عدالت ملاتړ په مجرد او انتزاعي توګه اسانه دئ، مګر په عمل کي ئې په کار اچول ډېر ګران کار دئ. موږ به د بين المللي قانون او د عدالت معيارونه د دولت او همدارنګه د افرادو په سطح کي تر څېړني لاندي ونيسو.

د بين المللي قانون په اړوند زياتره پخوانۍ ليکني د جګړې د قانون په باب سوي دي. دا موضوع اوس هم د حقوق پوهانوله پاره عمده اهميت لري، مګر د دولت او دولت تر منځ د جګړې پر موضوعاتو سربېره، اوس بين المللي قانون هڅه کوي چي د انقلاب او داخلي جګړې او هم ټروريزم موضوعات په تنظيم راکښېباسي.

د عادلانه جنګ تيوري:

د (عادلانه جنګ) تيوري دوې برخي لري: د جنګ علت او د جنګ پرمخ بېول. غربي عنعنه پر دې ولاړه ده چي د جنګ علت هغه وخت عادلانه دئ چي بې له جنګه بله لار پاته نه وي، او له ځان څخه د دفاع په خاطر وي. همدارنګه، (عادلانه جنګ) د تناسب او تبعيض معيارونه هم په بر کي نيسي. د تناسب معنی دا ده چي د قوې اندازه بايد د تهديد سره متناسبه وي. د تبعيض معنی بيا دا ده چي غير محارب [هغه کسان چي په جنګ کي داخل نه وي] بايد د قوې د استعمال هدف ونه ګرزي.

د جنګ عادلانه علت:

د جنګ د عادلانه علت مفهوم اوس یوازي یوه تیوري نه ده. تر دوهمي عمومي جګړې وروسته، د نورنبرګ او ټوکیو د جنګي جرایمو محاکمو [tribunals] د جرمني او جاپان لیډران د تعرضي جنګ مسئول وبلل. په دې نژدې وختونو کي، د ملګروملتو محاکمو[tribunals] هغو کسانو ته چي په بالکان او رواندا کي په جنګي جرایمو محکوم وه، جزا ورکړه. همدارنګه، هغه معاهده چي د جرایمو بین المللي محکمه International Criminal Court ئې تأسیس کړه و همدې محکمې ته د (تعرض د جرم) په هکله صلاحیت ورکړی دئ. د تعرض جرم، د تعریف له مخي، هغه جنګي اعمالو ته ویل کېږي چي د ملګروملتو د منشور سره سر نه خوري. منشور پر دې ټینګار کوي چي د قوې تر استعمال مخکي باید د سوله ییز حل له پاره ټولي هڅي په کار ولوېږي. د دې له پاره چي عادلانه وي، د جنګ څخه باید د وروستۍ چارې په توګه کار واخیستل سي، د مشروع قدرت له خوا اعلان سي، باید د ځان څخه د دفاع په خاطر وي، عدالت منځته راوړي، او د سولي د منځته راوړلو له پاره وي.

څرنګه چي، د تیورۍ په مقایسه، په عمل کي د صحیح او غلط سره بېلول ګران کار دئ، نو ښه به دا وي چي په ۲۰۰۳ کال کي د امریکا د متحده ایالاتو له خوا د عراق یرغل د مثال په توګه وڅېړو څو د جنګ د عادلانه علت د مفهوم په پرله پېچلتوب پوه سو.

ایا جنګ وروستۍ چاره وه؟ د امریکا جمهور رئیس جورج ډبیلو بوش په دې عقیده وو چي بې له جنګه بله لار پاته نه وه. ده د امریکا خلګو ته وویل: "تر یوې لسیزي زیات، د امریکا متحده ایالاتو او نورو هیوادو په حوصله مندۍ او عزتمندۍ سره هڅي وکړې چي د عراق رژیم بې له جګړې بې وسلې کړي ... د جګړې څخه د مخنیوي له پاره د ټولو لارو

چارو څخه کار واخیستل سو". د فرانسې جمهور رئیس جاک شیراک بیا د بوش سره په مخالفت کي خبرنګارانو ته وویل چي د ده په عقیده د عراق «بې وسلې کول» د سولي له لاري کېدلای سوای. "جنګ هر وخت بدترین حل دئ او هر وخت ناکامه لار ده. د جنګ د مخنیوي له پاره باید له هر څه څخه کار واخیستل سي".

ایا جنګ له ځان څخه د دفاع په خاطر وو؟ بوش استدلال کاوه چي د امریکا متحده ایالات تر تهدیدلاندي وو. د ده په عقیده، د دې امکان موجود وو چي ښایي عراق به د عامه تباهۍ وسلې تروریستانو ته ورکړي او یا ښایي په خپله ئې استعمال کړي. جمهور رئیس اعلام کړه چي: "خطر ښکاره دئ. د یوه مستقل هیواد په توګه د امریکا متحده ایالات چي د خپل ملي امنیت د تضمین له پاره د قوې څخه کار واخلي. او خطر به مخکي له دې چي د عمل له پاره ډېر ناوخته سي له منځه یووړل سي". مګر د شپېتو عیسوي سازمانومشرانو په یوه خپره سوې اعلامیه کي د دې کار سره خپل مخالفت اعلان کړ. د دوی استدلال دا وو چي د عادلانه جنګ د تیورۍ له مخي "د پېش بیني کېدونکي خطر په وړاندي د ځان دفاع په اخلاقي لحاظ پر حق ده، مګر د جنګ د مخنیوي له پاره جنګ کول په اخلاقي لحاظ منع دئ". د عراق په هکله، د دې ګروپ مشر وویل چي:

"زه د عراق له خوا د امریکا متحده ایالاتو ته قریب الوقوع خطر او تهدید نه وینم، ... له دې امله د عراق په مقابل کي نظامي عمل نامناسب دئ".

د جنګ عادلانه سلوک:

د هاګ کنفرانس (۱۸۹۹– ۱۹۰۷ع) او هم د جینیوا پیمان د ممنوعه وسلو، د جنګ د بندیانو سره سلوک او داسي نورو مسایلو په هکله یو لړ

مقررات وضع کړي دي. په نورو معاهداتو کې بيا د بيالوجيکي او کيمياوي وسلو لرل او کارول منع سوي دي. په دې نژدې وختو کې د جرايمو بين المللي محکمې د جنګي جرايمو يو پراخ ليست منځته راوړي دئ.

مګر سربېره پر دې هم، د جنګ د عادلانه سلوک په هکله ابهامات وجود لري. د جنګي بنديانوسره رفتار د دې ابهام يو ښه مثال وړاندي کوي. د عراق د ابوغريب په بندي خانه او د عراق په نورو سيمو کې له جنګي بنديانو سره د امريکا اردو او هم د سي آی اې د کارکوونکو چلند، د عادلانه جنګ د معيارونو څخه ښکاره تېری وو. مګر په دې هکله چې پر طالبانو او القاعده باندي هم د جينوا کانوينشن مواد تطبيقېدای سي کنه، ابهام وجود لري. د طالبانو او القاعده جنګيالي چې امريکايانو په افغانستان او عراق کې ونيول، په کيوبا کې د ګوانتانامو بې په بحري اډه کې بنديان کړل. د امريکا متحده ايالاتو بالاخره دا موضع ګيري وکړه چې د طالبانو پر بنديانو د جينيوا د کانوينشن مواد تطبيقېږي، مګر د القاعدې غړي جنګېدونکي دښمنان دي. دوی د يوه ملت په نظامی سازمان پوري اړه نه لري، ځکه نو جنګي بنديان نه دي.

پر افرادو باندي د بين المللي قانون او عدالت اجرا کول:

بين المللي قانون اوس د انفرادي افرادو د اعمالو سره هم سروکار لري. کولای سو دا نوی انکشاف پر درو موضوعاتو سره ووېشو: تر دوهمي عمومي جګړې وروسته محکمې [tribunals]، اوسنۍ بين المللي محکمې [tribunals] او د جرايمو بين المللي محکمه.

تر دوهمي عمومي جګړې وروسته محکمې:

د لومړي ځل له پاره تر دوهمي عمومي جګړي وروسته انفرادي افراد

تر بین المللي قانون لاندي محاکمه سول. د نورنبرګ او ټوکیو په بین المللي محکمو کي د جرمني او جاپان نظامي او ملکي لیډران د تعرضي جنګ، جنګي جرایمو او بشري جنایاتو په جرم محاکمه سول. دوولس جرمنیان او اووه جاپانیان په اعدام محکوم سول او همدارنګه ډېر جرمنیان او جاپانیان بندیان کړل سول. دري مهم قضایي اساسات رامنځته سول:

- لیډران د هغو جنګي جنایاتو مسؤل دي چي د دوی په امر سر ته رسېدلي دي.
- لیډران د هغو جنګي جنایاتو مسؤل دي کوم چي د دوی تر لاس لاندي کسان ئې سر ته رسوي. مګر که لیډرانو د هغو جنایاتو د مخنیوي هڅه کړې وي او یا ئې جنایت کوونکو ته جزا ورکړې وي، نو بیا د دوی مسئولیت نه ګڼل کیږي.
- د اوامرو اطاعت کول د جنایاتو د سر ته رسولو له پاره معتبره دفاع نه ده. [یعني یو څوک په دې له مسئولیته نه خلاصیږي چي ووایي ما ته امر سوی وو].

اوسنۍ بین المللي محکمې:

تر ۵۰ کاله غیابت وروسته، په ۱۹۹۰ کلونو کي بین المللي محکمې بیر ته راژوندۍ سوې. د۱۹۹۰ کلونو په دوران کي په بوسنیا Bosnia او رواندا Rwanda کي د بېساري بېرحمیو سر ته رسېدل د دې محکمو د منځته راتلو اړتیا رامنځته کړه. په دواړو ځایونو کي، پر خلګو تجاوزونه وسول، زخمي او ووژل سول؛ په بوسنیا کي مسلمانان د دې وحشتونو عمده قربانیان وه او سربیانو د۱۹۹۰ او ۱۹۹۵ کلونو تر منځ ډېر مسلمانان بې عزته او وژل. په رواندا کي په ۱۹۹۴ کال کي، هوتویان Hutus متعرض قاتلین او توتسیان Tutsis د قتل عامونو قربانیان وه.

په بوسنیا او رواندا کي دې وحشتونو د نړۍ وجدان سره ولړزاوه او د دې لړزوونکي واقعیت په نتیجه کي، په کال ۱۹۹۴کي، یوه محکمه د بوسنیا او بله درواندا له پاره تأسیس سوه څو هغه کسان چي دا ډول وحشیانه ظلمونه ئې کړي دي محاکمې ته راکش کړي. د بوسنیا له پاره محکمه [د بالکان محکمه] د هالنډ د هاګ په ښار کي او د رواندا له پاره محکمه د تانزانیا هیواد د اروشا په ښار کي موقعیت لري. په کال ۱۹۹۹ کی د بالکان د محکمې واک پراخ سو څو د کوسوو جنګي جنایات هم په بر کي ونیسی.

د هاګ محکمې تر اوسه ۱۶۰ کسان د جنګي جنایاتو په جرم تورن کړي دي، چي په سلو کي ۹۵ ئې بندیان سوي دي. د هغو کسانو څخه چي د ۲۰۰۵ کال تر نیمایي پوري ئې محاکمه تکمیل سوې ده، په سل کي ۹۰ ئې محکوم سوي دي [یعني مجرم ثابت سوي دي] او تر ۴۰ کالو پوري قید پر راوتلی دئ؛ دا کسان د اروپا نورو هیوادو ته لیږدول سوي دي څو خپل د بندي توب دوره پوره کړي. تر ټولو مهمه محاکمه د سلوبدان ملاسویچ Slobodan Milosevic وه، ځکه چي هغه د پخوانۍ یوګوسلاویا جمهور رئیس وو. مګر ملاسویچ په کال ۲۰۰۶ کي د زړه د ناروغی له امله مړ سو او محاکمه ئې تکمیله نه سوه.

د رواندا محکمه د توکیو د جنګي مجرمینو تر محکمې، چي د دوهمي عمومي جګړې په پای کي تشکیل سوه، راوروسته لومړنۍ محکمه ده چي د یو حکومت مشر ته ئې جزا ورکړه. په کال ۱۹۹۸ کي د رواندا پخواني صدراعظم، جین کامبانا، پر قتل عام اعتراف وکړ او د محکمې له خوا په عمري بند محکوم سو. تر ۲۰۰۷ کال پوري، دې محکمې د ۳۶ کسانو محاکمه تکمیل کړه چي بې له ۵ کسانو نور ټول ئې په جزا محکوم سول.

بین المللي جنایي محکمه:

په کال ۱۹۹۸ کي د ملګرو ملتونو له خوا د بین المللي جنایي محکمې د منځته راوړلو له پاره یو نړیوال کنفرانس دایر سو. د کنفرانس په جریان کي ډېرو هیوادو غوښتل چي یوه داسي محکمه منځته راسي چي پراخ او مستقل قضایي قدرت ولري. د امریکا د متحده ایالاتو په شمول، یو لږ شمېر هیوادونو یوه کمزورې بین المللي جنایي محکمه (ICC) غوښتل. د قوي بین المللي جنایي محکمې سره د امریکا د متحده ایالاتو د مخالفت دلیل دا وو چي ښایي د امریکا د متحده ایالاتو لیډران او نظامی پرسونل به د سیاسي تحریکاتو له امله د محاکمې هدف وګرزي. د امریکا د متحده ایالاتو دې موقف سخت انتقادونه راوپارول. د مثال په توګه، یوه ایټالوي ډیپلوماټ خپل نظر داسي څرګند کړ: "زه باور نه سم کولای چي یو ستر ډیموکراټیک هیواد پر دې خبره ټینګار کوي چي د دوی عسکر دې نه محاکمه کېږي".

د امریکا د متحده ایالاتو ځینی غوښتني ومنل سوې، مګر بیا هم د حاضرو ۱۴۸ هیوادو له ډلي څخه په سلو کي ۸۰ هیوادونو د یوې نسبتاً قوي محکمې د منځته راوړلو په طرفداري رایي ورکړې.

نهم فصل

د امنيت لټول

Pursuing Security

انسانان هر وخت د امنيت په لټه کي دي، مګر امنيت په اساني سره لاس ته نه راځي. ښايي يو علت ئې دا وي چي موږ انسانان د امنيت د لاس ته راوړلو په برخه کي پر غلطه لار روان يو. د امنيت عنعنوي لار پر دې تأکيد کوي چي د ملي دفاع او د يرغل د مخنيوي له پاره بايد ډېري وسلې ذخيره سي. د مثال په توګه، د ۱۹۴۸ څخه بيا تر ۲۰۰۷ ع کال پوري د نړۍ هيوادونو تقريباً ۴۳ تريليونه ډالره په خپلو ملي نظامي عملياتو او ملګروملتونو تقريباً ۴۹ بليونه ډالره په سوله ساتونکو عملياتو لګولي دي. يعني د سوله ساتونکو عملياتو په مقايسه ۸۷۸ واره زياتي پيسې د ملي امنيت په عملياتو مصرف سوي دي. ښائې د ملګرو ملتونو د لومړني سرمنشي خبره رشتيا وي چي ويلي ئې دي: "جګړې ځکه پېښېږي چي خلګ د سولي پر ځای د شخړو له پاره تياری نيسي".

جنګ د بشريت له ابتدا څخه وجود درلود. د يوې ډېټا (احصائيې) له مخي، په تېره زرمه کي تقريباً ۱۰۰۰ جنګونه پېښ سوي دي. ډېټا همدارنګه ښيي چي د تېري زرمي له پيل څخه د هيوادونو تر منځ جګړې زياتي سوي دي چي په سلو کي ۳۰ ئې د ۱۸۰۰ کال راهيسي پېښي سوي دي. همدارنګه، ډېټا ښيي چي د ۱۰۰۰ ميلادي کال راهسي يو سل او

پنځوس ملیونه انسانان په جګړو کي مړه سوي دي چي په سلو کي ۷۵ ئې په شلمه پېړۍ کي مړه سوي دي. موږ نه يوازي ډېر زيات عسکر وژلي دي، بلکي ډېر زيات شمېر ملکي کسان مو هم وژلي دي. (د لومړۍ عمومي جګړې په دوران کي ۸,۴ مليونه عسکر او ۱,۴ مليونه ملکي کسان وژل سوي دي.) ناوړه خبرونه به لا ښايي په مخ کي وي. د امريکې جمهمور رئيس جان کينيډي په کال ۱۹۶۱ کي د راتلونکي زروي جګړې په هکله اخطار ورکړ چي: "بشريت بايد جنګ ته خاتمه ورکړي، کنه نو جنګ به بشريت ته خاتمه ورکړي".

د جنګ علتونه:

ولي بايد جنګ وسي؟ دا هغه پوښتنه ده چي د پېړيو راهيسي محققين ورسره مخامخ دي. فيلسوفانو د نړۍ ليډرانو او د اجتماعي علومو پوهانو د جنګ د علت په باب بېلابېلي تيورۍ رامنځته کړي دي، مګر ډېر داسي ښکاري چي د انسانانو د جنګ کولو له پاره يو واحد علت وجود نه لري. کېداى سي چي د جنګ د علتونو په باب بحث پر درو کټه ګوريو ووېشو:

۱. د سيستم په سطحه کي تحليل
۲. د دولت په سطحه کي تحليل
۳. د فرد په سطحه کي تحليل

د سيستم په سطحه کي د جنګ علتونه:

د جنګ علتونه ښايي يو لړ داسي فکتورونه وي چي د نړيوال سياسي سيستم په ختټه کي اخښل سوي دي. د سيستم په سطحه کي د تشريح له پاره له درو فکتورونو سره تماس نيسو.

۱. د قدرت وېش (توزیع) The Distribution of Power :

ځیني تحلیل کوونکي په دې عقیده دي چې د بین المللي سیستم ثبات د قطبونو په شمېر (یعني دا چې څومره شمېر لوی قدرتونه موجود دي)، د دوی په نسبتي قوت او هم د قطبونو د قدرت په ثبات پوري اړه لري. شخړه ښایي هغه وخت منځته راسي چې، د مثال په توګه، سیستم د قدرت د انتقال او تحول سره مخامخ سي، یعني چې ځیني قدرتونه له صعود او ځیني له نزول سره مخامخ سي. تر یو حده، د مثال په توګه ویلای سو، چې لومړۍ عمومي جګړه ځکه پیل سوه چې استرو- هنګري امپراتورۍ Austro-Hungarian Empire، چې یو وخت ډېره قدرتمنده وه، غوښتل د خپل مخ پر ځوړه مقام ساتنه وکړي.

۲. د سیستم انارشیستي طبیعت:

په یوه حساب، جنګونه ځکه پېښېږي چې د مخنیوۍ له پاره ئې کوم مرکزي قدرت وجود نه لري. د داخلي ټولنو پر خلاف، په بین المللي سیستم کي د قوانینو د جوړولو، عملي کولو او فتوی صادرولو منظمه او مؤثره پروسه وجود نه لري. د مثال په توګه، کله چې عراق د امریکې غوښتني ونه منلې، په بین المللي سیستم کي داسي محکمې وجود نه درلود چې عراق او یا امریکا محکمې ته احضار subpoena کړي. په پایله کي ئې جنګ رامنځته سو. دا ډول سیستم چې په هغه کي هر څوک د خپل ځان د ساتني په فکر کي وي، نا امنیتي منځته راوړي. له دې امله، هیوادونه ځکه وسلې لاس ته راوړي چې نور هیوادونه هم دا کار کوي.

۳. د سیستم په سطحه کي اقتصادي فکتورونه:

تولیدات او د طبیعي موادو استعمال هغه اقتصادي فکټورونه دي چې شخړې او جګړې منځته راوړي. د مثال په توګه، کله چې عراق په کال ۱۹۹۰ کي پر کویټ باندي په حملې کولو سره د پټرولي تولیداتو مهمو

منابعو ته خطر او سعودي عربستان ته تهدید پیښ کړ، د امریکې په مشرۍ هغو هیوادونو چې پر پترولو باندي متکي وه د سعودي عربستان د دفاع او د کویت (او د تېلو) د آزادولو له پاره په بېړه ورودانګل. د ثروتمندو او غریبو هیوادو تر منځ خلا هم د سیسټم په سطحه کي یو فکتور ګڼل کېدای سي. ځیني تحلیل کوونکي په دې عقیده دي چې د ټروریزم ریښې ځکه په جنوب یعني غریبو هیوادو کي دي چې د ثروت دا ډول خلا وجود لري.

د دولت په سطحه کي د جنګ علتونه:

جنګ کېدای سي چې د ځینو دولتونو په خټه کي اخښلي وي. ځیني وختونه دولتونه د داخلي جریاناتو او شرایطو له امله په جنګونو لاس پوري کوي. داسي کېدای سي چې یو لړزانده حکومت، د دې له پاره چې پر قدرت پاته سي یو خارجي بحران منځ ته راوړي. په داسي حالت کي د خلکو توجه د داخل څخه و خارج ته اوړي او خلک د لړزانده حکومت پر شاوخوا راټولېږي. پوهان دې عمل ته د داخلي بحران خارجي کول وايي. داسي شواهد وجود لري، چې د مثال په توګه، انقلابي رژیمونه د دې له پاره چې خپل قدرت ټینګ کړي، د نورو هیوادو سره شخړې منځته راوړي. ډېر کسان په دې باور دي چې د ارجنتاین نظامي رژیم په کال ۱۹۸۲ کي د فاکلیند پر جزایرو باندي د حملې تصمیم ځکه ونیوی چې غوښتل ئې د ارجنتاین د خلکو توجه د داخلي اقتصادي مشکلاتو څخه واړوي.

په فردي سطحه کي د جنګ علتونه:

کېدای سي چې د جنګ علتونه د انفرادي لیډرانو په کر کټر پوري اړه ولري او د لیډرانو شخصي خصوصیات د جنګ په رامنځته کولو کي رول

ولوبوي. يو ليډر ښايي د داسي پر سوناليټۍ (شخصيت) خاوند وي چي له احتياط څخه د کار اخيستلو پر ځای د احتمالي خطر د ناوړو عواقبو risk منلو ته تياروي او يا هم له روحياتي پلوه د قدرت د لاسته راوړلو تنده ورسره زياته وي. د پرسوناليټي زيات تحليل کوونکي په دې باور دي چي صدام حسين د زيات قدرت او زيات تسلط په لټه کي وو. د دې ډول کرکټر په لرلو سره د ده له پاره مشکله وه چي د ملګرو ملتو د زروي وسلو د مبصرينو سره همکاري وکړي. انفرادي تجربې او احساسات هم عمده رول لرلای سي. دا احمقانه پوښتنه نه ده چي مثلاً پر جمهور رئيس بوش باندي به په کال ۱۹۹۳ کي د عراق له خوا په کويټ کي د ده د پلار (مشر بوش) د وژلو هڅي څومره اثر درلودلی وي.

د جنګ علتونه چي به هر څه وي، دا مهمه خبره بايد په پام کي ولرو چي جنګ به د يوې سياسي وسيلې په توګه دوام ځکه ولري چي دا وسيله کار ورکوي. هيوادونه، چي بل هيواد تهديد کړي او يا حمله پر وکړي، ځني وختونه خپل هدف لاسته راوړي. لوی قدرتونه، که دوی په خپله جنګ پيل کړي او يا پر دوی حمله وسي، زياتره وخت جنګ د دوی په ګټه ختميږي.

ټروريزم:

کله چي په کال ۱۹۹۹ کي په يوه سروې کي د امريکې له خلګو څخه وپوښتل سوه چي د دوی په نظر د امريکې د خارجي پاليسۍ مهمه موضوع به څه وي، يوازي په سلو کي ۱۲ ټروريزم ته ګوته ونيول. څلور کاله وروسته، يعني د سپتمبر د يوولسمي تر پيښي وروسته، په سلو کي ۷۵ امريکايانو ټروريزم د امريکې له پاره تر ټولو خطرناکه تهديد وباله.

د ټروريزم په هکله د څيړني يو لوی مشکل دا دئ چي په پراخه توګه

منل سوی تعریف ئې وجود نه لري. دا یوازي د ټروریزم د معنی مشکل نه دئ. مشکل دا دئ چي په پراخه توګه د منل سوي تعریف نه موجودیت له ټروریزم سره د مبارزې په لار کي د بین المللي قرادادونو منځته راوړل او هم نوري بین المللي هڅې متأثري کړي دي. په خاصه توګه، ملګروملتونو د زیاتو کلونو راهیسي وخت ناوخت هڅه کړې ده چي د ټروریزم له پاره یو جامع بین المللي قراداد رامنځته کړي، مګر د ټروریزم پر تعریف باندي یو عمومي توافق وجود نه لري. د مثال په توګه، لږ. پرمختللي هیوادونه غواړي د اشغال پر ضد او د آزادۍ له پاره مبارزه ټروریزم ونه بلل سي. په ملګروملتونو کي یوه ډیپلومات، وروسته له ډېرو مباحثو څخه، داخبره وکړه چي: "ساده حقیقت دا دئ چي ټروریزم و بېلو اولسونو ته بېلي معناوي لري. سره له دې چي ټوله نړۍ د بین المللي ټروریزم سره اخته ده، بیا هم د ټروریزم په هکله پر یو شمېر موضوعاتو توافق وجود نه لري".

سره له دې چي د ټروریزم د تعریف په هکله توافق وجود نه لري، موږ. په دې کتاب کي د ټروریزم لغت په لاندي تعریف سره کارولی دئ.

۱. ټروریزم تشدد violence دئ

۲. د انفرادي اشخاصو، غیر دولتي سازمانو او مخفي دولتي ایجنټانو له خواسر ته رسېږي.

۳. په خاصه توګه ئې هدف ملکي خلګ وي.

۴. د حملې له پاره د مخفي میتودونو څخه کار اخلي، لکه په موټر کي بم ایښوول او یا الوتکه اختطاف کول.

۵. هڅه کوي چي پر سیاست اثر وښندي.

د دې تعریف له مخي، ټروریزم د ملکي خلګو او ملکي تأسیساتو په نښه کولو سره یوې ډلي خلګو ته تاوان په دې موخه رسوي چي په بله ډله کي ببېره ایجاد کړي. د تروریستانو هدف یوازي د خلګو وژل، زخمي کول

او نور مادي تخریب نه دئ. بلکي اصلي موخه ئې دا ده چي په هغو کسانو کي بېره او مایوسي ایجاد کړي چي د دوی ټروریستي عمل ويني او یا د هغه په باب [د میډیا له لاري] خبرېږي. که څه هم چي تاکتیکونه ئې سره ورته دي، د داخلي ټروریزم او بین المللي تروریزم تر منځ توپیر موجود دي. داخلي ټروریزم د داخلي خلګو له خوا د داخلي اهدافو له پاره د داخلي خلګو په نښه کول دي. بین المللی ټروریزم بیا د خارجي هدف، که په خارج کي وي او که په داخل کي وي، په نښه کول دي. په کال ۱۹۹۵ کي د امریکې د اوکلاهما د ښار پر فډرالي بلډینګ باندي د تیموتي مک وې Timothy McVeigh حمله، چي په هغه کي ۱٦۰ کسان مړه او ۸۰۰ کسان زخمي سول، داخلي ټروریزم وو. د سپټمبر د یوولسمي حمله بیا د بین المللي ټروریزم یو مثال دئ.

د ټروریزم د پورتني تعریف له مخي موږ دا استدلال، چي ګواکي د ټروریزم له لاري د شریفانه اهدافو لاسته راوړل جواز لري، ردوو. د دې ادعا یو مثال په عراق کي د القاعده د عملیاتو مشر، ابومصاب زرقاوي وو، چي په وروسته کي د امریکې په هوائي حمله کي ووژل سو. ده ادعا کول چي: "د ټولو کفارو وژل په هر هغه وسلو چي موږ ئې په لاس کي لرو... جایز دي. حتی که بې وسلې کفار او بې وسه قربانیان، لکه ښځي او کوچنیان، ټول یو ځای ورسره مړه سي".

ځیني کسانو ته به دا پوښتنه پیدا سي چي ولي، د مثال په توګه، که یو ملکي مخالف په یو لوی مارکېټ کي د موټري بم په چاودلو سره زیات شمېر اولسي خلګ ووژني تروریست بلل کېږي، او که چیري بیا د یو نظامي پیلوټ د بمباری په نتیجه کي اولسي خلګ مړه سي تروریست نه بلل کېږي؟ د دې سوال یو جواب دا دئ چي نیت [اراده] intention ډېر مهم دئ. د تروریستانو نیت او اراده د غیرمحاربو خلګو وژل دي. که څه

هم چي ځيني استثنأت وجود لري، نظامي پرسونل پر نظامي اهدافو حمله کوي. غير محارب کسان به ښايي په سهوه کي مړه او يا زخميان سي، مګر غير محاربين د حملې هدف نه وي.

د دې طرز تفکر معنی دانه ده چي دا ډول نظامي عمليات د منلو وړ دي. دا ډول عمليات د جنګي جرايمو په ډله کي راځي چي عاملين ئې بايد ملي او بين المللي محاکمو ته راکش کړل سي. دې خبري ته هم بايد پام وسي چي ټولي هغه حملې چي د امريکې د متحده ايالاتو له خوا د ټروريزم په توګه طبقه بندي سوي دي، د ټروريزم د پورته ذکر سوي تعريف له مخي د ټروريزم په کټه ګوري کي نه راځي. د مثال په توګه، په ۲۰۰۰ کال کي په عدن کي د امريکې پر تخريبي بېړۍ USS Cole باندي حمله د واشنګټن له خواد ټروريزم په توګه اعلام او وغندل سوه. مګر بيا هم، سره له دې چي دا يو ځانمرګی عمل وو، چي د منفجره موادو ډکي وړوکي کښتۍ په وسيله سر ته ورسېدی او ۱۷ کسه د کښتۍ کارګران پکښي مړه سول، زموږ د ټروريزم د تعريف له مخي ټروريزم ځکه نه سي بلل کېدای چي هدف ئې يوه نظامي بېړۍ وه. [يعني د دې ټروريستي عمل هدف اولسي خلګ نه وو، بلکي هدف ئې لويه امريکايي جنګي بېړۍ وه چي عدن ته د تېلو د اخيستلو له پاره راغلې وه].

د ټروريزم سرچينې:

دلته موږ د سياسي ټروريزم د دوو سرچينو سره سروکار لرو. يو ئې دولتي ټروريزم او بل بيا د ترانسنېشنل ګروپونو څخه جوړ ټروريزم دئ. موږ به دلته وګورو چي دا دواړه يو له بله سره نژدې اړيکي لري.

دولتي ټروريزم هغه دئ چي د مخفي دولتي عاملينو له خوا په مستقيمه توګه سر ته رسېږي او يا د هغو کسانو له خوا سر ته رسېږي چي

د یوه دولت تشویق او مالي ملاتړ ورسره وي. د امریکې د متحده ایالاتو د خارجه چارو وزارت پرله پسې پر کیوبا، ایران، سوډان او سورئې باندي د دولتي ټروریزم تور لګوي. عراق او شمالي کوریا ئې له دې لیست څخه وایستل او لیبیا هم په هغه هیواد کي د ریفورم له امله د لیست څخه ووتله. هر یو له دې هیوادو څخه د ټروریزم تورونه په کلکه ردوي، او د امریکې د متحده ایالاتو ځیني تورونه د ټروریزم له هغه تعریف سره چي موږ ئې دلته کاروو، سر نه خوري. د دولتي ټروریزم تورونه د امریکې پر متحده ایالاتو باندي هم لګول سوي دي. د سعودي عربستان د علماوو یو ۱۲۶ کسیز ګروپ په یوه مشترکه اعلامیه کي لیکي: "موږ د امریکې متحده ایالات او د هغه اوسنی حکومت، د اسرائیلو په شمول، د بین المللي ټروریزم اوله درجه مسئولین بولو".

ترانسنېشنل تروریستي ګروپونه، چي د بین المللي غیردولتي سازمانو څخه جوړ دي، د شمېر له مخي ډېر زیات سوي دي او ترانسنېشنل تروریستي اعمال سر ته رسوي. د امریکې د متحده ایالاتو خارجه وزارت، د القاعدې په شمول، ۴۰ دا ډول سازمانونه مشخص کړي دي.

د القاعدې سازمان یقیناً چي د دې ډول سازمانو په ډله کي تر ټولو مشهورسازمان دئ، چي عملیات ئې د ترانسنېشنل ټروریزم په هکله موږ ته یو نظر راکوي. د امریکایي منابعو په قول، د القاعده سازمان په ۱۹۸۰ کلونو کي د اسامه بن لادن له خوا، چي په یوې بډایي سعودي کورنۍ کي زېږېدلي دئ، د هغو عربو سره د مرستي له پاره تأسیس سو چي په افغانستان کي د شوروي اتحاد پر ضد جنګېدل. کله چي شورویان په کال ۱۹۸۹ کي له افغانستان څخه وایستل سول، د بن لادن توجه د امریکې خوا ته واوښتله. بن لادن د سعودي عربستان دوو مقدسو ښارو، یعني مکې [معظمې] او مدینې [منورې]، ته نژدې د امریکایي قواوو موجویت او هم د

امریکا له خوا د اسرائیلو ملاتړ ډېر سخت په قهر کړی وو. ده په کال ۱۹۹۸ کې د (یهودو او صلیبیانو پر ضد جهاد) تر عنوان لاندې یوه فتوی صادره کړه چې په هغه کې اعلان سوی دی چې: "د امریکایانو او د هغوی د متحدینو د ملکي او نظامي کسانو وژل د هر مسلمان، په هر ځای او هره وسیله چې ممکنه وي، وظیفه ده". په راوروسته کې، د امریکایي مقاماتو په قول، بن لادن او د ده پیروانو یو لړ تروریستي حملې پلان او عملي کړې چې تر ټولو ویجاړوونکې ئې د سپټمبر د یوولسمي حمله وه.

د ټروریزم علتونه:

که څه هم چې د ۲۰۰۱ کال د سپټمبر د یوولسمي حملو ټروریزم په بین المللي اجندا کې رامخته کړ، مګر ټروریزم له ډېر پخوا څخه وجود درلود. د ټروریزم په علتونو باندې پوهېدل د ټروریزم سره د مبارزې مهم اړخ تشکیلوي.

د سیسټم په سطحه کې تحلیل system-level analysis ښایي دا استدلال رامنځته کړي چې سیاسي خشونت violence تر یوه حده د ثروت د غیر مساویانه توزیع محصول دئ. دا شی له ډېر پخوا څخه موجود وو، مګر ګلوبلایزېشن د ثروت خلا ته ډېره ښکاره توجه واړوله. کله چې په کال ۲۰۰۲ کې د نړۍ لیډران په مکسیکو کې د ګلوبلایزېشن او اقتصادي پرمختګ په اړه د بحث له پاره راټول سوي وه، ډېرو وینا کوونکو د غربت او خشونت د ارتباط په هکله خبري وکړي. د ملګرو ملتو د عمومي اسامبلې مشر غربت د (خشونت او ناامیدۍ مورینه) وبلله.

د دولت په سطحه کې تحلیل د سپتمبر د یوولسمي د حملې په هکله ښایي استدلال وکړي چې د ټروریزم علت تر یوه حده د اسرائیلو او فلسطینیانو تر منځ ویني تویونه او له اسرائیلو څخه د امریکې طرفداري

ده. نور ممکنه فکتورونه په منځني ختيځ، په تېره بيا په عراق کي، د امريکې د متحده ايالاتو د نظامي قواوو موجوديت او د امريکايانو له خوا په سعودي عربستان او نورو ځايونو کي د ديکتاتوري رژيمونو حمايه بلل کېداى سي.

په عملي سطحه کي ويلاى سو چي ټروريزم ځکه منځته راځي چي مؤثريت لرلاى سي. لکه يو کارپوه چي وايي: "ټروريزم د ټروريست د تاکتيکي اهدافو د لاس ته راوړلو له پاره د يوې ارزاني، کم خطره او مؤثري وسيلې په توګه ثابت سوى دئ". د دې ډول استدلال له مخي، ټروريزم د يو څو لېونيو متعصبينو نامعقول عمل نه دئ. بلکي، ټروريستي عمل د هغو کسانو له خوا سر ته رسېږي چي د خپلو مخالفينو د له منځه وړلو له پاره دا کار ضروري، مشروع او مؤثر بولي. د دوى پلويان استدلال کوي چي دا عمل ضروري ځکه دئ چي ښايي د يو مسلح دولت په مقابل کي د مقابلې يوازنۍ لار وي.

د تروريستي عملياتو له پاره د اوسني عصر شرايط هم برابر دي. لومړى دا چي، اوسنۍ تکنالوجۍ د تروريستانو د وسلو قدرت زيات کړى دئ. منفجره مواد تر پخوا زيات مرګياني سوي دي، د لويو الوتکو څخه د ميزايل په توګه کار اخيستل کېداى سي، او د دې خطر زيات سوى دئ چي ټروريستان داسي موادو او وسايلو ته لاره ومومي چي بيالوجيکي، کيمياوي او راډيولوجيکي حملې سر ته په ورسوي. دوهم دا چي، مخ پرزياتېدونکي ښاري کېدلو دا زمينه برابره کړې ده چي خلګ يو له بله نژدې سره واوسي او د ټروريستي حملو له پاره اسانه هدف وګرزي. په تېره بيا په لويو او لوړ پوړو تعميراتو او د سپورت په سټډيمونو کي د زياتو خلګو راټولېدل د تروريستانو کار اسانه کوي. دريم دا چي، عصري کميونيکېشن هم د ټروريزم مؤثريت ځکه زيات کړى دئ چي د

ټرویستانو هدف د خلګو وژل او زخمي کول نه دئ. بلکي د ټروریزم هدف دا دئ چي خپلو غوښتني او داعیې له پاره توجه راجلب کړي، او یا داسي تشویش خلق کړي چي پر حکومتونو باندي دومره فشار وارد کړي څو د تروریستانو سره مذاکرې ته حاضر سي. که چیري میډیا د ټروریستي اعمالو خبرونه خپاره نه کړي، نو د دوی د حملو مؤثریت به په نژدې قربانیانو کي محدود پاته سي چي ښایي د تروریستانو اهداف سر ته ونه رسېږي.

لسم فصل

د ملي اقتصاد رقابت

National Economic Competition

د تېرو فصلونو د لوستلو څخه به ښايي، تر ډېره حده، دې نتیجې ته رسېدلي یاست چې اقتصاد سیاست او سیاست اقتصاد دئ. په دې او راتلونکي فصل کي بین المللي سیاسي اقتصاد او هم دا چې اقتصاد او سیاست څرنګه یو په بل کي سره اخښلي دي، څېړل کېږي.

د موضوع تر څېړلو مخکي، دا خبره ډېره مهمه ده چې تاسي په هغو اقتصادي اصطلاحاتو او مفاهیمو، چې تاسي په وروسته کي ورسره مخامخ کېږی، ځانونه ښه پوه کړئ او تفاوتونه ئې وپېژنی. ناخالص ملي تولید Gross National Product (GNP)، چې ناخالص ملي عاید Gross National Income (GNI) هم بلل کېږي، د یوه هیواد د اتباعو او بزنسونو د ټولو داخلي او بین المللي اقتصادي فعالیتونو مجموعي ارزښت دئ. ناخالص داخلي تولید Gross Domestic Product (GDP) د یوه هیواد په دننه کي د ټولو داخلي او خارجي افرادو او کمپنیو د اقتصادي فعالیتونو مجموعي ارزښت دئ. ځیني منابع په خپل راپور کي د GNP او GDP اومه اعداد کاروي؛ ځیني نور منابع بیا دا دوې اندازه ګیری، د خرید د قوې د تساوي [مساوي والي] purchasing power parity (PPP) سره عیاروي او دGNP/PPP او GDP/PPP [یعني GNP تقسیم پرPPP اوGDP تقسیم پرPPP] څخه کار اخلي. دغه پروسه GNP اوGDP د

غذايي موادو او نورو خريداريو د قيمت د تفاوت د په نظر کي نيولو سره د امريکايي ډالر له نسبي ارزښت سره عياروي. د مثال په توګه، په کال ۲۰۰۵ کي د مکسيکو د نفر پر سر ناخالص ملي توليد per capita GNP (۷۳۲۰ ډالره) وو. مګر د ژوند د اړتياوو د ارزانوالي له امله ئې GNP/PPP ۱۰۰۳۰ډالره، يعني ترGNP په سل کي ۳۷ زيات وو. په مقابل کي بيا د جاپان د نفر پر سر ۳۸۹۸۰GNP ډالره او د ژوند د اړتياوو د ګرانوالي له امله يي GNP/PPP په سل کی ۱۹ لږ (۳۱۴۱۰ ډالره) وو.

د بين المللي سياسي اقتصاد تيوري ګاني:

ډېر پوليټيکل ساينټسټان په دې باور دي چي اقتصادي شرايط په نړيوال سياست کي تعينوونکی عامل دئ. هغه بېلابېلي تيوريګاني چي پوهانو د سياست او اقتصاد تر منځ د فعل او انفعال د تشريح کولو له پاره وړاندي کړي دي پر اقتصادي نېشنليزم، اقتصادي انټرنېشنليزم او اقتصادي ساختار باندي وېشل کېدای سي.

اقتصادي نېشنليزم:

اقتصادي نېشنليزم د عملي سياست realpolitik پر دې عقيده ولاړ دئ چي دولت بايد خپل اقتصادي قدرت د ملي ګټو د پر مخ بېولو له پاره په کار واچوي. اقتصادي نېشنليستان په دې باور دي چي د اقتصاد د تقويه کولو لپاره بايد د دولت د قدرت څخه کار واخيستل سي. جرمنی اقتصادپوه جورج ليست George List په خپل مهم او اغېزمن اثر کي، چي د سياسي اقتصاد ملي سيسټم National System of Political Economy (۱۸۴۱) نومېږي، استدلال کوي چي د افرادو سعادت او نېکمرغي د هغوی له ملت او د هغه په سياسي څرګندوی يعني ملي –دولت

سره تړاو لري. له دې امله، لیست د داخلي صنایعو د انکشاف او ساتني له پاره د حکومت د قوي عمل پلوي کوله. ده د آزاد تجارت ایډیا رد کړه او په عوض کې ئې د داخلي صنایعو پر حفاظت او نورو داسي تجارتي پالیسیو عقیده درلوده چې د داخلي اقتصاد له پاره ګټوري وي. لیست همدارنګه د حکومت له خوا و صنایعو ته د مرستي [سبسیدي] ورکولو طرفدار وو او غوښتل ئې چې حکومت په حمل او نقل transportation، تعلیم او نورو زېربنایي سکتورونو کې، چې د اقتصاد په پرمختګ کې مرسته کوي، سرمایه ګذاري وکړي. د اقتصادي نېشنلیستانو له نظره، سیاسي اهداف باید اقتصادي پالیسي اداره کړي ځکه چې منظور او هدف د دولت د قدرت زیاتېدل دي.

دې هدف ته د رسېدلو لپاره، اقتصادي نېشنلیستان د یو لړ سیاسي ستراتیژي ګانو څخه کار اخلي، چې د کمزورو هیوادو استثمارول یوه له دغو ستراتیژي ګانوڅخه شمېرل کېږي. کلونیالیزم، یا امپریالیزم، د نورو هیوادو او خلګو د مستقیم کنټرول له لاري خپلي ملي اقتصادي ګټې لاسته راوړي. د همدې محرکه قوې له مخې، اروپایانو د نورو هیوادو یرغل ته ملا وتړله او ستري استعماري امپراتورۍ ئې جوړي کړې. کلاسیک کلونیالیزم تر ډېره حده له منځه تللی دئ، مګر کتونکي په دې باور دي چې نیوکلونیالیزم (نوی امپریالیزم، غیر مستقیم کنټرول) اوس هم دوام لري؛ له اقتصادي پلوه پر مخ تللي شمالي هیوادونه له اقتصادي پلوه لږ پر مخ تللي جنوبي هیوادونه استثماروي. اقتصادي ملاتړ protectionism یوه بله وسیله ده چې د اقتصادي نېشنلیستانو خوښه ده؛ ګمرکي تعرفې، د صادراتي مالونو تولیدونکو ته د مالیاتي امتیازاتو د ورکولو له لاري د داخلي صنایعو ملاتړ د دې ډول وسایلو مثالونه دي. اقتصادي نېشنلیستان پر آزاد تجارت او اقتصادي ګلوبالیزېشن ځکه بدګومانه دي چې د یوه

هیواد څخه اقتصادي برلاسي اخلي او استقلال ئې کمزوری کوي.

اقتصادي انټرنېشنلیزم:

اقتصادي انټرنېشنلیزم، چې اقتصادي لیبرالیزم هم ورته ویل کېږي، د بین المللي سیاسي اقتصاد یو بل تیوریکي روش دئ. د اقتصادي لیبرالیزم نور اړوند اصطلاحات سرمایه داري capitalism، لیسې فیر laissez-faire او آزاد تجارت free trade دي. اقتصادي انټرنېشنلیستان لیبرالیستان دي. دوی په دې عقیده دي چې بین المللي اقتصادي روابط باید پر همکاري ولاړ وي، ځکه چې په بین المللي اقتصاد کي د نېکمرغۍ او بریالیتوب امکانات د ټولو له پاره وجود لري. د دې لپاره چې نېکمرغي پراخه سي، اقتصادي انټرنېشنلیستان د آزاد تجارت پلوي کوي او په دې عقیده دي چې اقتصادي مناسبات باید له سیاسي بندیزونو څخه خلاص وي. ځکه نو اقتصادي انټرنېشنلیستان (د اقتصادي نېشنلیسټانو بر خلاف) د هر هغه څه پر ضد دي چې د آزاد تجارت، آزادي سرمایه ګذارۍ او د پیسو د آزادي راکړه ورکړې مخه نیسي؛ ګمرکي تعرفات، د داخلي صنایعو سره مرسته [سبسیدي]، او د تعزیراتو وضع کول ئې څو مثالونه دي.

د اقتصادي لیبرالیزم منشاء د سرمایه دارۍ capitalism په ریښو کي پرته ده. د کاپیټالیستي تیوري یو ډېر پخوانی پلوي، آدم سمیت Adam Smith، په کال ۱۷۷۶ کي، د ملتونوثروت Wealth of Nations The په نوم مهم اثر کي لیکي: "خلګ د نېکمرغۍ په پلټنه کي خپلي انفرادي ګټې په نظرکي نیسي" او دې عمل [په خپلو انفرادي ګټو پسي تلل] د «رقابت یو نامریي» لاس منځته راوړی دئ چي په نتیجه کي ئې ډېر اغېزمن اقتصاد [کاپیټالیزم] خلق کړی دئ. له دې امله، آدم سمیت

په تجارت کي د هر ډول سياسي مداخلې مخالف وو. ده استدلال کاوه چي که «که يو خارجي هيواد يو مال تر هغه څه چي موږ ئې توليدوو ارزانه تهيه کولای سي، ښه دا ده چي موږ هغه مال رانيسو...».

د هغه سوچه کاپيټاليزم طرفداران چي آدم سميت ئې دفاع کوله، اوس ډېر لږ دي. پر ځای ئې، زياتره اوسني اقتصادي ليبرالان د يوداسي مرکب اقتصاد غوښتونکي دي چي په هغه کي د دولت له لاري د انحصاراتو د جوړېدلو مخه نيول کېږي او د ظالمانه رقابت د اغېزې د کمولو لپاره ګامونه اخيستل کېږي. په بين المللي سطحه کي، ليبرالان په کاپيټاليزم کي د ريفورم طرفدار دي او په کپيټاليزم افراطي تغير نه غواړي.

اقتصادي جوړښت:

د اقتصادي جوړښت پلويان په دې باور دي چي اقتصادي جوړښت پاليسي ګاني ټاکي. د دوی په عقيده، دا چي نړېوال سياست څرنګه څرخي د نړۍ په اقتصادي جوړښت structure پوري اړه لري. د اقتصادي جوړښت د تيورۍ له مخي، نړۍ پر لرونکو او نه لرونکو هيوادونو باندي وېشل سوې ده. [haves and have nots]. لرونکي هيوادونه هڅه کوي نه لرونکي هيوادونه کمزوري او غريب وساتي څو په اسانی سره ئې استثمار کړای سي. د ثروت او قدرت د نامتوازن وېش د له منځه وړلو لپاره، د اقتصادي جوړښت پلويان په اقتصادي سيسټم کي د عميق او افراطي بياجوړوني restructuring غوښته کوي. د اقتصادي جوړښت د نظرئې يو لړ فرعي تيوري ګاني په لاندي ډول دي:

مارکسستي تيوري په دې لړۍ کي تر ټولو مخکي ده. دا تيوري د کارل مارکس او فريدريک اينګلز پر نظرياتو ولاړه ده. دوی په کال

۱۸۴۸ کي په خپله مشهور اعلامیه، کمونیست مانیفست Communist Manifesto، کي دا تشریح کړه چي د ثروت د توزیع پر سر د ملکیت لرونکي بورژوازي او غریبي پرولتاریا تر منځ مبارزه د سیاست جوهر تشکیلوي. د شوروي د کمونیست ګوند لومړي مشر، ولادیمیر ایلیچ لنین، د مارکسیزم څخه په بین المللي سیاست کي کار واخیست. د امپریالیزم د کپیټالیزم د لوړترین مرحلې په توګه(۱۹۱۶)، مشهور اثر کي لنین استدلال کاوه چي بورژوازي لیډرانو خپل پرولتاري کارګران داسي غولولي دي چي د امپریالیزم له لاري د نورو پرولتاري خلګو د استثمار ملاتړ وکړي. له دې امله نو طبقاتي مبارزه د بورژوازي او پرولتاري هیوادو او خلګو تر منځ بین المللي طبقاتي مبارزه هم په بر کي نیسي.

د وابستګۍ dependency تیوري، د مارکسیزم په شان، پر دې ولاړه ده چي په لږ پرمختللو هیوادو کي وروسته پاته والی او فقر د پرمختلو هیوادو له خوا د دوی د استثمار نتیجه ده. سره له دې هم، د وابستګۍ تیوري پر ملي هڅو تکیه کوي او د مارکسیزم په خلاف، په دې باور نه ده چي که د نړۍ پرولتاریا د بورژوازي له یوغه آزاده سي نو ټول به سره متحد سي. د وابستګۍ د تیورۍ پلویان په دې باور دي چي پرمختللي هیوادونه وروسته پاته هیوادونه ځکه استثماروي چي پرمختللي هیوادونه ارزانه اولیه تولیداتو (لکه تېل) ته اړتیا لري، د خپلو پخوتو لیداتو له پاره پراخو بازارونو او د کار ارزانه قوې ته اړتیا لري. څرنګه چي دا ډول اقتصادي جوړښت پرمختللي هیوادونه نور هم بډای او وروسته پاته هیوادونه غریب ساتي، د وابستګۍ د تیوري پلویان استدلال کوي چي پرمختللي هیوادونه داسي پالیسي ګاني رامنځته کوي چي وروسته پاته هیوادونه وابسته dependent وساتي. پر پرمختللو هیوادو باندي د وروسته پاتو هیوادو وابستګي پر څو لارو ساتل کېږي. یوه لار ئې

دا ده چې بډای هیوادو ته د بین المللي وجهي صندوق IMF په شان په بین الدولتي سازمانو کې د ډېرو رایو حق ورکول کېږي، چې په دې توګه پرمختللي هیوادونه کولای سي د نړۍ اقتصاد په خپله ګټه وڅرخوي. بله لار ئې بیا دا ده چې پرمختللي هیوادونه د وروسته پاتو هیوادو نخبه ګانو elite ته د فساد او شخصي ثروت د راغونډولو زمینه برابروي، چې دوی بیا په مقابل کې خپل هیوادونه د پرمختللو هیوادو په ګټه اداره کوي. د نخبه ګانو د سرغړوني په صورت کې، د نظامي قوې له لاري هغوي له پښو غورځوي او پر ځای ئې پر مختللي هیوادو ته وفاداره کسان پر قدرت کښېنوي.

د نړیوال سیستم تیوري World systems theory د اوسني نړیوال اقتصادي عدم مساوات څرک د لوېدیځ په سیاسي او اقتصادي تسلط، په تېره بیا د ۱۷۰۰ کلونو په نیمایي کې د لوېدیځ له خوا پیل سوي صنعتي انقلاب، کې پلټي. د دې تیورۍ پلویان په دې عقیده دي چې د کپیټالیسټي سیسټم تکامل د پرمختللو او لږ پرمختللو هیوادو تر منځ پراخ اقتصادي، اجتماعي او سیاسي نانډولي رامنځته کړې ده. دوی د لوېدیځ په مسلط کپیټالیسټي اقتصادي نظام کې د جدي تغیراتو پلوي کوي. خو د مارکسیزم برخلاف، د نړیوال سیسټم د تیورۍ پلویان د کپیټالیسټي نظام له منځه تلل نه غواړي. د دوی په عقیده، داسي جدي ریفورمونه باید رامنځته سي چې استثماري کپیټالیزم د همکارۍ په داسی کپیټالیزم تبدیل سي چې په هغه کې د ټولو خلکو لپاره د حداقل اجتماعي او اقتصادي هوساینی شرایط برابر سي.

تیوریکي اساس چې به ئې هر څه وي، اقتصادي افراطیون استدلال کوي، چې د دوهمي عمومي جګړې راهیسي د فارس د خلیج په سیمه کې د امریکې د متحده ایالاتو رول په نیوامپریالیزم کې خلاصه کېږي. د اقتصادي جوړښت د عقیدې د پلویانو په عقیده، د امریکې متحده ایالات

هغه کوي چې د سعودي عربستان او کویټ په شان تېل لرونکو هیوادونو تر حد زیات ثروتمند او غیرډیموکراټیک رهبران وساتي؛ لکه په کال ۱۹۹۱ کي چې د کویټ هیواد مرستي ته ورودانګل. د دې په بدل کې، د سعودي عربستان پاچا او د کویټ امیر د تېلو بیه کښته ساتي، چې دا کار د امریکې متحده ایالاتو او همدارنګه د تیلو د نورو واردوونکو هیوادو اقتصاد ته ګټه رسوي. په کال ۱۹۹۰ کې د یو بېلر (چې ۴۲ ګېلنه کېږي) اومو تېلو بیه ۲۰ ډالره وه چې د فارس د خلیج تر جګړې وروسته تر ۱۹۹۹ کلونو پوري د یوه ګېلن بیه ۱۷ ډالرو ته راکښته سوه چې د امریکې او نورو تېل واردوونکو هیوادو ته ئې ډېره اقتصادي ګټه ورسوله. کله چې د ۲۰۰۰ کال څخه د تېلو بیه مخ پر لوړېدو سوه، د اقتصادي افراط د تیوري پلویان شکمن دي چې په ۲۰۰۳ کال پر عراق باندی د امریکې د متحده ایالاتو د حملې، لږ تر لږه یو علت، د تېلو د بیي راکښته کول وو.

نړیوال اقتصاد: ګلوبلایزېشن او متقابل تړاو:

تر سیاسي سرحداتو په ها خوا د اقتصادي راکړې ورکړې تاریخ ډېر لرغونی دئ. د تجارت تاریخچه تر میلاد ۳۰۰۰ کاله پخوا ته رسېږي، او لرغون پوهانو archaeologists داسي شواهد موندلي دي چې د تجارت سابقه تر میلاد د۸۰۰۰–۹۰۰۰ کلونوته رسوي. له هماغه وخت راهیسي، د اقتصاد علم د بین المللي روابطو ډېر مهم اړخ تشکیلوي. د نړیوال تجارت پراختیا او په نتیجه کي ئې د بین المللي اقتصاد او داخلي اقتصاد تر منځ زیاتېدونکي روابط په بین المللي روابطو کي د اقتصاد د علم د اهمیت ښکارندوی دئ. موږ به دلته پر تجارت، بین المللي سرمایه ګذاري او پولي تبادلې باندي وږغېږو.

تجارت:

د مالونو او خدماتو جریان د ټولو دولتو لپاره حیاتي اهمیت لري. د مالونو تجارت زیات وخت د وارداتو او صادراتو سره تړلی وی. تجارتي مالونه محسوس اقلام دي چي پر دوو عمده کټه ګوریو وېشل کېږي: اولیه مالونه (اومه مواد) او تولید سوي مالونه (پاخه مواد). د خدماتو تجارت، چي چندان شهرت نه لری هم ډېر مهم دئ. خدمات هغه شیان په بر کي نیسي چي تاسي ئې د بل چا لپاره کوئ. کله چي د امریکې د متحده ایالاتو د بیمې کمپنیاني تر امریکې دباندي د ملکیتونو او خلګو د بیمه کولو له لاري پیسې ګټي، او یا کله چي امریکایي فلمونه په خارجي هیوادونو کي د حق الامتیاز پیسې لاسته راوړي، دا کار خدماتي صادرات بلل کېږي. دې خبري ته هم باید پام وسي چي خدماتي صادرات حتمي نه ده چي په خارجي هیوادو کي سر ته ورسېږي؛ امریکایي کالجونه او پوهنتونونه، د مثال په توګه، د دې هیواد د صادراتي خدماتو یو غټ قلم تشکیلوي. په کال ۲۰۰۶ کي، ۵۹۱۰۵۰ خارجي محصلینو په امریکا کي په تحصیل بوخت وه چي ۱۴ بلیونه ډالره ئې پر تدریسي فیس، د اوسېدني د ځای پر کرایه، کتابونو، او په تحصیل پوری نور اړونده شیانو مصرف کړي دي.

د تجارت پراختیا:

د مالونو او هم د خدماتو تجارت ورځ په ورځ پراختیا مومي. په ۱۹۰۰ کي د امریکې د متحده ایالاتو په اقتصاد کي د تجارت ونډه څه زیات ۲ بلیونه ډالره وه، مګر په ۲۰۰۷ کال کي ئې څه زیات ۳ ټریلیونه ډالرو ته پراختیا ومونده. په نورو صنعتي هیوادو کي هم تجارت په مشابه ډول

پراخ سوی دئ. حتی که پولي تورم inflation هم په نظر کي ونیسو، نړیوال تجارت بېساري پراختیا موندلې ده. تجارت په خاصه توګه تر دوهمي عمومي جګړې راوروسته، چي په ګمرکي تعرفاتو کي زیات کموالی رامنځته سو، ډېره پراختیا ومونده.

د تجارت د پراختیا عوامل (فکتورونه):

د عرضې او تقاضا یو شمېر فکتورونو د تجارت زیاتوالی تسریع کړی دئ. د تولیدي تکنالوجۍ انکشاف د مالونو د عرضې د زیاتوالي یو فکتور دئ. صنعتي انقلاب، چي په ۱۸ پېړۍ کي په اروپا کي پیل سو، د پراخ تولید له پاره زمینه برابره کړه. د تولید د سرعت د زیاتېدلو سره، تولیدونکي مجبور وه چي د خپلو تولیداتو لپاره نوي او تر ملي سرحدونو په هاخوا بازارونه ولټوي. دې کار، په خپل وار سره، د نوو منابعو اړتیا رامنځته کړه څو د تولیدي فابریکو له پاره اومه مواد برابر سي. د اروپایي صنعتي هیوادو له خواد اومو موادو د واردولو تجارت په نونسمه پېړۍ کي اوج ته ورسېدی.

د آزاد تجارت فلسفې هم د تجارت د پراختیا سره مرسته وکړه. د۱۹۳۰ کلونو د اقتصادي رکود او د ۱۹۴۰کلونو په اوایلو کی د دوهمي عمومي جګړې په دوران کي د ادم سمیت د آزاد تجارت د نظریاتو ملاتړ ډېر رواج سو. داسي فکر کېدی چي د دې ټولو بدمرغیو یو علت لوړ ګمرکي تعرفات وه چي تجارت ئې محدود کړی او ملتونه ئې سره وېشلي وه. د داسي حالت د تکرار څخه د مخنیوي له پاره، د امریکې متحده ایالات په بین المللي تجارت کي د موانعو د له منځه وړلو رهبري پر غاړه واخیستله. په امریکا کي پر وارداتو ګمرکي محصول چي په کال ۱۹۳۴ کي په اوسط ډول په سلو کي ۶۰ وو، اوس په سلو کي ۴ ته راکښته سوی

دئ. په نورو پرمختللو هیوادو کې هم ګمرکي تعرفات راټیټ سوي دي، مګر په لږ پرمختللو هیوادو کې ګمرکي تعرفات لوړي خوا ته میلان لري. د نړیوالو ګمرکي تعرفاتو اوسط اوس په سلو کې ۱۵ ته رسیږي.

بین المللي سرمایه ګذاري:

د بین المللي سرمایه ګذارۍ پراختیا هم د هیوادونو په متقابل تړاو interdependence کې زیات رول لوبولی دئ. د مثال په توګه، په کال ۲۰۰۷ کې د امریکایانو مستقیمه سرمایه ګذاري په دباندنیو هیوادو کې ۲,۸ تریلیونه ډالره وه، چې نه یوازي د انفرادي امریکایانو بلکي د ټولي امریکا اقتصاد ئې د نوري نړۍ په اقتصاد پوري تړلی دئ. له بلي خوا، د امریکې په متحده ایالاتو کې د خارجیانو مستقیمه سرمایه ګذاري هم څه د پاسه ۲ تریلیونو ډالرو ته رسېدلې وه چې د امریکې او نوري نړۍ د تړاو مهم فکتور تشکیلوي.

کله چې امریکایان په برتانیه او یا نایجریا کې سرمایه ګذاري وکړي، او یا کله چې کاناډایان د امریکې په متحده ایالاتو کې سرمایه ګذاري وکړي، نو یو لړ مالي تړاوونه رامنځته کیږي. دوه ډوله خارجي سرمایه ګذاري وجود لري: یوه مستقیمه خارجي سرمایه ګذاري ده چې په خارجي شرکتو کې د یوې برخې رانیول او یا هم په خارجي هیواد کې د جایداد رانیول په بر کې نیسي. بل ډول ئې بیا خارجي سهامي سرمایه ګذاري ده [یعني چې یو څوک د یوه خارجي هیواد په سهامي شرکتوتو کې اسهام رانیسي]. انفرادي امریکایانو او امریکایي شرکتونو په کال ۲۰۰۵ کې ۲,۱ تریلیونه مستقیمه سرمایه ګذاري او۴ تریلیونه سهامي سرمایه ګذاري په خارجي هیوادونو کې کړې وه.

بین المللي سرمایه ګذاري او څو ملتی شرکتونه:

څو ملتي شرکتونه په نړۍ کي د مستقیمي خارجي سرمایه ګذارۍ لویه برخه تشکیلوي. څو ملتي شرکتونه هغه بزنسونه دي چي په څو هیوادونو کي فعالیت کوي. دا فعالیتونه د تجارتي مالونو خرڅلاو، د معدنیاتو او طبیعي منابعو استخراج، تولیدي فابریکې، بانکي خدمات او داسی نور په بر کي نیسي. د څو ملتي شرکتو تاریخ د ۱۶۰۲ کال و هالینډۍ شرق الهند کمپنۍ ته رسیږي، مګر تر دوهمي عمومي جګړې وروسته ئې په شمېر او پراخوالي کي زیات او چټک پرمختګ منځته راغی. اوس په نړۍ کی تر ۶۰۰۰۰ زیات څو ملتي شرکتونه وجود لري. یوازی د لومړني مقام ۵۰۰ شرکتونو مجموعي ناخالص شرکتي تولید gross corporate product په کال ۲۰۰۵ کي ۱۸,۹ تریلیونه ډالره وو. اکسان موبیل ExxonMobil د نړۍ تر ټولو لوی شرکت وو چي په کال ۲۰۰۵ کي ئې ۳۷۷ بلیونه ډالره عاید درلودی. د دې شرکت ناخالص شرکتي تولید په نړۍ کي د ډېرو هیوادو تر ناخالص ملي تولید gross national product زیات دئ.

پولي روابط:

د تجارت او سرمایه ګذارۍ جهاني کېدل دا معنی لري چي پولي روابط په بین المللي او هم په داخلي اقتصاد کي ډېر عمده فکتور تشکیلوي. د یوه کال په جریان کي په نړۍ کي ۷۰۰ تریلیونه ډالره په دوران کي وي. د دې پولي دوران ډېره برخه د هیوادونو تر منځ د اسعارو تبادله په بر کي نیسي، چي د تبادلې د نرخ exchange rate زیاتېدونکي اهمیت ښیي. د تبادلې نرخ د یوه هیواد په وړاندي د بل هیواد د اسعارو ارزښت دئ – د مثال په توګه، یو امریکایي ډالر څو جاپاني ینه او یا څو

یورو ارزښت لري. د تبادلې نرخ ډېر مهم ځکه دئ چې د تجارت او سرمایه ګذارۍ پر جریان ډېر اثر لري.

کمزورې او قوي پیسه (currency) د ښه او بد سره مساوي نه ده، ځکه چې د تبادلې نرخ د دوه څوکي توري په شان دئ. د مثال په توګه، قوي ډالر د امریکایانو لپاره دا ګټه لري چې ډېر خارجي اسعار په رانیولای سي، او کمزوری ډالر بیا دا تاوان لري چې لږ خارجي اسعار په رانیولای سی. د امریکا لپاره د قوي او کمزوري ډالر ګټې او تاوانونه په لاندي ډول دي:

د امریکایانو له پاره د قوي ډالر ګټې:

- د خارجي مالونواو خدماتو ټیټه بیه.
- د خارجي مالونو او خدماتو ټیټه بیه د پولي بحران inflation مخنیوی کوي.
- خارجي هیوادونو ته سفر کول ارزانه وي.
- خارجي اسهام ارزانه وي.

د امریکایانو له پاره د قوي ډالر تاوانونه:

- د امریکې صادرات خارجي بازارونو ته ګران وي.
- امریکائې شرکتونه مجبورېږي چې د ارزان بیو وارداتو سره رقابت وکړي.
- د خارجیانو له پاره په امریکا کي تحصیل او امریکې ته مسافرت ګران وي.
- امریکایي اسهام په خارج کي ګران وي چي امریکې ته د سرمائې جریان محدودېږي.

د امریکایانو له پاره د کمزوري ډالر ګټې:

- د امریکایي شرکتونو لپاره اسانه ده چي خپل مالونه او خدمات په خارج کي خرڅ کړي.

- د خارجیانو له پاره امریکې ته سیاحت کول ارزانه وي.
- خارجي سرمایه ګذارانو لپاره په امریکا کي سرمایه ګذاري کول په زړه پوري وي.

د امریکایانو له پاره د کمزوري ډالر تاوانونه:

- د خارجي مالونو او خدماتو بیه لوړه وي.
- و خارجي هیوادونو ته مسافرت او سیاحت ګران وي.
- په خارج کي سرمایه ګذاري کول ګرانه وي.

د پیسو د ګلوبلایزېشن سره متناسب د مالي خدماتو ګلوبلایزېشن، لکه د بانکدارۍ سیستم هم په موازي توګه منځته راغی. په دې وروستیو لسیزو کي، بانکونو د محلي څخه ملي او څو ملتي موسساتو ته انکشاف کړی دئ چي په زیاتو هیوادو کي په فعالیت بوخت دي. د دې بانکونو د پور ورکولو – او یا پور نه ورکولو- قدرت دوی ته ډېر زیات برلاسی ورکړی دئ. په کال ۲۰۰۶ کی تر ټولو لویو لسو څو ملتي multinational بانکونو ۱۵ تریلیونه ډالره سرمایه په کنټرول کي درلوده چي په نړیوال اقتصاد کي ئې دوی ته بېساری قدرت ځکه ور په برخه کړی وو چي پر پورونو، سرمایه ګذاریو او نورو مالي معاملاتو باندي ئې زیات اثر درلودی. د مثال په توګه، په کال ۲۰۰۶ کال کي څو ملتي بانکونو د ۲۵٫۶ تریلیونو ډالرو په اندازه خارجي پورونه، خارجي اسعار او نوري خارجي دارایۍ په واک کي درلودې. امریکایي بانکونو په یوازی سر ۵٫۸ تریلیونه ډالره دا ډول دارایي درلوده.

د پولي روابطو بل اړخ د پیسو لپاره بین المللي تنظیم دئ. د شلمي پېړي په دوران کي د تجارت او نورو بین المللي اقتصادي روابطو د زیاتېدو سره دا ضرورت منځته راغی چي د اسعارو پراخه او بین المللي تبادله په یو تنظیم راکښې ایستل سي. تر ټولو عاجل مشکل دا وو، او تر

اوسه هم دئ، چې د اسعارو د ارزښت ثبات څرنګه منځته راوړل سي. د دې لپاره چې د اقتصادي فعالیتونو په لار کې خنډ پېښ نه سي، د اسعارو د تبادلوي ارزښت د ثبات له پاره نړیوال او سیمه ییز کوښښونه سوي دي. په نړیواله سطحه کې، د پولي ثبات له پاره د هڅې کولو عمده مسئولیت د بین المللي وجهي صندوق(International Monetary Fund (IMF پر غاړه دئ. په سیمه ییزه سطحه کې، تر ټولو پرمختللي هڅې اروپایي اتحادیې European Union د اروپایي مرکزي بانک European Central Bank له لارې سر ته رسولي دي، چې اوس مشترکه پیسه، یورو هم لري.

عملي اقتصادي نېشنلیزم

Applied Economic Nationalism

اقتصادي نېشنلیزم یوازې یوه تیوري نه ده. اقتصادي نېشنلیزم د نړۍ د مستقلو دولتونو د اقتصادي او سیاسي پالیسي ګانو په ټاکلو کې ډېر قوي رول لوبوي. اقتصادي نېشنلستان په دې عقیده دي چې د یوه دولت سیاسي، نظامي او اقتصادي قدرتونه یو له بله نه بېلېدونکي دي. دوی په بین المللي سیاسي اقتصاد کې پر درو لارو د مداخلې پیروي کوي. لومړی، د سیاسي اهدافو د لاسته راوړلو لپاره د یو هیواد د اقتصادي قدرت په کار اچول دي. دوهم، د یوه هیواد په بین المللي اقتصادي پالیسي کې داسې مهارتونه وکارول سي چې په نتیجه کې ئې ملي اقتصاد تقویه سي. دریم، د هیواد نظامي قدرت او نور غیر نظامي منابع د اقتصادي اهدافو د په لاس راوړلو له پاره په کار واچول سي. په دې فصل کې به پر دوهمه او دریمه لار وړ.غېږ.و.

د اقتصادي اهدافو د لاسته راوړلو له پاره د اقتصادي وسايلو څخه کار اخيستل:

ګلوبلايزېشن د ټولو هيوادونو اقتصاد يو له بله سره نښلوي، او داسي استدلال کېږي چي د هر يوه هيواد د برياليتوب چانس هغه وخت زياتېږي چي ټول هيوادونه سالم اقتصاد ولري. مګر خبره دا ده چي ټول هيوادونه اقتصادي پاليسي ګاني اوس هم تر هر څه مخکي د خپل ځان د ښېګمرغۍ په ګټه پر مخ بيايي، او د نړۍ ښېګمرغي و دوی ته دوهمه درجه اهميت لري. د خپلو ځاني ګټو د لاسته راوړلو لپاره ټول دولتونه تر يوې اندازې د داخلي توليداتو د حمائې protectionism د پاليسۍ څخه کار اخلي. د خپل ځان په ګټه په تجارت، سرمايه ګذارۍ او نورو اقتصادي مبادلاتو کي لاس وهنه هغه وسايل دي چي کار ځني اخستل کېږي. هيوادونه د وارداتو او خارجي سرمايه ګذارۍ د محدودولو لپاره بېلابېل ممانعتونه منځته راوړي. ګمرکي تعرفات (تعرفې)، غيرګمرکي تعرفات، د پولي مهارتو څخه کار اخيستل او په سرمايه ګذاريو کي محدوديتونه د دې ممانعتونو ځيني مثالونه دي.

د ګمرکي تعرفاتو ممانعتونه:

د داخلي توليداتو د حمائې ډېر شناخته شکل دا دئ چي پر تجارت او سرمايه ګذاري باندي محدوديتونه ولګول سي. ګمرکي تعرفات يعني هيواد ته د خارجي مالونو پر وارداتو باندي ماليات وضع کول ډېر عموميت لري. ګمرکي تعرفات اوس د پخوا په شان زيات نه دي خو په پر مختللو هيوادو کي ګمرکي تعرفات د مخ پر انکشافو هيوادو په تناسب لږ وي. د مثال په توګه، د امريکې په متحده ايالاتو کي ګمرکي تعرفات په اوسط ډول ۴٪ دي، په داسې حال کي چي ګمرکي تعرفات په چين کي ۱۰٪ په

برازيل کي ۳۱٪ او په هندوستان کي ۵۰٪ دي.

غیرگمرکي ممانعتونه:

د غیرگمرکي ممانعتونو یو شکل سهمیه quota ده چي د وارداتو شمېر په محدودېږي. اروپایي اتحادئې د چین د نساجي مالونو لپاره سهمیه ټاکلې وه چي تر ۲۰۰۸ کال پوري ئې د اروپایي اتحادیې د وارداتو کلنۍ وده په سلو کي ۱۰ محدوده کړې وه. د امریکې متحده ایالاتو د بورې پر وارداتو باندي سهمیه لګولې ده.

پولي ممانعتونه:

د داخلي محصولاتو د تقویې او حفاظت بل شکل د پیسو د تبادلې په نرخ کي د لاس وهني له لاري د صادراتو تقویه او د وارداتو محدودیت دئ. دا کار په داسي توګه سر ته رسېږي چي خپله پیسه د نورو پیسو په مقابل کې په مصنوعي توګه کښته ساتل کېږي. د امریکې متحده ایالات دا تور لګوي (او چین ئې نه مني) چي چین دیوانyuan ارزښت د امریکې د ډالر په مقابل کي په مصنوعي توګه کښته ساتلی دئ. د ۲۰۰۵ کال تر نیمایي پوري چین وکولای سوای د یوه ډالر ارزښت ۸,۳ یوانه وساتي، مګر د تر ۲۰۰۸ کال پوري د ډالر ارښت نور هم (د یوه ډالر په مقابل کي ۶,۸یوانه) راکښته سو. د اسعارو د تبادلې په ارزښت کي د دا ډول لاس وهني یوه نتیجه دا ده چي د امریکې متحده ایالات د چین څخه زیات محصولات وارد کړي او د چین په مقابل کي د امریکې د متحده ایالاتو تجارتي کسر زیات سي.

د سرمایه ګذارۍ ممانعتونه:

ډېر هیوادونه غواړي چي بین المللي سرمایه ګذاري راجلب کړي ځکه چي دا کار و ملي اقتصاد ته خارجي سرمایه راوړي. سربېره پر دې هم هیوادونه د خارجیانو له خوا د خپل اقتصاد د کنټرول څخه په تشویش کي وي. د سرمایه ګذارۍ ممانعت ډېر عام شکل دا دئ چي د خارجیانو له خو د داخلي شرکتونو ملکیت محدود کړي. ټول هیوادونه دا ډول محدودیتونه لري. د مثال په توګه، په اروپایي اتحادیه، کاناډا او د امریکې په متحده ایالتو کي خارجیان نه سي کولای د هوایي چلند شرکتونه کنټرول کړي.

د ملټپالي اقتصادي پالیسۍ راتلونکې:

جهاني اقتصاد په تېره نیمه پېړۍ کي په عمده توګه دوه مشخصات درلودلي دي. لومړۍ مشخصه ئې پر نورو اقتصادي سیستمونو، په تېره بیا مارکسیزم او شوشیالیزم، باندي د کاپیټالزم یعني سرمایه دارۍ د اقتصادي سیستم مکمل بریالیتوب وو. حتی د هغو څلورو هیوادو څخه چي په رسمي توګه کمونستي پاته دي دوو هیوادو (چین او ویتنام) تر ډېره حده کاپیټالیزم ته مخ کړی دئ، یوازي کیوبا او شمالي کوریا تر اوسه هم د مارکسستي موډل پېروي کوي.

بله مشخصه ئې د اقتصاد زیاتېدونکې متقابله وابستګي interdependence ده چي پر آزاد تجارت، آزادي سرمایه ګذاري او نورو مالي فعالیتونو باندي ولاړه ده. احصائیې ښیي چي په مالونو، خدماتو، سرمایه ګذاریو او اسعارو پوري اړوند حرکتونه او فعالیتونه ډېر زیات سوي او تر ملي سرحداتو وراوښتي دي. پر دې سربېره، لکه چي په راتلونکي فصل کي به ئې ولولو، بین المللي سیستم اروپایي اتحادیه EU،

بین المللي وجهي صندوق IMF، جهاني بانک او زیات شمېر نور نړیوال او سیمه ییز سازمانونه رامنځته کړي دي چې د بین المللي اقتصادي تبادلې په برخه کې ئې زیاتې اسانتیاوې منځته راوړي دی.

پر دې ټولو شواهدو سربېره، دا به درسته نه وي چې موږ داسې نتیجه ګیري وکړو چې ګواکې نړۍ په حتمي توګه د اقتصادي توحید integration او همکارۍ پر لار روانه ده او اقتصادي نېشنلیزم له منځه تلونکی دئ. اقتصادي نېشنلیزم بې له شکه کمزوری سوی دئ، مګر تر اوسه هم د بین المللي سیاسي اقتصاد د مسلط روش په توګه پاته دئ. د اقتصادي نېشنلیزم د ټینګکار او پایدارۍ تر ټولو مهم علت دا دئ چې اوس هم په بین المللي سیسټم کې مستقل دولتونه مسلط رول لري او نېشنلیزم اوس هم د سیاسي هویت په توګه په ډېر قوت سره پاته دئ. یو مثال ئې دا دئ چې په کال ۲۰۰۵ کې فرانسې او هم هالنډ د اروپایي اتحادیې نوی اساسي قانون رد کړ. دا کار په خپله د بین المللي وحدت او همکارۍ سره د ملت پالو مخالفت ښیي. د داخلي صنایعو د حمایې احساسات یوازې په اروپا کې نه بلکې د امریکې په متحده ایالاتو کې هم په قوت سره پاته دي.

په غیرمستقیم ډول، د ګلوبالیزېشن په هکله د بدګومانیو منځته راتلو هم د اقتصادي نېشنلیزم په تقویه کې رول لوبولی دئ. په پرمختللو او بډایو هیوادو کې خلک په دې فکر دي چې د دوی نېکمرغي او رفاه ځکه تر تهدید لاندې ده چې تولیدي کارونه د دوی له هیواد څخه و هغو هیوادو ته لېږدول کېږي چې هلته د کار قوه ارزانه ده [یعني خلک په لږو پیسو کار کوي]. او له بلې خوا، له وروسته پاته هیوادو څخه راغلي ارزان بیه مهاجرین د دوی کارونه ځني اخلي. لږ پرمختللي او غریب هیوادونه بیا ګلوبالیزېشن یوه داسې پروسه ګڼي چې په هغه کې پرمختللي او بډای هیوادونه نور هم بډای سوی اولږ پرمختللي او غریب هیوادونه نور هم پسي

غریب سوی دي. یو تحلیلګر د نن ورځې د ګلوبالیزېشن په هکله وایي:
"موږ د دې آیډیا سره عادت نیولی دئ چې ګلوبالیزیشن په خامخا بریالی کېږي، مګر نور زه په دې خبره باور نه لرم".

يوولسم فصل

بين المللي اقتصاد
International Economics

د اقتصادي نيشنليزم ارزښتونه د دولتونو پر بين المللي اقتصادي پاليسۍ باندي مسلط دي، مګر اعتراضونه ئې هم په وړاندي موجود دي. اقتصادي ملتپالونكي economic internationalists په دې عقيده دي چي كه هيوادونه په اقتصادي لحاظ همكاري سره وكړي جهاني اقتصاد به ډېر ښه سي. په دې فصل كي به د پراخي بين المللي همكارۍ لاره تر ځيړني لاندي ونيول سی.

د اقتصادي همكارۍ سرچينه:

د جهاني متقابل تړاو interdependence د منځه راتلو مفكوره، چي پر آزاد اقتصاد او همكارۍ باندي تكيه ولري، د څو سوو كلونو راهيسي وجود درلود. مګر حركت ئې ډېر پڅ وو او په پراخه توګه بين المللي اقتصادي روابطو تر ۱۹۳۰ او۱۹۴۰ كلونو پوري لا شكل نه وو نيولي. دوو نړيوالو جګړو او د ۱۹۳۰ كلونو د ستر بحران Great Depression په وخت كي د اقتصادي بېنظميو منځته راتلو د نړۍ مشران دې ته وهڅول چي د هغه وخت د پاليسيو په هكله دوباره فكر [تجديد نظر] وكړي. دوی پر دې نظر سره موافق وه چي بې بندوباره اقتصادي نېشنليزم د نړۍ د دې

فاجعو [دوې نړیوالي جګړې او ستر اقتصادي بحران] په منځته راتللو کي رول ولوباوه. په آینده کي د دې ډول مصیبت د مخنیوي له پاره، د امریکا متحده ایالاتو نور پرمختللي هیوادونه د محور [د دوهمي عمومي جګړې په وخت کي د المان، ایټالیې او جاپان اتحاد محور بلل کېدی] پر ضد اتحاد او په وروسته کي ئې د لوېدیځي نړۍ هیوادونه د کمونیزم پر ضد اتحاد ته وهڅول. د دې کار څخه ئې هدف دا وو چي په نړۍ کي د یوه نوي اقتصادي نظم تهداب کښېږدي. د ۱۹۴۳ څخه بیا تر ۱۹۴۸ کلونو پوري، د اقتصادي ثبات او د هیوادونو تر منځ د تجارت او سرمائې د آزاد جریان په منظور، پر مختللو هیوادونو (EDC) یو شمېر جهاني او سیمه ییز بین الحکومتي سازمانونه منځته راوړل. د دې بین الحکومتي سازمانونو په ډله کي نړیوال بانک، بین المللي وجهي صندوق (IMF) او د نړۍ د تجارت سازمان World Trade Organization ئې عمده دي. د ملګرو ملتو مؤسسه، چي اوس یو شمېر اقتصادي ایجنسي ګاني لري، هم په همدې وخت کي منځته راغله.

تر دوهمي عمومي جګړي وروسته سمدستي د لومړي ځل له پاره د خارجي مرستو عمده پروګرامونه پیل سول. د امریکا متحده ایالاتو د اروپا د اعاده کولو پروګرام European Recovery Program (چي د مارشال د پلان په نوم شهرت لري) پیل کړ. د دې پروګرام له مخي، د ۱۹۴۸او ۱۹۵۱ کلونو تر منځ، د امریکا متحده ایالاتو د لوېدیځي اروپا هیوادونو ته ۱۳ بلیونه ډالره (چي په اوسني وخت کي د ۱۰۰ بلیونه ډالرو سره برابر دي) ورکړل. یقین دئ چي په امریکا کي د اروپا د ستونزمن حالت سره یوه اندازه بشردوستانه اندېښنه موجوده وه، مګر د امریکا د متحده ایالاتو اصلي انګېزه سیاسي ځاني ګټه (چي لوېدیځه اروپا د کمونیزم په مقابل کي تقویه کړي) او همدارنګه اقتصادي

ځاني ګڼه وه (چې خپل عمده تجارتي شريکان بيرته راژوندي کړي چې دوی د امريکا د متحده ايالاتو د صادراتي مالونو د رانيولو توان پيداکړي.)

تجارتي همکاري او پرمختيا: د نړيوال تجارت سازمان:

په داسي حال کي چې ملګري ملتونه په پراخ ډول د جهاني اقتصادي مسايلو سره سروکار لري، يو شمېر بين الحکومتي سازمانونه بيا د اقتصادي راکړه ورکړې د مشخصو اړخونو سره سروکار لري. په دې لړ کي يو مهم سازمان د نړيوال تجارت سازمان World Trade Organization (WTO) دئ. دا سازمان په کال ۱۹۴۷ کي تأسيس سو چې تر کال ۱۹۹۵ پوری د تعرفاتو او تجارت عمومي معاهدې General Agreement on Tariffs and Trade (GATT) په نوم يادېدی. په لومړي سر کي ئې د غړو شمېر ۲۳ هيوادو ته رسېدی چې اوس ئې ۱۵۳ هيوادونه غړيتوب لري.

د نړيوال تجارت د سازمان (WTO) وظيفه دا ده چې د غړو هيوادو تر منځ تجارتي مناقشې د تعرفاتو او تجارت د عمومي معاهدې له مخي حل کړي. د WTO د سازمان مرکزي دفتر د سويتزرلينډ د جينيوا په ښار کي موقعيت لري. هيوادونه کولای سي دې سازمان ته د GATT څخه د سرغړوني په تړاو يو د بل په مقابل کي شکايت وړاندي کړي. د نړيوال تجارت سازمان (WTO) د قاضيانو د شکايتونو د اورېدلو يو درې کسيز هيأت لري چې پر شکاياتو باندي غور کوي. که هيأت سرغړونه پيدا کړي نو بيا د نړيوال تجارت د سازمان (WTO) کولای سي هغه هيواد ته چې تاوان ورته رسېدلی وی اجازه ورکړي چې پر هغه هيواد چې تاوان ئې

پېښ کړی وی، تعزیرات وضع کړي. د نړیوال تجارت په سازمان WTO کي هر هیواد یوه رایه لري، او پر یوه هیواد باندي د تعزیراتو وضع کول د غړو هیوادو دوه پر درې برخي رایو ته اړتیا لري. هر غړی هیواد، د شپږ میاشتي مخکني خبر ورکولو وروسته، کولای سي د سازمان غړیتوب پرېږدي. که چېري کوم هیواد دا کار وکړي نو به له زیاتو اقتصادي ستونزو سره څکه مخامخ سی چي تجارتي مالونه به ئې د کښته ګمرکي محصولاتو او نورو هغو امتیازاتو څخه چي د نړیوال تجارت سازمان ئې غړي هیوادو ته وړاندي کوي بې برخي پاته سي.

بین المللي وجهي صندوق:

د تجارت او نورو بین المللي مالي راکړه ورکړي د زیاتېدو سره دا ضرورت راپیدا سو چي د ډالر، یورو، ین، پونډ او نورو اسعارو د تبادلوي جریان د ثبات له پاره بین المللي همکاري رامنځته سي. د دې اړتیا د پوره کولو له پاره یو شمېر سازمانونه، چي بین المللي وجهي صندوق ئې یو له مهمو سازمانو څخه دئ، منځته راغلل.

د بین المللي وجهي صندوق (IMF) پیدایښت او وده په ۱۹۴۰ کلونو کي راپیل سوه. د امریکا متحده ایالاتو د پولي ثبات او د اسعاري تبادلې له پاره د اسانتیاوو د منځته راتلو اهمیت تشخیص کړ، او د دوهمي عمومي جګړې د متحدینو په ګډون ئي په کال ۱۹۴۴ کي د امریکا د متحده ایالتو د نیوهامپشایر په ایالت کي یو کنفرانس دایر کړ. د دې کنفرانس هیأتونو بین المللي وجهي صندوق (IMF) منځته راووړ. په دې توګه، د نړیوال تجارت د سازمان (WTO) پشان، بین المللي وجهي صندوق (IMF) د امریکا د متحده ایالاتو په مشري، د لوېدیځو هیوادو له خوا په بین المللي اقتصاد کي د آزادۍ liberalization د منځته راوړلو په هدف جوړ سو. د

بین المللي وجهي صندوق (IMF) په کال ۱۹۴۷ کي په کار پیل وکړ چي ۴۴ هیوادونو ئې غړیتوب درلود. په کال ۲۰۰۸ کي ئې د غړو هیوادو شمېر ۱۸۵ ته ورسېدی. عمومي اداري مرکز ئې د امریکا د متحده ایالاتو په پایتخت واشنګټن ډي سي کي موقعیت لري. په لومړي سر کي د بین المللي وجهي صندوق (IMF) د داسي یو سیستم پیروي کول چي په هغه کي د خارجي اسعارو تبادله د ډالر په مقابل کي په یو ثابت نرخ، چي د سرو زرو د نرخ سره تړلی وو، سر ته رسېدل. مګر په ۱۹۷۰ کلونو کي یو نوی سیستم رامنځته سو چي په هغه کي د خارجي اسعارو نرخ خپل سر ته پرېښوول سو. په دې سیستم کي عرضه او تقاضا د خارجي اسعارو د نرخ د ټاکلو عمده مشخصات وګرزېدل.

بین المللي وجهي صندوق (IMF) د خپلو مصارفو له پاره د هغو اسعارو د ذخیرې څخه چي د اقتصادي پلوه پرمختللو هیوادونو د بین المللي وجهي صندوق (IMF) په اختیار کي ورکړي دي استفاده کوي (همدا اوس دا ذخیره اسعار ۳۴۱ بلیونه ډالرو ته رسېږي). بین المللي وجهي صندوق (IMF) دا پیسې نورو هیوادو ته په پور ورکوي او له هغو څخه سود اخلي.

د نړیوال بانک ګروپ:

نن ورځ تر ټولو مهمه پرمختیایي ایجنسي، چي لږ پرمختللو هیوادونو ته پرمختیائې پورونه او مرستي ورکوي، د نړیوال بانک ګروپ دئ چي یوازي د نړیوال بانک په نوم شهرت لري. د «ګروپ» کلمه ځکه ورسره اضافه سوې ده چي نړیوال بانک د یو شمېر مشخصو ایجنسیو څخه جوړ دئ.

د بین المللي وجهي صندوق (IMF) په شان، نړیوال بانک هم تر دوهمي عمومي جګړې وروسته د امریکا د متحده ایالاتو او د هغه د

متحدینو د اقتصادي رونق له پاره منځته راغی. مګر، د IMF په شان، د نړیوال بانک په اولویتونو کي هم تغیرات راغلل. اوس د نړیوال بانک بېلابېلي ایجنسۍ د لږ پرمختللو هیواد سره پرمختیایي اقتصادي مرستي کوي. تقریباً ټول هیوادونه د نړیوال بانک د ګروپ د هري ایجنسۍ غړیتوب لري.

د بیا رغوني او پرمختیا بین المللي بانک:

د بیا رغوني او پراختیا بین المللي بانک (IBRD) په کال ۱۹۴۶ کي تأسیس سوی دئ او د پور ورکولو پالیسۍ ئې عادي تجارتي بانکونو ته ورته دي. د بیا رغوني او پرمختیا بین المللي بانک د هغو پروژو د مالي ارزښت تحلیل او څېړنه سر ته رسوي کوم چي بانک ئي تمویلوي او هم یو څه سود باندي اچوي. په کال ۲۰۰۸ کي د بیا رغوني او پرمختیا بین المللي بانک په ۳۴ هیوادو کي د ۹۹ پروژو له پاره د ۱۳,۵ بلیونه ډالرو په اندازه نوي پورونه ورکړي دي. تر ۲۰۰۸ کال پوري د بیا رغوني او پرمختیا بین المللي بانک په مجموعي توګه ۱۳۰ هیوادونو ته ۴۴۶ بلیونه ډالره پور ورکړی دئ. د دې بانک شتمني پر هغه ۱۱۰ بلیونه ډالره ولاړه ده چي غړو هیوادو ورکړي دي، او هم هغه سود او ګټه چي بانک ئې پر هغو پیسواخلي چي په پور ئې هیوادو ته ورکوي د دې بانک دارایي تشکیلوي. چین، برازیل، مکسیکو، هندوستان او ترکیه هغه هیوادونه دي چي د بیا رغوني او پرمختیا د بین المللي بانک څخه ئې زیات پور اخیستی دئ.

د بین المللي پراختیا ټولنه:

د بین المللي پراختیا ټولنه (IDA) په کال ۱۹۶۰ کي منځته راغلې ده او ډېرو غریبو هیوادو ته بې له ګټې پور ورکوي؛ څو دا ډېر غریب هیوادونه

وکولای سي خپلو خلکو ته اوليه بشري خدمات (لکه تعليم، روغتيايي خدمات او پاکي د څښلو اوبه) برابر کړي. همدارنګه د دې ډول پورونو هدف دا دئ چي غريب هيوادونه وکولای سي په اقتصادي توليد کي انکشاف راولي او خلکو ته کار پيدا کړي. د بين المللي پراختيا د ټولني ټول پورونه ګټه (سود) نه لري او تر لسو کالو پوري د پور بيرته ادا کول هم نه غواړي. لس کاله وروسته د ۱۵ څخه تر ۳۰ کالو پوري د پور د بيرته ادا کولو پروګرام ورته جوړيږي. په ۲۰۰۸ کال کي، د بين المللي پراختيا ټولني په ۷۲ هيوادو کي د ۱۹۹ پروژو له پاره د ۱۱,۲ بليونه ډالرو په اندازه پورونه ورکړي دي. د شمېر څخه هم ښکاري چي د پورونو اندازه وړه ده. د منځته راتلو له وخته بيا تر اوسه پوري د بين المللي پراختيا ټولني ۱۹۳ بليونه ډالره کريډيټ او بلاعوضه مرستي grants کړي دي چي نيمي ئې افريقا ته ورکول سوي دي. د بين المللي پراختيا د ټولني يوه اندازه پيسې د بيا رغوني او پرمختيا د بين المللي بانک څخه ورکول کيږي، مګر زياته برخه پيسې ئې د غړو هيوادو د مرستو څخه لاسته راځي.

بين المللي مالي ټولنه:

بين المللي مالي ټولنه (IFC) په کال ۱۹۵۶ کي منځته راغلې ده چي په لږ پرمختللو هيوادو کي شرکتونو ته پور ورکوي او همدارنګه په پرمختيايي پروژو کي د شخصي سرمايه ګزاريو تضمين کوي. دا ټولنه د IDA او IBRD په خلاف، چي د ولسي پروژو د تمويل له پاره حکومتونو ته پور ورکوي، انفرادي شرکتونو ته پور ورکوي. په کال ۲۰۰۸ کي، بين المللي مالي ټولني په ۸۵ هيوادو کي د ۳۷۲ شخصي سرمايه ګذاريو له پاره ۱۱,۴ بليونه ډالره پورونه ورکړي دي.

پای